

55

K r i m i n o l ó g i a i T a n u l m á n y o k

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

55.

Országos Kriminológiai Intézet

**KRIMINOLÓGIAI
TANULMÁNYOK
55.**

BUDAPEST, 2018

Közvéteszi
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkesztő:

© *Prof. emer. Dr. Vókó György DSc*
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

Felelős szerkesztő:

Prof. Dr. Barabás Andrea Tünde

Szakmai lektorok:

Dr. Filó Mihály PhD

Dr. Herczog Mária PhD

Prof. emer. Dr. Irk Ferenc DSc

Dr. Kulcsár Gabriella PhD

Dr. habil. Nagy Anita

Dr. Nánási László PhD

Prof. Dr. Róth Erika

Dr. habil. Tarrósy István

© Országos Kriminológiai Intézet, 2018

ISSN 1586-4596

TARTALOM

Előszó

7

PÓCZIK SZILVESZTER

A határozással kapcsolatos bűncselekmények elkövetőinek
szociológiai vizsgálata a Csongrád megyei büntetőeljárások alapján

10

KOPASZ ZSOLT

Ügyészségi tapasztalatok az államhatár rendjét érintő
bűncselekményekkel összefüggő büntetőeljárásokról

29

SOLT ÁGNES

A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről

47

PARTI KATALIN – SOLT ÁGNES – VIRÁG GYÖRGY

Gyermekkorúak meghallgatása a büntetőeljárás során Magyarországon
az európai és nemzetközi standardok tükrében

63

PARTI KATALIN

A civil szerveződések tevékenysége
az iskolai kortárs erőszak (bullying) terén Magyarországon

87

KISS ANNA

A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai
az új büntetőeljárasi törvényben

103

BARABÁS A. TÜNDE – KOPLÁNYI GERGELY – SZIGETI ÁKOS

A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük
Budapest két városrészében

120

NAGY LÁSZLÓ TIBOR

A kifosztás empirikus kutatása

153

RITTER ILDIKÓ

A kábítószerekkel összefüggő bűnözés etiológiája

172

GARAI RENÁTA

A hulladékgazdálkodás rendje megsértésének
jogalkalmazási kérdései

188

FARKAS KRISZTINA

A gyorsító megoldások rendszere az osztrák büntetőeljárásban

205

Summaries

225

Előszó

Migráció, félelem, bizonytalanság – a legtöbbet hallható, olvasható szavak az elmúlt két év európai híradásaiban. Politika és tudomány egyaránt keresi az okokat és a megoldásokat a kifejezések mögött álló társadalmi problémákra. A *Kriminológiai Tanulmányok* ez évi számának írásai sem mennek el szó nélkül e témák mellett. Az éves kutatások alapján készült tanulmányok a jelenségek okait és a lehetséges megfajtást célozzák, mintegy hozzájárulva a társadalmi kockázatok csökkentéséhez.

Póczik Szilveszter tanulmánya az országot 2015-ben elérő tömeges illegális migrációval szemben létrehozott határvédelem társadalmi okait és kriminológiai következményeit vizsgálja. Kutatása középpontjában a déli országhatáron kiépített műszaki határárral és a jogi határárral kapcsolatos bűncselekmények hátterének feltérképezése áll. Az aktakutatás 165 Csongrád megyei bűnügy anyagát elemezte, így képet kapunk az elkövetők demográfiai, szociológiai jellemzőiről.

Kopasz Zsolt írása az előző tanulmány ikerpárja. Az illegális migrációval kapcsolatos jogalkalmazói, ügyészi feladatokat elemzi, ugyancsak a Csongrád megyei államhatár rendjét érintő bűncselekmények tükrében. Megismerhető a joggyakorlatban különösen nagy gondot okozó embercsempészség és jogellenes belföldi tartózkodás elősegítésének elhatárolása is. A szerző szerint minden jogi és technikai nehézség ellenére ezen a szakaszon egyértelműen csökkent az illegális migrációval összefüggésbe hozható, a határvédelemmel kapcsolatos bűncselekmények száma.

Solt Ágnes a gyermekbarát igazságszolgáltatás régi dilemmáit fűzi egy csokorba. A fiatalkorúak helyzetét vizsgáló empirikus kutatások szakértője ebben az írásban felteszi a kérdést: gyermekbarát-e a gyermekvédelem? A kiskorúak veszélyeztetését vizsgáló legújabb, 2017-es kutatásának eredményei alapján kimondja, hogy „messze még a gyermekbarát gyermekvédelem és a gyermekbarát igazságszolgáltatás”. Az okok rendszerszerűen jelennek meg, de alapvetően emberek: együttműködés, információ- és szakemberhiány, és korántsem melleslegesen a gyerekek iránti közömbösség, érzéketlenség.

Parti Katalin, Solt Ágnes és Virág György a gyermekbarát igazságszolgáltatás legfontosabb elemeinek egyikét, a gyermekmehallgatások mikéntjét állították kutatásuk középpontjába. A 132 kiskorú sértettet érintő vizsgálat nem fest megnyugtató képet a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. A meghallgatások

során eltérő szempontok működtetik a gyermekvédelmet, a pszichológust, a nyomozót, a nyomozási bírót és az ügyészt, s bár minden szereplőt a legjobb szándék vezérel, mégis sérülhet a gyerek. A tanulmány készítői felhívják a figyelmet a legígéretesebbnek látszó izlandi Barnahus modellre, amely nemcsak a gyermekbarát környezet kialakítására, de az interdiszciplináris együttműködésre is jó recepttel szolgálhat.

Parti Katalin a kortárs megfélemlítés megakadályozásának egyik legfontosabb és alig kutatott elemét, a civil szervezetek tevékenységét vizsgálta. Azt a kérdést tette fel, hogy a magyar civil szférának van-e megfelelő anyagi és szellemi tőkéje ahhoz, hogy hozzájárulhasson a kortárs bántalmazás megelőzéséhez, kezeléséhez. A 2017-ben végzett felmérés negyven civil szervezetet érintett, és arra a megállapításra jutott, hogy a szervezetek nemcsak a tanárképzésben, de a bűnmegelőzést végző rendőrök felkészítésében is segítséget nyújthatnak.

Kiss Anna az új büntetőeljárás törvényben szereplő különleges bánásmódot igénylő személyek jogait vette vizsgálat alá. Kiemelten foglalkozik a tizennyolc éven aluliakra vonatkozó jogi rendelkezésekkel, legyen az illető sértett, tanú vagy terhelt.

Barabás A. Tünde, Koplányi Gergely és Szigeti Ákos tanulmánya egy nemzetközi kutatás, az Európai Unió támogatásával megvalósult MARGIN projekt keretében Budapest két városrészében, a kőbányai *Laposdűlőn* és a II. kerületi *Országúton* mérte a lakosság bizonytalanságérzetét befolyásoló tényezőket. Vizsgálták a szociális sérülékenységet, az áldozattá válást, a bűnözési félelmet és a szomszédsági hatást. A nagy körülményekkel végzett és sokféle módszertant alkalmazó kutatás szerint a bizonytalanságérzet és a bűnözéstől való félelem nem elsősorban a környezet bűnügyi veszélyeztetettségétől, hanem sokkal inkább a lakosság közvetlen környezetének megítélésétől és a társadalmi egyenlőtlenségektől, illetve a közösségi kohézió gyengeségétől függ.

Nagy László Tibor vizsgálata is megerősíti, hogy a nagyvárosban a közösségi ellenőrzés és kölcsönös segítség hiánya nemcsak bizonytalanságérzetet okoz, de áldozattá válást is. A városi levegő szabadabbá tesz ugyan, de nem véd meg. A kifosztások számának 2010 óta bekövetkező rendkívüli emelkedése főként a védekezésre képtelen személyeket érinti, leginkább Budapesten. A sértettek leggyakrabban utazás közben alvó, esetleg ittas emberek, az elkövetők pedig, bár többségüket azonosítani sem sikerül, bűnismétlők.

Ritter Ildikó a droghasználat és a bűnözés közötti kapcsolat természetét vizsgálta írásában. Az alapvetően elméleti kérdés a két jelenség összefüggésének összetettségét mintázza, de a szerző szerint „*Budapesti viszonylatban kijelenthető, hogy a korán induló bűnözői karriernek esetén a bűnelkövetés megelőzi a kábító-*

szer-fogyasztást; kezdetben nem vagy alig gyakorol befolyást rá, majd a kriminális karrier előrehaladtával a droggazdálkodó is »felzárkózik«.

Garai Renáta írása arra hívja fel a figyelmet, hogy az illegális migráció, a gyerekek védelme vagy a bizonytalanság érzete mellett eltörpülni látszik olyan környezetvédelmi gond, mint a hulladékok illegális elhelyezése vagy az eljárások körülményes jogi rendezése. Különösen akkor, ha a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése esetén a tettenérés kivételes, a bizonyítás nehézkes – írja a szerző. Az OKRI-kutatás olyan teljes körű feldolgozást végzett, amely a jogalkalmazók számára is fontos lehet.

Farkas Krisztina munkája a büntetőeljárások meggyorsításának osztrák tapasztalatairól tudósít. Hogyan lehet a nyomozások elhúzódását befolyásolni, és elkerülni bírósági szakaszt? – teszi fel a kérdést a szerző. Megállapítása szerint az osztrák rendszerben, különösen a gazdasági büntetőügyek, ezen belül is az úgynevezett bagatellcselekmények esetén igen gyakran a diverziót alkalmazzák, azaz az egyszerűsített eljárásokat, formalitástól mentesen, alternatív intézkedésekkel helyettesítve a súlyosabb büntetéseket.

Dr. Vókó György

A határárral kapcsolatos bűncselekmények elkövetőinek szociológiai vizsgálata a Csongrád megyei büntetőeljárások alapján*

A Magyarországot 2015-ben váratlanul érő tömeges migrációs hullámmal szembeni védekezésként 2015 júliusában megkezdődött a déli országhatáron a műszaki határzár kiépítése, ezzel párhuzamosan pedig az úgynevezett jogi határzár megteremtése is. A kritikákkal szemben kimutatható, hogy a magyar jogalkotó körütekintően járt el, de maradtak aggályok és nyitott kérdések. Bár a határárral kapcsolatban számos tanulmány született, a kutatásokban háttérbe szorultak a menekülők szociális jellegzetességei. A határárral kapcsolatos bűncselekmények elkövetői körének szociológiai vizsgálatát a Csongrád Megyei Főügyészség kezdeményezte. A vizsgálat nyolc szociológiai szempont alapján (biológiai nem, életkor, állampolgárság vagy származási ország; anyanyelv, iskolai végzettség, családi állapot, előzetes büntettség, és korábbi pénzkereső foglalkozás) történt. A kutatás egyebek között kimutatta, hogy a belépni igyekvők jelentős része, mintánkban 68 százalék, ma már nem háborús övezetektől érkezik. A migráció legfontosabb hajtóerői az államcsődök, a szegénység, valamint a szervezett bűnözéstől, az iszlám fundamentalizmustól való félelem.

2014 és 2015 fordulóján nem kis részben egyes balkáni területekről, egyes destabilizálódott közel- és közép-keleti és észak-afrikai országokból tömeges kivándorlás indult Európa felé. Líbiából 2011 óta mintegy száznegyvenezer ember menekült el. A szíriai proxy háború elől mintegy hárommillió fő kényszerült más országokba menekülni, és több mint hatmillió, országát el nem hagyó, de a lakóhelye elhagyására kényszerülő belső menekült (Internally Displaced Persons; IDP) keletkezett. Irakban szintén a polgárháború és az Iszlám Államnak nevezett terrorszervezet rémuralma elől indult tömeges kivándorlás, ennek során majdnem kétfélmillióan keltek vándorútra. A háborús területekről menekülők hulláma végül valóságos migrációs lázzá terebélyesedett az egész térségben, sőt azon túl is, és számtalan gazdasági migránst sodort magával. 2015 elejétől jelentősen megugrott az úgynevezett balkáni migrációs úton Szerbia felől Magyarországra érkező irreguláris migránsok száma. Ők jobbra

* A szerző köszönetet mond dr. Bolyky Orsolyának és dr. Sárík Eszternek, az Országos Kriminológiai Intézet jogász kutatóinak a tanulmány jogi részeinek megírásában nyújtott értékes szakmai segítségükért.

a zöldhatáron átlépve a gazdaságilag fejlettebb nyugat-európai országokba, főként Németországba igyekeztek. 2014-ben megközelítőleg 43 ezer menedékkérelmet nyújtottak be Magyarországon, 2015 júliusáig pedig már 78 ezren léptek az ország területére. A regisztráltak száma az év végére megközelítette a 180 ezret.

„Európai összetetésben a 2015-ös hazai menekülthullám erősségét jelzi, hogy a százezer lakosra jutó menedékkérők számának tekintetében Magyarország az első volt Európában, 1797 fővel”, ezer fő feletti értéket emellett csak Svédországban (1667), illetve Ausztriában (1028) regisztráltak.¹

Műszaki és jogi határárr

A Magyarországot 2015-ben váratlanul érő tömeges migrációs hullámmal szembeni védekezésésként a kormány az 1401/2015. (VI. 17.) Korm. határozat² alapján 2015. július 13-án a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium együttműködésében gyorstelepítésű dróttakadály (GYODA vagy NATO-drót) felhasználásával megkezdődött a magyar–szerb, és később a magyar–horvát, majd a román határszakaszra tervezett műszaki határárr, hivatalos nevén a „határőrizeti célú ideiglenes kerítés” kiépítése. A görög–török, a bolgár–török, és lett–oroszl határon kiépült határkerítés mintája alapján akkor körülbelül 175 km hosszúra és négy méter magasságúra tervezett műszaki határárr a déli országhatáron a hivatalos határátkelőhelyek közötti „zöld” határszakaszokat zárja le fizikailag. A 2015. július 6-án elfogadott és „az államhatárról szóló törvény módosításáról” intézkedő 2015. évi CXXVII. törvény értelmében a határ vonalától befelé számított tízméteres sáv „az államhatár rendjének védelmét biztosító létesítmények” építése, telepítése és üzemeltetése céljából közérdekű használati jog alapján az ingatlantulajdonosok kártalanítása mellett igénybe vehető.³ Az építkezést a 2015. július 31-én megjelent 213/2015. (VII. 31.) Korm. rendelet⁴ védte, amely az illetéktelen belépőkkel és a munkát akadályozókkal szemben ötven- és háromezrezer

¹ Juhász A. – Molnár Cs.: Magyarország sajátos helyzete az európai menekültségben. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy.: Társadalmi riport 2016. Társi, Budapest, 2016, 263–284. o., 265. o.

² A rendkívüli bevándorlási nyomás kezelése érdekében szükséges egyes intézkedésekről szóló 1401/2015. (VI. 17.) Korm. határozat. Magyar Közlöny, 2015. 83. szám, 2015. június 17.

³ Az ideiglenes biztonsági határárr létesítésével, valamint a migrációval összefüggő törvények módosításáról szóló 2015. évi CXXVII. tv. Magyar Közlöny, 2015. 102. szám, 2015. július 13.

⁴ 213/2015. (VII. 31.) Korm. rendelet a határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határárr építésén dolgozók védelméről, továbbá az államhatárról szóló törvény szerinti közérdekű használati joggal összefüggő kártalanításról szóló 211/2015. (VII. 23.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 2015. 112. szám, 2015. július 31.

forint közötti büntetést helyezett kilátásba. A kormány 2015. szeptember 15-i bejelentése szerint küszöbön áll(t) a magyar–román határkerítés megépítése is a magyar–szerb–román hármás határtól a Maros folyóig, illetve azon túl néhány kilométerrel. A szeptember 21-én megjelent 1665/2015. (IX. 21.) Korm. határozat⁵ elrendelte Bács-Kiskun, Csongrád, Baranya, Somogy, Zala és Vas megyében a schengeni határ mentén a biztonsági határzár megépítését.

A magyar miniszterelnök 2016. augusztus végi bejelentése szerint egy korszerű, elektromos jelzőrendszerrel ellátott belső kerítés is épül majd a szerb határszakaszon, a kettő között pedig úgynevezett manőverút helyezkedik el, amelyen a határőrizetre vezényelt rendőrök és katonák hőkamerával ellátott terepjárókon teljesítenek szolgálatot. A második kerítés kiépítése 2017 májusában fejeződött be, az intelligens elektromos jelzőrendszerrel együtt, amely jelzi a határőrizetnek, hol kísérlik meg éppen átvágni a határkerítést.

A műszaki határzár megépítésével párhuzamosan zajlott a több jogterületet érintő „jogi” határzár szabályozásának kialakítása. Az „Egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról” szóló 2015. évi CXL. törvény a Magyarországra irányuló migrációra vonatkozó jogszabályokat a 2015-ben kialakult bevándorlási helyzetnek megfelelően egészítette ki, vagy alakította át. Mivel jelen kutatás a fizikai határzárát érintő bűncselekmények elkövetőire irányul, az alábbiakban az ezzel kapcsolatos büntetőjogi szabályozást tekintjük át.

A jogalkotó a határvédelmet szolgáló fizikai létesítményhez elsősorban büntetőjogi és közigazgatási jellegű jogkövetkezményeket fűzött.⁶ Ennek értelmében a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) *Közigazgatás rendje elleni bűncselekmények* című fejezete új, önálló büntetőjogi tényállásokkal egészült ki: bűncselekmény lett a *Határzár tiltott átlépése* (Btk. 352/A §), a *Határzár megrongálása* (352/B §) és a *Határzárral kapcsolatos építési munka akadályozása* (352/C §). Mindhárom bűncselekmény védett jogi tárgya közvetve a határrendészet zavartalan működése, a határforgalom rendje, valamint az illegális migráció megakadályozásához fűződő társadalmi érdek⁷, közvetlenül pedig az államhatár rendje védelmét biztosító fizikai létesítmény (kerítés, kordon stb.),

⁵ A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet kezelése érdekében szükséges további intézkedésekről szóló 1665/2015. (IX. 21.) Korm. határozat. Magyar Közlöny, 2015. 134. szám, 2015. szeptember 21.

⁶ A szabályozás pontos összegzését adja a Szegedi Törvényszék tájékoztatója. <http://birosag.hu/media/aktualis/tajekoztato-egyes-torvenyeknek-tomeges-bevandorlas-kezelesevel-osszefuggo>

⁷ Sinku P.: A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények. In: Belovics E. – Molnár G. M. – Sinku P.: Büntetőjog II. Különös Rész. Ötödik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 617–620. o.

illetve rongálás esetében ezenkívül az egyéb védelmi funkciót betöltő eszköz (például fényhíd) is. A „határárral” bűncselekmények megállapíthatóságának feltétele, hogy az elkövető a létesítmény védelmi funkcióját felismerje, és ennek ellenére tanúsítsa a tényállásban meghatározott elkövetési magatartást.⁸

A legenyhébben (három évig terjedő szabadságvesztéssel) büntetendő cselekményt, a határárral tiltott átlépését az követi el, aki az államhatárra telepített technikai határárral keresztül illegálisan lép Magyarország területére. Ha az elkövető olyan szakaszon lépi át jogszabályba ütköző módon az államhatárt, amelyen nem létesült technikai határárral, akkor a tiltott határárral lépés szabálysértése valósul csak meg.⁹

A szubszidiárius bűncselekményként szabályozott és az átlépésnél szigorúbban (egyöt évig terjedő szabadságvesztéssel) büntetendő határárral megrongálása akkor valósul meg, ha az államhatárra telepített technikai határárral az elkövető szándékosan megsemmisíti vagy megrongálja. Ha tehát más, súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, a 352/B §-ban szabályozott cselekmény megállapításának van helye. E két bűncselekmény minősített esetei a fegyveresen vagy felfegyverkezve, vagy tömegzavargás¹⁰ résztvevőjeként történő elkövetés, valamint ezek kombinációja, illetve, ha ezen elkövetési magatartások halált okoznak. A határárral kapcsolatos harmadik bűncselekménycsoport a technikai határárral építésének akadályozására irányuló tevékenységek, ezek vétségként egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendők. Hozzáteesszük, hogy utóbbi bűncselekmény miatt büntetőeljárás ez idáig nem indult. Amennyiben bármelyik „határárral” bűncselekmény esetén végrehajtandó vagy felfüggesztett szabadságvesztést szabtak ki, mellette a kiutasítás nem mellőzhető [Btk. 60. § (2a)].

A „határárral” bűncselekmények elkövetői körére tekintettel a jogalkotó igyekezett az eljárási szabályokat is ennek megfelelően alakítani. Egyrészt a törvény e bűncselekmények vonatkozásában speciális illetékességet állapít meg az

⁸ Bérces V.: A határárral kapcsolatos bűncselekményekre vonatkozó eljárási szabályokról – de lege ferenda. Eljárásjogi Szemle, 2017/2., 46. o. <https://pubhtml5.com/ctsu/yqqb>

⁹ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 204. § (1) bekezdése értelmében „Aki Magyarország államhatárát engedély nélkül vagy meg nem engedett módon lépi át, vagy ezt megkísérli, szabálysértést követ el”.

¹⁰ „A tömeg az emberek viszonylag nagyobb létszámú csoportja, [...] amelyben a résztvevők száma egyszerű ránézésre nem állapítható meg. A tömegzavargás minimálisan 20 fő, de inkább annál nagyobb létszámú csoport nyílt rendbontó fellépése.” Molnár G. M.: Az állam elleni bűncselekmények. In: Belovics E. – Molnár G. M. – Sinku P.: Büntetőjog II. Különös Rész. Harmadik kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014, 374. o.

elkövetési helyekhez igazodva a Szegedi, a Pécsi és a Zalaegerszegi Járásbíróságoknak és Törvényszékeknek,¹¹ másrészt új fejezetben szabályozza a „határozás” bűncselekményekkel kapcsolatos speciális eljárási szabályokat.¹² Ezek lényege és célja, hogy a külföldi állampolgárságú, a magyar nyelvet nem ismerő, többnyire az európaítól idegen kultúrából érkező nagyszámú bevándorló ügyét a lehető leghamarabb le lehessen zárni. Erre tekintettel széles körben alkalmazzák az eljárást gyorsító lehetőségeket a különleges helyzetnek megfelelő eltérésekkel, így a bíróság elé állítást és a lemondás a tárgyalásról jogintézményét.¹³

A bevándorlási hullámra tekintettel megalkotott 2015. évi jogszabályi módosítások vezették be a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmát¹⁴, amelynek lényege, hogy amennyiben a bevándorlók száma adott időszakban eléri a törvényben meghatározott szintet, a kormány rendelettel hirdetheti ki a válsághelyzet létrejöttét, és ettől kezdve speciális szabályok lépnek életbe.¹⁵ A válsághelyzet egyaránt kihirdethető egy adott településre vagy régióra, vagy akár az egész ország területére.

¹¹ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 17. § (6) és (6a) bekezdések [a módosítást bevezette a 2015. évi CXLVI. törvény 2. § (1) és (2) bekezdése, hatályos 2015. október 8-tól].

¹² Be. XXVI/A. fejezet (a módosítást bevezette a 2015. CXL. törvény 25. §-a).

¹³ Be. 542/D–U § (a módosítást bevezette a 2015. CXL. törvény 25. §-a).

¹⁴ A menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 80/A § (1) bekezdése szerint: Tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet rendelhető el, ha

a) a Magyarországra érkező elismerést kérők száma

aa) egy hónap átlagában a napi ötszáz főt,

ab) két egymást követő hét átlagában a napi hétszázötven főt vagy

ac) egy hét átlagában a napi nyolcszáz főt

meghaladja,

b) a Magyarországon a tranzitónában tartózkodók száma – a külföldiek ellátásában közreműködő személyeket nem számítva –

ba) egy hónap átlagában a napi ezer főt,

bb) két egymást követő hét átlagában a napi ezeröttszáz főt vagy

bc) egy hét átlagában a napi ezerhatszáz főt

meghaladja,

c) az *a)* és *b)* pontban meghatározott eseteken kívül bármely olyan migrációs helyzettel összefüggő körülmény alakul ki, amely valamely település közbiztonságát, közrendjét vagy a közegészségügyet közvetlenül veszélyezteti, különösen, ha az adott településen vagy annak külterületén található befogadó állomáson vagy a külföldiek elhelyezését biztosító egyéb létesítményben zavargás tör ki, vagy erőszakos cselekményeket követnek el. (A módosítást bevezette a 2015. CXL. törvény 16. §-a.)

¹⁵ A menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 80/A–G § (a módosítást bevezette a 2015. CXL. törvény 16. §-a).

A válsághelyzet esetén alkalmazandó rendelkezések között található a „határzárás” bűncselekményekkel kapcsolatos büntetőeljárás módosulása is. E szerint, amennyiben tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején, annak területén követnek el ilyen bűncselekményeket, az ezek miatti büntetőeljárásokat minden más ügyet megelőzően kell lefolytatni (Be. 542/E §).

Itt kell megjegyeznünk, hogy a műszaki határárnak, nemkülönben az egész magyar migrációs intézkedéscsomagnak – hatékonysága ellenére, hiszen az illegális belépők számát nemcsak mérhetővé tette, hanem minimálisra szorította – legalábbis vegyes, összességében mégis inkább negatív nemzetközi visszhangja volt.¹⁶ Sokkal fontosabb azonban az a kérdés, a határvédelem magyar szabályozása összeegyeztethető-e a nemzetközi és európai joggal. *Hoffmann Tamás*, az MTA Jogtudományi Intézet tudományos főmunkatársa¹⁷ álláspontja szerint „minden államnak szuverenitásából fakadó joga annak eldöntése, hogy határainak ellenőrzésére milyen eszközt vesz igénybe. Az állam eldöntheti, hogy mely személyek számára engedélyezi a határátlépést, önmagában egy határzár felépítése az illegális határátlépés visszaszorítására egyéb nemzetközi jogi kötelezettségvállalások hiányában nem jogellenes. Egy állam tehát ad absurdum teljesen el is zárkozhat a világ elől, amennyiben ez nem ellentétes nemzetközi jogi kötelezettségvállalásaival, addig szuverén jogkörét gyakorolva jár el.”¹⁸ A genfi menekültügyi egyezmény alapján bárki igényt tarthat menekültstátusra egy idegen országban, ha faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, vagy politikai meggyőződése miatt hazájában üldözést szenvedett vagy attól megalapozottan fél. A menedékkérelmet fogadó ország pedig köteles a menekültkérelem indokoltságát kivizsgálni, és tilos visszatoloncolni a menedékkérőt hazájába vagy más nem biztonságos országba. Ezt az európai

¹⁶ Az Európai Bizottság 2015. december 10-én Magyarország ellen kötelezettségzegési eljárást indított egyes menekültügyi jogszabályok okán, mivel azok nincsenek összhangban az unióssal: menedékkérelmi eljárásban nem lehet fellebbezés keretében újabb tényekre és jogi szempontokra hivatkozni, fellebbezés esetén nem függesztik fel automatikusan az adott ügyben hozott határozatokat, nem tartják tiszteletben a fordításhoz és tolmácsoláshoz való jogot, valamint elutasító határozatok bírósági felülvizsgálata során nem kötelező a kérelmezők meghallgatása. Az első eljárás az új magyar menedékkérelmi szabályok miatt. Bruxinfo, Brüsszel, 2015. december 10. <http://archive.is/MnGig>

¹⁷ Kutatási területei a nemzetközi közjog, különösen nemzetközi büntetőjog és nemzetközi humanitárius jog. <http://jog.tk.mta.hu/kutato/hoffmann-tamas>

¹⁸ Hoffmann T.: Erős bástya? A magyar-szerb határra tervezett kerítés nemzetközi jogi vonatkozásai. JTI blog, 2015. július 2. <http://jog.tk.mta.hu/blog/2015/07/eros-basty-a-magyar-szerb-hatarra-tervezett-kerites>

uniós jog és az Emberi jogok európai egyezménye¹⁹ is megerősíti. Amennyiben a határzár célja megfosztani menedékkérőket a kérelmük előterjesztésének lehetőségétől, az valóban ellentétes lenne Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségvállalásaival, azonban a menedékkérők a határállomásokon továbbra is előterjeszthetik menedékkérelmüket. Az, hogy a korábbi jogi szabályozás megváltoztatásával Magyarország Szerbiát a nem biztonságos kategóriából biztonságos kategóriába sorolja át, és így minden Szerbián át érkező menedékkérőt visszatoloncolhat, meglehetősen ellentmondásos. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának álláspontjával összhangban az Európai Unió államainak többsége nem tekinti Szerbiát biztonságos államnak, viszont három uniós tagállam, Bulgária, Franciaország és Luxemburg is biztonságos államnak minősítette Szerbiát. „A [...] határzár felépítése nagy valószínűséggel nem minősül [...] a nemzetközi menekültügyi szabályozás megsértésének”, az azonban, hogy a határkerítés a Natura 2000 programterületen egyoldalú döntéssel épült, jelentheti az uniós jog megsértését, hiszen arról nem születhet döntés az Európai Bizottsággal történő konzultáció és annak beleegyezése nélkül.²⁰

Legalább ilyen fontos kérdésnek bizonyult az irreguláris, vagyis nem a szabályoknak megfelelő (jogellenes) határátlépés pónalizálásának jogszerűsége. Ugyanis a külföldiek jogállásának szabályozásával kapcsolatos szemlélet 1945 óta sokban módosult. *Ádány Tamás Vince* álláspontja szerint a mai államokban érvényes fő szabály értelmében „csak az adott állam előzetes engedélyével (pl. vízum) léphet be idegen az állam területére. Azonban [...] a főszabályt az utóbbi évtizedekben a nemzetközi jog számos kivétellel enyhítette, sőt, [...] a menekültügyi rendszerben a határátlépést illetően de facto visszajára fordította, már az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában alapvető emberi joggá téve a menedék kérését más államtól. [...] rendkívüli körülménynek számít, amikor valaki külföldre kényszerül és nem számíthat saját államának védelmére. A II. világháború utáni nemzetközi jog a gyakorlatba ültette át azt a felismerést, hogy egyes esetekben az egyéneket saját államuk üldözése hozza – akár tömegesen – életveszélybe. Ez [...] vezetett oda, hogy a korábbi évtizedek gyakorlatától eltérő módon, bizonyos szabályozási területeken a teteles jog szintjén is megelőzik az emberbaráti szempontok a szuverenitás védelmének jogos igényét.”²¹ Azzal, hogy Magyarország 1989-ben csatlakozott a genfi menekültügyi konvencióhoz, azt belső joggá tette, és magára nézve maradéktalanul érvényesnek ismerte el, vállalta az abban foglaltak alkal-

¹⁹ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény.

²⁰ Hoffmann T.: i. m.

²¹ Ádány T. V.: Nemzetközi jogi szempontok a migrációs válság értelmezéséhez. *Iustum Aequum Salutare*, XII. 2016/2., 239. o.

mazását.²² A menedékkérő irreguláris beérkezését és tartózkodását az egyezmény 31. és 32. cikke szabályozza.

31. cikk

1. A Szerződő Államok az országba való jogellenes belépésük vagy tartózkodásuk miatt *nem sújtják büntetéssel* azokat a menekülteket, akik közvetlenül olyan területről érkeztek, ahol életük, vagy szabadságuk az 1. cikkben foglalt meghatározás értelmében veszélyeztetve volt, és akik engedély nélkül lépnek be területükre, illetőleg tartózkodnak ott, feltéve, hogy haladéktalanul jelentkeznek a hatóságoknál és kellőképpen megindokolják jogellenes belépésüket, illetőleg jelenlétüket.

2. A Szerződő Államok nem korlátozzák az ilyen menekültek mozgási szabadságát a szükséges mértéket meghaladóan és ilyen korlátozásokat csak addig alkalmaznak, amíg jogi helyzetük az illető országban rendezést nem nyert, illetőleg más országba nem nyernek bebocsátást. A Szerződő Államoknak az ilyen menekültek számára megfelelő határidőt kell engedélyezni, illetőleg a szükséges támogatást meg kell adni ahhoz, hogy más országba bebocsátást nyerjenek.

32. cikk

1. A Szerződő Államok nem utasítják ki a területükön jogszerűen tartózkodó menekülteket, kivéve állambiztonsági vagy közrendi okok alapján.

2. Az ilyen menekült kiutasítása csak megfelelő jogi eljárás során hozott határozat alapján történhet. Hacsak állambiztonsági szempontok ezt ki nem zárják, a menekültnek meg kell engedni, hogy bizonyítékot szolgáltatson saját maga tisztázása céljából, illetőleg, hogy az illetékes hatósághoz, vagy az illetékes hatóság által kijelölt személyhez, vagy személyekhez fellebbezzen és ott megfelelően képviseltesse magát.

3. A Szerződő Államoknak ilyen esetben méltányos határidőt kell engedélyezniük a menekültek számára, hogy bebocsátást kérhessenek más országba. A Szerződő Államok fenntartják maguknak a jogot, hogy a közbeeső idő alatt megtegyék az általuk szükségesnek tartott belső intézkedéseket.

Első megközelítésben tehát úgy tűnhet, mintha Magyarország szembekerült volna nemzetközi kötelezettségvállalásaival, hiszen büntetéssel sújtja a jogellenesen beérkező menekülőket. Erre a magyar szabályozás kritikusai – elvileg helyesen – rá is mutattak, mondván, legtöbb esetben a menekülő nincsen abban a helyzetben, hogy legális csatornákon, megfelelő papírokkal jusson biztonságos helyre, ezért az új magyar szabályozás visszalépést jelent a korábbi pozitív

²² Lásd 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről.

gyakorlat felől, hiszen 2013-ban az új Btk. hatályossá válásával megszűnt a beutazási és tartózkodási tilalom (régii Btk. 214. §) megsértésének tényállása.²³

Alaposabban vizsgálódva azonban azt látjuk, hogy a magyar jogalkotó valójában mégis körültekintően járt el. Egyfelől a menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény módosításával bevezette a már említett „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” jogintézményét, amivel lehetőséget teremtett a kivételes helyzet kivételes jogi eszközökkel történő kezelésére. Az indoklásban olvashatjuk: *„A külföldiek tömeges bevándorlására adott kormányzati válasz a hatályos magyar jogi környezetben nem – vagy csak jelentős késedelemmel – adható meg. Ezért indokolt a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmának bevezetése...”* Másfelől az, hogy a kormány meghatározta a nemzeti szinten biztonságosnak tekintett származási országokat és biztonságos harmadik országokat, köztük a nyugat-balkáni országokat,²⁴ így Szerbiát is, azt jelentette, hogy a déli országhatáron átlépő menekülők nem *„közvetlenül olyan területről érkeztek, ahol életük vagy szabadságuk [...] veszélyeztetve volt”*, ezzel kikerültek a „védett” menekülők köréből. A biztonságos országok meghatározása egyébként a menekültválságtól függetlenül is időszerű volt. Ekkortól biztonságos országnak számít Albánia, Macedónia, Montenegró és Szerbia, valamint egyebek között Bosznia-Hercegovina, és Koszovó is. Szerbia biztonságos országgént való elismerését különösen indokolta, hogy az EU tagjelölt állama, és a vonatkozó normák tiszteletben tartása nélkül nem is válhatott volna azzá. A rendelet azonban tesz egy megengedő kivételt, amely szerint, ha a menedékkérő származási országa szerepel a biztonságos országok jegyzékében, a menekültügyi eljárásban bizonyíthatja, hogy az ország, amelyből érkezett, nem felelt meg a biztonságos országokra szabott feltételeknek, vagy az ő egyéni esetében nem nyújtott biztonságot. Harmadrészt pedig a konvenció 31. cikkéből világosan kitűnik, hogy a büntetés alóli mentesség csak azokra vonatkozik, akiknél a mentesség abban az esetben áll fenn, ha a menekülő haladéktalanul jelentkezik a hatóságoknál, és kellően képes indokolni a jogellenes belépését, illetve benntartózkodását. A határkerítésen átlépők esetében ez utóbbi feltétel, hiszen legálisan is beléphettek volna a határátkelőhelyeken, nyilvánvalóan nem áll fenn. Negyedrészt, ahogy a Btk. 352/A § szövegéből kitűnik, az nem általában az irregulárisan belépőket rendeli bünteti, hanem

²³ Zádori Zs.: A menedékkérő azért nem büntethető, mert nem szabályosan lépi át a határt. [Helsinkifigyelo.blog.hu](http://helsinkifigyelo.blog.hu), 2015. július 17. http://helsinkifigyelo.blog.hu/2015/07/17/a_menedek_kero_azert_nem_buntetheto_mert_nem_szabalyosan_lepi_at_a_hatart

²⁴ A nemzeti szinten biztonságosnak nyilvánított származási országok és biztonságos harmadik országok meghatározásáról szóló 191/2015. (VII. 21.) Korm. rendelet. Magyar Közlöny, 106. szám, Budapest, 2015. július 21.

kizárólag azokat, akik a határkerítésen átlépve (és/vagy azt megrongálva) lépik át a magyar határt.

Ennek ellenére a szabályozás felvet bizonyos aggályokat. Mindenekelőtt azt a kérdést, miért célszerű a határárron illegálisan átlépők bebörtönzése, nem elegendő-e a Btk. 59. § szerinti kiutasítás, hiszen a jogosulatlan kérelmezők közigazgatási eljárásban is kiutasíthatók, a státusjogosultak pedig jogerős marasztaló ítélet esetén sem. *Lándori Tamás* ügyvéd és jogi szakíró szerint, ha büntetlen előéletű az elkövető és súlyosabb bűncselekményt nem valósít meg, biztosan nem kap letöltendő szabadságvesztést. Bérces Viktor ügyvéd és egyetemi oktató is úgy gondolja, hogy a „határárrás” bűncselekmények alapeseteiben „a kiutasításnak, nem pedig a szabadságvesztésnek kell szerepelnie”²⁵. Fő szabály szerint, csak a két évnél nem hosszabb szabadságvesztést lehet felfüggeszteni, azonban – a kivételes helyzetre tekintettel – a jogalkotó lehetővé tette a határárrás bűncselekmények elkövetői esetében az öt évet meg nem haladó szabadságvesztés felfüggesztését is, méghozzá kettő–tíz évi próbaidőre.²⁶ A törvény értelmében csak a szabadságvesztéssel büntethető cselekmények gyanúsítottját lehet őrizetbe venni és előzetes letartóztatásba helyezni, ezért a jogalkotó kénytelen volt az irreguláris határárrátlépők őrizetbe vételének és (menekülttáborban történő) előzetes letartóztatásuk végrehajtásának feltételét megteremteni azáltal, hogy cselekményüket szabadságvesztéssel fenyegetett deliktumnak minősíti. A felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés egyúttal erősen csökkenti annak valószínűségét, hogy a kiutasított elítélt ismét megpróbáljon illegálisan belépni, hiszen ilyen esetben a korábban felfüggesztett szabadságvesztés-büntetést ténylegesen le kell töltenie. Mivel a határkerítésen való átlépés büntetett, a szabadságvesztés végrehajtására börtönben kerül sor. A jogszabály előkészítői feltehetőleg azzal számoltak, hogy a kerítés megrongálása általános előfeltétele az átlépésnek, ezért a rongálókat és bűnsegédeiket fenyegető egy–öt éves, halmozatban akár hét és fél éves szabadságvesztés erősebb fenyegetés lesz, mint a csak átlépőket érintő három év. Magyarországon a kiutasítás önmagában is büntetett előéletet keletkeztet, de a szabadságvesztéssel sújtottakat az is fenyegeti, hogy bár a menedékkérésnek – háborús, emberiesség elleni, és igen súlyos köztörvényes bűncselekmények kivételével – nem feltétele a büntetlenség, büntetett előéletüként aligha nyerne majd az EU-ba máshol befogadást.²⁷

²⁵ Bérces V.: i. m. 47. o.

²⁶ Btk. 85. §

²⁷ Lándori T.: Szeptember 15-től letartóztatás és kiutasítás várhat a határsértőkre – enyhül a nyomás? Mandiner.hu, 2015. szeptember 9.

A határozással kapcsolatos bűncselekmények elkövetőinek szociológiai vizsgálata

Bár a menekültválságról, különösen annak rendészeti és biztonsági vonatkozásairól hazánkban is számos tanulmány született, a menekülők szociológiai mutatói a kutatásokban részben háttérbe szorultak, vagy részben – nem utolsósorban külföldi vélekedések alapján – megalapozatlan és ellentmondásos állítások láttak napvilágot. Ezért is fogadtuk az Országos Kriminológiai Intézetben örömmel *Kopasz Zsolt*, Csongrád megyei főügyész kezdeményezését a határozással kapcsolatos bűncselekmények elkövetői körének szociológiai vizsgálatára. A kutatás előkészítése során megállapítottuk, hogy 2016-ban *országosan* összesen 2843 ügyben indult büntetőeljárás a 352/A § „határozás tiltott átlépése” ügyében. A főbb elkövetői csoportok afgánok, pakisztániak, kisebb részben marokkóiak és koszovóiak voltak. Szíreket csak elvétve találtunk közöttük (öt százalék). Az elkövetők mintegy fele 24 éves vagy annál fiatalabb volt, közel negyedük 25–29 éves, és 13 százalékuk tartozott a 30–34 éves korcsoportba. Az ennél idősebbek csak néhány százalékot tettek ki. Az illegális határátlépők 91,5 százaléka férfi, 8,5 százaléka nő volt. A legtöbb büntetőeljárás Csongrád megyében (2238), valamint Bács-Kiskun megyében (596) indult. Csongrád megyében 1633 ügyben került sor vádemelésre.

Az országos nyilvántartásból elektronikus véletlengenerátor használatával 165 befejezett bűnügyi aktát kértünk Csongrád megyéből. Ezek közül végül 137 ügy bűnügyi irata érkezett meg hozzánk. Az összevont ügyekben együttesen 668 olyan elkövető szerepelt, akik a határozatot „illegálisan” lépték át. A vizsgálat nyolc szociológiai szempont alapján (biológiai nem, életkor, állampolgárság vagy származási ország; anyanyelv, iskolai végzettség, családi állapot, előzetes büntettség, és korábbi pénzkereső foglalkozás), táblázatban rögzített adatok felhasználásával történt.

Biológiai nem és életkor a mintában

A kutatás eredményeként megállapítást nyert, hogy az aktákból nyert összesített adatok szerint az eljárás alá vont személyek 93,4 százaléka férfi, és csupán 4,8 százaléka nő. A férfiak átlagéletkora 25,5 év, a nőké majdnem 30 év, a teljes sokaság átlagéletkora pedig 26 év. Az életkori mediánérték 38,5 év, ami – európai mértékkel – szintén fiatal népszerűsége takar, a legfiatalabb személy 16, a leg-

idősebb 61 éves volt. Utóbbi arra utal, hogy egyesek viszonylag magas életkorban is útnak indulnak, de joggal tehető fel a kérdés, van-e és milyen funkciójuk az útnak induló migráns csoportokban.

Az aktakutatás során végzett megfigyelés, amely szerint a migráns csoportok egy része előre szervezett kisebb csoportokban indul útnak egy-egy tapasztaltabb, idősebb és tekintélyesebb személy vezetése alatt, megerősíteni látszik a migrációs döntés és folyamat kollektív jellegére²⁸ utaló felismerést. Ezek a csoportok útközben is együtt maradnak, illetve alkalmilag együttműködnek más, többnyire azonos, de esetenként más nemzetiségű csoportokkal is. Néhány, egészen pontosan 12 esetben előfordult, hogy az aktavizsgálat során nem sikerült megállapítani az érintett biológiai nemét, és a keresztnév alapján történő azonosítás sem vezetett megbízható eredményre.

Családi állapot

Ahogy előzetesen várható volt, a vádlottak családi állapota meglehetősen egyöntetű képet mutat, a döntő többség nőtlen/hajadon, csupán alig negyedük, 152 fő (22 százalék) él, illetve élt eljövetele előtt házasságban vagy élettársi kapcsolatban.

Állampolgárság vagy származási ország

Az illegálisan beérkezők valódi állampolgársága tekintetében nagy a bizonytalanság, hiszen a legtöbben útközben feltehetőleg elveszítették, eldobták vagy megsemmisítették irataikat. Az állampolgárságok (személyi iratok hiányában bemondással megadott származási országok) vizsgálata (1. számú táblázat) megerősítette azt a tapasztalatot, hogy a belépni igyekvők jelentős része (esetünkben többsége) nem háborús területről érkezik, a 32 szíriai származású személy csupán 4,7 százaléka a teljes sokaságnak. Ehhez hozzáadhatjuk az Afganisztán, Eritrea, Irak, Líbia, Nigéria, Palesztin Önkormányzat származási országokból érkezett 181 személyt, így a háborús vagy részben háborús területekről érkezettek száma összesen 213, ami a teljes sokaság 32 százalékát adja. Vagyis 68 százalék nem háborús menekült. A legjelentősebb kibocsátó területek Pakisztán (162 fő) és Afganisztán (153), tehát azok a területek, ahol a szegénység mellett az iszlám fundamentalizmus is gyökeret eresztett.

²⁸ Lásd Bagi J.: A nemzetközi migráció gender aspektusai. Nemi szerepek változása, a migráció feminizációja. In: Tarrósy I. – Glied V. – Vörös Z. (szerk.): Migráció a 21. században. Publikon Kiadó, Pécs, 2016, 95. o. Ezzel szemben Hautzinger Zoltán szerint „A migráció [...] egyéni motiváción és döntésen alapuló magatartás...”. Hautzinger Z. – Hegedüs J. – Klenner Z.: A migráció elmélete. Nemzeti Közszerkesztési Egység Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014, 11. o.

A következő a sorban a politikailag magára hagyott és bizonytalan státusú Koszovó 77 fővel, ahol a szegénység, munkanélküliség, a korrupció, valamint a szervezett bűnözés élethetlenné tette az országot. A harmadik csoportba tartozik Irán (36 fő), Szíria (32), és Szomália (35). Irán szigorú iszlám igazgatása valószínűleg jelentősen hozzájárul a kiáramláshoz, ahogy Szíriában a háború, Szomáliában az as-Sabáb milíciák terrorizmusa és Bangladesben (17 fő) a világszinten is kirívó nyomor. A törökországi származásúak megjelenése a menedékkérők között részben a török politikai változások, részben az etnikai konfliktusok rovására írható. Esetünkben, tekintettel arra, hogy a 23 törökországi illetőségűből 11 kurd nemzetiségű és anyanyelvű volt, inkább az utóbbira gyanakodhatunk.

1. számú táblázat
Állampolgárság vagy származási ország

Származási ország	Személyek száma	%	Származási ország	Személyek száma	%
Afganisztán	153	22,9	Kuba	7	1,0
Albánia	12	1,7	Líbia	1	0,1
Algéria	26	3,9	Marokkó	25	3,7
Banglades	17	2,5	Nepál	3	0,4
Egyiptom	3	0,4	Nigéria	3	0,4
Eritrea	6	0,9	Pakisztán	162	24,2
Haiti	1	0,1	Palesztin	1	0,1
India	8	1,2	Srí Lanka	11	1,6
Irak	17	2,5	Szerbia	1	0,1
Irán	36	5,4	Szíria	32	4,7
Jugoszlávia	1	0,1	Szomália	35	5,2
Kamerun	1	0,1	Törökország	23	3,4
Koszovó	77	11,5	Tunézia	5	0,7
Összesen				667	98,8

A származási országokról regionális megközelítésben erősen kiegyensúlyozatlan és nehezen magyarázható képet kapunk. Az illegális határátlépők között a balkániak száma nem elhanyagolható: 90 fő (13,5 százalék). Az indiai szubkontinens, tehát India, Pakisztán, Banglades, Srí Lanka területéről érkezők száma 197 fő (29,5 százalék), a Közel- és Közép-Keletről érkezők (Törökországgal együtt) 262 fő (39 százalék), Észak-Afrikából hatvanan érkeztek (9 százalék), szubszaharai Afrikából pedig 45-en (6,75 százalék) (2. számú táblázat).

Nehezen magyarázható, miért tűnik ki az észak-afrikaiak csoportjában Algéria és Marokkó, hiszen ezek távol esnek a balkáni migránsútvonalától, és mindkét ország viszonylag békés terület. Felvetődhet viszont, bár nincs rá bizonyítékunk, hogy az algériaiak a belső harcok esetleges résztvevői, talán iszlamisták vagy egyéb harci csoportok üldözött, körözött tagjai, a marokkóiak pedig talán a nyugat-szaharai felszabadítási mozgalommal állnak kapcsolatban,

vagy más politikai ellenzékiek. Ezekre a nyitott kérdésekre egy kvalitatív vizsgálat adhatná meg a választ, erre azonban a bűnügyi akták alapján aligha van lehetőség. Érdekességnek mondható, hogy a határátlépők között előfordult három nepáli, de egy-egy haiti és kubai illetőségű is. Mivel Magyarország egyik ország migrációs útvonalába sem esik bele, feltételezhető, hogy mögöttük hosszabb migrációtörténet áll.

2. számú táblázat
Regionális megoszlás

Közél- és Közép-Kelet		Észak-Afrika		Szubszaharai Afrika	
<i>Származási ország</i>	<i>Személyek száma</i>	<i>Származási ország</i>	<i>Személyek száma</i>	<i>Származási ország</i>	<i>Személyek száma</i>
Afganisztán	153	Algéria	26	Kamerun	1
Irak	17	Egyiptom	3	Eritrea	6
Irán	36	Líbia	1	Nigéria	3
Palesztin	1	Marokkó	25	Szomália	35
Szíria	32	Tunézia	5		
Törökország	23				
Összesen	262	Összesen	60	Összesen	45

Anyanyelv

Az anyanyelvek tekintetében nagyfokú változatosság mutatkozik, megjelennek olyan rendkívül ritka nyelvek, mint az etiópai tigrinya (tigray), vagy az edo (bini), de legnagyobb arányban a közép- és közel-keleti nyelvek vannak jelen, elsősorban azok, amelyeket nagyszámú népesség beszél. Az aktákban szereplő személyek közel hat százaléka (38 személy) esetében nem derült ki az anyanyelv, tehát valószínűsíthető, hogy a hatóság és a gyanúsított/vádolt közötti kommunikáció angolul zajlott. Ettől függetlenül is megjelent a kutatásban néhány olyan személy, akik az angolt adták meg anyanyelvként, ebből arra következtetünk, hogy nagykorúságukig indiai, pakisztáni vagy afrikai angol nyelvi környezetben nevelkedtek. Emellett olyanok is akadtak, akik több nyelvet adtak meg anyanyelvként, ezeknél a rangsorban az elsőt vettük figyelembe. A legnagyobb létszámban a pandzsábi anyanyelvűek voltak jelen (100 fő, 15 százalék), őket követték a pastuk (93 fő, 15 százalék), az arabok (84 fő, 12,6 százalék), albánok (86 fő, 12,9 százalék), az egy földrajzi régióba tartozó dari, urdu, fárszi, pastu (új- és óperzsa jellegű rokon nyelvek) anyanyelvűek együttes száma/aránya 214 fő, 32 százalék. A fő kibocsátó országokat és legfontosabb nyelveket tartalmazó térképek egymásra vetítése viszonylagos pontossággal ki is rajzolja a migrációs válságban a fő kibocsátóként szerepet játszó területeket (3. számú táblázat).

3. számú táblázat
Anyanyelvi megoszlás

Nyelv	fő	%
pandzsábi	100	15,0
pastu	93	14,0
albán	86	12,5
arab	84	12,1
fárszi (iráni perzsa)	36	5,2
dari (afgán perzsa)	55	8,0
urdu	42	6,0
kurd	34	4,8
szomáli	31	4,4
török	12	1,5
tamil	11	1,5
rendkívül ritka egzotikus nyelv (tigrinya, edo, bini)	66	9,5
ismeretlen	38	5,5
Összesen	688	100,0

Iskolázottság

A bevándorolni – vagy éppen Magyarországon átvándorolni – igyekvők esetében az integrálhatóságot, tehát a képezhetőséget, valamint a munkaerőpiaci esélyeket leginkább meghatározó tényező az iskolázottság. Ez az országba beérkezés pillanatában rendelkezésre álló legmagasabb iskolai végzettség szintjén mérhető vagy becsülhető. Az itt vizsgált, alapvetően fiatal emberekből álló sokaság esetében a legalább nyolc iskolai osztálynak megfeleltethető edukációs szintet az életkor függvényében (emlékeztetőül, a legfiatalabb 16 éves volt) már biztató kiindulópontnak tekinthetjük (24,5 százalék), az ennél alacsonyabb iskolázottság, ideszámítva az adathiányosokat is – figyelembe véve az európai és a származási országok iskolázottsági színvonalának közti különbséget –, azonban semmi esetre sem (16,5 százalék). Különösen igaz az utóbbi a nőkre, akik vagy egyáltalán nem jártak iskolába, vagy csak minimális közoktatásban részesültek, és muszlimokról lévén szó a környező társadalom nem is ambicionálta őket, inkább gátolni igyekezett előrehaladásukat. Az aktákban szereplő 32 női vádlott közül kettőnek volt főiskolai, valamint kettőnek középiskolai és egynek szakmai végzettsége. Az aktákban szereplők általános iskolázottsági szintje mégsem teljesen vigasztalan, hiszen – bár a minta közel fele (45 százalék) iskolázatlannak mondható – 28 százalék befejezett általános iskolával és/vagy szakmai végzettséggel bír, mintegy negyedük középiskolai végzettséget tud felmutatni, 3,5 százalékuk pedig (23 fő) diplomás, akik között egy gyermekorvost is találtunk (!). Vagyis mintegy 55 százalékuk képzett vagy továbbképezhető volna (4. számú táblázat).

4. számú táblázat
Legmagasabb iskolai végzettség

Végzettség	fő	%
nem járt iskolába	26	3,9
nem fejezte be az általános iskola nyolc osztályát	83	12,4
általános iskola nyolc osztálya	162	24,3
szakmunkásképző iskola, szakiskola	24	3,6
középiskola	156	23,4
főiskola, egyetem	23	3,4
nem állapítható meg ismeretlen	193	28,9
Összes	668	100,0

Iskolai végzettségek tekintetében kiemelkednek az afgánok (27 érettségi, 7 diploma), irániak (6/6), koszovóiak (38/4), pakisztániak (20/1), eléggé lemaradva követik őket az irakiak, algériaiak, valamint a szómáliaiak és a sírek négy, illetve hét középiskolát végzett személlyel a mintában.

Az útnak indulás előtti foglalkozások megoszlása

A végzettségektől némileg eltérő kép mutatkozik, ha a kivándorlás előtti foglalkozások arányait vizsgáljuk.

A nyomozati irat alapján 654 személy esetében viszonylagos biztonsággal tudunk következtetni az érintett korábbi foglalkozására, vagy annak hiányára. Kétszázhetvenhét személyről tudható, hogy korábban sem volt rendszeres pénzkereső foglalkozása, amihez még hozzá kell számolnunk a hat háztartásbeli nőt is. Tehát 283 fő (41 százalék) nem folytatott rendszeres kereső tevékenységet, ezzel szemben 371-en munkajövedelemből éltek, ez tehát a teljes sokaság nagyjából 54 százaléka. (A tanulókat és felsőfokú tanulmányokat folytatókat a pénzkeresők között mutattuk ki.) A rendszeres foglalkoztatottak közül hatvan-két fő (a foglalkoztatottak közel 17 százaléka) felsőfokú vagy más magas szintű szakmai végzettséget/szakismeretet igénylő munkát végzett, kezdve a kardiológustól, a technikusokon át a gáz- és fűtésszerelőig és a motorszerelőig. Az érintettek derékhada egyszerű szakipari képzettséget igénylő foglalkozásból szerezte jövedelmét, például mint fuvarozó, taxisofőr, szobafestő, kőműves és cipész. A fennmaradók szakképzettséget nem, de szakismereteket adott esetben nagyon is igénylő pénzkereső, illetve munkatevékenységet folytattak.

A minta teljes – az áttekinthetőség érdekében némileg egyszerűsített – foglalkozási megoszlását az 5. számú táblázat ábrázolja.

5. számú táblázat
A pénzkereső foglalkozások megoszlása

Foglalkozás	fő	Foglalkozás	fő
diplomás orvos (kardiológus, gyermek- stb.)	3	kőműves	4
diplomás mérnök (elektro-, építész-, faipari)	3	könyvelő	3
diplomás gazdasági tanácsadó	1	kútásó	1
diplomás tanár/bölcsész	2	lakberendező	2
egyetemi hallgató	10	nyomdász	2
tanuló	18	pék	4
egészségügyi dolgozó/ápoló	3	pincér	7
állatgondozó	2	turizmus (recepciók stb.)	3
informatikus	4	sportoló	1
hivatásos katona (aknakereső stb.)	3	szabó	5
alkalmazott	2	szakács	5
technikus (híradás-/elektro-), műszerész, fogtechnikus	3	szereelő (villany-, víz-, gáz-, autó-, motor-, gipszkarton-, központifűtés-, hűtőgép-)	27
ács, asztalos	7	szobafestő/mázoló	11
banki ügyintéző	1	taxis/sofőr/fuvarozó	22
biztonsági őr	2	testőr	1
bolti eladó	10	toronyőr	1
burkoló	7	traktoros	1
cipész	1	üveges	1
dekoratőr	1	vállalkozó (étterem, kereskedés stb.)	15
fodrász	12	segéd-/betanított munkás	35
földműves/gazdálkodó/halász	47	alkalmi/idénymunkás	20
hegesztő	5	munka-/foglalkozásnélküli	257
hentes	2	háztartásbeli	6
juhász	1	nem állapítható meg pontosan	69
kávékészítő	1		
Összesen			654

Korábbi büntettség

A határozat illegálisan átlépők között hat olyan találtunk, akiket előzőleg megbüntettek, négy koszovóit, egy albánt és egy törököt. Az előbbieket a korábbiakban elkövetett határozár tiltott átlépése bűncselekmény miatt, a török állampolgárt pedig korábban Olaszországban ítélték el kábítószer-bűncselekmény miatt. Összességében a leginkább normakövető csoportnak a koszovóiak és az albánok mutatkoznak, akik – talán tapasztalatlanságból vagy a felkészítés hiányossága okán – nem dobálták el vagy nem semmisítették meg személyi vagy úti okmányaikat, és más országokból érkezett személyektől, illetve etnikai csoportoktól eltérően kevésbé éltek a hamis személyazonosság és szintén hamis születési és lakhelyadatok megadásának módszerével. Esetükben jóval ritkábban találkozunk például a fiktívnek gondolható december vagy január 1. vagy 31. születési dátummal.

A migránsok hazájukban kapott esetleges büntetéseiről többnyire nincs tudomásunk az aktákból. A legtöbb származási országgal a bűnügyi együttműködés rendkívül nehézkes, és a hétköznapi határrendészeti tapasztalat azt mutatja, hogy sokan – talán életelözményeik elfedésének céljával – igyekeznek eltitkolni valódi származási országukat. Igen gyakran még az anyanyelv (vagy leginkább értett nyelv) meghatározása és tolmácsolási tapasztalat sem ad választ a valódi származási ország kérdésére, hiszen a legtöbb érintett nyelvet regionálisan, mégpedig nagy régiókban beszélnek országhatártól függetlenül.

Büntetőpolitikai szempontból valóban felvetődik a kérdés, hogy célszerű-e ezeket az embereket egy-másfél éves felfüggesztett börtönbüntetéssel sújtani a kiutasítás és kitiltás mellett, hiszen a magyar ítélet alapján bármely más országban (vagy valamely ország velük kapcsolatos megkeresése esetén) ők már büntetett előéletűnek számítanak, ami a továbbiakban megbélyegzésüket jelentheti.

Határárrongálók

A kutatás megkezdésekor az aktabekérés során kiterjesztettük a vizsgálatot a határárrat megrongálók vizsgálatára is. Ennek keretében hét aktát vizsgáltunk meg. Ezek azonban – ahogy ez előre vélelmezhető volt – nem szolgáltak nómumokkal, az iratok alapján szociális profil nem rajzolható fel. Az aktákból legfeljebb az állapítható meg, hogy a határárrat átvágók, illetve megrongálók 20–27 éves, erejük teljében lévő férfiak, akik egy csoport vezetőjeként többnyire éjszaka indulnak átvágni a határkerítést, és törvénytörően fennakadnak a határellenőrzés sűrű hálózatán. A velük kapcsolatos bűnügyi iratok – eltekintve az elfogás részleteitől – igen szűkszavúak és lakonikus tartalmúak. Szociológiai szempontból kevéssé értékelhető, hogy *„a koszovói Papaz településről származó D. D. 2015. november 11-én 22:05 órakor társa segítségével a Röske E 490-es határjelnél átvágta a határkerítést, és magyar területre lépett”*. Ugyanígy *„a Zlata (Koszovo) helységbeli T. T. büntetlen előéletű alkalmi munkás, aki 2015. november 11-én a 490-es számú határjelnél a határkerítés megrongálásával jutott be az országba”*. Nemkülönböztetve *„az 1989. 03. 25. születésű Sh. I., aki Koszovó Jeskove településen lakik”, vagy „K. S. (sz. 1995.11.12.) Koszovó Prizren illetőségű vagyontalan és büntetlen fűtészszerelő, aki tártettesként hajtotta végre a rongálási cselekményt”*. Utóbbiról tudható, hogy Olaszországban élő élettársához és gyermekéhez igyekezett. Kevéssé érthető viszont M. U. cselekménye, aki *„a nigéri határ közelében fekvő nigériai Katzina településen született 1978. november 5-én, és nigériai-szerb kettős állampolgár”* (nyolc osztálynak megfelelő iskolázottság, nőtlen, gyermektelen, vagyontalan). Ő 2016. január 11-én vágta át a határkerítést a Mórahalom E461-es határjelnél, jóllehet

szerb útlevele birtokában minden nehézség nélkül legálisan is beléphetett volna Magyarországra, és menedéket kérhetett volna.

Összegzés

A bűnügyi iratokból szerzett információk alapján több kutatási kérdés is felvetődött. Ezek közé sorolható például az, hogy a nem kis számban érkező, idősebb korosztályhoz tartozó bevándorlók milyen funkciót töltenek be az egyes migráncsoportokban. Válaszra vár az is, hogy a viszonylag békés országokból származó észak-afrikai állampolgárok milyen okból hagyják el országukat, illetve hogyan kerülnek a magyar határra úgy, hogy migrációs útvonaluk – legalábbis földrajzilag – nem érinti Magyarországot.

A migrációval kapcsolatos egyik legjelentősebb kérdés, hogy az Európába érkező bevándorlóknak milyen iskolai, illetve szakmai végzettségük van. Kutatásunkból kiderült, hogy a mintában szereplő elkövetők 55 százaléka befejezett valamilyen szintű iskolát, azaz továbbképezhető, mindamelllett az iskolázatlannak meglehetősen nagy tömegének felzárkóztatása rendkívüli feladat és hosszasan tartó folyamat lesz. Munkaerőpiaci szempontból némileg biztató, hogy a teljes sokaság 54 százaléka – iskolázottságától függetlenül – a hazájában munkajövedelemből élt.

A menekülteket kibocsátó országokkal általában nehézkes vagy szinte lehetetlen a bűnügyi együttműködés, ezért a korábbi büntetettségre nézve is csak önbevallás útján szerezhettünk adatokat. Ezek szerint a mintában szereplők – néhány kivétellel – büntetlen előéletűnek vallották magukat. A „határozás” bűncselekmény elkövetéséért legtöbbször kiszabott felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés és kiutasítás által viszont a továbbiakban büntetett előéletűnek számítanak Európában, amely bár önmagában nem jelenti a menekültstátus iránti kérelmük elutasítását, azonban előidézheti a megbélyegzésüket.

A jelen tanulmányban bemutatott empirikus kutatás a „határozás” bűncselekmények elkövetőinek bűnügyi iratain keresztül igyekezett feltárni a hazánkba érkezett menekültek, bevándorlók általános jellemzőit. Bár a vizsgálat a leglényegesebb demográfiai adatok feldolgozását célozta, az akták áttekintése során – számos esetben – az elkövető személyi körülményeiről, életútjáról is információt szerezhettünk. A kutatás eredményei és az azzal kapcsolatos ismerethiányok, különös tekintettel a kriminalisztikailag releváns elemekre, egyaránt arra intenek, hogy mélyebb ismeretek ebben a tárgykörben további kvalitatív vizsgálattal nyerhetők.

Ügyészségi tapasztalatok az államhatár rendjét érintő bűncselekményekkel összefüggő büntetőeljárásokról¹

A tanulmány az illegális migrációval összefüggő ügyészi tevékenységről, valamint az államhatár rendjét érintő bűncselekmények jogalkalmazói vizsgálatáról szól. Bemutatja az egyes eljárási szakaszok jellemzőit, és kitér az ügyészi tevékenység irányaira, szakmai ke-reteire. Kiemeli az államhatár védelmével összefüggő bűncselekményekkel kapcsolatos ügyészségi tapasztalatokat. A szerző hangsúlyozza, hogy az illegális migrációval szoros összefüggésben van az embercsempészés, és néhány tipikus elkövetési magatartási formára hívja fel a figyelmet.

Bevezető gondolatok

Az elmúlt két év tapasztalatai alapján teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy 2015. szeptember 15. napja fordulópontot jelentett a Csongrád megye területén működő ügyészi szervezeti egységek életében. A megyét érintően is megépült a magyar–szerb határszakaszon az ideiglenes biztonsági határzár, és ezzel összefüggésben olyan anyagi jogi és eljárásjogi törvénymódosítások történtek, amelyek rendkívül jelentős, korábban nem látott mértékű többletfeladatot róttak az igazságügyi hatóságokra, így az ügyészi szervekre is, nem beszélve a bevándorlással és menekültügygel foglalkozó hatóságokról.

Az egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról szóló 2015. évi CXL. törvény a magyar–szerb határszakaszon létrehozott határzárral összefüggésben 2015. szeptember 15-i hatállyal új tényállásokkal bővítette a büntető törvénykönyvet² (a továbbiakban: Btk.), illetve ehhez kapcsolódóan új fejezettel egészítette ki a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt (a továbbiakban: Be.) is.

* A Csongrád Megyei Főügyészség főügyésze.

¹ A tanulmány a Bács-Kiskun Megyei Főügyészségen 2017. április 3-án, *Az illegális migráció okairól* címmel megrendezett ügyésztovábbképzésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

² A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

Az ügyészi tevékenység irányai, szakmai keretei

A Legfőbb Ügyészség szakfőosztályai egyeztetett intézkedésükben rögzítették szakmai álláspontjukat a 2015. évi CXL. törvénynek a Be.-t és a Btk.-t érintő módosító rendelkezéseinek végrehajtása tárgyában.

A Legfőbb Ügyészség szakmai iránymutatásában felhívta a figyelmet arra, hogy a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmi elemeit a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 80/A § (1) bekezdése határozza meg. A válsághelyzetet a (2) bekezdés szerint a kormány rendeletben rendelheti el. A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzettel foglalkozó kormányrendeletek kibocsátását és az abban rögzített határidőt figyelemmel kell kísérni. A Be. 542/E §-ában meghatározott soronkívüliség erősebb megfogalmazást takar a *kiemelt jelentőségű*, illetve a *foglyos ügyekben* alkalmazott kifejezéseknél, így ezeket meg kell hogy előzze a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben a határozással kapcsolatos ügyek soronkívülsége. Ez azonban nem lehet alapja a Be.-ben meghatározott egyéb eljárásjogi határidők elmulasztásának. A határozással kapcsolatos bűncselekmények esetén, a speciális végrehajtási szabályra figyelemmel, a Legfőbb Ügyészség célszerűnek tartotta a kényszerintézkedések közül a *házi őrizet* elrendelésének indítványozását. *Előzetes letartóztatás* indítványozása a legsúlyosabb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmények miatt, illetve más, a határozással kapcsolatos bűncselekménnyel halmazatban elkövetett kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmény miatt látszott indokoltnak.

A Be. XXVI/A. fejezet rendelkezései szerint foganatosított *bíróság elé állítás*³ során – a határozással kapcsolatos bűncselekmények miatti eljárásokban is – a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 67. § (2) bekezdésének megfelelően, feljegyzést kell készíteni. A bíróság elé állítás feltételeit az általános szabályokhoz képest tágabban határozta meg a törvény: nyolcévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmény esetén is lehetőséget teremtett erre, akkor is, ha a határozással kapcsolatos bűncselekményekkel egyéb bűncselekmények állnak halmazatban. A *lemondás a tárgyalásról*⁴ eljárási formában törvényi előírás, hogy a terhelt az eljárás lefolytatását kezdeményezheti a nyomozó hatóság tagja által végzett gyanúsított kihallgatásán. Ebben az esetben a terheltet az ügyésznek is ki kell hallgatnia. Ez nem jelentette volna a kihallgatás megszervezését, ezt a nyomozó hatóság is elvégezheti.

³ Be. 542/N §

⁴ Be. 542/O–U §

Törekedni kellett azonban arra, hogy erre az eljárási formára csak rendkívül kivételes esetben kerüljön sor.

A büntetés kiszabás körében az ügyészi tevékenység két különösen fontos iránya az eljárás gyorsítása és a szigorú büntetés kiszabásának szorgalmazása, különös tekintettel a kiutasításra. Minden ügyben csak törvényes, megfelelő bizonyítékokkal alátámasztott eljárásra kerülhet sor, a büntetési indítvány megválasztásánál a gyorsaság és hatékonyság mellett a családok integritását is kiemelten szem előtt kell tartani. Az ennek megfelelő büntetés, intézkedés alkalmazására a konkrét egyedi ügy jellemzői alapján kerülhet sor. Az elsődleges elképzelés szerint a törvényi feltételek megléte esetén, a határázár tiltott átlépése büntetettének alapesetében, ahol a büntetési tétel felső határa háromévi szabadságvesztés, a büntetés helyett intézkedés, kiutasítás alkalmazására kerülhet sor.

Elemeztük a határázárral összefüggő három új tényállást is. A Btk. 352/A §-ában szabályozott határázár tiltott átlépése tényállásában például gondot okozott, hogy az *államhatár rendje védelmét biztosító létesítmény* fogalmára külön definíciót nem tartalmaz a törvény. Az ügyészségi álláspont szerint mesterséges, kifejezetten a határvédelem céljára létrehozott, épített vagy telepített, fix vagy mobil létesítmény értendő ezen, amely lehet kerítés, kordon, telepített dróttakadály stb. A *tömegzavargás résztvevője* fogalomnál sem található definíció, azonban a joggyakorlatban egységesnek nevezhető meghatározás szerint tömegzavargás minimálisan húsz fő, vagy annál nagyobb létszámú csoport nyílt, rendbontással párosuló fellépése.⁵

Az egyes eljárási szakaszok jellemzői

A nyomozás

Az ideiglenes biztonsági határázárral összefüggésben a három új tényállásból a Btk. 352. § (1) bekezdésében szabályozott *határázár tiltott átlépésének* büntette a tömegesen előforduló bűncselekmény. Több ezer ilyen ügyben került sor nyomozás elrendelésére.⁶

A Btk. 352/A §-ában meghatározott *határázár megrongálása* miatt szignifikánsan kevesebb büntetőeljárás indult. Ezekben az ügyekben a határrendészeti szervek eljáró tagjai az ideiglenes biztonsági határázár különböző természetű és formájú

⁵ Sinku P.: A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények. In: Belovics E. – Molnár G. M. – Sinku P.: Büntetőjog II. Különös Rész. Ötödik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 618. o.

⁶ A számadatokat a tanulmány végén található mellékletek ábrázolják.

rongálását utóbb észlelték, az eljárások jellemzően ismeretlen tettes ellen indultak. Ezekben az ügyekben tipikusan a Be. 188. § (1) bekezdés c) pontja alapján a nyomozás felfüggesztése történt.

A Btk. 352/C §-ában szabályozott *határárral kapcsolatos építési munka akadályozása* miatt büntetőeljárás nem indult.

Az ideiglenes biztonsági határzár kiépítése után az előbbieken megjelölt bűncselekmények miatt induló bűnügyekben az érintett határszakaszhoz kapcsolódó illetékességi területen működő Szegedi, Kiskunhalasi, illetve Bajai Rendőrkapitányság végezte a nyomozásokat. A kezdeti időszakban a határárral összefüggő bűncselekmények nyomozását végző rendőrkapitányságok munkáját az ORFK bűnügyi szakirányítói törzs – folyamatos ügyészi konzultáció mellett – irányította és fogta össze.

A Szegedi Rendőrkapitányságon a határárral kapcsolatos bűncselekmények nyomozására a 2016. szeptember 15-ét követő első időszakban külön osztály alakult, ahol napi nyolcórás váltásban, három műszakban, műszakonként 33 nyomozó teljesített szolgálatot.

A Bajai és a Kiskunhalasi Rendőrkapitányságon külön szervezeti egység felállítására nem került sor, az ügyek nyomozását az általános ügymenet szerint dolgozó bűnügyi szervek végezték. E kapitányságok esetében ez jókora többletfeladatot jelentett, hiszen a határárral kapcsolatos bűncselekmények nyomozása mellett gondoskodni kellett az egyéb büntetőeljárások szakszerű és időszerű lefolytatásáról is.

A nyomozásirányítási és -felügyeleti tevékenységet minden érintett kapitányság esetében a Szegedi Járási és Nyomozó Ügyészség külön szervezeti részegységébe csoportosított ügyészek látták el.

A nyomozások rendszerint a határrendészeti tevékenységben közreműködő járőrök feljelentése alapján indultak, akik észlelték a Magyarország területén jogszerűtlenül tartózkodó személyeket, majd őket igazoltatva, bűncselekmény gyanúja esetén, gondoskodtak előállításukról.

Az első néhány hétben a járőrtevékenység során közvetlenül tapasztaltak, illetve tettenérés alapján indultak büntetőeljárások. A későbbiekben gondot okozott, hogy a határárról távolabb eső területeken, az úgynevezett *mélységben* elfogott személyek esetén bizonyítani kellett a vádemeléshez szükséges mértékben azt, hogy ők jogosulatlanul, a határárron keresztül léptek az ország területére, nem egyéb más módon jutottak be (például folyóvizeken, csatornákon keresztül, tehergépkocsikban elbújva). Ezekben az esetekben szinte kizárólag a személyi bizonyítás körében beszerzett bizonyítási eszközök álltak rendelkezésre, például

a gyanúsított kihallgatáskor tett beismerő vallomás, vagy csoportos elfogás esetén a gyanúsítottal együtt érkező személyek terhelő vallomása, esetleg a kamera-rendszer felvételei.

A terhelteket a nyomozó hatóság elsődlegesen a szökés, elrejtőzés veszélyeire tekintettel őrizetbe vette. Ez alól kivételt jelentettek a fiatakorúak, akikkel szemben az ügyészi gyakorlat szerint az eljárás *megrovás alkalmazásával* fejeződött be, leszámítva természetesen azokat az ügyeket, ahol a fiatakorú terhelte esetében valamely határozással összefüggő bűncselekmény minősített esete merült fel.

Előzetes letartóztatás elrendelésére csak valamely határozással összefüggő bűncselekmény minősített esetének megalapozott gyanúja esetén került sor. Idetartozik a 2015. szeptember 16-án a Röske–Horgoš közúti határátkelőhelyen történt tömegzavargás résztvevőjeként elkövetett határozat tiltott átlépése büntetének megalapozott gyanúja miatt indult eljárás, illetve ugyancsak az előbbi eseménysorral összefüggésben egy személy ellen terrorcselekmény miatt indult büntetőeljárás.

Ezen túlmenően azokban az esetekben, amikor a bíróság elé állítás feltételei nem álltak fenn, és a határozattal összefüggő bűncselekmény elkövetése a gyanúsított beismerő vallomása és tettenérés hiányában is bizonyítható volt, az ügyész házi őrizet elrendelését indítványozta, amelyet a bíróság el is rendelt.

A hatóságok jellemzően a bűnügyi őrizet 72 órás időtartama alatt végezték el a nyomozást, valamint tipikusan ezen időintervallumon belül került sor a vádemelésre és a bíróság elé állításra is.

A nyomozások teljesítése során központi probléma volt a tolmácskérdés. Az érkező illegális migránsok nemzetiségi összetétele miatt gondoskodni kellett a korábbi gyakorlatban ritkán előforduló nyelveken történő tolmácsolásról. Az alkalmazható tolmácsok korlátozott száma hatalmas szervezési feladatot jelentett, hiszen ezek a tolmácsok működtek közre a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal⁷ eljárásaiban is.

A nyomozások során a nyomozó hatóság és az ügyészség is kiemelt figyelmet fordított arra, hogy az eljárási törvény rendelkezéseinek megfelelően a magyar nyelvet nem ismerő terheltek számára minden esetben legyen kirendelve tolmács, aki jelen is van az adott terhelte érintő összes eljárási cselekménynél, ideértve az őrizetbe vételt és az azt megelőző előállítást, a gyanúsított kihallgatást, a fogdába vagy büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadást, illetve az egyes nyomozati cselekményeket is.

⁷ 2017. január 1-jétől Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal.

Az ügyészi szak

A Be. 24. § (6) bekezdése értelmében – a 30. § (1) bekezdésében írtakra is figyelemmel – a határozással összefüggő három bűncselekmény miatt indult nyomozások felügyeletét kizárólagos illetékességgel a Szegedi Járási és Nyomozó Ügyészség látta el.

A határozással kapcsolatos ügyekben a kezdeti időszak ügyintézési tapasztalatai alapján az a megoldás alakult ki, hogy az egyszerű ténybeli és jogi megítélésű, bíróság elé állítás útján befejezhető ügyekkel foglalkozó külön büntetőeljárások csoportja látta el az ügyészi feladatokat. Ez a csoport a Szegedi Járási Ügyészség ügyészeiből és a Központi Nyomozó Főügyészség Szegedi Regionális Osztályáról kirendelt ügyészekből állt. Természetesen a háttérben folyamatosan készülni kellett arra, hogy jelentősen megugrik a büntetőügy-érkezések száma, ezért a Csongrád Megyei Főügyészség illetékességi területén működő más ügyészi szervek munkatársai és a Szegedi Fellebbviteli Főügyészség munkatársai is – ügycsoportra vonatkozó kijelölés alapján – bármikor igénybe vehetők lettek volna.

Az eljárások döntő többségében a Szegedi Járási és Nyomozó Ügyészség a terhelteket – természetesen a vádemeléshez szükséges bizonyítottság esetén – a Be. 542/N §-ában írtak szerint bíróság elé állította. Több ügyben azonban hiányoztak a bíróság elé állítás feltételei, ezért általános eljárási szabályok szerinti vádemelés is történt a határozással kapcsolatos ügyekben.

Az anyanyelvhasználattal összefüggésben az volt a gyakorlat, hogy amennyiben az ügyész a bíróság elé állításról határozott, a feljegyzést a tárgyalást megelőzően kézbesítette a terhelt részére, és még a tárgyalás előtt sor került a vádfeljegyzés kirendelt tolmács általi lefordítására, majd a szóbeli vád ismertetésekor annak lényegét a tolmács ismételt lefordította.

A Be. 542/K § értelmében a Be. 542/D §-ában meghatározott bűncselekmények miatt indult büntetőügyekben a Be. 219. § (3) bekezdésében írt rendelkezések nem alkalmazhatók. E törvényi rendelkezésekre figyelemmel, ha a Be. 542/D §-ában meghatározott bűncselekmények miatti eljárásban a terheltet az ügyész nem állította bíróság elé, hanem az általános szabályok szerint vádiratot nyújtott be, akkor annak lefordítására a vádemeléskor nem került sor.

A fiatalkorú terheltek ügyeiben az ügyészség megrovás intézkedést alkalmazott.

A nyomozások során és az ügyészi szakban is problémát okozott a terheltek személyazonosságának pontos megállapítása, hiszen számtalan esetben előfordult, hogy ezek a személyek okmányok nélkül, esetenként olyan területről, or-

szágból érkeztek, ahol a központi személyügyi nyilvántartás hiányos vagy nem létezik. Ugyancsak gond volt több esetben, hogy a terheltek fiatalokúaknak vallották magukat. Ezekben az esetekben felmerülhetett volna az igazságügyi antropológus szakértő igénybevétele, ez azonban az eljárás aránytalan időbeli elhúzódásának lehetőségét foglalta magában.

Több esetben került sor a nyomozás, illetve az eljárás megszüntetésére abból az okból is, hogy a terhelt az eljárás során ismeretlen helyre távozott [Be. 542/I § (1) bekezdés].

A bírósági eljárás

A határozással összefüggésben elkövetett bűncselekmények miatt induló ügyekben a Szegedi Járásbíróság bírái kezdetben az egész ország területére vonatkozó kizárólagos illetékességgel jártak el. 2015. október 8-tól kezdődően megnyílt a lehetőség arra, hogy e bűncselekmények esetén a Pécsi Járásbíróság és Törvényszék, valamint a Zalaegerszegi Járásbíróság és a Zalaegerszegi Törvényszék is eljárjon. A Szegedi Járásbíróság azt a rendet alakította ki, hogy az érkezett ügyek számához igazodó tanács munkanapokon folyamatosan tárgyalta a határozással összefüggő bűnügyeket, hétvégén és munkaszüneti napokon is három eljáró bíró ítélkezett. További bírák és ennek megfelelően ügyészek is készenlétben álltak, hogy ha az ügyek száma indokolja, akkor rendelkezésre álljon a szükséges létszám.

A büntetéskiszabási gyakorlatot érintően megállapítható, hogy a legtöbbször előforduló határozás tiltott átlépése miatt induló bűnügyekben a jellemző szankció az egy-két éves tartamú kiutasítás büntetés volt. Elenyésző számban alkalmazott a bíróság megrovást, egy alkalommal például a terhelt egészségi állapotára tekintettel.

A 2015. szeptember 15-től október 1-jéig terjedő időszakban a Szegedi Járásbíróságon csak a „határozás” bűncselekményekkel összefüggő tárgyalási tevékenység folyt, a többi tárgyalást az eljáró bírók elhalasztották. 2015. október 1-jétől visszaállt a rendes ügymenet a bíróságokon, azzal a kiegészítéssel, hogy továbbra is speciális logisztikai feltételek szerint folyt a határozással összefüggő bűncselekményekkel kapcsolatos ítélkezés.

A bíróság ítéletei döntő többségükben első fokon jogerőre emelkedtek.

Végrehajtható szabadságvesztés-büntetés kiszabására csak a kiemelt tárgyi súlyú, egyebekben közérdeklődésre is számot tartó bűnügyekben került sor. Ilyen például a Nagyfai Büntetés-végrehajtási Intézetben történt fogolyzandulás ügye, vagy a Röske–Horgoš közúti határátkelőhelyen történt eseménysor miatt

indult tömegzavargás résztvevőjeként elkövetett határzár tiltott átlépésének büntette miatt induló büntetőeljárás.

Az anyanyelvhasználatlalt összefüggésben itt is szükséges rögzíteni, hogy a tolmács a bírósági tárgyalásokon végig jelen volt, az ott elhangzottakat – az ítéletet is ideértve – szóban lefordította.

A Be. 542/K §-a értelmében a határzárral kapcsolatos bűncselekmények miatt induló büntetőügyekben a Be. 262. § (6) bekezdés rendelkezései nem alkalmazhatók. Ennek megfelelően az írásba foglalt ítélet lefordítása és a terhelt részére történő kézbesítése külön nem történt meg; az ítéletet – ideértve a jogorvoslati jogra történő figyelmeztetést is – a jelenlévő tolmács fordította a terhelt részére. Az ítélet jogerőre emelkedését követően, jogerős kiutasítás büntetés kiszabása esetén, a terhelteket előállították a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalhoz.

Az ügyintézési tapasztalatok szerint a terheltek már a nyomozás során nyilatkoztak arról, hogy nem kérik a kézbesítendő iratok lefordítását. A bírósági eljárásban – a Be. 542/K §-ában foglalt rendelkezések ellenére – az ítélet kihirdetését követően erre a nyilatkozattételre bírói felhívás alapján ismételt sor került.

Az eljárás bírósági részével összefüggő ügyészségi ügyintézési tapasztalatok alapján szükséges kiemelni néhány védekezési formát. A jellemzően bíróság elé állítás keretében folyó eljárásokban a terheltek a ténybeli beismerő vallomást fenntartották, ugyanakkor terhelti és védői oldalról az esetek nagy részében három büntethetőséget kizáró okra hivatkozva indítványozták a terhelt felmentését. Ez a három ok a Btk. 15. § d) pontjában, valamint a Btk. 20. § (1) és (2) bekezdésében írt *tévedés*, a Btk. 23. § (1) bekezdésében írt *végyszükség* és a Btk. 24. §-ában írt *jogszabály engedélye* volt. Valamennyi esetben indokolták a bíróságok, hogy a büntethetőséget kizáró okok miért nem állapíthatók meg.

- *A ténybeli tévedés esetében:* A terheltek már a nyomozás során az objektív tényállási elemeket megvalósító releváns tényekre beismerő vallomást tettek. A tapasztalat szerint elismerték azt, hogy az államhatár védelmét szolgáló létesítményen keresztül léptek be a védett területre, tudták azt is, hogy mely országba jöttek, és tisztában voltak azzal, hogy nincs belépésre jogosító okmányuk.
- *A társadalomra veszélyességben való tévedés esetében:* A bíróságok rögzítették azt, hogy 2015. szeptember 15. napját megelőzően is tilalmazott volt Magyarország államhatárának engedély nélkül vagy meg nem engedett módon történő átlépése, azzal, hogy annak tilalmazására a szabálysértési törvényben került sor. A bíróságok hivatkoztak arra, miszerint az elkövetés körülményeiből, helyéből és módjából aggály nélkül meg lehet állapítani,

hogy a terheltek tisztában voltak magatartásuk tilalmazott módjával. A terheltek többnyire embercsempészek segítségével érkeztek a szerb–magyar határra, ott útjukat állta egy hosszan telepített, többretegű drótakadály, illetve kerítés, így egy ilyen létesítmény már a puszta létezésével is magában hordozza azt, hogy az azon való átkelés tiltott, és jogi szankciót vonhat maga után. Egy kerítéssel védett területre csak az léphet be, aki arra engedélyt kapott. A jogban való tévedés vonatkozásában helytállóan indokolták a bíróságok, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítása szempontjából ez irreleváns.

- *A jogszabály engedélye esetében:* A védők az 1989. évi 15. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi június 28. napján elfogadott genfi egyezmény 31. cikkének (1) bekezdésére hivatkoztak. E szerint a szerződő államok az országba való jogellenes belépésük, valamint tartózkodásuk miatt nem sújthatják büntetéssel azokat a menekülteket, akik közvetlenül olyan területről érkeztek, ahol az életük vagy a szabadságuk veszélyeztetve volt, és akik engedély nélkül léptek be a területükre, illetve tartózkodnak ott, feltéve hogy haladéktalanul jelentkeznek a hatóságoknál és kellőképpen megindokolják jogellenes belépésüket, illetve jelenlétüket.

A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 2. § i) pontja, valamint a nemzeti szinten biztonságosnak nyilvánított származási országok és biztonságos harmadik országok meghatározásáról szóló 191/2015. (VII. 21.) kormányrendelet 2. §-a alapján nemzeti szinten biztonságos harmadik országnak minősülnek az Európai Unió tagállamai és tagjelölt államai – Törökország kivételével –, az Európai Gazdasági térség tagállamai, valamint az Amerikai Egyesült Államok halálbüntetést nem alkalmazó tagállamai, továbbá Svájc, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland.

A határárral összefüggésben elkövetett bűncselekmények miatt induló bűnügyekben a terheltek valamennyien Görögországon, Macedónián és Szerbián keresztül érkeztek a szerb–magyar határra, a hivatkozott jogszabályok alapján pedig Szerbia biztonságos harmadik országnak minősült, így a közvetlenség feltétele nem valósult meg.

Ezen felül a határra történő érkezésük módjából, az átjutás körülményeiből, valamint saját vallomásukból – amelyben döntően arról nyilatkoztak, hogy Németországba vagy Svédországba kívánnak eljutni – a bíróságok azt a következtetést vonták le, hogy nem állt szándékukban a hatóságoknál jelentkezni, így a haladéktalan jelentkezés sem volt megállapítható.

Az illegális migrációval összefüggő ügyészi tevékenység időszakai

A következőkben a jogi környezet alakulása és az ügyészségi joggyakorlati tapasztalatok alapján kísérletet teszünk a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben az illegális migrációval összefüggő ügyészi tevékenység időbeli szakaszolására.

Az *első szakasz* 2014 elejétől 2015. szeptember 15-ig, a 2015. évi CXL. törvény életbelépéséig tartott. A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetre adott jogi válaszokat megelőzően tehát jellemzően a büntetés-végrehajtási és jogvédelmi szakterületen dolgozó ügyész kollégák találkoztak a mindenféle engedély és okmány nélkül belépni szándékozó, a belépésre vonatkozó eljárási rendet elkerülő, rendkívül széles induló országbeli szóródást mutató, különböző nemzetiségű illegális migránssal, akik jogszerűtlenül léptek be a magyar–szerb határszakaszon Magyarország területére azzal a céllal, hogy Magyarországon áthaladva az Európai Unió más államaiba jussanak. A büntetőjogi ügyészi tevékenység ebben az időszakban az embercsempészet miatt induló büntetőeljárások gyors és törvényes, szakszerű lefolytatására koncentrált, kiegészülve a jogellenes belföldi tartózkodás elősegítése miatt induló eljárásokkal. Külön kiemelés érdemel, hogy az embercsempészet miatt kezdeményezett büntetőeljárásokban törekedni kellett a bíróság büntetés-kiszabási gyakorlatának szigorítására, hiszen a bűncselekmény elszaporodottsága és megnövekedett társadalomra veszélyessége miatt mindenképpen indokoltnak találtuk – természetesen értékelve minden esetben az ügy egyedi jellemzőit – a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés, és a megfelelő törvényi feltételek fennállta esetén a kiutasítás és vagyonelkobzás indítványozását. A bírói gyakorlat nehezen, de elfogadta a szigorodó ügyészi indítványtételi gyakorlatot. Már ebben az időszakban felvetődött a szorosabb nemzetközi együttműködés igénye a határon átnyúlóan tevékenykedő, embercsempészettel foglalkozó bűnszervezetek ügyeiben.

A *második szakasz* a 2015. évi CXL. törvény hatálybalépésétől – 2015. szeptember 16-tól – 2016. július 5-ig tartott. Erre az időszakra az volt a jellemző, hogy kiépült és működött az ideiglenes biztonsági határzár, a határvédelemmel foglalkozó rendőri szervek jelentős erőforrásokat mozgósítva védték a létesítményt. A fizikai határzáron kívül a *jogi határzár is életbe lépett*, ami elsődlegesen a határzár tiltott átlépése (Btk. 352/A §) és a határzár megrongálása (Btk. 352/B §) miatt induló büntetőeljárások lefolytatását jelentette. A határzár megrongálása miatt induló eljárások döntő többségében az elkövető ismeretlen maradt. Az embercsempészet miatt kezdeményezett eljárások száma a megye

területén szolgálatot teljesítő, nagy létszámú és láthatóan jelenlévő, határvédelmi tevékenységet ellátó rendőri és katonai erők tevékenysége a fizikai határzár működése miatt csökkent.

A *harmadik szakasz* 2016. július 5-től 2017. március 28-ig tartott. Ebben az időszakban radikálisan csökkent a határzárral összefüggő bűncselekmények száma, legalábbis a korábbi tömeges előforduláshoz képest mindenképpen. Az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény módosítása szerint a rendőr Magyarország területének a schengeni határellenőrzési kódex 2. cikk 2. pontjának megfelelő külső határ szerinti határvonaltól, illetve a határjeltől számított *nyolc kilométeres sávon belül feltartóztathatja* a Magyarország területén jogellenesen tartózkodó külföldit, és az (1) bekezdés szerinti létesítmény legközelebbi kapuján átkísérheti, kivéve ha bűncselekmény gyanúja merül fel. E törvényi rendelkezés hatálybalépését követően a határzár tiltott átlépése büntette miatt induló büntetőeljárások száma néhány esetre csökkent, nagyobb számmal csak a határzár megrongálása miatt indultak. Ebben az időszakban a nyolc kilométeres védelmi zónában végrehajtott járőrtevékenység során történtek elfogások, és a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően az eljáró rendőrök a határvédelmi létesítmény legközelebbi kapuján átkísérték az elfogott személyeket. Ez természetesen csak akkor történt így, ha bűncselekmény gyanúja nem volt megállapítható. A határrendészeti tevékenységért felelős szervek a szükséges megerősített létszámmal, óriási erőforrásokat mozgósítva látták el ebben az időszakban is a szolgálati feladataikat.

A *negyedik szakaszban* a 2017. évi XX. számú törvény rendelkezései határozták meg a rendészeti és a menekültügyi hatóságok működésének kereteit. Lényeges, hogy a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmi körével összefüggésben módosult a menedékjogról szóló LXXX. törvény 80/A § (1) bekezdés c) pontja, továbbá a menedékjog iránti kérelem előterjesztésére és elbírálására vonatkozó szabályok. Ennek lényege szerint a menedékjog iránti kérelmet a menekültügyi hatóság előtt személyesen, bizonyos kivételektől eltekintve kizárólag a tranzitónában lehet előterjeszteni. Ismét módosult az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. számú törvény 5. §-a, kiegészülve az (1/B) bekezdéssel, amely szerint a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején a rendőr *Magyarország egész területén feltartóztathatja* a jogellenesen itt tartózkodó külföldit és az (1) bekezdés szerinti létesítmény legközelebbi kapuján átkísérheti, kivéve ha bűncselekmény elkövetésének gyanúja merül fel. Az előbbi jogszabályi rendelkezések hatálybalépése azt jelentette, hogy a rendőri szervek a korábbi időszakokkal ellentétben most már az ország egész területén elfogott jogellenesen tartózkodó külföldit átkísérik az ideiglenes biztonsági határzár

kapuján, természetesen bűncselekmény elkövetésének gyanúja hiányában. A mélységi elfogások során pedig – kellő bizonyíték hiányában, a határon való átjutás módjára nyilatkozatot nem tevő illegális migránsok esetében – határozással összefüggő bűncselekmény gyanúja nem merül fel. Ezért határozat tiltott átlépése miatt lényegében nem indulnak büntetőeljárások. Erre az időbeli szakaszra is jellemző azonban, hogy az ideiglenes biztonsági határozat megrongálása miatt változatlanul indulnak eljárások. A menekültkérelmek előterjesztésére a tranzit-zónában kerül sor, ahol az érintettek döntő többsége meg is várja a kérelme elbírálását. A tranzit-zóna egyébként Szerbia irányába bármikor elhagyható.

Embercsempészás és jogellenes belföldi tartózkodás elősegítése

Az illegális migrációval összefüggésben nem lehet elégszer hangsúlyozni az embercsempészéssel való szükségképpeni kapcsolatot és az utóbbi bűncselekmény különösen magas fokú társadalomra veszélyességét. Ennek megfelelően az embercsempészekkel szemben – különösen bűnszervezet megállapítása esetén – a törvény teljes szigorával kell fellépni. A 2015. évi CXL. törvény Btk.-t módosító rendelkezései az embercsempészás vonatkozásában nyilvánvalóan ezt a célt szolgálták a büntetési tételkeret emelésével és a vagyonek kobzás szabályainak szigorításával. A korábban már említett, kellően következetes ügyészi indítványtételi gyakorlattal sikerült elmozdítani a bírósági bünteteskiszabási gyakorlatot – természetesen mindig mérlegelve az egyedi ügyben felderíthető bűnösségi körülményeket – a szigorú tetтарыos szankciók kiszabása, tipikusan a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés alkalmazása irányába.

Kiemelendő néhány tipikus elkövetési magatartási forma ebből a bűncselekményi körből. Az ügyészszégi jogalkalmazói tapasztalat szerint az embercsempészás történeti tényállásainak gyakori eleme, hogy a tipikusan külföldi állampolgár elkövető (ügynevezett *sétáltató*) az eljárás során általában ismeretlenül maradt megbízóval – rendszerint külföldön – abban állapodott meg, hogy az illegális migránsokat a zöldhatáron keresztül, jogellenesen, Szerbiából Magyarország területére átvezeti. Ehhez kapcsolódóan gyakran előfordult az is, hogy az elkövető a megállapodást követően, esetenként a megbízó által megszervezett módon, más személy által a zöldhatáron átkísért migránsokat meghatározott helyen és időben a gépkocsijában felvette, majd az ország belseje felé tovább szállította, esetleg az Európai Unió más országába fuvarozta. Hasonló módszer volt az is, amikor az illegális migránsok önmaguktól léptek az ideiglenes biztonsági határozat megépítése előtt jellemzően magyar területre, majd a határ közelében helyismerettel bíró elkövetők közreműködtek a szállí-

tásban, értesítve tettestársaikat. A migránsokat összegyűjtötték, különböző határközeli ingatlanokban elhelyezték, a fuvarozást végző sofőröket értesítették. Rendszeresen alkalmaztak a tényleges szállítást végző jármű előtt haladó, úgynevezett *előfutó gépkocsikat*, amelyek a szállítási útvonalat biztosították, figyelve az esetleges hatósági jelenléteket.

A joggyakorlatban gondot okozott az embercsempészás és a jogellenes bel-földi tartózkodás elősegítésének elhatárolása. Az ügyészségi álláspont szerint akivel szemben kizárólag az állapítható meg, hogy a határt általa ismeretlen módon korábban jogellenesen átlépő illegális migránsokat vett fel utasként a határ közelében, és abban állapotodott meg velük, hogy őket Budapestre juttatja, az illető jogellenes tartózkodás elősegítésének vétsége miatt vonható felelősségre. A Magyarország területén belüli szállítás esetén a minősítés miatt minden ügyet különös alaposággal kellett vizsgálni. Azt, aki a már Magyarország területére jogellenesen, általa ismeretlen módon belépett migránssal való megállapodás során, vagyoni ellenszolgáltatás fejében arra vállalkozott, hogy őt vagy őket az Európai Unió más tagállamaiba juttatja, majd velük elindult, embercsempészet bűntette miatt vonták felelősségre. Így például embercsempészet bűntette miatt felelt az az elkövető, akit Szeged térségében értek tetten, és szándéka bizonyítható módon az illegális migránsok Ausztriába juttatására irányult. Ezekben az ügyekben a személyi bizonyításnak, így az illegális migránsok tanúvallomásának döntő jelentősége volt.

A szerb–magyar határon átnyúlóan elkövetett, több országot érintő, esetleg bűnszervezet keretében elkövetett embercsempészzel összefüggő bűnügyekben különösen fontos a nemzetközi együttműködés. Felmerült annak igénye, hogy olyan eljárásjogi megoldást kell keresni, amely képes biztosítani a bűnügyi információk, bizonyítási eszközök gyors cseréjét és a közvetlen kapcsolattartást a sokszor bonyolult és nehézkes eljárási jogsegély helyett. Erre kiváló példa volt a gyors stratégiai döntéshozatalt elősegítő közös nyomozó csoport, amely lehetővé tette a viszonylag gyors vádemelést egy huszonöt főből álló bűnszervezet különböző országokból származó tagjaival szemben.

Közérdeklődésre különösen számot tartó ügyek

A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben az illegális migrációval összefüggésben egy ügyet mindenképp érdemes kiemelni.

A terrorcselekmény miatt induló büntetőeljárásban a tényállást röviden összegezve az állapítható meg, hogy 2015. szeptember 16-án a Szerbia területén

tartózkodó gyanúsított a Röske–Horgoš közúti határátkelőhelyen több esetben, különböző határidőket megjelölve követeléseket támasztott a Magyarország államhatárát védő rendőri állomány felé. A követelések lényege az volt, hogy amennyiben nem engedik be Magyarország területére a határvédelmi eszközökkel lezárt határátkelőn keresztül az ott lévő migránsokat, illetve nem érkezik tolmács, akkor a lezárt államhatárt megerősítő és azt védő kordont ledöntik, a rendőri sorfalat megtámadják. Miután az ügyben vádlottként szereplő személy és társai által támasztott feltételek nem teljesültek, különböző tárgyakkal, kövekkel dobálták a rendőrsorfalat, ennek hatására az megnyílt, és a vádlott a határátkelőhelyen kialakult tömegzavargás résztvevőjeként a kapu bedöntése után Magyarország területére jogosulatlanul belépett. Hangsúlyozni kell, hogy az ország területének, az államhatár rendjének védelmét külön létesítmény biztosította.

Az előbbieken röviden ismertetett tényállás alapján abban a kérdésben kellett állást foglalni, hogy megállapítható-e a törvényi tényállás által megkívánt speciális célzat, a terrorcselekmény célzata, és van-e olyan, a Btk. 314. § (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény, amelynek megvalósítása e célzat érdekében történt.

Az ügyészség álláspontja szerint a vádlott – a rendőrség által lezárt, Röske–Horgoš közúti határátkelőhely szerb oldalán összegyűlt többszáz fős tömeg tagjaként – személyesen, valamint a hasonló magatartást tanúsító tagokkal egyetértve, szándékegységben, a Magyarország területére történő bejutás érdekében, folyamatosan, több alkalommal, egyéb követelése teljesítése céljából is a határ megnyitását követelte a lezárt határ védelmét ellátó rendőröktől. A rendőrökkel szemben a leírt módon alkalmazott erőszak nyomán léptek jogosulatlanul Magyarország területére.

A vádlott abból a célból intézett követelést a rendőrséghez mint állami szervhez, hogy a határ megnyitására kényszerítse, és ennek érdekében elkövette a Btk. 310. §-ában írt hivatalos személy elleni erőszak büntettét. Az előbbiekből következően jogi álláspontunk szerint megállapítható a Btk. 314. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző, e szerint minősülő és büntetendő állami szerv kényszerítése céljából, személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetésével megvalósított terrorcselekmény büntette, jelen esetben halmazatban a Btk. 352. §/A § (1) bekezdésbe ütköző és a (2) bekezdés c) pontja szerint minősülő és büntetendő tömegzavargás résztvevőjeként elkövetett határzár tiltott átlépésének büntettével.

Ezen ügy mellett több más büntetőeljárás is kiemelt szakmai figyelmet érdemel, ilyen például a Nagyfai Büntetés-végrehajtási Intézetben történt fogolyzen-dülés miatt induló büntetőeljárás, vagy a nagyszámú illegális migránst szállító,

Mórahalom térségében megtalált hűtőkamionnal összefüggő embercsempészet ügye, ahol minősített emberölés a vád tárgya.

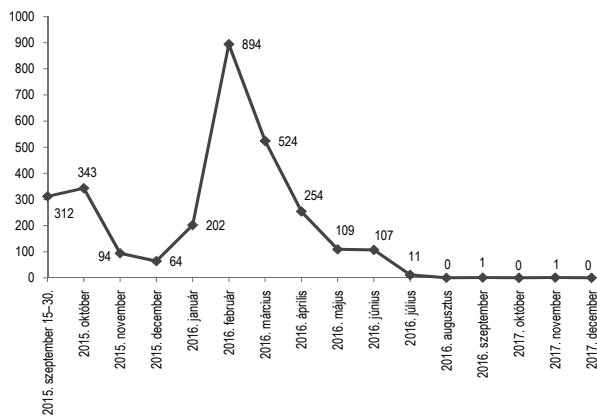
Az államhatár védelmével összefüggő bűncselekményekkel kapcsolatos tapasztalatok

Összegzésként a jogalkalmazói tapasztalatok alapján is elmondhatjuk, hogy a szerb–magyar határszakaszon megvalósított határvédelmi intézkedések, a fizikai védelmet jelentő ideiglenes biztonsági határzár, a jogi védelmet jelentő jogi határzár az illegális migrációval összefüggő bűncselekmények számának jelentős csökkenését eredményezték.

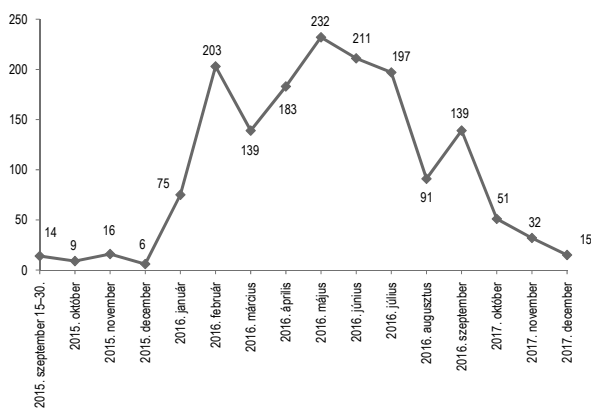
Kivétel ez alól a kábítószerrel visszaélés büntette, hiszen jelentősen megnövekedett az ország területére behozatallal elkövetett kábítószer birtoklásának büntette miatt indult eljárások száma. Ennek egyik lehetséges magyarázata lehet, hogy az extraprofitot jelentő embercsempészet háttérbe szorulásával a hivatásszerűen a bűnözésből élő elkövetők újra ehhez a szintén kiemelkedő illegális jövedelmet biztosító bűncselekménytípushoz fordultak. Ismét szembe-sülnünk kellett e bűncselekmény esetében a korábbról már ismert bizonyítási nehézségekkel, például azzal, hogy a megbízó személye felderítetlen marad, csak a szállító személye tisztázott, nem beszélve még az esetleges joghatósági problémákról, a párhuzamos eljárások veszélyeiről. Ezek az ügyek is rávilágítanak arra, hogy eredményes lenne a folyamatos közvetlen jogsegélyforgalom biztosítása a magyar és a szerb bűnüldöző szervek, ügyészségek között, azokban az esetekben is, amikor nincs lehetőség közös nyomozó csoport felállítására.

Melléklet

1. számú ábra
Vádemelések száma
 a határázár tiltott átlépésének büntette miatt induló ügyekben

2. számú ábra
Büntetőeljárások száma
 a határázár megrongálásának büntette miatt induló ügyekben

1. számú táblázat
Az eljárások számának alakulása

Határozat tiltott átlépése	
2015. szeptember 15. – 2015. december 31.	996
2016. január 1. – 2016. december 31.	2391
2017. január 1. – 2017. március 21.	0
Határozat megrogálása	
2015. január 1. – 2015. december 31.	47
2016. január 2. – 2016. december 31.	1613
2017. január 1. – 2017. március 21.	136

2. számú táblázat
Összefoglaló adatok (2015. szeptember 15. – 2017. március 21.)

	Határozat tiltott átlépésének büntette (Btk. 352/A §)	Határozat megrogálásának büntette (Btk. 352/B §)
büntetőeljárások száma	3377	1796
vádemelések száma	2506	7
elítélések száma	2412	7
felmentések száma (eljárásmegszüntetések száma)	0 (16)	0 (0)
végrehajtandó szabadságvesztések száma	5	1
kiszabott szabadságvesztések átlagos hossza	10 hónap	1 év 3 hónap
kiutasítások száma	2406	7
a büntetőeljárások átlagos időtartama	72 óra	72 óra
házi őrizet elrendelése	18	0
előzetes letartóztatás elrendelése	9	0

3. számú táblázat
Büntetőeljárások száma az embercsempészés miatt induló ügyekben

Év	Eljárások száma
2012	94
2013	87
2014	148
2015	248
2016	63
2017 (március 21-ig)	17

4. számú táblázat
Büntetőeljárások száma
a jogellenes tartózkodás elősegítésének vétsége miatt induló ügyekben

Év	Eljárások száma
2012	0
2013	0
2014	3
2015	256
2016	3
2017 (március 21-ig)	0

A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről

A dolgozatban a gyermekbarát igazságszolgáltatás rendszerszintű hiányosságaira kívánok rámutatni, különböző nézőpontokból vizsgálva a gyakorlatot. A gyermekbarát igazságszolgáltatás nem tud megovalósulni, amíg bizonyos rendszerszintű hiátusokat nem orvosolunk. A legmeghatározóbb nehézségek a következők: 1. a szakemberek célzott képzésének hiánya; 2. az együttműködés és a multidiszciplináris közös értékelési keretrendszer hiánya; 3. az információcsere blokkolódása a különböző jogágak eljárásai között; 4. a szülői felügyeletet érintő eljárás gyermekre vonatkozó gyakorlata; 5. a kiskorú veszélyeztetése büntett ítélkezési gyakorlata; illetve 6. a gyermekbarát igazságszolgáltatás elemeit átfogóan vizsgáló monitoringrendszer hiánya.

Bevezetés

Sokat gondolkodtam, hogyan rendszerezem a témát, amelyről itt írok. Sok diszciplína által megközelítendő, összetett fogalom fémjelzi, amelynek jogi, szociális, pszichológiai, morális és egyéb vonatkozásai is vannak. Alkalmazásának terepe sokféle szakembert és szaktudást felölel, s egy-egy apró momentuma, részlete is hosszas kifejtésre és gyakorlati megoldásra vár. Úgy döntöttem hát, nem tisztán egyszempontú megközelítést választok, hanem néhány, általam kiemelt szemszögből igyekszem rávilágítani a rendszer működésére azzal a reménnyel, hogy idővel képesek vagyunk elősegíteni egy még inkább gyermekközpontú gyakorlatot.

Dolgozatomban először általánosságban szeretnék beszélni a rendszer nehézségeiről, amelyek alapjául az eddigi nemzetközi és hazai vizsgálatok, jelentések, illetve egy 2017-es kutatás eredményei szolgálnak. A kutatás során száz aktát elemeztem, amelyek mindegyike kiskorú veszélyeztetése jogerős ítélettel zárult. A jelentések legfontosabb és legaktuálisabb ajánlásait, illetve a kutatás eredményeiből fakadó javaslatokat szintén ismertetem.

Igyekszem a gyermekbarát igazságszolgáltatást úgy értelmezni, ahogyan a gyakorlatban értelmezése használhatóvá válik, ezért nem a pontos fogalmi határok jelölik ki a téma határát, hanem a gyermekbaráttá teendő állami szerepvállalás határai: vagyis ki kell térnem mind a gyermekvédelem, mind az összes eljárás (nem pusztán büntető-, de közigazgatási hatósági és polgárjogi

eljárások), mind pedig a gyermeket mint sértettet érintő ítélkezés gyakorlatára – és mindezek üzenetére.

A dolgozat utolsó részében egy médiabotrányt kavaró konkrét ügy ismertetésével szeretnék rámutatni azokra a hiátusokra, amelyek sürgető beavatkozások szükségességét vetik fel, és nem pusztán az igazságszolgáltatásra, hanem az egész gyermekvédelmi rendszerre és minden olyan állami intézményre kiterjednek, amely egy gyermek életének alakulását rendszerszinten és meghatározóan befolyásolni képes.

Meghatározások, dokumentumok, jelentések, ajánlások

Az eddigi felmérések és vizsgálatok legfontosabb egybehangzó eredményeinek és javaslatainak rövid felvillantása előtt a gyermekbarát igazságszolgáltatás két alapfogalmának meghatározása szükséges, hogy aztán a kevésbé egzakt módon megfogható, de annál gyakorlatibb jelenségekről, dinamikákról és rendszerhibákról is szót ejthessünk.

A gyermek: az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve ha a jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri. A gyermek az igazságszolgáltatás rendszerében mint terhelt, mint sértett, mint tanú, vagy mint az ügy eldöntésében érdekelt személy jelenhet meg.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás: „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének a jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.”¹

Az ENSZ 1989-ben elfogadott, egyetlen globális gyermekjogi dokumentuma a gyermekjogi egyezmény, amely hatályos az unió teljes területén.² 2006-ban az Európai Bizottság közleményt tett közzé *Az EU gyermekjogi stratégiájára felé* címmel,

¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Iránymutatása. 17. o. <https://rm.coe.int/16806a4541>

² A gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezmény, 1989. november 20. (United Nations Convention on the Rights of the Child, UNCRC). Magyarország is aláírta, 1991-ben ratifikálta, majd az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki.

amely szerint az egyes szakpolitikákban is jelentős figyelmet kell fordítani a gyermeki jogok érvényesülésére.³ A közleményben az egyik legfontosabb intézkedés az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének erősítése. Egy 2008-as ENSZ-dokumentum iránymutatást tartalmaz a gyermekek igazságszolgáltatásáról, alapelveket fektet le, de a fogalmat az Európa Tanács 2010-ben⁴ használja először. Azóta beszélünk tehát gyermekbarát igazságszolgáltatásról, habár ennek tartalmi elemei korábban is megfogalmazódtak.

Az iránymutatás minden olyan helyzetre vonatkozik, amelyben a gyermekek bármely okból és bármilyen minőségben kapcsolatba kerülnek a büntetőjog, a polgári jog vagy a közigazgatási jog területén az igazságszolgáltatási rendszerrel.⁵ 2006 óta kifejezetten és hivatalosan is hangsúlyt helyez az igazságszolgáltatás rendszere a gyermekekkel való bánásmódra, illetve tekintettel van az életkorukból fakadó sérülékenyséjükre – vagy lehet mondani: az életkorukból fakadó hátrányos helyzetükre⁶.

Az alapvető emberi jogok és emberi méltóság alapeszméjének speciális részeként is említhetjük a gyerekek jogait. A jellegéből fakadóan nem gyerekközpontú intézménybe – az igazságszolgáltatásba – illesztve ezt a kiemelt szempontot, kényszerűen nagyon sok nehézséggel és feloldhatatlan ellentmondással találkozhatunk. Hiszen hogyan lehet egy intézmény, különösen a büntető igazságszolgáltatás intézménye kifejezetten gyermekbarát? Ezt megvalósítani a gyakorlatban mind a mai napig még akkor sem sikerült, ha a gyermek áldozatként vagy tanúként kerül a rendszerbe. De – mint a későbbiekben igyekszem rámutatni – a büntetőeljárásokon kívül talán még kevésbé valósul meg ez a kívánalom.

³ Az EU 2011. február 15-i gyermekjogi ütemterve az, amely a későbbiekben elősegítette a szakpolitikákban érvényesülő gyermekjogot, illetve jelentős szerepe volt az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének erősítésében.

⁴ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról). Elfogadva 2010. november 17-én, az 1098. számú Miniszteri tanácskozáson. Lásd Gyurkó Sz.: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. In: Vókó Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 49. OKRI, Budapest, 2012, 110. o.

⁵ Fehérné Gaál T.: Gondolatok a kiskorú véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben. *Családi Jog*, 2016/2., 7. o.

⁶ Ezzel a cselekvőképességük korlátozottságára, illetve hiányára célzok, valamint arra, hogy érdekérvényesítő képességük életkorukból fakadóan gyengébb, jogaik érvényesítéséhez szükséges tudásuk egyáltalán nincs, vagy kisebb mértékű. A gyermek sebezhetősége abból fakad, hogy korlátozottan állnak rendelkezésére azok az erőforrások, amelyek segítségével a biztonságát veszélyeztető hatásokat elkerülni képes.

A témában jelentős mennyiségű kutatás, vizsgálat zajlott és jelentések készültek⁷, mind a nemzetközi, mind kifejezetten a hazai gyakorlatot helyezve górcső alá. Azok a vizsgálatok is, amelyek például kifejezetten csak a büntetőeljárás során vizsgálták a gyermeki jogok érvényesülését, megállapították, hogy *nem vizsgálható önmagában egy-egy szegmens más kapcsolódó intézmények összefüggésrendszereiből kiemelve. A gyermekvédelem, a szociális ellátás, vagy az áldozatvédelem közötti kooperáció szerepe meghatározó, és a vizsgálatok egybehangzóan megállapítják, hogy a jelenlegi együttműködés gyakorlata nem biztosítja a hatékony védelmet, illetve a fókusz még mindig nem a gyermek legfőbb érdekének biztosításán nyugszik.* A jelentések, ombudsmani vizsgálat és nemzetközi felmérések szerint a gyermekek jogainak védelmére fokozottabb figyelem irányul a büntetőeljárásokban. Ennek oka lehet, hogy a viktimizáció, a gyermek kiszolgáltatottságából fakadó visszasságok ezen a területen jóval súlyosabb formát ölthetnek, így a figyelem is kiemeltebb. A gyermekbarát igazságszolgáltatás egyik leghangsúlyosabb eleme az eljárások folyamán a gyermekmeghallgatások mikéntje. Erről részletesen beszélünk a *Kriminológiai Tanulmányok* jelen számában⁸, ezért erről itt most több szót nem ejtek.

A nemzetközi és hazai szervezetek jelentései, vizsgálatai visszatérően emelték ki azokat a hiányosságokat, amelyek aláássák az igazságszolgáltatás gyermekbarát oldalát. *Szakmailag kifogásolható a büntető igazságszolgáltatásban a gyerekek számára kidolgozott szabályozás: a törvénykönyv és intézményrendszer hiánya, a büntethetőség korhatárának leszállítása, a belátási képesség megállapítására vonatkozó protokoll és módszertan teljes hiánya, az alternatív büntetések alkalmazásának hiányosságai, illetve a büntetés-végrehajtási körülmények.*⁹ *A gyakorlatban az eljárások elhúzódnak, traumatizálóak. A gyermekkorú meghallgatása kapcsán újra és újra meg-*

⁷ Néhányat kiemelve: Kovács A.: A gyermekbarát igazságszolgáltatás. Jogi Fórum, 2016. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kovacs_alexandra_a_gyermekbarat_igazsagszol_galtatas\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kovacs_alexandra_a_gyermekbarat_igazsagszol_galtatas[jogi_forum].pdf). Ez a tanulmány a gyermekbarát igazságszolgáltatás polgári jogi vonulatát vizsgálja; European Agency for Fundamental Rights: Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties, summary, 2017. <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-children-and-professionals>; Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-3070/2012. számú ügyben. <http://www.ajbh.hu/documents/10180/108908/201203070.rtf/4bcc918a-2f25-45d3-a65a-0a5d0c5c5624?version=1.0>; A Mario Projekt, amely migráns, menekült gyermekek jogainak érvényesülésére fókuszál. <http://marioproject.org/documents/refugee--migrant-crisis-child-protection-response/7247>.

⁸ Lásd jelen kötetben Parti K. – Solt Á. – Virág Gy.: Gyermekkorúak meghallgatása a büntetőeljárás során Magyarországon az európai és nemzetközi standardok tükrében.

⁹ UNCRC Concluding Observations, 2014. Idézi Balázs R. – Gyurkó Sz. – Németh B.: Büntetőeljárás alá vont fiataikorúak eljárási jogainak érvényesülése az Európai Unióban. *Ügyészek Lapja*, 2017/3–4., 135. o.

állapítható, hogy a meghallgatást végzők semmiféle rendszerszintű képzésben nem részesülnek sem a kérdezéstechnikára, sem pedig gyermekkel kapcsolatos speciális bánásmódra vonatkozóan. *Mindezek híján, nélkülözve a gyermek életkori sajátossága szerinti kognitív, érzelmi, pszichés fejlettségi színtről való tudást és ehhez igazodó bánásmódot és kommunikációt, a gyermekbarát meghallgatás rendszerszinten nem tud megvalósulni.* Annak ellenére, hogy a 2013/0408. számú EU irányelv 19. cikke kimondja, hogy a gyermekeket érintő eseteket kezelő igazságügyi és bűnüldöző hatóságoknak kötelessége speciális szaktudással rendelkezni; azaz megfelelő képzést kell(ene) kapniuk. Jó példa a finn gyakorlat, ahol a rendőrségi és egészségügyi dolgozók, akik a gyermek meghallgatását végzik, egyéves interdiszciplináris képzési programban vehetnek részt. Az elemzések szintén visszatérő eleme annak megállapítása, hogy az eljárások, meghallgatások gyakran formálisak, a jogszabályok papírforma szerinti betartása, nem pedig annak szellemisége és tartalma érvényesül.¹⁰

Az is problémás, mit takar pontosan, hogyan operacionalizálható a „gyermek mindenkéftől álló érdekének” elve. Az EU Alapjogi Chartája és az uniós másodlagos jog első számú szempontként jelöli meg a gyermek mindenkéftől álló érdekét, azonban a fogalom értelmezése kétséges, kérdéses: hogyan lehet meghatározni, mérni, milyen eszközökkel lehet megvalósítani, értékelni. A gyermekek és a szakemberek álláspontját és tapasztalatait összefoglaló jelentésben erre vonatkozóan az FRA¹¹ ajánlása, hogy a jogszabályokban világos kritériumokat kell megszabni a fogalom meghatározásához, értékeléséhez, és a meghatározást multidiszciplinárisan kell megközelíteni. Elő kell írni, hogy a gyermek mindenkéftől álló érdekének megvalósulását hogyan mérik fel, és a felméréshez szabályokat, útmutatásokat, protokollokat kell kidolgozni. Ugyanilyen alapvető fontosságú – és minden ilyen irányú kutatás és felmérés megállapítása, ajánlata, javaslata – a szakképzés bevezetése, kötelezővé tétele, általános hozzáférhetősége, mégpedig speciálisan, szakemberekre kidolgozva, modulrendszer szerint. A jogi szakemberek számára elengedhetetlen a gyermekekkel kapcsolatos pszichoszociális fejlődést, a speciális szociális ismereteket, valamint a kérdezési technikát és kommunikációt középpontba helyező képzés, míg a szociális szakemberek számára a vonatkozó jogi ismeretek elsajátítása volna megkerülhetetlen.

¹⁰ Balázs R. – Gyurkó Sz. – Németh B.: i. m. 135. o.

¹¹ European Union Agency for Fundamental Rights (az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége, amelyet 2007-ben hoztak létre) 27. vélemény. Kozák H.: A gyermekek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. Családi Jog, 2011/1.

Az FRA ajánlásában¹² hangsúlyozza, hogy a gyermekek meghallgatását csak képzett szakemberek végezzék, ehhez számukra folyamatos és kötelező képzés álljon rendelkezésre. Ezt ki kell egészíteni szupervízióval és a szakemberek közötti multidiszciplináris tapasztalatcserével.

Az FRA 2015. évi jelentésében a gyermekbarát igazságszolgáltatást a jogszabályokban megjelenő szempontrendszer szerint követte végig.¹³ A meghallgatáshoz való jog érvényesülésének vizsgálatakor azonnal felmerül az érettség meghatározásának kérdése. Az érettség megállapítására azonban, mint korábban említettem, nincs objektív mérőeszköz. A tájékoztatáshoz való jog a nemzetközi vizsgálat szerint az egyik legkevésbé működő elem. *A tájékoztatás tartalma, formája és rendszere közel sem gyermekbarát, a rendszer a gyermekek tájékoztatására nincs felkészülve, hiányoznak a megfelelő képzések, szabályok és útmutatások.* A védelemhez és magánélethez való jog az egyik leghangsúlyosabb elem a gyermekbarát igazságszolgáltatás keretében vizsgált szempontok közül. Ennek ellenére azonban, a jogi szabályozás alkalmazása során sok visszasság, kidolgozatlan részlet mutatkozik. A gyermekbarát meghallgatóhelyiségek például nem tölthetik be funkciójukat, ha nem közelíthetők meg „védett” útvonalon.

Magyarországon a vizsgálatok szerint¹⁴ *alapvető rendszerhiba a multidiszciplináris közös értékelési keretrendszer hiányából fakadó együttműködés hiánya a gyermekekkel foglalkozó jogászok, pszichológusok, rendőrök, szociális munkások körében.* A gyermekek életkori sajátosságaiból fakadó speciális bánásmód kialakítása az eljárások során csak akkor lehetséges, ha a rájuk jellemző lélektani, szociológiai és kognitív jellemzőkkel kapcsolatos szaktudás birtokában lennének a velük kapcsolatba lépő szakemberek. Ettől azonban jelenleg nagyon távol áll az igazságszolgáltatás rendszere. A rendszer gyermekbaráttá tétele mint kiemelt törekvés, feladat és érték, 2012 óta Magyarországon is előtérben áll. Ennek ellenére 2018 elején még mindig rengeteg a hiányosság, a tartalom és szellemiség helyett az üres formalitás. Ehhez járul hozzá az is, hogy *hiányzik a gyermekbarát igazságszolgáltatás elemeit átfogóan vizsgáló monitoringrendszer.* Enélkül pedig a hiátusokra való reflektálás és a diszfunkcionális rendszeremlékek újragondolásának folyamata nem kezdődik meg.

¹² 29. és 31. vélemény.

¹³ Lásd Bencze-Bózsár S.: A gyermekbarát igazságszolgáltatás gyakorlati érvényesülése. http://www.mabie.hu/attachments/article/158/Gyb%20igszolg%20%C3%A9s%20gyak%20megal_2017_05_publ.pdf

¹⁴ Az alapvető jogok biztosának vizsgálata, AJB-3070/2012. számú ügy.

A polgári peres eljárásokról

A büntető- és a polgári jogi eljárásokban nagyon eltérően kezelik a gyermekeket. A családjogi perek elhúzódnak, annak ellenére, hogy egy gyermekelhelyezési per idején a szülők harca és az eljárás maga a gyermeket éppúgy meggyötörheti, mint például egy kiskorú veszélyeztetése tárgyában folyó büntetőeljárás. A polgári vagy a büntetőeljárások kapcsán a bíróságon megjelenő gyermek éppúgy ki van téve a rendszerabúzusnak, ha a gyermekközpontú szemlélet nem érvényesül – legyen bármilyen szerepben is. Ugyanez igaz a hatósági eljárásokra is, ahol a gyermekbarát működés követelményének szintén érvényesülnie kell (például ideiglenes elhelyezés, tartós nevelésbe vétel, védelembe vétel).

A szülői felelősséget érintő eljárásokban a bírósági gyakorlat szerint a gyermekeket hároméves koruktól tekintik meghallgathatóknak, és tízéves korukig erre – lehetőség szerint – pszichológus szakértő bevonásával kerül sor. A szakértői vizsgálat jellemzően a szülők jelenlétében folyik. A cselekvőképtelen gyermek meghallgatásából vonnak le arra nézve következtetést, hogy ítélőképessége birtokában van-e, ez tehát bírói mérlegelés tárgya. A korlátozottan cselekvőképes, azaz a tizennegyedik életévét betöltött gyermek ítélőképessége viszont már nem igényel egyéni mérlegelést. A bíró egy családjogi perben szabadon eldöntheti, meg kívánja-e hallgatni a gyermeket, például egy gyermekelhelyezési perben, még akkor is, ha a szülők között egyezség jön létre. A meghallgatás indokoltságáról a bírók véleménye is megoszlik. Az egyik érv szerint a gyermeket meg kell hallgatni, mert érvényesülnie kell a gyermek érdekének, ehhez pedig bizonyos esetekben plusz adalék a gyermek meghallgatásával szerzett információ. Más, ezzel ellentétes álláspont szerint a gyermek főbb érdeke, hogy megkíméljék az őt megterhelő helyzetektől, így attól is, hogy szülei iránt kelljen esetleg negatívan nyilatkoznia, vagy választania kelljen közöttük a bíróság dermedt közegében, miközben a szülei elhúzódo válása nyilván önmagában is traumatizálja. *A szülői felelősséget rendező perek nem folynak gyorsított eljárásban, pedig a gyermek sokszor az eljárás és az eljárás során jelentkező szülői magatartások következtében maradandóbb lelki sérüléseket szenved el, mint amelyeket egy „kevésbé meggrázó” büntetőeljárás okozna számára.* Ezekben a peres ügyekben a gyermekek speciális védelme nem jelenik meg akkora súllyal, mint a büntetőügyekben általában. Indokolatlanul magas lehet például a meghallgatások, szakértői vizsgálatok száma, ami a gyermeket különösen megterheli, hiszen tudatában van annak, hogy a szülei alkalmasságáról való döntést befolyásolhatja az, ahogyan ő beszél, viselkedik. A legtöbb ilyen ügyben a szülők direkt vagy indirekt módon befolyásolják gyermeküket, ami még megterhelőbbé teszi

az eljárást a gyermek számára. Egy kellően eldurvult szülői párharcban, a rendszer asszisztálásával, a gyermek csak ide-oda dobált tárgy lesz, az eljárás igazi vesztese és elszenvedője. *Fontosnak gondolom, hogy az igazságszolgáltatás szereplői átlássák és tegyenek az ellen, hogy a szülők a jogrendszer lehetőségeit kihasználva, illetve azzal visszaélve, a gyermeküket kiszolgáltatassák ennek az egymás közötti harcnak. Fokozott figyelmet kellene fordítani – a büntetőeljárásba vont gyermekek mellett – a családjogi kérdéseket érintő eljárásokba vont gyermekekkel való bánásmódra is, mert a gyakorlatban a gyermekek kímélete nem egyformán hangsúlyos kérdés. Egy a témában publikáló gyakorlati bírósági írás így ír: „[A] gyermekek nem szorulnak sajnálatra, ha a bíróság vagy szakértő által meghallgatásra kerülnek. A kiskorú gyermekeket alapvetően a szülei különválása viseli meg, nem pedig a perbeli meghallgatásuk.”¹⁵ Miközben a citált bírósági írás szerint a gyermek mindenek-feletti érdekét kívánja elkötelezetten érvényesíteni, a gyermek jogainak érvényesüléséért küzd, mégis, ezzel a meggyőződéssel a rendszer diszfunkcionális elemeit működtetheti¹⁶. Ez a vélemény gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja azt az alapvető ténytet, hogy maga a bíróság intézménye, a vizsgálati helyzet és az eljárás tárgya hogyan hat a gyermekekre – még ha csupán a jelenléte is az elvárás. Azt a meghatározó ténytet is figyelmen kívül hagyja, hogy a tárgyalások és meghallgatások közötti hosszú hónapok során a gyermek éppen abba a zárt közegbe csöppen vissza, ahonnan jött. Amikor becsukódik mögötte a lakásajtó, azzal vagy azokkal az emberekkel marad együtt, akik a tárgyalóteremben peres felekként feszültek egymásnak. Itt viszont a „rendőr, a bírósági író, az ügyész az igazságügyi pszichológus szakértő és mindenki más szerepkörében” mindössze két ember áll: a szülei. A szülői felelősséget érintő hosszadalmas, elmérgesedett peres eljárásokban az igazán veszélyes, a gyermeket újra és újra traumatizáló bírósági attitűd éppen az, amely – miközben a szülői alkalmasságot és a gyermek érdekét kutatja, és a döntést a lehető legjobb szakmai színvonalon kívánja meghozni – elfelejti azt, hogy a szülői marakodásnak kitett gyermek az eljárás során és azt követően továbbra is a szülei elvakult harcának áldozata marad. Ebből a közegből nem mentheti meg őt semmilyen polgári peres eljárás és semmilyen döntés. Az érdeke az, hogy a harc ne éleződjön tovább a szülei között, hogy az a lehető legrövidebb ideig tartson, és hogy ő ne legyen kötelezhető az eljárásban való részvételre. Ezekben a családi vitákban, a szülők háborújában, a marakodásban, a gyermekek koncként dobálása közepette be kell látni, hogy a megoldást nem a polgári peres eljárás jelenti.*

¹⁵ Fehérné Gaál T.: i. m. 13. o.

¹⁶ Nem véletlen, hogy a meghallgatásról beszélve, a fogalmat használva sok gyermekkel foglalkozó szakember következetesen „kihallgatásról” beszél. Az pedig, ahogyan a „meghallgatott” gyerekek jó része megéli ezeket a helyzeteket, még inkább indokolja a két fogalom összemérését.

Gyermekvédelmi rendszer – érintőleg

A gyermekbarát igazságszolgáltatást optimális esetben egy hatékonyan működő gyermekvédelmi rendszer veszi körül, előzi meg. Ez szavatolja a gyermek jogainak érvényesülését az igazságszolgáltatási rendszer határain innen és túl. *Egy gyermekbarát igazságszolgáltatás egy rosszul működő gyermekvédelmi rendszer közepén nem jelent mentőövet, védelmet a gyermek számára.* Elismerem, a kijelentés több mint provokatív, de a kiskorú veszélyeztetése tárgyában olvasott ítéletek és nyomozati anyagok áttanulmányozása és elemzése során újra és újra felfűtődött bennem: vajon a gyermekvédelem és annak gyakorlata gyermekbarát-e? Gyermekbarát-e a gyermekvédelem? A kiskorú veszélyeztetése ügyeknek mindössze harmada indul a gyermekvédelem berkein belülről, ami fontos kérdéseket vet fel a rendszer működésével kapcsolatban, különösen akkor, ha ehhez hozzátesszük, hogy az általam vizsgált esetek majdnem száz százalékában az erőszakos bűncselekménnyel halmazatban elkövetett veszélyeztetés sértette saját vagy nevelt gyermek. Vagyis az esetek háttérében – jellemzően hosszú évek óta tartó – családon belüli erőszak vagy elhanyagolás áll¹⁷. Olyan esetek tucatjai ezek, amelyekben a gyermek bár évek óta védelemben van véve, körülményei érdemi változására való hatás nem észlelhető, beavatkozás nem vagy csak megkésve történik. Az aktavizsgálatok során kirajzolódott, hogy a sértett gyermekek sok esetben hosszas bántalmazáson mennek keresztül, mire egyáltalán büntetőeljárás indul. Sok más esetben a szülői alkalmasság kérdése már jóval az eljárás megindulása előtt felmerül és a hatóságok számára láthatóvá válik. Visszatérően előfordul, hogy a vizsgált büntetőeljárást megelőzően a családból korábban helyeztek átmeneti vagy tartós nevelésbe gyermeket valamely gyermekvédelmi okból, mégis, a később született vagy fiatalabb gyermek sorsa ugyanazon, egyszer már alkalmatlannak minősített gondozó/szülő felügyelete alatt marad, névleges kontrollal¹⁸. A gyermekvédelem szakadozott hálójából kicsúszva azonban a gyermek számára még egy jól működő, gyermekbarát igazságszolgáltatási rendszer sem nyújthat menedéket.

De fókuszáljunk az igazságszolgáltatásra! Rendszeresen előfordul, hogy egy gyermek érintett közigazgatási hatósági, polgári peres és büntetőeljárásokban párhuzamosan. Az ezekben az eljárásokban történő hasonló tartalmú feltáró meghallgatások, vizsgálatok és környezettanulmányok egymástól tökéletesen

¹⁷ Ha azonban nagyon elleni bűncselekménnyel áll halmazatban a veszélyeztetés, akkor az esetek közel felében ismerős, nem rokon gyermek a sértett.

¹⁸ A névleges kontroll alatt a védelemben vételt értem.

elkülönülve, egymásról mit sem tudva zajlanak.¹⁹ Ha a gyermeket minden egyes eljárásban csak egyetlen „hatósági” szakember és csak egyetlen pszichológus szakértő hallgatná/vizsgálja meg, akkor is összesen minimum hat alkalommal faggatják ismeretlen emberek a legszemélyesebb és legbelsőbb érzéseiről, dolgairól. Ezzel a gyermekbarát igazságszolgáltatásnak egy jelentős eljárási garanciája, a meghallgatások számának minimalizálása sérül, így szakszerűsége sem valósulhat meg. Ez abból a súlyos következményekkel járó alapvető szabályozatlanságból fakad, hogy *az igazságszolgáltatás különböző jogágai között nincsen információcsere. Ez a hiányosság megghiúsítja a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásának lehetőségét!*

Az ítéletek felől – kiskorú veszélyeztetése tárgyában született jogerős ítéletek

A gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményét most egészen más megközelítésből tárgyalom: igyekszem bemutatni, hogy a kiskorú veszélyeztetettsége bűncselekmény tárgyában jellemzően milyen ítéletek születnek²⁰, és mindennek mi az üzenete. Tekintsünk tehát most az eljárások másik oldaláról visszafelé, s nézzük meg innen: vajon hogyan néz ki a gyermek mindenekfelett álló érdekének érvényesülése? Mit üzennek az ítéletek? Hogyan mérlegeli, hogyan ítéli meg a büntető igazságszolgáltatás a kiskorú veszélyeztetése²¹ büntetett?

¹⁹ Ha például egyszerre van folyamatban a szülők között bontóper, gyámhatósági vizsgálat például a gyermek állandósult iskolai hiányzásai miatt, és indul büntetőeljárás a családon belüli erőszak valamilyen formája miatt. Ilyen esetekben előfordul, hogy a pszichológusi szakértői vizsgálat, a gyámhatósági meghallgatás, a nyomozási bíró általi meghallgatás és az információszerzés valamennyi formája egymással párhuzamosan zajlik, a gyermeket folyamatos hatósági vegzálásnak téve ki ezzel.

²⁰ 2017-ben 118 ügy teljes ügyészégi és bírósági iratainak aktáját elemeztük végig. Az aktavizsgálat alapja a 2015-ben született jogerős ítéletekből (összesen ~ 1000 ügy) vett véletlenszerű minta (N = 100), amelyeket a kutatási kérdésekből operacionalizált változók alapján kialakított kérdőív segítségével rögzítettük SPSS statisztikai szoftver segítségével.

²¹ Btk. 208. § (1) bekezdés: „A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” (2) bekezdés: „Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt a) bűncselekmény vagy szabálysértés elköve-

Az általam vizsgált esetek csaknem háromnegyedének háttérében a családi erőszak különféle formái rajzolódnak ki: éveken keresztül tartó gyermekbántalmazás; elhanyagolás; szenvedélybeteg szülőkkel, sokszor (a bíróság által meg nem állapított, de ténszerű) kapcsolati erőszakkal. Az ilyen, zárt ajtók mögött zajló bűncselekmények nagyon sokszor nem derülnek ki, nehezen bizonyíthatók. Még ha kiderülnek is, nagyon ritkán valódi mélységükben. A gyermekek ellen elkövetett cselekmények töredékében indul büntetőeljárás. A veszélyeztetések különféle eseteiben nagyobb valószínűséggel történik gyermekvédelmi beavatkozás, és az esetek jelentős részében a gyermekvédelem keretein belül is marad az ügy. Miközben a gyermek kiszolgáltatottságának, védekezésre képtelen állapotának következménye az, hogy az éveken tartó bántalmazás, elhanyagolás egyáltalán nem vagy csak hosszú idő elteltével derül ki, mégis azt láthatjuk, hogy *a kiskorú veszélyeztetése miatt jogerősen elítéltek mindössze negyedrésze kap letöltendő szabadságvesztés-büntetést. Azaz a terheltek csaknem háromnegyede felfüggesztett börtön- vagy közérdekű munka büntetést kap.*

Az esetek harminc százalékában emelik ki a gyermeket a családból. *Azokban az esetekben, ahol a bíróság ítéletében „megoldásként” a terhelt szülői felügyeleti jogát megszünteti, de visszaengedi őt gyermekeihez, továbbra is kiteszi a gyermekeket a veszélyeztetésnek és abúzusnak. Úgy gondolom, nem tekinthetünk el ettől a gyakorlattól és ennek az üzenetétől akkor, amikor gyermekbarát igazságszolgáltatásról beszélünk.*

Mi az oka ennek a cinikusan enyhe ítélezési gyakorlatnak? Miért van az, hogy egy éveken keresztül tartó, a szülő gyermeke ellen elkövetett sanyargatást, bántalmazást, terrorizálást követő ítéletben – amely kiskorú veszélyeztetése tárgyában végre megszületik – a bíróság kénytelen enyhítő körülményként figyelembe venni a büntetlen előéletet, vagy azt, hogy a terhelt „kiskorú gyermeket/gyermekeket nevel”? Miért kap olyan büntetést az elítélt, amelynek következtében még aznap visszatérhet a családja körébe, és folytathatja mindennapjait, viselkedhet szülőként az addig folyamatosan bántalmazott, elhanyagolt gyermekkel?

A kiskorú veszélyeztetése büntett esetén az ítéletek kifejezetten enyhének tűnnek. Ennek oka véleményem szerint az lehet, hogy még mindig él a család intimitásának szentségét hirdető társadalmi megítélés. Emiatt a családon belül történetekbe való beavatkozás ellenérzést szül még abban az esetben is, ha annak célja a gyermek védelme.

tésére, illetve züllött életmód folytatására rábír vagy rábírnai törekszik, b) bűncselekmény elkövetéséhez felajánl.”

Képzések és hiányok az igazságszolgáltatásban Magyarországon

Az Országos Bírói Hivatal (OBH) 2013 óta működteti a Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoportját, amely éppen az említett hiányosságokra keres és részben kínál megoldásokat. A bírók számára képzéseket és konferenciákat szervez, honlapot üzemeltet, amelyet kifejezetten a gyermekek tájékoztatására dolgozott ki, és javaslatokat tesz a rendszer számára (például javasolja, hogy a gyermekekkel foglalkozók rendelkezzenek gyermekpszichológiai ismeretekkel, kihallgatási technikákkal és legyenek tájékozottak a gyermekvédelem eszközeivel kapcsolatban). Ez nagyon sok tekintetben megegyezik mindazzal a javaslatokkal, amelyet az alapvető jogok biztosa a jelentésében megtett. Az OBH munkacsoportja által indított képzések és konferenciák²² száma és mennyisége nem tűnik elegendőnek. 2013-ban három alkalommal szerveztek háromnapos képzést, és egy alkalommal háromnapos konferenciát a Magyar Igazságügyi Akadémián, ez után azonban nem indult több képzés, és mindössze évi egy alkalommal rendeztek egynapos konferenciát, 2017-ben azonban ez is elmaradt (abban az évben az áldozatvédelem keretében szervezett egy kétnapos képzést az OBH). A Magyar Igazságügyi Akadémián tartott képzések önkéntesek, nem kötelezők egyetlen bírónak sem.

2009-ben kiadták a *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához* című átfogó kötetet²³, amely az ENSZ gyermekjogi egyezményéről ír, minden cikkhez összegyűjtve a Gyermekjogi Bizottság általi értelmezéseket, valamint a tagállami jelentésekhez fűződő észrevételeket. Ezzel a gyakorlatban jól használható segédeszközt nyújt minden, a gyermekjogokkal foglalkozó állami és civil szervezetnek és szakembernek. A könyv jó alap lehetne a formális szabályok tartalommal való megtöltésére, a szellemiség és a gyermekközpontú attitűd elsajátítására. A figyelmes olvasót képessé teszi a gyakorlatban elengedhetetlen interdiszciplináris gondolkodásra és megértésre azáltal, hogy nem pusztán jogi és jogértelmezési kérdéseket ismertet, hanem érinti a pszichológiai és fejlődéslélektani vonatkozásokat, amelyekkel a gyakorlati szakembernek tisztában kell lennie. Mindezek ellenére sem vált elterjedtté a könyv használata.²⁴ Folyamatban

²² Az OBH munkacsoportjának tevékenységéről szóló bírósági honlapról. <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozponti-igazsagszolgalatas/konferenciak-kepzesek>

²³ Herczog M. (szerk.): *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, Budapest, 2009

²⁴ Annak ellenére sem, hogy a könyvet a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület a témában érintett minisztériumoknak, könyvtáraknak, az Egyenlő Bánásmód Hatóságnak, az ügyészségeknek, bíróságoknak, és a gyermekekkel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatba kerülő szakemberek

vannak olyan képzések²⁵ is, amelyek kifejezetten a gyermekekkel foglalkozó szakembereknek adnak útmutatást a megfelelő kommunikáció mikéntjéről, azonban a képzések az igazságszolgáltatás rendszere előtt valamilyen okból eddig ismeretlenek maradtak.

Egy eset

Végül bemutatok egy konkrét esetet, amelyen szemléltetni kívánom a rendszer problémáit, és a rendszerabúzusnak teret engedő diszfunkciókat.

Ez a nagy port kavart, 2012 óta húzódó büntetőeljárás nagyon látványosan szemlélteti a rendszer hiányosságait, illetve azokat a területeket, amelyeket a kiskorú veszélyeztetése ügyekben górcső alá kellene venni. A 2017. február 1-jén megtartott zárt tárgyalás alapján a Fővárosi Törvényszék ítéletet hirdetett²⁶, amelyben háromrendbeli, nevelése alatt álló, tizenkettedik életévét be nem töltött sérelmére erőszakkal, folytatólagosan, társtettesként elkövetett szexuális erőszak és kiskorú veszélyeztetése büntetőeljárásban mindkét szülőt bűnösnek találta. Az ítélet indoklásából a következők derülnek ki.

Szigetszentmiklóson egy házaspárt kiskorú veszélyeztetése miatt vontak büntetőeljárásba, miután 2012 szeptemberében a nevelőszülő feljelentést tett a rendőrségen. A család 2005 elején került a gyermekvédelem látókörébe. Az anya hét gyermeknek adott életet, és a 2005 és 2011 között született gyermekek már ezt megelőzően nevelőszülőkhöz kerültek, tartós nevelésbe vétellel.

Nyomban felvetődik az *első kérdés*: Vajon hogyan fordulhat elő, hogy az a házaspár, amelynek egymás után születő négy gyermeke mind (!) mentálisan sérült, és amely annak ellenére, hogy egy kétszobás, komfort nélküli házban

képzését folytató főiskoláknak és egyetemeknek is eljuttatta. Azok, akik nem kaptak a kézikönyv nyomtatott verziójából, az egyesület honlapjáról (<http://www.csagyi.hu/hu/nyertes-palyazatok/van-jogod/kiadvanyok>) azóta is letölthetik a könyvet.

²⁵ Egy példa: *A gyermeki jogok érvényesítése: Szakemberek készségfejlesztése a veszélyeztetett gyermekek jogainak érvényesítése érdekében az Európai Unióban* című, az Európai Unió Alapjogi és állampolgári programjának társfinanszírozásával és pénzügyi támogatásával megvalósult projekt eredményeképpen a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület tart képzést. A képzésben részt vevők „olyan technikákat, készségeket és ismereteket sajátítanak el, melyek elősegítik a gyermekek jogainak érvényesülését, védik a gyermeki jogokat, illetve elősegítik, hogy a résztvevő szakemberek hatékony, gyermekbarát kommunikációs technikákat használhassanak a gyerekekkel munkájuk során”. <http://goo.gl/hSDkAS>

²⁶ Fővárosi Törvényszék, 31.B.790/2016/41.

él²⁷, a három gyermeke mellé még négy gyermeket vállal, hogy aztán a születésük után azonnal tartós nevelésbe adja őket – nos ilyen körülmények között a gyermekvédelmi rendszer az összes jelzőrendszeri taggal együtt anélkül érintkezik a gyerekekkel és a családdal, hogy bármit észrevennének a mindennapos, brutális szexuális erőszakból, és a végletekig folyó testi, értelmi, erkölcsi, érzelmi elhanyagolásából éveken keresztül, annak ellenére, hogy védelembe van véve a család?

A gyermekek tisztálkodásáról, ételmezéséről nem gondoskodtak. Nem volt hálóruhájuk, fogkeféjük, megfelelő ruházatuk. A gyerekek fejét leborotválták a folyamatos fejtetvesség kialakulását megelőzendő. A gyerekek piszkosak voltak, az iskolában fürdették őket és vittek nekik ruhákat is. A szülők semmiféle kapcsolatot nem tartottak a gyerekekkel foglalkozó pedagógusokkal, az iskolai teljesítményükre nem figyeltek. Mindhárom gyermeknek látásproblémája volt, de nem foglalkoztak vele. A gyerekeknek nem voltak játékaik. Alkoholt itattak velük, horror- és pornófilm nézésre, cigarettázásra kényszerítették őket. Csótányt, egeret, patkányt etettek velük. Bántalmazták őket, fakanállal, kézzel, nadrágszíjjal. Az óvoda és az iskola is többször jelezte a gyermekjóléti szolgálatnak, hogy a gyermekek gondozatlanok, és a fejlődésük messze elmarad a koruktól, de érdemi intézkedés nem történt. A gyámhivatal 2006-ban vette a három gyermeket szülői elhanyagolásból fakadó veszélyeztetettség miatt védelembe, de csak hat év elteltével, 2012 januárjában kerültek átmeneti nevelésbe.

A második kérdés: Vajon hogyan fordulhat elő, hogy a védelembe vételkor a hat-, négy- és hároméves gyermekek további hat évet (!) kényszerültek ilyen körülmények között élni mindenfajta hatósági beavatkozás nélkül? Hogyan fordulhat elő, hogy hat évet kellett várniuk, míg végre kiemelték őket a mérgező, aberrált környezetből? Hogyan fordulhat elő, hogy bár többszöri jelzés történt, és a család „gondozva volt”, mégsem történt hatékony beavatkozás?

Nem meghatározható időponttól kezdve egészen a gyerekek nevelőszülőhöz kihelyezésének napjáig a vádlottak mindhárom gyermeket rendszeresen bántalmazták szexuálisan²⁸, fizikailag kényszerítették és fenyegették őket. A gyermekek az őket ért bántalmazásról először 2012-ben a nevelőszüleiknek mertek említést tenni. Az ügy borzalmairól egy sajtóban megjelent cikkből értesült a nyilvánosság 2013 novemberében. Maga az ombudsman is a sajtóból értesült

²⁷ A két szoba közül az egyik volt fűtött egy vaskályhával, ebben aludtak a szülők. A fűtetlen szobában altatták a gyermekeket, csak egy kályhacsövet vezettek át oda.

²⁸ Megkímélve az olvasót, sem a szexuális bántalmazás részleteire, sem a gyermekek ebből fakadó sérüléseire nem térek ki. Azt azonban tudni kell, hogy a lehető legaljasabb és legfájdalmasabb módokon kínozták szexuálisan a gyermekeiket.

az esetről, és a gyermekvédelmi rendszer szereplőinek felelősségét is csak azután kezdték firtatni, hogy az első cikkek megjelentek.

A harmadik kérdés: Hogyan lehet az, hogy a büntetőeljárás nyomozási szakában nem merült fel azonnal a gyermekvédelem felelőssége? Hogyan lehet az, hogy egy ilyen ügyben sajtócikk, médiabotrány szükséges ahhoz, hogy vizsgálódni kezdjenek a hatóságok az állami szervek felelősségének kérdésében?

Az eljárás több mint négy évig tartott.²⁹ A súlyosan traumatizált gyermekeket az eljárás során nagyjából tízszer hallgatták meg. A meghallgatások alkalmával előfordult, hogy a gyermekeket hazugnak nevezték, a meghallgatások egy részében a törvényes képviselő hozzájárulását a gyermekkorú tanú meghallgatásához nem kérték meg, több esetben a gyermekkorú tanúkat nem figyelmeztették mentességükre (vagyis hogy nem kötelesek vallomást tenni). A megismételt eljárásban a gyermekeket újra meghallgatták, teljesen indokolatlanul, „a büntetőeljárás törvény céljával össze nem egyeztethető módon”.

A negyedik kérdés: Hogyan fordulhat elő, hogy súlyosan szexuálisan traumatizált gyerekeket ilyen számú meghallgatásnak tegye ki a rendszer a gyermekbarát igazságszolgáltatás évét követő további négy éven át? Vajon hogyan fordulhat elő, hogy egy gyermekkorú tanút a szakértő hazugnak nevezzen? Hogyan fordulhat elő, hogy a gyermekeket nem figyelmeztetik a mentességi jogukra? Hogyan lehetséges, hogy a gyermekeket hozzá nem értő módon, sokszori meghallgatás útján abuzálja a rendszer tovább?

Az *ombudsmani jelentés* szerint a gyermekjóléti alapellátás, valamint a gyermekvédelmi szakellátórendszer működési zavarai miatt nem érvényesülhet maradéktalanul a gyermeket az állam és a társadalom részéről megillető védelemhez való jog, és sérülhet a gyermek legjobb érdekeit szolgáló eljárás elve. Ehhez társul, illetve ezt követi az igazságszolgáltatás eljárásai során történő másodlagos traumatizáció, a sokszori, elhúzódó, a gyermek érdekét nem szolgáló meghallgatások vizsgálatok és eljárás következtében.

Rövid konklúzió

1. Alapvető rendszerhiba a multidiszciplináris közös értékelési keretrendszer hiányából fakadó együttműködés hiánya a gyermekekkel foglalkozó jogászok, pszichológusok, rendőrök, szociális munkások körében.

²⁹ Az elsőfokú bíróság ítéletét a Fővárosi Ítéletábla hatályon kívül helyezte, és új eljárásra utasította, így az eljárás elhúzódott.

2. A gyermek életkori sajátossága szerinti kognitív, érzelmi, pszichés fejlettségi szintről való tudás, és a gyermekkel folytatandó kommunikáció képzése hiányában a gyermekbarát igazságszolgáltatás nem tud megvalósulni.
3. Az igazságszolgáltatás különböző jogágai között nincs információcsere. Ez a hiányosság megghiúsítja a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásának lehetőségét.
4. Az igazságszolgáltatás szereplőinek tenniük kell az ellen, ha a szülők az egymás közötti harc során a jogrendszer lehetőségeivel visszaélve kiszolgáltatják gyermeküket a traumatizáló eljárásnak. Be kell látni, hogy ezekben a családi vitákban a polgári peres eljárás nem tud jó megoldást kínálni a gyermek számára.
5. A gyermekbarát igazságszolgáltatás egy rosszul működő gyermekvédelmi rendszer közepén nem jelent mentsvárat, védelmet a gyermek számára.
6. Még mindig erősen él a család intimitásának szentségét hirdető társadalmi megítélés. Emiatt a családon belül történetbe való beavatkozás ellenérzést szül, ezért a kiskorú veszélyeztetése ügyekben a büntetéskeiszabási gyakorlat meglehetősen enyhe. Amikor viszont a bíróság letöltendő szabadságvesztés-büntetés híján a terheltet visszaengedi a gyermekeihez, továbbra is kiteszi őket a veszélyeztetésnek és abúzusnak.

Messze még a gyermekbarát gyermekvédelem, és a gyermekbarát igazságszolgáltatás. Nagyon sok teendő vár a társadalomra és annak képviselőire.

Gyermekkorúak meghallgatása a büntetőeljárás során Magyarországon az európai és nemzetközi standardok tükrében

A gyermekkorúak büntetőeljárás során történő meghallgatása – a gyermek eljárási pozíciójától függetlenül – speciális kérdéseket és problémákat vet fel. A tanulmány elméleti részén feltérképezi a gyermekmeghallgatás tárgyában született nemzetközi dokumentumokat és hazai jogszabályokat. A jó gyakorlatok keretében az izlandi eredetű Gyermekház (Barnahus) modellt mutatja be. Az empirikus rész kvantitatív és kvalitatív adatfeldolgozást is tartalmaz. Egyfelől másodelemzésnek vetettük alá az OKRI aktakutatásának adatait, másfelől pedig mélyinterjúkat készítettünk az igazságszolgáltatás azon szereplőivel, akik kapcsolatba kerülhetnek az eljárás alá vont gyermekkorúakkal. Az eredmények szerint a jogalkalmazók intézményes képzésére és rendszeres továbbképzésére van szükség a gyermekek büntetőeljárás során történő meghallgatásáról és a további traumatizálás elkerülésének lehetséges eszközeiről. A gyermekmeghallgatások terén alapvető változtatások bevezetésére van szükség.

Bevezetés

A világunk felnőtt világ – az eszközök, körülmények és szabályok elsősorban a felnőttekre szabottak. Így van ez a büntetőeljárásokban is: az erőszaknak, visszaéléseknek kitett gyerek többnyire olyan jogrendszerrel, olyan legális megoldásokkal kerül kapcsolatba, amelyeket a felnőttek sajátosságait és jellemzőit szem előtt tartva alkottak meg, és amelyek szabályait legtöbbször egyáltalán nem érti. A büntetőeljárást ezért olyan feltételek között és olyan szabályok megteremtésével kellene lefolytatni, amelyek lehetővé teszik az eljárásban részt vevő gyerekek újabb traumatizálódásának, másodlagos vagy többszörös áldozattá válásának megelőzését vagy minimalizálását.

A gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény szerint minden tizennyolcadik életévét be nem töltött személy gyermekkorú.¹ A kutatás alapkérdése volt, hogy milyen speciális kérdéseket, problémákat vet fel a gyermekkorúak

¹ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 1. cikk.

büntetőeljárás során történő meghallgatása. A gyermek sérelmére elkövetett bűncselekmények általában súlyosan traumatizálják az áldozatot, és az eljárások további sérülések veszélyével fenyegetnek. Ugyanakkor ezek az ügyek jellemzően bizonyítékhiányosak, és a gyermek vallomása, az abból feltárható tények és ismeretek központi fontosságúak a felderítésben és bizonyításban. A gyerek meghallgatása ezért mind az áldozat sorsa, mentális egészsége, mind a történetek bizonyíthatósága szempontjából kiemelkedő jelentőségű.

Nemzetközi dokumentumok

A gyermekkorú sértettek és tanúk büntetőeljárásbeli jogaira vonatkozó szabályokat az Európai Unió gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni irányelve², a bűncselekmények áldozatainak európai uniós irányelve³, valamint az Európa Tanács Lanzarote egyezménye⁴ rendelkezésein keresztül mutatjuk be.

Az Európai Bizottság 2011-ben a gyermekek jogainak uniós érvényesítése érdekében egy ütemtervet fogadott el, amelyben a gyermekkorú áldozatok jogainak igazságszolgáltatási rendszerben történő garantálása kiemelt figyelmet kap.⁵ A *gyermekbarát igazságszolgáltatás* modelljében gyermek az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte. A gyermek így a magyar igazságszolgáltatásban alkalmazott terminológia szerint megfelel a kiskorú fogalmának, így ideértendő természetesen a fiatalkorú, aki az anyagi jogi szabályok szerint akkor is fiatalkorúnak tekintendő, ha a határozat hozatalakor a tizennyolcadik életévét már betöltötte.

„Gyermekközpontú igazságszolgáltatás olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, elsődleges szempontként juttatja érvényre a részvételükkel folyó,

² Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU Irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (a továbbiakban: EU GYSZK).

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU Irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (a továbbiakban: EU ÁI).

⁴ Magyarországon kihirdette a 2015. évi XCII. törvény az Európa Tanácsnak a gyermekek szexuális kizsákmányolása és szexuális zaklatás elleni védelméről szóló Egyezménye kihirdetéséről, valamint ezzel összefüggésben egyes törvények módosításáról (a továbbiakban: LE).

⁵ Gyurkó Sz.: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. In: Vóko Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 49. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012, 107. o.

vagy őket érintő minden ügyben a gyermekek mindenképp álló érdekeit."⁶ Jellemzői különösen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, a gyermek életkorának megfelelő gyors, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, a gyermeki jogokat elismerő és figyelembe vevő rendszer, amelyben érvényre jut a gyermek joga az eljárásban való részvételre, az eljárás megértésére, a magán- és családi életének tiszteletben tartására és a méltóságára.⁷

Magyarországnak az Európai Unió tagjaként, illetve a gyermekek jogairól szóló egyezmény ratifikálójaként a bemutatott nemzetközi dokumentumoknak megfelelően kell kialakítania a saját stratégiáját a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósítására.

Az általános elvek közé tartozik

- az *ismételt vagy másodlagos viktimizáció elkerülésének elve* [a büntetőeljárásban való részvétel önmagában lehetőség szerint ne tetézzé a bűncselekmény idején eleve elszenvedett traumát, különös tekintettel a kihallgatás(ok)ra és az elkövetővel való személyes találkozásra]⁸,
- az *indokolatlan késedelem megelőzése* (a *bűncselekmény* feljelentése és a sértettet érintő tanúkihallgatások megkezdődése között ne teljen el indokolatlanul hosszú idő)⁹,
- a szervezetek közötti együttműködés és az együttműködésen alapuló ügykezelés (a „bizalmi kör” megteremtése érdekében a gyermekkorú sértettek és tanúk számára biztosítani kell a jogi képviselést abban az esetben, ha a szexuális visszaélés a családon belül történt és a törvényes képviselő érintett az elkövetésben, vagy tanúként kizáró ok áll fenn a törvényes képviselőként való fellépésével szemben).¹⁰

A büntetőeljárásban való kihallgatás elvei a következők:

- *Speciális eljárási szabályok* kidolgozása a gyermekkorúak részvételével zajló eljárás nyomozati és bírósági szakaszára.¹¹

⁶ Idézet az Országos Bírósági Hivatal honlapjáról. <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermek-kozpontu-igazsagszolgalatas/fo lap>

⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf

⁸ EU ÁI 9., 17., 53., 54., 55., 57., 58., 63. preamb. bek. és 18. cikk; EU GYSZK 24., 30. preamb. bek.; LE 30.2, 31.1 cikk.

⁹ EU ÁI 20. (a) cikk; EU GYSZK 20.3 (a) cikk; LE 30.3, 35.1.a cikk.

¹⁰ EU ÁI 18. preamb. bek.; EU GYSZK 30. preamb. bek., 19.1 cikk; LE 14.1 cikk.

¹¹ EU ÁI 58., 59., 66. preamb. bek., 1.1, 18., 23.1 cikk; LE 30.1-4, 31.1 cikk.

- Az eljárásban részt vevő gyermekkorú sértettet megilleti az életkorának és szellemi szintjének *megfelelő tájékoztatáshoz való jog* a büntetőeljárás menete és jogai tekintetében¹², továbbá megilleti a *fordításhoz és tolmácsoláshoz való jog*.¹³
- A büntetőeljárás során az eljárás alá vont gyermekkorú sértett és tanú *meghallgatása* az erre a célra kialakított vagy ennek megfelelően átalakított *speciális helyiségben* kell hogy történjen.¹⁴
- Az eljárás során a gyermekkorút megilleti az a jog, hogy *ne érintkezzen személyesen az elkövetővel*, tehát a szembesítést és a gyanúsítottal/vádlottal azonos tárgyalásra vagy kihallgatásra idézést kerülni kell.¹⁵
- A gyermekkorú *kihallgatását* egy *speciálisan* erre *kiképzett, felkészített személy* vezesse.¹⁶
- A büntetőeljárásban részt vevő gyermek legnagyobb kímélete érdekében lehetőség szerint *egy és ugyanazon személy* vezesse le a *kihallgatásokat* a teljes eljárásban.¹⁷
- A szexuális erőszak, a nemi alapú erőszak és a kapcsolati erőszak sértetteinek kihallgatását a *sértettel azonos nemű személy* vezesse le.¹⁸
- A szükségesnél többszöri kihallgatásra ne kerüljön sor, illetve *kihallgatásra csak a legszükségesebb esetben* kerüljön sor.¹⁹
- A gyermekkorú sértett és tanú *kihallgatását* lehetőség szerint *audiovizuális módon rögzítsék*, amely felvétel a bíróság előtt bizonyítékként felhasználható a sértett és a tanú további közvetlen idézése és meghallgatása helyett.²⁰
- Lehetővé kell tenni, hogy a gyermekkorú sértettet vagy tanút telekommunikációs eszköz útján hallgassák ki.²¹
- A gyermekkorú sértettet megilleti a jog ahhoz, hogy *jogi képviselő* vagy *egy általa választott személy képviselje* az eljárásban.²²
- A bíróság elrendelheti a *nyilvánosság kizárását a tárgyalásról*, hogyha a gyermekkorú, vagy a szexuális erőszak sértettje vagy tanúja személyiségi

¹² EU ÁI 21., 26., 30., 31. preamb. bek., 1.1., 3., 4., 6. cikk; LE 31.1a,b, 31.2, 31.6 cikk.

¹³ EU ÁI 34., 36. preamb. bek.; 5.2-3, 7.1-7.8 cikk; LE 31.6 cikk.

¹⁴ EU ÁI 9.1, 9.3, 12.1, 18., 22.1, 22.4, 26. cikk; EU GYSZK 20.3 cikk; LE 35.1.b cikk.

¹⁵ EU ÁI 58. preamb. bek., 19.1-2. cikk; EU GYSZK 30. preamb. bek.; LE 31.1 cikk.

¹⁶ EU ÁI 23.2 (b) cikk; EU GYSZK 20.3 (c) cikk; LE 35.1.c cikk.

¹⁷ EU ÁI 23.2 (c) cikk; EU GYSZK 20.3 (c) cikk; LE 35.1.b cikk.

¹⁸ EU ÁI 23.2 (d) cikk; EU GYSZK és LE – nincs erre vonatkozó rendelkezés.

¹⁹ EU ÁI 20(b) cikk; EU GYSZK 20.3 (e) cikk; LE 35.1 (e) cikk.

²⁰ EU ÁI 24.1 (a) cikk; EU GYSZK 20.4 cikk; LE 35.2 cikk.

²¹ EU ÁI 58. preamb. bek., 23.3 (a) (b) cikk; EU GYSZK 20.5 (b) cikk; LE 36.2 (b) cikk.

²² EU ÁI 13., 24.1(c) cikk; EU GYSZK 20.3 (f) cikk; LE 35.1.f cikk.

jogainak védelme és a reviktimizálódástól való megóvása ezt szükségesé teszi.²³

- A büntetőeljárásban részt vevő gyermekkorú vagy a szexuális erőszak sértettje *azonosíthatóságának megakadályozása*, illetve személyiségi jogainak megóvása érdekében meg kell tenni a szükséges intézkedéseket.²⁴
- A gyermekkorú sértettek és tanúk mentális folyamatainak megértése elősegíti egyfelől az eljárás alá vont személy lehető kímélete elvének való megfelelést, másfelől a bizonyítékgyűjtést és az elmondottak bizonyítéként való felhasználását. Erre tekintettel a hatóság mindama tagja, aki ilyen személyekkel kerül kapcsolatba, *megfelelő képésben* kell hogy részeseüljön az ilyen sértettek és tanúk azonosításához és a velük való bánásmód elsajátításához. Érintettek ebben különösen a nyomozó hatóság, az ügyészség, a bíróság, a védőügyvédek, a gyermekvédelmi és egészségügyi alkalmazottak, illetve bármely személy, aki munkája során kapcsolatba léphet gyermekkorú sértettekkel, például a járőrszolgálatot teljesítő rendőrök. A továbbképzésnek folyamatosnak kell lennie.²⁵
- A szexuális visszaélések bejelentése érdekében állandó *segélyvonalat* kell üzemeltetniük a tagállamoknak. A tagállami segélyvonalaknak összehangolt és standardizált szolgáltatást kell nyújtaniuk.²⁶

A terápiás és mentális egészségügyi szolgáltatásokra, illetve a sértett sérülékenységből adódó intézkedésekre a következő jogszabályi előírások vonatkoznak:

- Minden tagállamnak meg kell tennie a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy a sértettek rövid és hosszú távon részesülhessenek a felépülésükhöz szükséges fizikai és pszichoszociális ellátásban. Az ellátásnak a sértett szükségleteihez kell igazodnia.²⁷
- Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a sértettet az eljárás teljes folyamában meghallgassák, bizonyítékokat terjeszthessen elő, és hogy kifejezze szükségleteit és aggodalmait, személyesen vagy képviselője által.²⁸

²³ EU GYSZK 20.5 (a) cikk; LE 36.2.a cikk.

²⁴ EU GYSZK 20.6 cikk; LE 31.1 cikk.

²⁵ EU ÁI 61., 63. preamb. bek., 25. cikk; EU GYSZK 30A preamb. bek.; LE 5.1, 5.2, 35.1.c, 36.1 cikk.

²⁶ EU ÁI 38., 62. preamb. bek., 26.1 cikk; LE 10.1 cikk. Magyarországon a Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány által működtetett 116 000 számon gyermekkorúak is tehetnek bejelentést őket ért bűncselekményről, a szolgáltatást azonban nem kifejezetten a szexuális erőszak bejelentésére hozták létre – ilyen jelenleg nem működik az országban.

²⁷ LE 14.1 cikk. Magyarországon intézményes terápiás ellátást csak az ESZTER Alapítvány rendelője biztosított, 2016 óta azonban a rendszeres ellátás nem megoldott.

²⁸ EU ÁI 1.2, 10.1, 10.2 cikk; EU GYSZK 19.3 cikk.

- Az igazságszolgáltatás szerveinek együtt kell működniük a sértettek számára szolgáltatásokat nyújtó civil szervezetekkel – például családi erőszak esetén a gyanúsított vagy vádlott közös háztartásból való eltávolítása érdekében, vagy a gyermekkorú sértett vagy tanú családból való kiemelése érdekében, azonban csakis a gyermek érdekének szem előtt tartásával. Fontos rendelkezés, hogy a sértett mellett a hozzá közel álló személy számára is biztosítani kell a terápiás kezelés lehetőségét.²⁹
- Minden tagállam elismeri, hogy a büntetőeljárás alá vont gyermekkorú sértetteknek és tanúknak speciális szükségleteik vannak, és egyedi a helyzetük. Ennek megfelelően személyre szabott ellátásban kell hogy részesüljenek.³⁰
- A büntetőeljárás során az állomány szakképzett tagja vagy szakember segítségét kell igénybe venni a sértett pszichoszociális állapotának felméréséhez, a kihallgatás lefolytatásához, valamint a fizikai és pszichikai vizsgálatok elvégzéséhez.³¹

A gyermekkorú sértettet érintő orvosi vizsgálatnak a szükséges minimumra kell korlátozódnia, és csak abban az esetben végezhető el, ha a bizonyítékok feltárása érdekében feltétlenül szükséges, illetve ha a tőle várható eredmény más bizonyítékkal nem helyettesíthető.³²

A nemzetközi dokumentumok mindezekén túl az *információmegosztás és kompetenciafejlesztés tárgyában* is fontos követelményeket támasztanak a tagállamok irányában. A tagállamoknak ismeretterjesztő előadásokkal, kampányokkal, kutatások finanszírozásával és oktatással kell elősegíteniük a gyermekek szexuális kizsákmányolása jelenségének megértését, a kockázatok csökkentését, a bejelentések és feljelentések növekedését. Forródrótokat kell létesíteni a bejelentésekhez, tudatosítani kell a gyermekekkel intézményes körülmények között kapcsolatba lépők számára a szexuális abúzus jeleit.

Az ismeretterjesztés és a kampányok potenciális felülete az internet. Az ismeretterjesztésben, figyelemfelhívásban a civil szervezetekkel való együttműködése a főszerep.³³

²⁹ EU ÁI 38. preamb. bek., 8.1-5, 9.1-3, 25.4 cikk; EU GYSZK 31. preamb. bek., 18.1 cikk; LE 14.1 cikk.

³⁰ EU ÁI 9., 55., 56. preamb. bek., 22.1, 22.4 cikk; EU GYSZK 19.3 cikk.

³¹ EU ÁI 66. preamb. bek., 25.4 cikk; EU GYSZK 30., 36. preamb. bek.; LE 5.1, 5.2 cikk.

³² EU ÁI 20 (c) (d) cikk; EU GYSZK – nincs rendelkezés; LE – nincs rendelkezés.

³³ EU ÁI 62. preamb. bek., 26.2 cikk; EU GYSZK 34., 45. preamb. bek., 23.1-3 cikk; LE 5, 6, 8 cikk.

A magyar büntetőeljárás a számadatok tükrében

Egy az OKRI-ban 2016-ban lefolytatott kutatás Budapest és öt megye (Pest, Győr-Moson-Sopron, Vas, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg) 2015-ben jogerős ítélettel lezárt, *erőszakos szexuális bűncselekmény* miatt indult büntetőeljárásainak iratvizsgálatát ölelte fel; összesen 153 ügy vizsgálatára került sor. A *gyermek elleni bűncselekmények túlnyomó részét a családon belül követik el, és e cselekmények döntő többsége a gyermek elleni szexuális visszaéléssel, abúzzsal kapcsolatos*. Ezért az adott vizsgálati minta alkalmas annak szemléltetésére, hogy a gyermekkorúakat érintő büntetőeljárásokban miképpen érvényesülnek a gyermekbarát igazságszolgáltatás elvei.

A mintában összesen 132 kiskorú sértettet azonosítottunk, ami a mintába kerülő sértettek több mint kétharmada (70,2 százalék) volt. A kiskorú sértettek túlnyomó része (N = 111; 84 százalék) a cselekmény elkövetése idején még nem töltötte be a 14. életévét.

A törvényhozó célja, hogy a 14. életévét be nem töltött személyt lehetőleg ne hallgassák ki tanúként a büntetőeljárás során – amennyiben tehát a bizonyítandó tényt más bizonyítási eszköz is igazolhatja, a 14. életévét be nem töltött személy tanúkénti kihallgatását mellőzni kell. A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 22. § (1) bekezdése szerint *„a tizennegyedik életévét meg nem haladott személy tanúkénti kihallgatását megelőzően be kell szerezni azokat a bizonyítékokat, amelyek elkerülhetővé teszik a gyermekkorú kihallgatását”*. A 2017. évi XC. törvény (az új Be.) a tizennegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekményre már nem fő szabályként, hanem csak kivételként ad lehetőséget, ha az attól várható bizonyíték másvalammal nem pótolható (új Be. 88. §).

A mintába kerülő 18. életévüket be nem töltött *sértettek* közül 127 személy esetében volt az iratokban releváns információ arra, hogy hányszor hallgatták ki az eljárásban. A 18. évüket be nem töltött sértettek kihallgatására átlagosan több mint kétszer (2,3 alkalommal) került sor. Csupán 10 százalék (N = 13) volt azok aránya, akiket egyszer sem hallgattak ki az eljárás során, mintegy negyediket (N = 35) egyszer vagy kétszer (N = 38), de volt olyan is, akit három-négy esetben (12 százalék), és mintegy 10 százalékukat (N = 13) öt vagy ennél is több alkalommal is meghallgattak. *A hatóság a legfiatalabb sértettek esetében már jobban ügyelt a reviktimizálódás és a traumatizálódás elkerülésére – így a 14 éven aluliakat leginkább csak egy-két alkalommal hallgatták ki a büntetőeljárás során.*

Az esetek túlnyomó részében (14 év alattiak: 52,4; 14–18 évesek: 65,8 százalék) az iratokban nincs egyértelmű adat arról, hogy a kiskorú sértett kihallgatásáról készült-e bármilyen felvétel a jegyzőkönyvön kívül (ezt a jegyzőkönyvekben nem tüntették fel). A tizenegyedik évüket be nem töltött kiskorú tanúk meghallgatásáról mindenesetre többször készült bármilyen formában (audio vagy audiovizuális) felvétel, mint a 14–18 évesek kihallgatásáról. Ez a bírói szakban jut jelentőséghez, hiszen ha van ilyen felvétel, akkor fölöslegessé válhat a kiskorú sértett személyes meghallgatása a tárgyaláson.

Az eljárást a sértett lehető kíméletével kell lefolytatni, különös tekintettel a kiskorú sértettekre. Ebbe a körbe tartozik a kihallgatás rendje és a *kihallgató személye* is. Nemcsak a kvalifikáltság, hanem a kihallgató személy neve is számít a megfelelő légkör megteremtésénél. *Mind a lány, mind pedig a fiú sértettek esetében a hatóság több azonos nemű kihallgatót biztosított, mint ellenkező neműt. A 14. évet be nem töltött sértettekre itt is jobban figyelt a hatóság:* esetükben az említett arányok markánsabban megmutatkoznak (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

Kiskorú sértett esetén az első kihallgatást végző neme

Lány sértett				Fiú sértett			
-14 éves		14-18 éves		-14 éves		14-18 éves	
azonos nemű kihallgató	ellenkező nemű kihallgató	azonos nemű kihallgató	ellenkező nemű kihallgató	azonos nemű kihallgató	ellenkező nemű kihallgató	azonos nemű kihallgató	ellenkező nemű kihallgató
50	34	6	5	13	5	5	4
Összesen: 84		Összesen: 11		Összesen: 18		Összesen: 9	

A régi Be. – függetlenül attól, hogy a nyomozási bíró kihallgatta-e, vagy sem – biztosította a 14. életévét be nem töltött személy bírósági szakban való kihallgatásának lehetőségét. Ez tárgyaláson nem volt lehetséges ugyan, viszont nemcsak kiküldött vagy megkeresett bíró, hanem zártcélú távközlő hálózat útján is megtörténhetett. A törvény nem a perbíró személyével való közvetlen találkozástól zárta el a 14. életévét be nem töltött személyt, hanem a perbíró által tartott tárgyalás közvetlenségétől, illetve a más személyekkel való közvetlen találkozástól. Amennyiben a nyomozási bíró a 14. életévét be nem töltött a tanút a nyomozás során már kihallgatta, a tárgyalásra csak akkor volt idézhető, illetve azon csak akkor volt kihallgatható, ha az különösen indokolt volt, még akkor is, ha a tanú a tárgyalás időpontjában már betöltötte a 14. életévét.

Az új Be. a nemi erkölcs elleni bűncselekmények tizennyolcadik életévét be nem töltött sértettje esetére kizárja a tárgyaláson való meghallgatást azzal, hogy azt a rendőrség, az ügyészség és a bíróság által készített hang- és képfelvétellel kell helyettesí-

teni. A vádemelést követően a bíróság az eljárási cselekményt csak kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezheti el – a törvény nem nevesíti a nyomozási bírót e körben. A sértett jelenlétét a tárgyaláson telekommunikációs eszközzel kell biztosítani és a sértett az őt kihallgató bírón, ügyészen vagy a nyomozó hatóság tagján kívül más nem láthat [új Be. 89. § (4) bek.].

Az aktakutatás eredményei szerint a bíróság a tárgyaláson főként a 14. életévüket betöltött sértetteket hallgatta meg közvetlenül, míg a 14. évet be nem töltött sértettek esetében mellőzte a személyes idézést, és az írásbeli jegyzőkönyvek felolvasásával vagy az audiovizuális felvételek megtekintésével/meghallgatásával garantálta a sértett kíméletét. Figyelemre méltó azonban, hogy így is a 14. életévet még be nem töltött sértettek közül 28-at (a gyermekkorú sértettek negyedét), a bíróság személyesen is meghallgatott a tárgyaláson (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

A bíróság meghallgatta-e a tárgyaláson a kiskorú sértettet?

	14. évet be nem töltött sértett		14. évet betöltött, de 18. évet be nem töltött sértett	
	N	%	N	%
igen	28	25,2	16	76,2
nem	72	64,9	2	9,5
nem állapítható meg	3	2,7	2	9,5
hiányzó adat	8	7,2	1	4,8
Összesen	111	100,0	21	100,0

Fontos megjegyezni azt is, hogy ez főként olyan esetekben történt, amikor a nyomozási bíró előzőleg nem hallgatta ki a sértettet. A nyomozási bíró szerepe tehát a kiskorú sértettek kihallgatásában kiemelkedő jelentőségű volt, hiszen hiteles módon helyettesítette a bíróság által alkalmazott személyes meghallgatást, ez pedig a sértett további viktimizálódását előzhette meg.

Az új Be. szerint a nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt indult eljárások során a vádelemelést követően a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett részvételét igénylő eljárási cselekmények csak kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezhetők el [új Be. 89. § (4) bek. e) pont].

Az iratok szerint a bíróságok olyan esetekben sem zárták ki a tárgyalás nyilvánosságát, amelyekben a kiskorú sértettet személyesen meghallgatták a tárgyaláson. Ebben a kérdésben nem volt nagy jelentősége annak, hogy a kiskorú tanú 14 éven aluli vagy már betöltötte ezt az életkort, hiszen a bíróság mindkét életkori csoportban ritkán látta szükségesnek a nyilvánosság kizárását (a sértett tanú kímélete érdekében) (3. számú táblázat).

3. számú táblázat
**Ha bíróság a tárgyaláson meghallgatta a kiskorú sértettet,
 kizárta-e a tárgyalás nyilvánosságát?**

	Kizárta a nyilvánosságot	Nem zárta ki a nyilvánosságot	Nem állapítható meg	Összesen
14. évet be nem töltött sértett	6	20	2	28
14. évet betöltött, de 18. évet be nem töltött sértett	2	14	0	16

A kiskorúak védelmét szolgáló alapvető rendelkezések a szembesítés esetére tett megszorítások. A régi Be. szerint *a 14. életévét be nem töltött szembesítésére csak akkor kerülhetett sor, ha a szembesítés a kiskorúban nem keltett félelmet* [régi Be. 124. § (3) bek.]. A kiskorút az erre vonatkozó indítvány után egyébként is csak a nyomozási bíró hallgathatta ki, ezért ilyenkor szembesítésére is csak a nyomozási bíró előtt kerülhetett sor (esetlegesen tárgyalási szakban zártcélú távközlő hálózat útján kerülhetett sor a kihallgatására, ilyen módon viszont a szembesítés fogalmilag kizárt volt). A régi Be. több konkrét rendelkezése tehát (gondozó, törvényes képviselő, esetleg pszichológus szakértő jelenléte, zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatás) alapvetően megteremtette annak lehetőségét, hogy a 14. életévét be nem töltött tanú a kihallgatásával együtt járó pszichés és egyéb káros hatásokat ne szenvedje el, kiküszöbölve ezzel a személyiségfejlődésben bekövetkező esetleges károsodást.

Az új Be. a különleges bánásmódot igénylő (például kiskorú) sértettek szembesítésére is szigorúbb szabályokat ír elő. Így a tizennyolcadik életévét be nem töltött tanú vagy a nemi erkölcs elleni cselekmény miatt indult büntetőeljárásban a különleges bánásmódot igénylő sértett szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el [új Be. 87. § (3) bek.; 89. § (3) bek.], a tizennegyedik életévét be nem töltött tanú szembesítése pedig egyenesen kizárt [új Be. 88. § (2) bek.].

Az említett aktakutatásban a 14 évesnél fiatalabb sértettek körében is alkalmaztak a hatóságok szembesítéseket (9 százalék, N = 10), igaz, itt az idősebb kiskorú sértettekhez viszonyítva (61,9 százalék, N = 13) jóval ritkábban (4. számú táblázat).

A régi Be. minden 18. életévét be nem töltött személy esetén lehetővé tette a törvényes képviselő, a gondozó és a támogató jelenlétét a kihallgatáson, azonban ha a tanú és a törvényes képviselője között érdekellentét merült fel, akkor ezt a jogot a gyámhatóság gyakorolta. Ezek a szabályok a tanú érdekeinek védelmét szolgálták, különösen a gyámhatóság jelenléte érdekellentét esetén, hiszen ezáltal teljes körű garanciát adtak a tanú vallomásának bizonyítékként történő felhasználásához. Ez a szabály azonban csak lehetőség volt, azaz ezeket

a személyeket értesíteni kellett (mivel jelenlétük lehetséges volt, de nem volt kötelező), és az értesítés elmaradása esetén a kihallgatást meg kellett ismételni.

Hasonlóképpen, az új Be. is lehetővé teszi az eljárás során a törvényes képviselő, a gondozó, támogató, illetve a feljelentő által megjelölt nagykorú személy jelenlétét a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt érintő eljárási cselekményeknél [új Be. 59. § (1) bek. a) e) g) h) pont]. A törvényes képviselő a „segítő” pozíciójában vehet részt az eljárásban. Az új Be. tehát, az európai és a nemzetközi dokumentumoknak megfelelően, kibővíti a gyermekkorú által igénybe vehető támogató személyek körét, amennyiben a gyermekkorú mellett részt vevő nagykorú személynek nem kell „törvényes képviselőnek” lennie, hanem a segítő személyét a gyermek is meghatározhatja.

4. számú táblázat

Történt-e szembesítés a kiskorú sértett és az elkövető között?

	14. évet be nem töltött sértett		14. évet betöltött, de 18. évet be nem töltött sértett	
	N	%	N	%
igen	10	9,0	13	61,9
nem	93	83,8	7	33,3
nem állapítható meg	2	1,8	0	0,0
hiányzó adat	6	5,4	1	4,8
Összesen	111	100,0	21	100,0

A 2013. évi CLXXXVI. törvény iktatta be – 2014. január 1-jei hatálybalépéssel – a büntetőeljárás kódexbe azt a szakaszt, amely a *gyermekmeghallgató szobák alkalmazásáról* rendelkezik. A büntetőeljárásban érintett gyermekek számára minden esetben szükséges, hogy meghallgatásukra biztosítva legyenek a legszükségesebb tárgyi körülmények, így a megfelelően barátságos, nyugodt helyiség. Erre figyelemmel lehetővé kellett tenni, hogy a nyomozási bíró előtti meghallgatásuk is gyermekmeghallgató szobában történhessen. *„Ha a büntetőeljárás során megalapozottan feltehető, hogy a gyermekkorú tárgyaláson történő kihallgatása fejlődését károsan befolyásolná, a nyomozó hatóság – gyermekmeghallgató szoba egyidejű rendelkezésre bocsátásával – a gyermekkorú nyomozási bíró általi kihallgatását kezdeményezi az ügyésznél.”*³⁴

Ennek a lehetőségét kívánta megteremteni az a Be.-módosítás, amely előírta, hogy *a tizennegyedik életévét be nem töltött tanút a nyomozási bíró gyermekmeghallgató szobában hallgassa ki, amennyiben erre lehetősége van, azaz az illetékességi területén*

³⁴ A rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet 1. § (6) bekezdés.

lévő rendőrkapitányságon található gyermekmeghallgató szoba [régi Be. 211. § (4a) bek.].

Az új Be. a gyermekmeghallgató helyiségek alkalmazását lehetőségként ugyancsak felveti a tizennegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárás cselekmények esetén [új Be. 88. § (1) bek. b) pont], valamint a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy esetén, ha az eljárás nemi erkölcs elleni bűncselekmény miatt indult [új Be. 89. § (4) bek. a) pont].

A 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet értelmében a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak és a megyei rendőr-főkapitányságoknak illetékességi területükön gondoskodniuk kell legalább egy gyermekmeghallgató szoba kialakításáról [32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet 1. § (5) bek.]. Bár a bíróságokra nem vonatkozik az előírás, az Országos Bírósági Hivatal is célul tűzte ki, hogy 2014. december 31-ig minden hét főnél nagyobb létszámú bírósági épületben gyermekmeghallgató szobákat alakítson ki.

A gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről szóló 1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás szerint a gyermekmeghallgató szoba használata kötelező a büntetőeljárás során a 14. életévét meg nem haladott személy kihallgatása során azon területi, vagy helyi nyomozó hatóságoknál, amelyek illetékességi területén rendelkezésre áll tanúsítvánnyal rendelkező gyermekmeghallgató szoba és a nyomozási bíró a gyermekkorú személy általa történő meghallgatására irányuló ügyészi indítványt elutasítja. Igénybevételükre elsősorban a büntetőügyekben kerül sor, amelyekben a kiskorút mint sértettet, illetve mint tanút hallgatják meg, de ezen túlmenően a családjogi és polgári peres ügyekben is egyre nagyobb számban merül fel az igény egy kifejezetten a kiskorúak védelmét szolgáló helyiség kialakítására, különösen a szülői felügyeleti jog megállapításának kérdésében, vagy egy elmérgesedett bontóper esetén. A meghallgatás során a bíró kérdéseket tesz fel a gyermeknek, és neki ezekre kell válaszolnia. A szobában a meghallgatáson csak a gyermek és a bíró, valamint a szülők vannak jelen.³⁵ A 14. életévét be nem töltött kiskorú tanú kihallgatásánál nem találunk jogszabályi előírást a pszichológus jelenlétére.

Az új Be. ennél némileg szigorúbb, amennyiben a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárás cselekmény esetén lehetőségként felkínálja az igazságügyi pszichológus szakértő eljárási cselekményen való jelenlétének elrendelését [új Be. 87. § (1) bek. b) pont].

³⁵ Komp B. J.: A gyermekek védelme a büntető igazságszolgáltatásban – különös tekintettel a gyermekbarát igazságszolgáltatás nemzetközi és hazai eredményeire. Doktori Műhelytanulmányok, 2015. <https://goo.gl/Gf5PjW>

Az aktakutatás alapján megállapítható, hogy a *gyermekmeghallgató szobák használata* jelenleg annyira *nem szerepel a nyomozó hatóság, illetve a bíróság mindennapos rutinjában, hogy még azokban az esetekben sem használták őket, ha egyébként rendelkezésre álltak. A mintába került esetekben a meghallgatószobákat kizárólag a 14. évüket be nem töltött sértettek esetében és ott is rendkívül ritkán használták (5. számú táblázat).*

5. számú táblázat

Használták-e a gyermekmeghallgató szobát?

	14. évet be nem töltött sértett		14. évet betöltött, de 18. évet be nem töltött sértett	
	N	%	N	%
igen	12	10,8	0	0,0
nem	64	57,7	18	85,7
nem állapítható meg	28	25,2	2	9,5
hiányzó adat	6	5,4	1	4,8
Összesen	111	100,0	21	100,0

Habár tehát a jogszabályok gondoskodtak a gyermekmeghallgatás tárgyi feltételeinek felállításáról, nem köteleztek a teljes körű alkalmazásra, és a jogalkalmazók nem kaptak felkészítést a helyiségek megfelelő alkalmazásáról. Ez esetlegessé és választhatóvá tette a technika alkalmazását, ami súlyos gyermekjogi sérelemmel, másodlagos viktimizációval járhat, adott esetben csökkentheti a nyomozás és a büntetőeljárás hatékonyságát.

Nemzetközi jó gyakorlatok

Az egyik legígéretesebb nemzetközi kezdeményezés, a *Barnahus (Gyermekház) modell* a jogi eljárásokban a gyerekek eljárási pozíciójának javítását és további traumatizálásuk elkerülését tűzte ki célul. A Barnahust az amerikai *Children's Advocacy Center (CAC)* modell³⁶ adaptálásával alakították ki, és ma már kulcs szerepe van az északi államok igazságszolgáltatásában és gyermekvédelmi rendszerében egyaránt. Az első Gyermekház 1998-ban, Izlandon kezdte meg működését. Azóta számos Barnahus jött létre, elsősorban a skandináv országokban, de az elmúlt évben Litvániában, Észtországban és Fehéroroszországban is alapítottak ilyen házakat, és más néven ugyan, de Zágrábban is működik hasonló intézmény. A Barnahus egy *gyermekbarát, interdiszciplináris és az érintett*

³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=F1XfVzBs1c8>; <http://www.nationalchildrensalliance.org/cac-model>; http://www.nationalchildrensalliance.org/sites/default/files/download-files/NCA_CACmodel.pdf

hatóságok és szervezetek együttműködésén alapuló (multiagency) központ, ahol egy helyen és együtt dolgoznak a különböző szakemberek a szexuális abúzus felderítésén úgy, hogy közben megfelelő támogatást nyújtanak az áldozattá vált gyermeknek is. A tevékenység alapja a rendőrség, az ügyészség, az egészségügyi és a gyermekvédelmi szervezetek partneri együttműködése.

A Barnahus-konceptió meghatározó eleme az a törekvés, hogy *elkerüljék a gyermek ismételt, különböző hatóságok által, különböző helyeken történő meghallgatását*, és így az újbóli viktimizációt, amelynek káros hatásai ugyancsak súlyosak lehetnek. A vizsgálatok azt is jelzik, hogy az ilyen kihallgatások lefolytatására speciális képzettséggel nem rendelkezők által végzett ismételt meghallgatások (különösen a szuggesztív, sugalmazásokat tartalmazó kérdezési technika) nagy valószínűséggel torzítják a gyermekek beszámolóit, és ezért rontják a bünyügyi nyomozások hatékonyságát és sikerét is.

A Barnahus másik célja, hogy olyan *gyermekbarát környezetet* teremtsen a gyermekmeghallgatások számára, ami csökkenti a gyerek szorongását, következőképpen elősegíti az eljárás számára fontos információk megszerzésének esélyét. A Barnahus-modellben – a CAC-modelltől eltérve – arra törekednek, hogy a Gyermekházban felvett vallomás lehetővé tegye a gyerek további meghallgatásának elkerülését az eljárás során. Ez megköveteli az *emberi jogi és eljárásjogi alapelvek érvényesülését* a Gyermekházban történő meghallgatásban, vagyis a tisztességes eljárás, a védelemhez való jog, a fegyveregyenlőség követelményeinek maradéktalan betartását.

A lakóövezetben elhelyezkedő *Gyermekház* jellegében „gyermekszerű” – a dizájnt és a környezetet úgy alakítják ki, hogy az kényelmes és megnyugtató legyen. A *meghallgatást* egy speciális gyermekmeghallgató szobában, a bizonyítékalapú kidolgozott meghallgatási protokollnak megfelelően, az erre vonatkozó képzés birtokában lévő szakember végzi. A meghallgatást végző pozíciója, szakmai háttere országonként eltérhet. Az eredeti izlandi modellben a kihallgató pszichológus, de több államban rendőr végzi ezt a tevékenységet – azonban minden esetben a gyermekmeghallgatás és az ehhez kapcsolódó kérdezési protokoll technikája tekintetében speciálisan képzett szakemberről van szó. A meghallgatást egy másik szobában követi figyelemmel a bíró, a gyermekvédelmi hatóság szociális munkása, a rendőr, az ügyész, a védő és a gyerek képviselője, akik közvetetten – a kihallgatást végzőn keresztül – tehetnek fel kérdéseket a gyermeknek. A meghallgatásról videófelvétel készül, amely később bizonyítékként szerepel az eljárásban. Ez lehetővé teszi, hogy a legtöbb esetben csupán egyszer kerüljön sor a gyerek meghallgatására és ne kelljen megjelennie a bíróság előtt is. A meghallgatás után gyermekgyógyász, illetve

gyermeknőgyógyász által végzett *orvosi vizsgálatra* is van lehetőség a Gyermekház megfelelően felszerelt orvosi szobájában. A vizsgálat eredményét ugyancsak rögzítik, és szerepel a bizonyítási eszközök között. A Gyermekház a meghallgatáson és az orvosi bizonyítékok biztosításán túl *terápiás lehetőséget* is nyújt a gyermek és családja számára. (Amennyiben a meghallgatást pszichológus végzi, a terápiát egy másik szakember folytatja.)

Az izlandi Barnahus létrehozását mintegy ötven hasonló skandináv és néhány további európai centrum megalakítása követte, és dolgoznak már további házak létrehozásán is. A modellt jó gyakorlatként ajánlja számos Európa tanácsi standard, így a gyermekbarát igazságszolgáltatási irányelvek, a gyermekbarát igazságszolgáltatási ajánlások, és 2017-ben elismerte és támogatta a Lanza-rote egyezményt monitorozó Lanzarote Bizottság is.³⁷

A Gyermekház-modell hazai adaptációja, megfelelő jogi szabályozás, a szükséges felkészülés, szakember- és jogalkalmazó-képzés esetén alkalmas lehetne arra, hogy felváltsa a meghallgatósobák jelenlegi rendszerét, és ne csupán a jelenleg is meglévő, bár esetleges, de sokszor túlhangsúlyozott technikai feltételrendszer, hanem a gyermekkorúak lelki-pszichológiai védelme is érvényesülhessen. Ezen a téren nagy szükség lenne szakmai vitákra, a módszer széles körű megismertetésére.

A gyermekmeghallgató helyiségek

Az évek óta létező gyermekmeghallgató helyiségekkel kapcsolatos tapasztalatok eléggé vegyesek. A gyermekmeghallgató szoba célja és értelme a gyermek biztonságérzetének elősegítése. A meghallgatósobák kialakítására azonban többségében a rendőrségen vagy bíróságon belül olyan helyen került sor, amelynek eléréséhez rendőrökkel, fogvatartottakkal és ítéletre váró bűnelkövetőkkel kell találkozni a gyermeknek, ami önmagában is félelemkeltő. A szoba kialakítása sem minden gyermek számára optimális: a játszósobát imitáló helyiség elterelheti az érdemi meghallgatáshoz szükséges figyelmet és zavarhatja a koncentráció kialakulását, idősebb gyermekek esetében pedig a kisgyermekjátékokkal telezsúfolt, rózsaszín falú helyiség banális és nevetséges hatást kelthet. Minden interjúalany egyetértett abban, hogy a meghallgatást végző szakember kompetenciáján és készségein múlik a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulása, a gyermek biztonságérzetének megőrzése és a másodlagos traumatizálódás elkerülése.

³⁷ Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework. 1st implementation report. Lanzarote Committee, 4 December 2015. <https://rm.coe.int/lanzarote-1st-implementation-report-en/168072b952>

Mindemellett viszont a szobák nagy előnye, hogy videófelvétel készíthető bennük, fel vannak szerelve az ehhez szükséges technikai eszközökkel, így a gyermek meghallgatása az eljárás folyamán visszanezhető. A *videófelvétel* alkalmazásának és felhasználásának szabályai azonban egyelőre kiforratlanok. A rögzítés, a lezárás és a személyiségi jogok érvényesülése tekintetében még ki kell alakítani a pontos eljárásjogi szabályokat.

Az igazságügyi pszichológus szakértők szerepe

Az igazságügyi pszichológus szakértők szerepe, a szakvélemények bírói értékelése a gyakorlatban kiemelt jelentőségű, perdöntő lehet. Ezért különösen hangsúlyos, kik, hogyan és milyen körülmények között hallgatják meg a gyermeket. A pszichológus szakértő polgári peres ügyekben és büntetőügyekben vizsgál gyerekeket. Polgári peres ügyben a szülői felügyeleti jog, a kapcsolattartás szabályozása, megváltoztatása során rendelhetnek ki szakértőt, a büntetőügyekben pedig akkor, amikor gyerekkorú a sértett, vagy az elkövető/gyanúsított. Előfordul, hogy a 12 és 14 éves kor közötti gyermekeknel a pszichológus szakértők vizsgálják a belátási képességet. Jelenleg a klinikai pszichológusi protokoll egységes szakmai működést garantál ugyan, az *igazságügyi szakértés protokollja* azonban *hiányos*: az igazságügyi pszichológus szakértői működési köréről és tevékenységéről szóló 10-es számú módszertani levél³⁸ már hatályát veszítette, a 20-as számú módszertani levelet³⁹ viszont még nem fogadták el⁴⁰, jelenleg tehát *ex lex* állapot van. Ennek ellenére természetesen van kialakult szakmai gyakorlat, amely úgy tűnik, a vizsgálat lefolyása tekintetében többé-kevésbé egységes.⁴¹ Arra vonatkozóan azonban, hogy a szakértő hol, milyen helyiségben hallgathatja meg a gyermeket, semmilyen egységesen alkalmazott szabály nincs. *Kívánatos volna egy barátságos, de semleges, nem hatósági épületben lévő meghallgatószoba, amelyben hang- és képrögzítő eszköz is rendelkezésre áll, ez azonban csak a szak-*

³⁸ A módszertani levél megtekinthető: http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/10_mszlev.pdf

³⁹ A módszertani levél megtekinthető: http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/20_mszlev.pdf

⁴⁰ A 2005. évi XLVII. törvény 30/A § (1) bekezdése értelmében a MISZK elnöksége a szakértői tevékenység egységes és magas színvonalú ellátása érdekében szakértői módszertani levelet ad ki. A szabályozás 2009. október 1. napjától hatályos, de a MISZK elnöksége egyetlen módszertani levelet sem fogadott el. XX-ISZFO/2944/2/2012. KIM tájékoztató.

⁴¹ A szakértők maguk döntenek el, pontosan milyen explorációs és projektív tesztek alkalmaznak az egyes ügyekben, milyen részletes anamnézist vesznek fel, és hogy mindezt hogyan és milyen sorrendben teszik.

értők töredéke számára biztosított. Legtöbben irodában, lakásban, néhányan rendőrségi gyermekmeghallgatóban találkoznak a gyermekkel.

A pszichológus szakértők a *leterheltségről, a túlzott munkateherről, valamint az alulfizetettségről, a kiszámíthatatlan és késleltetett kifizetésekről* panaszkodtak.

A pszichológus szakértők között jelenleg valódi szakmai vita zajlik, amely érzékelhetően rányomja a bélyegét munkájukra. Egyfelől erős a lobbitevékenység a tekintetben, hogy gyermekmeghallgatást csak gyermekpszichológusi szakvizsga birtokában lévő pszichológusok folytathassanak, másfelől a legtöbben ezen álláspont ellen érvelnek. Az egyik érv az, hogy a gyermekpszichológusok száma elenyésző, sőt van olyan megye, ahol egyáltalán nincsen ilyen szakember. A másik fő szakmai ellenérv pedig az, hogy a felnőtt és gyermekpszichológusi szakvizsga közötti különbség kizárólag a terápiás tevékenységet érinti, a szakértés viszont nem terápiás tevékenység. Az igazságügyi szakértőnek az igazságügyi klinikai szakpszichológiai szakvizsga a fontos, illetve a szakmai gyakorlat, nem pedig a terápiás tevékenységben való jártasság.

Az igazságügyi szakértőkről szóló törvény szerint ugyan a bíróságok a másodfokú ítéleteket kötelesek megküldeni a szakértőnek, azonban ez a gyakorlatban egyelőre nem gyökeresedett meg, így a szakértők visszajelzést jellemzően nem kapnak munkájukról, amit joggal hiányolnak.⁴²

Több igazságügyi pszichológus szakértő javasolja és tartaná optimálisnak, hogy a *szakvéleményeket egy háromtagú pszichológus szakértői bizottság készítse el oly módon, hogy a gyermeket egyetlen pszichológus vizsgálja, amelyről kép- és hangfelvétel készül, s az így elkészült felvételt elemzi a bizottság és alakítja ki közös véleményét.* Kívánatos lenne ez azért is, mert az egymás utáni pszichológiai vizsgálatok egyre torzabb képet adhatnak az alanyról, az ismétlések miatt a vizsgálati módszerek elvesztik megbízhatóságukat. A szakemberek hangsúlyozzák, hogy szerepük van a nemeknek is: a bizottságban mindkét nem képviseltetné magát, ez fontos lehet a vélemény indokolásánál.

⁴² A 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről kimondja, hogy a hatóság a szakértő számára köteles megküldeni az ügy érdemében hozott jogerős döntés másolati példányát [56. § (1)–(2) bek.]. A törvény új rendelkezése biztosítja, hogy a szakértő maga is visszajelzést kapjon az általa elkészített szakvélemény hatóság általi megítéléséről, elfogadhatóságáról. Ennek megfelelően a törvény szerint a hatóság a szakértő számára köteles megküldeni az ügy érdemében hozott jogerős döntés másolati példányát. Garanciális szempontból került sor annak kimondására, hogy az iratok megküldésének kötelezettsége a hatóságot akkor is terheli, ha a szakértő szakvéleményét a bizonyítékok köréből alkalmatlanság vagy más ok miatt kirekesztette.

Az igazságszolgáltatás szereplőinek eltérő szempontjai

A meghallgatáskor az igazságügyi pszichológus szakértőt, a nyomozót, a nyomozási bírót és az ügyészt egymástól *eltérő szempontok* vezetik. A pszichológus feladata arra irányul, hogy a bíróság kérdéseire válaszolva szakvéleményt adjon arról, a gyermek élményszerűen adja-e elő a történetet, azaz a bűncselekmény, amelynek áldozata vagy tanúja volt, valóban úgy történhetett-e, ahogyan elmondja. A nyomozó hatóság, bár maximálisan törekszik a gyermek kíméletére, elsődleges célja az, hogy minél több és részletesebb tényadatot szerezzen a gyermektől annak érdekében, hogy a bűnelkövető ellen bizonyítékokat szerezhessen. A nyomozási bíró és az ügyész a vádemeléshez elegendő bizonyítékul szolgáló tényt igyekszik gyűjteni, és érvelésük szerint ez a gyermek, illetve a sértett érdekét szolgálja. A meghallgatást végzők azonban úgy érezhetik, a gyermek kíméletes kérdezése nem feltétlenül segíti elő a nyomozást, illetve a vádemelést. A gyakorlatban az eljárás e szakaszában részt vevőknek *priorizálniuk kell* az eltérő szempontokat. A gyermek meghallgatása során ez sokszor oda vezet, hogy kifejezetten nyomást helyeznek a gyermekekre annak érdekében, hogy a vele történeteket minél részletesebben és alaposabban mondja el.

A *nyomozó hatóság* leginkább akkor hallgat meg gyermekkorút, amikor például szexuális bűncselekmény történt, amely miatt nagyon fontos az azonnali reagálás. Az őrizetbe vétel mindössze három napig tarthat, ezalatt kell a nyomozást végző készenléti csoportoknak elegendő bizonyítékot gyűjteniük, hogy az előzetes letartóztatás feltételei fennálljanak. Az őrizet rövidegsége miatt általában a gyermekkorú sértettet is be kell vonni az eljárásba, egyéb bizonyíték híján.

Szaktudás, képzés, továbbképzés, szupervízió

Annak elismerése, hogy a gyermekkel való bánásmód, kommunikáció fontos és *speciális szaktudás* volna, a gyermekmeghallgatást végző szervek számára egyelőre rendszerszinten fel sem vetődik, még akkor sem, ha egyes szereplők ennek tudatában vannak, nyitottak a képzésre, és a pszichológusi szaktanácsadó segítségét is fontosnak tartják.

A gyakorlatban a gyermeket *többször, különböző szakember hallgatja meg* az eljárás során. Mégis, az a cél, hogy a gyermek meghallgatásainak számát minimalizálni kell, minden szereplő számára jól ismert és az eljárás során valóban igyekeznek azt szem előtt tartani. Van azonban egy jókora hiátus az elvárások és szempontok terén: még a jogszabályok szintjén sem fogalmazódik meg az a szakmai igény, amely a gyermek büntetőeljárás során keletkezendő újabb sérüléseinek elkerüléséhez legalább annyira szükséges és alapvető volna, mint a meg-

hallgatások mennyiségének minimalizálása. Ez pedig a *meghallgatások minősége*. Arra ugyanis, ahogyan a gyermeket kezelik, ahogyan kommunikálnak vele a meghallgatás során, semmiféle *képzés* nincsen és semmiféle elvárás a képesítést illetően nem fogalmazódik meg, sem a rendőr, sem az ügyész, sem a nyomozási bíró esetében.

A rendőrség évek óta külön figyelmet fordít a gyermekkorúakkal kapcsolatos eljárásokra. A szakvonalak szerinti szakirányítást a kijelölt vonalvezetők végzik.⁴³ A gyermek- és ifjúságvédelmi szakvonal vezető(i), az ORFK szakreferensének irányításával belső képzéseket, *továbbképzéseket* szerveznek, amelyek a gyermekekkel való kívánatos bánásmódot hivatottak elősegíteni. A felkészült szakemberek száma azonban messze elmarad a szükségestől. *Nem pusztán azoknak a kollégáknak lenne indokolt a képzés és továbbképzés* – a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulása érdekében –, akik kifejezetten a gyermekkorú meghallgatásokat vezetik, hanem a rendőrség egésze számára szükséges lenne, hiszen minden rendőr találkozhat gyermekkorúval az eljárások során. Különösen fontos ez azért is, mert a kiskorú elkövetőkkel szemben, a gyermekprostitúció alanyaival szemben előítéletesség tapasztalható. Az ebből fakadó viktimizáló bánásmód rendszerabúzusként értelmezhető, és ilyenként sürgős beavatkozásért kiált. *További hiányosság a kihallgatástechnikai képzés*, amely a gyermekmeghallgatásokat végző szervek mindegyikénél szükséges gyakorlati szaktudás volna.

A rendőrök élhetnek és élnek a lehetőséggel, hogy a meghallgatások során *pszichológus szaktanácsadó* segítségét kérjék. Nehezményezték, hogy a szaktanácsadóként felkért pszichológust nem rendelhetik ki szakértőként a későbbiekben.

A *szupervízió fontossága* megkérdőjelezhetetlen az e területen dolgozók számára, ennek ellenére nem jellemző, hogy intézményes szakmai segítség igénybevételeire volna lehetőségük. A rendőrök, a bírók és az ügyészek esetében is kiváltképp nehezen kezelhető kérdéskörrel van szó, mert az egyén személyes sérülékenységének bevallása a pályára való alkalmasság kérdését vetheti fel – legalábbis így értelmeződik a gyakorlatban; ez pedig a stabil megbízhatóságba és a sérthetlenségbe vetett alapvető szakmai követelménnyel áll szemben. Egyedül az igazságügyi pszichológus szakértők esetében adott a *szupervízió*, az esetmegbeszélés, a szakmai támogatás, ők a maguk szervezte szakmai műhely keretében oldják meg ezt. A szakmai fórum megrendezésére havonta kerül sor, lehetőséget adva így a tagoknak a legnehezebb ügyek megbeszélésére.

⁴³ 51/2007. (OT 31.) ORFK utasítás a rendőrség bűnügyi tevékenységének szakmai irányításáról. http://www.police.hu/sites/default/files/51_2007.pdf

Az ügyészség döntési joga a gyermek meghallgatásánál

Bár az *ügyészek* önállóan nem hallgatnak meg gyermekeket, a nyomozási bíró vezette meghallgatásokon jelen vannak, és kérdéseket is tehetnek fel. Az ügyészségnek nagy szerepe van abban, hogy a 14. év alatti kiskorú meghallgatását ki végzi a büntetőeljárás idején. Mivel egyrészt a tárgyalási szakban való meghallgatást kiváltja a nyomozási bíró meghallgatása, másrészt bizonyítéknak számít a bíró előtti vallomás, a megyei ügyészségek egy része automatikusan nyomozási bíróra bízva a 14. életévét be nem töltött sértett, de sokszor a tanúk meghallgatását is. Vannak ügyészségek és ügyészek, amelyek, illetve akik nem gondolják, hogy ez az automatikus megoldás volna a legmegfelelőbb. A nyomozási bíró vezette gyermekmeghallgatás *ellen* szóló főbb szempontok a következők:

1. Vannak olyan típusú cselekmények, amelyek esetén a gyorsaság a legfontosabb, a nyomozás sikere múlhat ezen. Ilyen esetekben kulcsfontosságú, hogy a gyermeket azonnal meghallgassák, és ne várjanak a sokszor heteket vagy hónapokat is igénybe vevő nyomozási bírói meghallgatás időpontjára.
2. Az a speciális kihallgatási technika és pszichológiai érzék és tudás, amely szükséges ahhoz, hogy egy kisgyermeket meghallgassanak, a nyomozási bíró kompetenciáján messze kívül esik. Sem képzésük során, sem a gyakorlati munkájuk során nincs lehetőségük ezt a fajta speciális tudást megszerezni.
3. A nyomozási bírók a rendőrségeken kialakított gyermekmeghallgató szobát rendszerint nem használják, egyéb jó gyakorlat híján saját irodájukban vagy egy éppen üres tárgyalóban hallgatják meg a gyermeket egy ügyész, egy jegyzőkönyvvezető és egy a gyermek számára legtöbbször idegen eseti gyám jelenlétében.
4. A nyomozási bírói meghallgatás után a gyermeket a nyomozó hatóság már nem hallgathatja meg, s ez sokszor kifejezetten nehezíti a nyomozást.
5. A nyomozó hatósági meghallgatások esetében jóval gyakoribb, hogy
 - a meghallgatást végző rendőr pszichológus szaktanácsadó segítségét kéri;
 - gyermekmeghallgató helyiségben történik a meghallgatás;
 - a meghallgatáson – a kialakított kép- és hangrögzítésnek is köszönhetően – kevesebb személy vesz részt, és közvetlenebb, biztonságosabb viszony alakul ki.

A *nyomozási bíró* a 14. életévét be nem töltött gyermeket meghallgathatja, a meghallgatás anyaga bizonyítási eszköz, amely egyben a tárgyalóbírói meghallgatást is kiváltja. Így lehetőség van arra, hogy a gyermeket – akár sértett, akár tanú – a lehető legkevesebbszer terheljék a vallomástétellel és az események felidézésével. A gyermek kímélete mint a gyermekbarát igazságszolgáltatás legfőbb szempontja érvényesül a büntetőeljárás törvény e szabályozásával. Azonban a nyomozó hatósági meghallgatáshoz képest a nyomozási bíró általi meghallgatás a gyermek számára, mint láttuk, több szempontból megterhelő.

A kiskorúak nyomozó hatóság előtt tett vallomását a bíróság nem fogadja el bizonyító erejűnek, ez erősíti annak gyakorlatát, hogy a nyomozási bíró végzi a meghallgatást. Meg kell említeni azonban két fontos adalékot. Az egyik, hogy bár a perbírók a gyakorlatban jellemzően nem élnek azzal a lehetőséggel, hogy a nyomozó hatóságnál rögzített meghallgatás jegyzőkönyvét vagy a videófelvételt a tárgyalás anyagává tegyék, erre is van példa és lehetőség. Ezzel a gyakorlattal, amely a gyermek kíméletének célját szolgálja, a nyomozási bírói és a kiküldött bírói meghallgatás is elkerülhető. A másik, kifejezetten előremutató változást az új büntetőeljárás törvény segíti elő, amely a XIV. fejezet 89. § (5) bekezdésben megfogalmazza, hogy ha különleges bánásmódot igénylő sértett a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje, és a tizenegyedik életévét nem töltötte be, akkor *„...a sértett nyomozás során tett tanúvallomása bizonyítási eszközként felhasználható”*.

Összességében az látszik, hogy a nyomozó hatósági meghallgatások professzionálisabbak, mint a nyomozási bíró által vezetettek. *Az ügyészek felelőssége azonban, hogy helyesen ítélik meg, milyen esetben célszerű nyomozási bíróra, s milyen esetben a nyomozó hatóságra bízni a gyermekmeghallgatást.* Az ügyészek feladata eldönteni, hogy melyik cselekménytípus és melyik sértett, illetve milyen körülmények fennállása esetében indokolt az egyik vagy a másik meghallgatás.

Összefoglalás és javaslatok

A büntetőeljárás során a gyermekek meghallgatása nem pusztán azért káros a gyermekekre, mert az esetek elenyésző részében tudják mellőzni, vagy egyszer meghallgatni a gyermeket, hanem azért is, mert a gyermek meghallgatását olyan szereplők végzik, akik semmilyen formában nincsenek felkészítve, sem képezve a gyermekkel való kommunikáció speciális voltára. A nyomozási bírók képzésében nem pusztán a gyermekekkel való bánásmód és kommunikáció képzése hiányzik teljesen, hanem a kihallgatás módszertana és a meghallgatás nem jogi

aspektusai terén sincs megfelelő előképzésük.⁴⁴ Így a büntetőeljárás-jogi szabályok körében a jogalkotó hiába fordít különös figyelmet a gyermekek legfőbb érdekére, és hiába fáradozik a másodlagos traumatizálódástól való megóvására olyanformán, hogy a meghallgatás elkerülését szorgalmazza és a meghallgatások számának minimalizálására törekszik, ha a gyermekekörút meghallgató nyomozási bírónak és rendőrnek nincs meg a meghallgatáshoz szükséges szakértelme. Alapvető hiányosság, hogy a jogalkotó nem rendelkezik a gyermekek meghallgatásához szükséges speciális szakképesítés szabályairól.

A jogalkalmazók intézményes képzésére és rendszeres továbbképzésére van szükség a gyermekek büntetőeljárás folyamán történő meghallgatásáról, a további traumatizálás elkerülésének lehetséges eszközeiről. Az igazságszolgáltatás gépezetében a gyermeket meghallgató szakemberek előképzettsége, kihallgatási rutinja, és speciálisan a gyermekekkel való kommunikáció, a pszichológiai biztonság megteremtéséhez vezető út kiépítéséről való tudása rendkívül változó, összességében pedig elégtelen. Az igazságügyi pszichológus szakértőn kívül – akinek jó esetben vannak ismeretei a másodlagos traumatizáció megelőzésének fontosságáról és mikéntjéről – nincs olyan szereplője az igazságszolgáltatásnak, aki a gyermekek meghallgatásához szükséges megfelelő képzettség birtokában lenne. Habár a tanulmány külön nem tér ki a veszélyeztetett – fogyatékos, menekült, migráns, vagy más okból kommunikációs vagy viselkedési nehézségekkel küszködő – gyermekcsoportok szükségleteire, a jogalkalmazók és a szakemberek felkészítése a speciális szükségletű gyermekek meghallgatása esetén is elengedhetetlen.

A gyermeket akár tanúként, akár sértettként involváló büntetőeljárások során az eljárás összes résztvevője, a hatóság minden tagja is traumatizálódhat azzal, hogy kapcsolatba lép a sértettekkel és a tanúkkal. A traumatizálódás elkerülése és feloldása miatt fontos lenne számukra a szupervízió, a pszichológiai ellátás, vagy legalább valamilyen utólagos megbeszélés (*debriefing*) lehetősége, ám ez a gyakorlat hazánkban nem alakult ki. Nemcsak az intézményrendszer, hanem a rendszerszintű elfogadottság is hiányzik: az igazságszolgáltatás szereplői a kompetenciájuk megkérdőjeleződésétől tartanak a szupervízióra és saját pszichológiai ellátásukra irányuló releváns igényeik megfogalmazása esetén.

⁴⁴ Az Európai Unió által támogatott, nyolc ország bevonásával készült, és itthon is akkreditált magyar nyelvű képzés, amely a gyermekekkel bármely jogi, gyermekvédelmi eljárás során kapcsolatba kerülő szakemberek számára nyújt továbbképzési lehetőséget, és amely a tanulmányban felvetett problémák kezelésére nyújt segítséget, ezen a linken érhető el: <http://goo.gl/HKrM6N>.

A nemzetközi dokumentumok által irányadónak tekintett interdiszciplinaritás, a szervezetek közötti együttműködés alapvetően hiányzik Magyarországon. A gyermekvédelmi szervek, a gyámügy, az iskolai dolgozók és a nyomozó hatóság, az ügyészség és a bíróság közötti párbeszéd fejlesztésére további erőfeszítések szükségesek. Ennek lehetséges fórumai a továbbképzés, a szupervíziós csoportok, illetve a szakmai kerekasztalok, tanácsadó-hálózatok kialakítása.

Magyarország a gyermekek jogairól, lehető kíméletéről és a gyermekközpontú igazságszolgáltatásról szóló európai és nemzetközi dokumentumok részese, és az új büntetőeljárás törvény is sokat tett a gyermekek büntetőeljárásbeli meghallgatásának korszerűsítése, az európai standardoknak megfelelő érdekében. A gyakorlatban azonban számos részletkérdés kidolgozásra vár.

A büntetőeljárás során történő gyermekmeghallgatások terén alapvető változtatások bevezetésére van szükség:

- Az eseti gyám ismerős, a gyermek számára megbízható felnőtt legyen.
- A gyermek meghallgatását kizárólag olyan személyek végezhesék, akik szakirányú felkészítést kaptak, és megfelelnek az előírt szakmai feltételeknek.
- Szükséges a meghallgatásról készült videófelvétel felhasználásának kidolgozása, pontos eljárásjogi szabályok kialakítása a tárgyalási szakban.
- Megfontolást érdemel, hogy az igazságügyi pszichológus szakértői véleményezés háromtagú pszichológus szakértői bizottság által történjen, a pszichológusok módszertani javaslata szerint.
- A jogalkotó rendelkezzen a gyermekek meghallgatásához szükséges speciális szakképesítés szabályairól.

Bár e tanulmánynak nem tárgya a büntetőeljárásokon kívül zajló gyermekmeghallgatások vizsgálata, fontos megemlítenünk, hogy a *büntető- és polgári peres eljárások* között nincs nagy különbség a tekintetben, hogy a gyermek az eljárás alatti meghallgatások alkalmával mennyire sérül, traumatizálódik. Egy családjogi perben, elhelyezési pereskedés esetén a gyermekek ki vannak téve szüleiknek és a gyermekvédelmi rendszer szereplőinek, a gyermekek meghallgatása, többszöri vizsgálata rendszeres és rendkívüli módon sérti a gyermek legfőbb érdekét.

Furcsa és indokolatlan distinkció, hogy míg a büntetőeljárásokban – teljesen helyénvalóan – a gyermekmeghallgatások alkalmával akkor is érvényesülnek a különleges bánásmód szabályai, ha a gyermek tanú, addig sem a közigazgatási hatósági eljárások során, sem a polgári peres ügyekben nem gyakorlati szempont a gyermekmeghallgatások számának minimalizálása, annak ellenére, hogy

a gyámhivatali eljárások, bontóperek, családjogi perek alkalmával a gyermek az esetek döntő többségében súlyosan sérül a szülei marakodása során. Ezekben az esetekben a rendszer nem nyújt védelmet a gyermek számára, így a gyermeki jogok ezen eljárásokkor még inkább sérülnek.⁴⁵

⁴⁵ Gyurkó Sz.: Rám is gondoljatok. A gyerekközpontú válasz lépései. Bookline Könyvek, Budapest, 2015, 182. o.

A civil szerveződések tevékenysége az iskolai kortárs erőszak (bullying) terén Magyarországon

A kormány által 2016-ban elfogadott digitális gyermekvédelmi stratégia intézkedési terve szerint kutatásokat kell folytatni az iskolai és digitális kortárs erőszak terén, valamint élelénkíteni kell a tudatosító, ártalomcsökkentő tevékenységet végző civil szervezetek oktatási intézményekkel történő együttműködését. A kutatás ezért célul tűzi ki a kortárs megfélemlítés terén az iskoláknak segítséget nyújtó civil szervezetek feltérképezését és az általuk nyújtott szolgáltatások tematikus csoportosítását, valamint a hiányosságok azonosítását. A civil szervezetek munkájáról az oktatási intézmények vezetőinek, az ott szolgálatot teljesítő iskolapszichológusnak, illetve iskolai bűnmegelőzési tanácsadónak sokszor nincs tudomása. Jelen tanulmány ezért alapvetően az iskoláknak nyújt segítséget egyfelől a digitális kortárs bántalmazás megelőzésére, kezelésére segítségül hívandó szervezetek listájával, másfelől pedig azonosítja a hiányosságokat és a jövőbeli fejlesztési irányokat.

Bevezetés

Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiáját¹ mint a Digitális jólét program egyik pillérét a kormány 2016-ban fogadta el az 1488/2016. (IX. 2.) Kormányhatározattal. A stratégia fontos feladatot rendel a civil szervezetekhez: együtt kell működniük az oktatási intézményekkel a kortárs megfélemlítés elleni küzdelemben, át kell adniuk a tudásukra jutott jó gyakorlatokat az iskola békés és zökkenőmentes működése érdekében, és segíteniük kell az iparágat a biztonságos internetezést lehetővé tevő és a tudatosságnövelő technikai megoldások kifejlesztésében. Kérdés azonban, hogy a jelenleg Magyarországon működő civil szféra valóban birtokában van-e az együttműködéshez és a tapasztalatátadáshoz szükséges, anyagi és szellemi tőkének.

Az Európai Unió dokumentumaiban hangsúlyozza a civil szervezetek jelentőségét a polgárok aktív társadalmi részvételének kialakításában, valamint a helyi problémák és hiányosságok feltárásában és a felelős közösségi gondolkodás

¹ 1488/2016. (IX. 2.) Kormányhatározat a Gyermek Számára Biztonságos Internetszolgáltatás megteremtéséről, a tudatos és értékteremtő internethasználatról és Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2016. szeptember 2., 68589–68590. o. (A továbbiakban: Digitális Gyermekvédelmi Stratégia.)

előmozdításában. A civil szervezetek és az oktatási intézmények együttműködése elsősorban az olyan, a modern technológiával megjelenő ifjúkori devianciák visszaszorítása és kezelése érdekében válik fontossá, mint amilyen a diákok közötti online bántalmazás, amely kapcsán az iskola tanárainak és vezetésének, valamint a szülőknek nincs elegendő tapasztalatuk, eszközük és tanult képességük a következmények felmérésére, idejében történő felismerésére és megelőzésére.

A kutatás, amelyet az Országos Kriminológiai Intézetben 2017 folyamán végeztünk, célul tűzi ki a jelenleg Magyarországon az iskolai kortárs agresszió terén aktív civil szerveződések feltérképezését, szolgáltatási repertoárjának felmérését. Nem elvitatva a szervezetek tevékenységének óriási jelentőségét, a hiányosságokra is rámutat, hiszen azonosításuk nélkül nem tehetjük működőképesé, élővé a nemzetközi dokumentumok és a hazai stratégiák által sürgetett együttműködést a civil szektor és a megelőzés-kezelés többi szereplője között.

Civil szervezetek az Európai Unióban és Magyarországon

Az Európai Bizottság közleménye az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének erősítéséről Európában [COM(97) 241 végleges] megállapítja, hogy a nonprofit szervezetek és az Európai Unió több politikaterületen is szorosan együttműködnek, kiemelve egyebek mellett a szociálpolitikát és az emberi jogok védelmét. Az uniós szakpolitikák kialakításánál tekintetbe kell venni az önkéntes szervezetek és a helyi, civil kezdeményezések tapasztalatait.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság kidolgozta a reprezentativitás kritériumait, amelyeket legutóbb az európai kormányzásról szóló Fehér Könyvhöz fűzött, 2002. március 20-i véleményében (CES 357/2002) fogalmazott meg. Egy európai szervezet akkor lehet „reprezentatív”², ha megfelel az ott felsorolt kritériumoknak.³ Ezek közül számunkra a közösségi szinten megvalósuló tartós szervezettség, a tagok szakértelmének közvetlen igénybevételére való lehetőség, valamint az fontos, hogy az európai társadalom javát szolgáló közös

² A reprezentativitás követelménye nemcsak az alapvető demokratikus elveknek felel meg, hanem annak az igénynek is, hogy a szervezett civil társadalom átláthatóbb legyen és európai szinten nagyobb befolyással rendelkezzen. Sasvári N.: *Civil szervezetek és az Európai Unió. Civil érdekérvényesítés.* PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, Budapest, 2008, 93. o. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/497/1/sasvari_nora.pdf

³ Uo.

ügyet képviseljen.⁴ A megjelölt kritériumok teljesítése érdekében a civil szerveződéseknek arra kell törekedniük, hogy *szolgáltatásaikat minél több ponton becsatornázzák az ifjúságvédelembe és a bűnmegelőzésbe.*

A *Nonprofit Szervezetek Európai Tanácsa* (CEDAG) támogatja az *Európai Egyesület jogszabályának* elfogadását, s ennek modellértékű alapszabályát ki is dolgozta. Alapszempontra a civil társadalom legitimitásának elismerése, amelyet az európai állampolgárok és nonprofit szervezetek mint partnerek képviselnek az európai intézményekben. Ez az elv felfogható az *önkéntes munka ösztönzésének követelményeként.* Az önkéntes munka ösztönzésének az iskolákra is ki kell terjednie. Az önkéntes munka ösztönzése a részvételi demokrácia elveinek megfelelő törekvés.

A „polgárok Európája” gondolat értelmében segíteni kell a kritikus jellegű polgári elkötelezettség kialakítását az unió megerősítése érdekében.⁵ A civil szervezetek megfelelő keretek között zajló folytonos, hatékony működését és tevékenységét támogatni kell az Európai Unió politikájának összes szintjén. Ennek lehetősége a legutóbbi (2008-as) gazdasági világválsággal vált relevánssá: hogy a piaci versengés helyett együttműködési felületeket alakítsunk ki az Európai Unió intézményei és az európai civil társadalom között.⁶

Az Európai Unió keretei között a bűnmegelőzés szakpolitikai terület elsősorban az *Európai Bűnmegelőzési Hálózat* (European Crime Prevention Network, EUCPN) tevékenysége révén jelenik meg. A 2001-ben felállított, jelenleg a 2009/902/IB tanácsi határozat alapján működő hálózat támogatja a nemzeti és helyi szintű bűnmegelőzési tevékenységeket.

A *Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia*⁷ kiemelt beavatkozási területei között sorolja fel a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésével, valamint az áldozattá válás megelőzésével és az áldozatok segítségével kapcsolatos célokat. A bűnmegelőzés és az áldozatsegítés olyan célok, amelyek megvalósításában különösen számít a civil szervezetek munkájára, amelyek erősítik a társadalmi szintű összetartást és az informális kisközösségi kontrollt. Kiemeli az iskolai mediáció jelentőségét a bűnmegelőzésben. Bár 2004 óta létezik az oktatásügyi közvetítő intézménye, de ez az eljárás csupán az intézményes kérdések rendezésére szolgál, mint például az intézmények átalakulása kapcsán kialakult viták, az oktatási intézmény és fenntartója közötti szerződés vitatott kérdései, vagy a fegyelmi

⁴ Uo.

⁵ Lásd D. Jarré: Az Európai Unió és a civil társadalom. *Civil Szemle*, 2012/1., 87. o. http://www.civilszemle.hu/downloads/cikkek/2012/30szam_2012_1_Jarre_083-089.pdf

⁶ Uo. 88. o.

⁷ *Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2013–2023*, 1. Melléklet az 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározathoz. *Magyar Közlöny*, 2013/172., 74002–74090. o.

ügyeket követő, illetve azt megelőző egyeztetések levezetése. Az iskolai mediátorok továbbképzésével, illetve hatókörük bővítésével lehetővé válna az iskolában előforduló erőszakos magatartás- és viselkedésminták fegyelmi eljárás nélkül történő kezelése is.

A *Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2016–2017. évre szóló intézkedési terv*⁸ már konkrétan meghatározza a kortárs segítők és mentorok képzésének aktuális feladatát, amelyhez előírja pedagógusok tréning formájában történő képzését.

A *Nemzeti Ifjúsági Stratégia*⁹ hiányként jelöli meg, hogy nincs az ifjúsági szervezeteket képviselő, az ifjúsági korosztályok érdekeit megjelenítő civil együttműködés Magyarországon, továbbá nincs legitim civil-kormányzati párbeszéd, és az ifjúsági koordináció közigazgatási fórumai a gyakorlatban nem hatékonyak. A bántalmazással, megfélemlítéssel összefüggésben megjelenő depresszió jelentős mértékű, a bullying megelőzésével és kezelésével összefüggésben ezzel a problémával is foglalkozni kell. Az ifjúság egészségi állapotát tekintve az adatok nem biztatók: a 18 éven aluliak körében a depressziós tünetek életprevalenciája 18–20 százalék.¹⁰ Az iskolákban vagy iskolán kívül olyan programokra van szükség, amelyek a tettekért való felelősséget erősítik (elkövetővé válás megelőzése), valamint megoldásokat kínálnak a sértetté válás elkerüléséhez. E tekintetben különös figyelmet érdemel a fiatal korosztályokra veszélyes „kiberbűnözés”¹¹. A *2016–2017. évekre szóló cselekvési terv*¹² kiemelt fontosságú reagálási területként emeli ki a gyermek- és fiatalkorúak áldozattá és elkövetővé válásának megelőzését célzó programok hatékonyságának vizsgálatát és növelését.

Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiájának három sarkalatos pontja a tudatosítás és a médiaműveltség, a védelem és a biztonság, valamint a szankcióalkalmazás és a segítségnyújtás. A civil szervezetek a megvalósításban kiemelt szerepet játszanak, hiszen „a digitális világ fejlődésével járó rohamos változásokat működési elveikből, cél- és eszközrendszerükből következően igen gyorsan le tudják rea-

⁸ 1166/2016 (IV. 6.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2016–2017. évre szóló intézkedési tervéről. Magyar Közlöny, 2016/47., 4285–4294. o.

⁹ A 88/2009. (X. 29.) Országgyűlési határozattal elfogadott Nemzeti Ifjúsági Stratégia (NIS) 2009–2024. Oktatási és Kulturális Közlöny, 2009. december 11. (A továbbiakban: Nemzeti Ifjúsági Stratégia.)

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² 1535/2016. (X. 13.) Kormányhatározat a Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2016–2017. évekre vonatkozó cselekvési tervéről. Magyar Közlöny, 2016/155., 70454–70458. o.

gálni”¹³. Az állami szféra szereplőinek, a köznevelési intézményeknek, a piaci szereplőknek, a médiának és a civil szervezeteknek összehangolt szerepük van a feladatok megvalósításában.

A civil szervezetek részt vehetnek a gyermekek számára biztonságos és ajánlott online tartalmak létrehozásában, az áldozatsegítésben, az online bűn-megelőzésben, az online etikett (netikett) kialakításában a felhasználók és a társszervek között. A civil szervezeteknek szerepet kell vállalniuk a kutatásokban, a digitális veszélyek prevalenciájának és mintázatának felmérésében. Emellett szerepet kell vállalniuk az oktatásban, amelynek nemcsak a pedagógusokra és a tanulókra, de a közvetlenül érintett felnőtt generáció, a szülők médiaműveltségének növelésére és érzékenyítésére is ki kell terjednie.

A fiatakorúak által elkövetett bullying típusú devianciák esetén a Btk. által (például a zaklatás esetén) lehetővé tett jóvátételi eljárás mellett a megelőzésben részt vevő szereplőknek (például iskola) biztosítani kell a büntetőjogon kívüli mediációt is. A pedagógusoknak és az iskoláknak megfelelő felvilágosítást kell kapniuk az alternatív konfliktuskezelési eljárások igénybevételéről, a szolgáltatást nyújtó civil szervezetekről és szakemberekről.

A stratégia a gyengeségek között említi, hogy a gyermekek, illetve a szülők, pedagógusok médiaműveltségének fejlesztése érdekében tevékenykedő állami, szakmai és civil szervezetek egymástól szeparált, párhuzamosságokat is magában foglaló tevékenysége a hatékonyság rovására mehet.¹⁴

Az *online megfélemlítés (cyberbullying)* kezelése terén előírja, hogy az állami-igazgatási szint, a civil szféra, valamint a vállalati-ipari szint szereplőinek együttes stratégiát kell kialakítaniuk.¹⁵

Fogalom meghatározások

A *bullying angol terminológia*, a magyar nyelvben megfélemlítésnek vagy bántalmazásnak nevezzük. A megfélemlítés terminológiát az iskolaköteles kortól a felnőttkoron át minden életkorban használjuk. Ezzel szemben a bántalmazás terminológia a kisgyermeket érintő rendszeres, visszatérően elszenvedett fizikai erőszak megjelölésére szolgál. A köznyelvben a megfélemlítés leírására használatos az erőszakoskodás, kegyetlenkedés, zsarnokoskodás, elnyomás, és

¹³ Digitális Gyermekvédelmi Stratégia... i. m. 19. o.

¹⁴ Uo. 68. o.

¹⁵ Uo. 109. o.

a fenyegetéssel, erőszakkal való kényszerítés, a „terrorizálás”. *Tudományos meghatározása* szerint három kötelező eleme van¹⁶: olyan a) ártó szándékú támadás, félelemkeltés, fenyegetés vagy kényszerítés, amely b) egyenlőtlen erőpozíciókon nyugszik és c) hosszabb időn keresztül rendszeresen ismétlődik. A *cyberbullying* (cybermegfélemlítés) eleme ezen felül a digitális térben, illetve a telekommunikációs eszközzel, ilyen csatornán való elkövetés, amely megvalósulhat például online közösségi oldal, chatszolgáltatás felhasználásával, de telefonon vagy okoseszközön verbális, szöveges vagy audiovizuális tartalom küldésével is.¹⁷

A bullying nem azonos az agresszióval és az erőszakkal, de együttesen egy komplex halmazt alkotnak. Míg az erőszak lehet egyenlő felek közti egy alkalommal kirobbanó konfliktus, addig a megfélemlítő kihasználja fizikai, megjelenés- vagy egyéb adottságbeli erőfölényét, vagy közösségben elfoglalt előkelő státusát, és rendszeresen visszaél az erőpozíciója adta előnyökkel.¹⁸ Az agresszió a megfélemlítő és az erőszakos magatartásokat is átfogó közös halmaz. Erőszakos megfélemlítésnek nevezzük a fizikai eszközökre korlátozódó megfélemlítést – ez a megfélemlítő és az erőszakos magatartások közös metszete.¹⁹

A *civil szervezetek* elsősorban a lakosság által önként létrehozott szervezetek. A közösség által fontosnak tartott tevékenységeket végeznek, jellemző rájuk az állampolgári öntevékenység, az önségítés, a társadalom- és gazdaságfejlesztés iránti elkötelezettség. Jogi formájukat tekintve alapítványok, egyesületek, köztestületek, közalapítványok lehetnek, és a gazdasági társaságok közül idesoroljuk a nonprofit gazdasági társaságot is.

A civil szervezetek jellemzője az intézményesültség, a kormánytól való függetlenség, az önkormányzatiság, az önkéntesség, az öntevékenység (azaz a tagság nem kötelező, valamint önkéntes munka, illetve pénzbeli hozzájárulás jellemzi). Eszközként szolgálnak a társadalmi, technikai fejlődés, az életviszonyok változásai nyomán kialakuló új társadalmi szükségletek kifejezéséhez és kielégítéséhez. Függetlenebb és rugalmasabb szolgáltatásaik alternatívát kínálnak

¹⁶ D. Olweus: *Bullying at School. What We Know and We Can Do*. Blackwell, Oxford, 1993; D. Olweus: *Az iskolai zaklatás*. *Educatio*, 1999/4., 717–739. o.; D. P. Farrington: *Understanding and preventing bullying*. In: M. Tonry (ed.): *Crime and Justice*, vol. 17. University of Chicago Press, Chicago, 1993, pp. 381–458.

¹⁷ S. Hinduja – J. Patchin: *Bullying Beyond the Schoolyard. Preventing and Responding to Cyberbullying*. Sage, Corwin, 2015

¹⁸ A. C. Baldry – D. P. Farrington: *Effectiveness of programs to prevent schoolbullying*. *Victims & Offenders*, vol. 2, 2007, pp. 183–204.

¹⁹ D. Olweus (1999): i. m.

a központi állami ellátással szemben.²⁰ A „civiltörvény”²¹ preambuluma szerint „az emberek önkéntes összefogása nélkülözhetetlen Magyarország fejlődéséhez; [...] a civil szervezetek a társadalom alapvető egységei, amelyek folyamatosan hozzájárulnak a közös értékek mindennapi megvalósulásához”.

A közösségikonfliktus-kezelő, más néven resztoratív, helyreállító vagy jóvátételi szemlélet lényege az, hogy a normasértést nem elsősorban szabályszegésként, hanem a résztvevők közötti konfliktusként értelmezi. Célja, hogy a konfliktus következtében kialakult károkat a károkozó személy aktív részvételével állítsa helyre. A károkozó személy tettéért akképpen vállal felelősséget, hogy valamilyen jóvátételt ajánl fel a megsértett személynek vagy közösségnek. A resztoratív megközelítésben nem az elkövető az egyetlen szerep, a konfliktus feloldásának folyamatában a sértett és a közösség is részt vesz, ilyen módon a sértett és a közösség szempontjai, szükségletei egyaránt érvényesülnek.

Az iskolai életben a resztoratív szemlélet kétféle módon valósulhat meg: intervencióra és (az elsődleges) prevencióra koncentráló módon.²² Az intervenciós resztoratív szemlélet az iskolában megjelenő konkrét konfliktusokhoz igazodik, és a viták rendezésére használják. A prevenciós megközelítés nem várja meg a konfliktusok kialakulását, hanem az iskola mindennapi életében honosítja meg a resztoratív szemléletet. Célja éppen az, hogy megelőzze a konfliktusok eszkalálódását, és általában eleve konfliktusterhelt közösségekben alkalmazzák. A prevenciós szemlélet olyan informális technikákat alkalmaz, amelyek elősegítik a szociális-érzelmi készségek fejlesztését, a kötődés kialakulását, a kapcsolatépítést, a problémamegoldást. Az így létrejövő, egymás megértésén alapuló közösségekben megjelenik a másság iránti nyitottság, hatékonyabb lesz a tagok együttműködése, a csoportos munka. Hosszú távú hatásként csökken az agresszió, a kortárs megfélemlítés, csökkennek a hiányzások, és a békésebb tanulási légkör kialakulása nyomán javulnak a tanulmányi eredmények is.²³

²⁰ L. M. Salamon – H. K. Anheier: In search of the nonprofit sector I: The question of definitions. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, Baltimore, 1992 [Working Papers No. 2.]

²¹ Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény.

²² Negrea V.: A resztoratív párbeszéd az iskolában: beavatkozás vagy kialakítás. 2014. <https://goo.gl/3iA8wf>

²³ T. Wachtel: Defining restorative. International Institute for Restorative Practices. 2013. <http://www.iirp.edu/pdf/Defining-Restorative.pdf>

Módszer

A kutatást 2017 folyamán, az Országos Kriminológiai Intézetben végeztük. Minden civil szervezet vagy civil kezdeményezés (jogi forma nélküli szerveződés) a vizsgálati mintába került, amely

1. tevékenységét teljes egészében, de legalább részben Magyarországon fejti ki;
2. iskolai és/vagy online bullyinggal (is) foglalkozik;
3. stratégiákat vagy programokat ajánl a jelenség megelőzésére és/vagy kezelésére.

A mintánkba került szerveződések több módszerrel választottuk ki.

Először internetes keresőmotorok segítségével a következő együtt álló kifejezésekre kerestünk rá: civil szervezet / civil szerveződés / civil kezdeményezés / civil közösség + iskolai / óvodai / kortárs / diák / tanuló + megfélemlítés / zaklatás²⁴ / bántalmazás / bullying. *Másodszor*, a Nemzeti Büntetőeljárásügyi Tanács honlapján közzétett, bűnmegelőzési pályázatokon nyertes pályázók közül válogattuk ki a civil szerveződések (bűnmegelőzés.info – linkgyűjtemény – nyertes pályázók). *Harmadszor*, forráskutatást végeztünk arra vonatkozóan, milyen tanulmányok, tudományos igényű művek, kutatási jelentések érhetők el az adott területen. Ehhez elsődlegesen az oktatási jogok biztosának honlapján található jó gyakorlatok gyűjteményét tekintettük át.²⁵

Az *ad hoc* állampolgári szerveződések forrása minden esetben a magyarországi felhasználók között jelenleg legnépszerűbb online közösségi oldal, a Facebook volt; itt a következő kulcsszavakra kerestünk: iskolai / óvodai / kortárs / diák / tanuló + megfélemlítés / zaklatás / bántalmazás / bullying.

Eredmények

A keresési feltételeknek megfelelően összesen negyven civil szerveződést, illetve alternatív oktatási intézményt azonosítottunk, amelyeknek profiljába tartozik a gyerekek vagy a tanulók közötti iskolai vagy online kortárs megfélemlítés (bullying). Osztályozásuknál három nagyobb kategóriát azonosítottunk.

Az *elsőbe* azok a civil szervezetek tartoznak, amelyek alapvetően nem oktatási intézmények, de profiljukba tartozhat az oktatás, továbbképzés, érzékenyí-

²⁴ A zaklatás büntetőjogi tényállás, és csupán a megfélemlítés (bullying) egy megjelenési formája. A közkeletű – téves – megnevezés miatt azonban mégis szerepeltettük a keresési feltételek között.

²⁵ <http://iskon.opkm.hu/bps.php?page=1>

tés. A *második* kategóriába a közösségépítő tevékenységet végző, illetve alternatív oktatási elvek szerint működő oktatási intézmények tartoznak. Ezek lehetnek civil szervezetek vagy gazdasági társaságok. A *harmadik* kategóriába a jogi személyiséggel nem rendelkező, civil szerveződések tartoznak (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

A mintába került szerveződések három fő kategóriája

1. Civil szervezetek, amelyek nem oktatási intézmények
<ul style="list-style-type: none"> • Media Smart Hungary Oktatási Közhasznú Nonprofit Kft. • Digitális Tudás Akadémia • Médiaunió Alapítvány • Egyszervolt – A Magyar Gyermek kultúráért Közhasznú Alapítvány • Országos Gyermekmentő Liga Közhasznú Alapítvány • Hintalovon Alapítvány • Drogprevenációs Munkacsoport Alapítvány • Resztoratív Gyakorlatok Központja • Közösségi Szolgáltatások Alapítványa • Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület • Foresee Kutatócsoport • Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet • ESZTER Alapítvány az Erőszakos Szexuális Támadást Elszenvedettek Rehabilitációjára (TABBY in Internet program) • Felelős Társadalomért Közhasznú Alapítvány • UNICEF Magyar Bizottság Alapítvány • Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány • Magyar Pedagógiai Társaság Comenius Műhely Egyesülete • Psycholucia Nonprofit Kft. • Vadaskert Alapítvány a Gyermekek Lelki Egységéért • Kompania Alapítvány • Ne bánts, világ! Alapítvány • Tiszta Jövőért Közhasznú Alapítvány • Orlay Produkciós Iroda • Kék Világ Alapítvány • Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület • Baranya Ifjúságáért Nonprofit Kft. • Csibész Család- és Gyermekvédelmi Központ • Partners Hungary Alapítvány
2. Közösségi tevékenységet végző, alternatív oktatási intézmények
<ul style="list-style-type: none"> • Európa 2000 Közgazdasági, Idegenforgalmi és Informatikai Középiszkola • Zöld Kakas Líceum Szakgimnázium és Kft. • Tanext Akadémia Szakképző Iskola (korábban Kontiki Szakképző Zrt.) • Pentelei Molnár János Szakképző Iskola • Belvárosi Tanoda Alapítvány
3. Civil szerveződések (jogi személyiséggel nem rendelkező közösségek)
<ul style="list-style-type: none"> • Civil szervezetek összefogása az iskolai bullying ellen: Együtt az iskolai zaklatás ellen projekt • Gyermekvédelmi és Agressziókezelési Munkacsoport

- Békés Iskolák Facebook-csoport
- Állítsuk meg az iskolai erőszakot! Facebook-csoport
- Anti-Bullying: Oszd meg a történetedet! Facebook-csoport
- Előzzük meg az internetes zaklatást! Facebook-csoport
- A Megfélemlítés Ellen Facebook-csoport

A mintába került szervezetek *fő profiljukat* tekintve lehetnek:

1. oktatást végző szervezetek (tréning, akkreditált képzés, továbbképzés tanárok, gyermekvédelmi szakemberek vagy laikusok számára, illetve kortárs mentorok felkészítése, például konfliktusok békés kezelése, generációs ellentétek, antibullying jó gyakorlatok témájában, resztoratív/helyreállító szemléleten alapuló gyakorlatok tanítása);
2. tudatosítást, érzékenyítést végző szervezetek (előadások tartása iskolában, szülői napokon, lakossági fórumok rendezése);
3. kutatást végző szervezetek (a kutatási projekt lehet egyedi vagy együttműködésen alapuló, magyarországi vagy nemzetközi);
4. kampányoló szervezetek (például a cyberbullyinggal kapcsolatos rizikófaktorok, jelek, veszélyekre való felhívás, vagy az internethasználat veszélyeire való figyelemfelhívás);
5. ifjúságprogram-szervezők (amelynek része a digitális írástudás fejlesztése és a netikett átadása);
6. iskolák által felhasználható – tanrendbe vagy az órai anyagba integrálható – tananyagot előállító szervezetek;
7. gyermekvédelmi tevékenységet végzők (menedék- vagy védett ház és/vagy karitatív szolgálat);
8. helpline szolgáltatást végzők (áldozatok számára online vagy telefonos tanácsadást nyújtó szolgálat);
9. biztonságos tartalom előállítói és szolgáltatói (korosztályos bontásban fiatalok számára ajánlott tartalmak);
10. áldozatsegítő és/vagy rehabilitációs szolgáltatást nyújtók (például sérettek vagy traumatizált személyek ambuláns tanácsadása, ellátása);
11. reintegrációs szolgáltatást nyújtók (másodlagos prevenció, intervenció bajba került fiatalok számára);
12. mediációs, irányított konfliktusrendező szolgálatok.

A 2. számú táblázatban látható, hogy a kortárs megfélemlítés elleni programokat általában az oktatási (továbbképzés, szakemberképzés, tréning stb.) profilú bíró szervezetek karolják fel. A mintába került szervezetek csaknem fele (47,5 százalék) ilyen. Jelentős emellett a tudatosító (figyelemfelhívó, ismeretterjesztő: 30 százalék), a gyermekvédelemmel általánosan foglalkozó (22,5) szervezetek antibullying terén tapasztalható aktivitása is. Ezen túl a kutatási profilú (12,5),

az ifjúságvédelmi, ifjúsági programokat kínáló (10), a főként a családon belüli és szexuális abúzus áldozatává váltak segítségével és rehabilitációjával (10) foglalkozó szervezetek, valamint a specifikus elkövetői csoportok (például fiatalok, büntetés-végrehajtási intézetből szabadultak) beilleszkedését és a visszaesés megelőzését célzó kezdeményezések is úgy tartják, hogy céljuk elérése érdekében érdemes a kortárs erőszak megelőzésébe és az ártalomcsökkentésbe energiát fektetni. Ezek a szervezetek általában maguk is kínálnak mediációs, közösségi vitarendező szolgáltatást (10 százalék), és oktatják is a közösségvitarendezést felnőttek és diákok számára. Iskolai és kibermegfélemlítés elleni kampány és online vagy telefonos segítségnyújtás két-két szervezet fő tevékenységét alkotja, biztonságos – fiatalok és gyermekek számára ajánlott – online tartalom fejlesztésével egy szervezet foglalkozik (Egyszervolt Alapítvány).

2. számú táblázat

A mintába került szervezetek fő tevékenysége

Fő profil	%	N
oktatás	47,5	19
tudatosítás	30,0	12
gyermekvédelem	22,5	9
kutatás	12,5	5
oktatási intézmény	12,5	5
ifjúsági programok	10,0	4
áldozatsegítés és rehabilitáció	10,0	4
reintegráció vagy másodlagos prevenció	10,0	4
mediáció szolgáltatása	10,0	4
kampány	5,0	2
helpline	5,0	2
biztonságos tartalom előállítás	2,5	1
tananyagfejlesztés	0	0

Csaknem minden, kortárs bullyinggal foglalkozó szervezet folytat tudatosító, figyelemfelhívó tevékenységet antibullying programja keretében (a mintába került szervezetek 75 százaléka jelölte meg programjában ezt a feladatot) (3. számú táblázat). Resztoratív, közösségi részvételi helyreállító, konfliktus- és agressziókezelő módszerek és biztonságos internetezés oktatásával (iskolai frontális előadások vagy interaktív foglalkozások formájában) a szervezetek negyede foglalkozik. Ennél kicsit kevesebb a mediátorképzés, a digitális műveltség (*digital literacy*) oktatás (17,5, illetve 12,5 százalék). A szülők olyan fontos, iskolán kívüli csoport, amely számára az antibullying-prevencióban és -intervencióban való részvétel, de legalább a folyamat megértése fontos lenne – ám ingerküszöbük elérése jelentős nehézségeket okoz, így a szervezetek alig ötöde (17,5 százalék) vállalja ennek misszióját. Speciálisan a társas-érzelmi kompe-

tenciákat fejlesztő és élménypedagógiai módszerek oktatásával (2,5 százalék), továbbá az iskolavezetés motivációs kompetenciáit erősítő tréningekkel elenyésző számban találkoztunk (5 százalék). A diákok által incidensbejelentés-re használatos mobilapplikációt összesen két szervezet (Megfélemlítés Elleni Program, MEP; valamint az UNICEF Magyar Bizottság) kínál az iskoláknak, illetve az egyéni felhasználóknak. Pedig a mobilapplikációk nemcsak a személyes biztonságérzet növelésében, hanem a cyberbullying bizonyításában (*chat logok*) is fontos szerepet tölthetnének be.

3. számú táblázat
A szervezetek feladatai²⁶

Feladatok	%	N
vezetői tréning	2,5	1
mobilapplikáció létrehozása	5,0	2
multiplikátorképzés	5,0	2
élménypedagógiai módszerek oktatása	5,0	2
társas-érzelmi tanulási módszerek oktatása	5,0	2
biztonságos online tartalom előállítása	5,0	2
közösségi tér létrehozása	10,0	4
digitális műveltségoktatás	12,5	5
ifjúsági programok szervezése	17,5	7
szülők bevonásával kapcsolatos tevékenység	17,5	7
mediátorképzés	20,0	8
mediáció	22,5	9
konfliktuskezelő tréning nyújtása	25,0	10
hálózatosodás elősegítése	25,0	10
biztonságos internethasználat oktatása	25,0	10
resztoratív módszerek oktatása	25,0	10
tudatosságnövelő, érzékenyítő előadások	75,0	30

A szervezetek kétharmadának (77,5 százalék; N = 31) van *jogi személyisége*. A szervezetek fele (50 százalék; N = 20) alapítványként vagy közalapítványként, 10 százaléka (N = 4) egyesületként, ugyancsak 10 százaléka (N = 4) nonprofit gazdasági társaságként végzi tevékenységét. Hat szervezet jogi formával nem felruházott civil összefogás (15 százalék; N = 6; ezen belül található az ad hoc állampolgári online közösségek és a kutatás céljára verbuválódott szakmacsoportok), egy szervezet (2,5 százalék; N = 1) pedig önkormányzati fenntartású kutató és fejlesztő tevékenysége keretében veszi fel a kortárs erőszak elleni küzdelmet.

Az *önkéntes munka* vizsgálatára azért került sor jelen tanulmányban, mert a kortárs bántalmazás elleni küzdelem nemcsak az adott felek, illetve a közvetlenül

²⁶ Az adott szervezetnek csak a kortárs iskolai vagy online bántalmazással kapcsolatba hozható feladatait vettük számba; egy szervezet általában több feladatot is ellát.

érintett közösség energiáit foglalja le, de megköveteli a szélesebb közösség (iskolai alkalmazottak, iskolán kívüli csoportok, szülők, más felnőttek, lakóközösség) mozgósítását is. A szervezetek harmada (32,5 százalék; N = 13) él rendszeresen az önkéntesek által nyújtott segítséggel, további 5 százalék (N = 2) csak az adott, antibullying tárgyú projekt erejéig vett fel motivált független állampolgárokat. Figyelemre méltó, hogy a szervezetek több mint harmada (37,5 százalék; N = 15) abban az esetben sem kínál lehetőséget lakossági vagy ifjúsági önkéntesek részvételére a projektben, ha a bullying megelőzésére és visszaszorítására szolgáló megoldásokat – például konfliktuskezelő tréning, kortárs mentortréning, vezetői motivációs tréning, resztoratív technikák és mediációs tréning vagy továbbképzés – kifejezetten oktatja.²⁷

További figyelemre méltó tényező a programhoz fűződő *hatékonyság-, illetve elégedettségvizsgálatok hiánya*. A vizsgálati minta összesen 35 százaléka (N = 14) biztosan alkalmazott evaluációs mérést, további 22,5 százalék (N = 9) biztosan nem, 42,5 százalék (N = 17) pedig ha végzett is hatáselemzést, annak eredményét nem közölte online felületén vagy kutatási jelentéseiben. Arra vonatkozóan, hogy az evaluáció eredményeit hogyan hasznosította vagy tervezi hasznosítani az adott szervezet, csak elenyésző esetben találtunk adatot. A sok ember részvételét igénylő és a belső motiváció meglétén, erején múló komplex programok sikere a folyamatos mérésekkel lenne tesztelhető, és a mérési eredmények hasznosítása, beépítése a projekt fenntarthatóságának záloga lehetne. Ezért lenne fontos a hatásvizsgálat elvégzése különösen az antibullying programok esetén.

Javaslatok

A Nemzeti Bünt megelőzési Tanács által a bünt megelőzésben részt vevő szervezetek körében 2013 júliusában lefolytatott kérdőíves felmérés szerint az állami szervezetek, a civil szervek és az oktatási intézmények 83 százaléka jelenleg is gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozik és a jövőben is ezen a területen kíván tevékenykedni (N = 540). A kérdőívet kitöltő szervezetek közül ugyanakkor az állami célcsoport válaszolói 80, míg a civil szervezetek 78 százalékának semmiféle bünt megelőzési koncepciója nincs. A civil szervezetek száz százaléka igényelné a szakmai tanácsadást, a jó gyakorlatok, példák ajánlását arra vonatkozóan, hogyan tudnának bekapcsolódni a bünt megelőzésbe. A második helyen, 67 százalékkal a működés támogatásával kapcsolatos pályázatok kiírása,

²⁷ További 15 százalék (N = 6) alkalmaz ugyan önkénteseket, de nem az adott projektben, 10 százalék (N = 4) esetében pedig nincs adat önkéntesek alkalmazására.

és 67 százalékkal a szakmai pályázatok kiírása áll. A civil szervezetek tehát egyértelműen kifejezik igényüket az útmutatásra, a szakmai tanácsadásra, miként tudnák a tapasztalataikat a kriminálprevenció területén kamatoztatni.²⁸

A mintánkba került civil szervezetek jelentős mértékben foglalkoznak pedagógusok és gyermekvédelmi felelősök bűnmegelőzési (konkrétan mediációs, resztoratív technikákra irányuló, konfliktuskezelési) képzésével, továbbképzésével. Jelen mintába került civil szervezetek 20 és 25 százaléka jelölte meg a resztoratív módszerek oktatását és az iskolai mediátorképzést feladatául. Ezen túl 25 százalék foglalkozik konfliktusfeloldó és agressziókezelő gyakorlatok tanításával. További 22,5 százalék kínál szolgáltatásként közösségi helyreállító szemléleten alapuló eljárást. A vizsgált szervezetek felének fő tevékenysége az oktatás, azaz tréningeket, továbbképzéseket kínálnak szakmabeliek, pedagógusok, gyermekvédelemben dolgozók és iskolai dolgozók részére.

Figyelemre méltó a mintába került öt *alternatív iskola* tevékenysége, amely a problémás háttérű tanulók boldogulását segíti, egyéni szervezeti és tanrendeken alapul és a közösségvita-rendezést mind a prevenciós (megelőző), mind az intervenciós (kifejlett) szakaszban használja.²⁹ Természetesen nem azt állítjuk, hogy minden iskolának át kellene térnie az alternatív oktatási rendre, hiszen ez óriási szakmai és emberi felkészültséget és további erőforrásokat igényelne. Megfontolandó azonban az alternatív oktatási intézmények közösségikonfliktus-megelőző és -megoldó gyakorlatának tanulmányozása és jó gyakorlatként más oktatási intézmények életébe való beépítése.

A kutatás rámutatott, hogy jelentős az oktatási, illetve online és iskolai bánatalmazással kapcsolatos tudatosságnövelő tevékenységet végző civil szerveződések jelenléte Magyarországon. De ezek a szervezetek sokszor nem láthatók és tevékenységük sem transzparens (például mert nincs megfelelően informatív, folyamatosan frissülő online profiljuk), *emiat az iskolák már csak akkor kérik a segítségüket, ha sok eszkalálódott konfliktus került a felszínre és a mindennapi békés tanulási légkör nem biztosított.*

Nem elhanyagolható az önkéntesek tevékenysége sem olyan, nagy társadalmi érdeklődést kiváltó konfliktus- és veszélyhelyzeteknél, amikor a fiatal generáció egészséges lelki és testi fejlődése a tét, amilyen a bullying elleni fellépés.

²⁸ Nemzeti Bünmegelőzési Stratégia 2013–2023, 1. Melléklet az 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározathoz. Magyar Közlöny, 2013/172., 74002–74090. o.

²⁹ Ezek: a Zöld Kakas Líceum Szakgimnázium és Kft., a Tanext Akadémia Szakképző Iskola, a Pentelei Molnár János Szakképző Iskola, a Belvárosi Tanoda Alapítvány, és az Európa 2000 Közgazdasági, Idegenforgalmi és Informatikai Középiskola.

Habár a mintába került szervezetek feladattára jelentős – a tudatosságnövelő, érzékenyítő munkától a biztonságos internethasználat oktatásáig –, *a civil szervezetek aránytalanul kevés tréninget, továbbképzést kínálnak az iskolai kortárserőszak megelőzésében nagy jelentőségű alternatív oktatási módszerek és a(z iskola)vezetői kompetenciák fejlesztésére.* Utóbbiakra azért lenne szükség, mert a komplex antibullying programok folytatásához és fenntarthatóságához az iskola pedagógusainak és dolgozóinak a folyamatos készültsége, lelkesedése (és vezető általi lelkesítése, megerősítése) lenne szükséges.

Javasoljuk, hogy az állami, a civil szervezetek, helyi szerveződések és az oktatási intézmények képviselői együttesen *dolgozzanak ki bűnmegelőzési stratégiát,* amely egyfelől helyi szükségletfelmérésen, másfelől pedig az egymással folytatott párbeszéd során érlelődő munkakapcsolatokon alapul. A szakmai párbeszéd és együttműködés céljára igénybe vehető az iskolai erőszak területén tevékenykedő civil szervezetek által összefogott szakmahálózat. A civil szervezetek nemcsak összefogják, de sokszor platformot is kínálnak a párbeszédre, amely alkalmas lehet az antibullying kezdeményezések megvitatására is. A civil szervezetek tevékenysége azért is fontos lehet, mert a bullying nem mindig éri el a bűncselekmények szintjét, és jó része nem kezelhető büntetőjogi eszközökkel.

Mindamellet, hogy *az iskolai kortárs erőszak oktatását be kell vezetni a tanárképzésbe, a civil szervezetek a továbbképzésben, illetve az akkreditált speciális képzések terén kaphatnának nagyobb szerepet.* Hasonlóképpen *vonatkozik ez az iskolai bűnmegelőzési tanácsadói feladatokat ellátó rendőrök felkészítésére.*

A civil szervezeteknek *ajánlott a transzparenciájuk, illetve az online kommunikáció élénkítése.* Ez elképzelhető a szervezetek nevét viselő, ezáltal könnyen azonosítható online közösségi profilok kialakításával, ahol az érdeklődők a kapcsolódó eredményekről olvashatnak, kérdéseket tehetnek fel és párbeszédet kezdeményezhetnek megoldásra váró helyzetekről, konfliktusokról.

A civil szervezetek nemcsak az érzékenyítő előadások iskolai környezetbe történő adaptálása, hanem a jó gyakorlatok tanítása területén is szélesebb körben lennének becsatornázhatók az oktatási intézmények életébe. A lazább, rugalmasabb kommunikációt lehetővé tevő *online közösségi felületek alkalmasak lehetnek a jó gyakorlatok közlésére és a tapasztalatok megosztására,* valamint a visszajelzések fogadására, a referenciák megjelenítésére is.

Javasoljuk *a civil szerveződéseknek az asszertív, önkéntes, esetenként szakmai tapasztalatokkal felvértezett felnőtt lakosság előtt a kapuk megnyitását.* A fiatalok önkéntes munkájának az antibullying programok terén pedig azért lenne kiemelt jelentősége, mert az önkéntes munka *önmagában erősíti a másokért érzett felelősséget, az altruista*

hozzaállást, és hozzájárul a motivációs képességek bővítéséhez, amelyek a kortárs mentorra válás útján indíthatják el a programban önkénteskedő, érdeklődő fiatalokat.

A civil szervezetek támogatásra szorulnak annak érdekében, hogy minél több, a pedagógus- és gyermekvédelmi szakképzés által nem oktatott képességet taníthassanak továbbképzések és tréningek keretében, az iskolák pedig el kell hogy fogadják a civil szervezetek ez irányú proaktív fellépését.

Az iparág és a civil szféra együttműködésének kialakítására van szükség a bejelentésre és a bizonyítékok rögzítésére alkalmas okostelefon-alkalmazások kifejlesztéséhez, mert bár a világon számos ilyen alkalmazás segíti az iskolák életét, Magyarországon ez idáig nagyon kevés ilyen applikáció készült.

A kutatási mintánk öt olyan speciális oktatási rendszerben működő iskolát is tartalmaz, amelyek a részvételi konfliktusmegoldás módszereit alkalmazzák mindennapjaikban, nemcsak az intervenció, hanem a megelőzés során is. Természetesen nem azt állítjuk, hogy minden iskolának egy az egyben át kellene térnie az alternatív oktatási rendre. Megfontolandó azonban a hivatkozott oktatási intézmények resztoratív, közösségikonfliktus-megelőző és -megoldó gyakorlatainak tanulmányozása és jó gyakorlatként más oktatási intézmények mindennapi gyakorlatába való beépítése.

A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai az új büntetőeljárási törvényben

A különleges bánásmódot igénylő személyek¹ jogai, az eddigi szétszórt elhelyezéssel szemben, önálló fejezetben szerepelnek az új büntetőeljárási törvényben. A törvény indokolásának értelmében a jogalkotó célja az egyéniesítés szempontjainak hangsúlyosabb érvényesítése és az egyedi igényeinek kiteljesedése volt. Az új Be. XIV. fejezetében helyet kapó rendelkezések egyrészről meghatározzák, hogy kik azok, akik különleges bánásmódban részesülhetnek. Másrészt megjelenítik azokat a jogokat, amelyeket az eljáró jogalkalmazóknak a büntetőeljárás folyamán, az általános garanciákon túl biztosítaniuk kell. Harmadrészt pedig kitér a jogszabály arra is, hogyan és milyen módon kerülhet be valaki ebbe a csoportba. A tanulmány a jogok ismertetésén túl arra is figyelmeztet, hogy nem elég, ha a különleges bánásmódot igénylő személyek jogait törvényben szabályozzák, mert itt is igaz a tétel, miszerint minden jog annyit ér, amennyi betartatható belőle.

Előszó

Az új büntetőeljárási törvényben (a továbbiakban: új Be.) a jogalkotó igyekszik egy helyen szabályozni a különleges bánásmóddal kapcsolatos rendelkezéseket azért, hogy ezzel megkönnyítse a jogalkalmazók feladatát. A törvényhozó úgy rendelkezik az e körre vonatkozó normákról, hogy a különleges bánásmód biztosításának külön fejezetet szentel, de a csoporthoz tartozó személyek jogai mindamellet nemcsak a fejezetben található, hanem a törvény más helyein is, ugyanis továbbra is elszórtan szerepelnek a jogszabályban.

Sőt a gyermek- és tanúvédelemmel kapcsolatos rendelkezések magán a kódexen is túlmutatnak,² mivel a Be.-n kívül más jogszabályok is tartalmaznak ilyen intézkedéseket.³

¹ A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozó kiskorúakkal, a gyermekvédelemmel és a gyermekbarát igazságszolgáltatással kapcsolatos kutatásra lásd ugyanebben a kötetben Solt Ágnes: A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről.

² A hatályos Be.-ben is találunk olyan szabályokat, amelyek a sértettekkel kapcsolatos különleges bánásmódot igyekeznek biztosítani. A sértett tényleges eljárási helyzetének bemutatására lásd Róth, E.: What is the Real Interest of the Victim? In: Special Edition of the Proceedings of Criminology. New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern

A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok

A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok helye az új Be.-ben

A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok nagy része, mint említettem, a kódex XIV. fejezetében szerepel. Az itt elhelyezett rendelkezések alapja az egyéniesítés szempontjainak hangsúlyosabb érvényesítése és a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi igényeinek kiteljesedése. Ezek a szabályok egyrésztől meghatározzák, hogy kik azok, akik különleges bánásmódban részesülhetnek. Másrészt megjelenítik azokat a rendelkezéseket, amelyeket az eljáró jogalkalmazóknak a büntetőeljárás folyamán, az általános garanciákon túl biztosítaniuk kell. Harmadrészt kitér a fejezet arra is, hogyan és milyen módon kerülhet be valaki ebbe a csoportba.

Fő szabály szerint az idetartozó rendelkezések leginkább a sértetteket és a tanúkat illetik meg, persze csak abban az esetben, ha rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyek alapján a Be. XIV. fejezete rájuk vonatkozik. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabálya érvényesül csupán, hiszen a különleges bánásmódot igénylő személyeket, pusztán attól, hogy ebbe a csoportba tartoznak, nem feltétlenül ugyanazok a pluszjogok illetik meg.

Az új Be. fontos megállapítása, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a számára biztosított pluszgaranciákról, kivéve azokról, amelyekről a törvény nem engedi, mivel néhány esetben a Be. kötelezővé teszi a jogok érvényesülését. Ez azt jelenti, hogy bizonyos intézkedéseket a jogalkalmazónak kötelezően el kell végeznie. Az új Be. azt is kimondja, hogy a csoportban lévők számára megadott jogok is csak addig terjednek, ahol más (például a terhelt) jogai kezdődnek. Utóbbi megállapítás azt jelenti, hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

Europe. Proceedings of the 65th International Society for Criminology 11–14 March 2003, Miskolc, Hungary. Magyar Kriminológiai Társaság–Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004, pp. 396–404.

³ Például a büntetőeljárásban résztvevők, az igazságszolgáltatást segítők védelmi programjáról szóló 2001. évi LXXXV. törvény; a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény; a büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) Kormányrendelet; a gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény; a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény stb.

A különleges bánásmódot igénylő személyek köre

Fő szabály szerint – a törvényben meghatározott esetekben – különleges bánásmódot igénylő személy elsősorban a sértett⁴ és a tanú lehet. A sértett csak akkor, ha természetes személyről van szó. Jogi személy esetében kizárt a pluszgaranciák szavatolása.

A törvény értelmében a sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljárásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, illetve a kötelezettségeit teljesíteni.

A különleges bánásmódot igénylő személyes jellemzőihez tartozó körülmények között említhetjük az életkorát, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapotát, valamint a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyát.

Az eljárás tárgyát képező cselekménynél a jogalkotó a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellegét említi, e tényállások esetében a sértett különleges bánásmódot igénylő személynek minősül. Idetartoznak például a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, amelyek esetében a sértettek külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személyeknek minősülnek.

A fő szabály mellett a sértetten és a tanún kívül más személyek is ebben a bánásmódban részesülhetnek. A törvénynek megfelelően ebbe a csoportba tartozhat a védő, a szakértő, a szaktanácsadó, a vagyoni érdekelt, valamint mindezek, továbbá a sértett és a tanú segítői. Idesoroljuk azokat is, akik a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozó bármely személyre tekintettel számíthatnak különleges bánásmódra. A felsoroltak leginkább csak személyes védelemben részesülhetnek.

A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába sorolás megállapítása

Egyrészről a törvény erejénél fogva – jogalkalmazói döntés nélkül – különleges bánásmódot igénylő személynek minősül a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy; a fogyatékos személy; valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje. Másrészről a bíróság, az ügyészség

⁴ A hazai szakirodalomban a sértett – mint különleges bánásmódot igénylő személy – eljárási helyzetéről lásd Róth E.: A sértett helyzete a büntetőeljárásban az Európai Unió elvárásainak tükrében. Miskolci Jogi Szemle, Különszám, 2011, 155–167. o.

és a nyomozó hatóság vagy hivatalból, vagy az érintett indítványára dönthet arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódot igényel-e. Döntésének alapja mindig az egyéni értékelés.

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú esetében⁵

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és védelme érdekében történnek. A kímélethez tartozik például a törvény következő rendelkezése: fokozott körültekintéssel kell eljárni a csoportba sorolható személlyel kapcsolatban a magánéletét tekintve, és a kapcsolattartás során is. A védelemhez tartozhat például az olyan intézkedés, amikor az eljáró jogalkalmazó gondoskodik róla, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy az eljárási cselekmény folyamán, valamint helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Védelmi intézmény továbbá az is, amikor az eljárási cselekményt a hatóság különleges, erre a célra fenntartott helyiségben végzi, vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétét. A bíróság a tárgyalásról, vagy annak meghatározott részéről kizárhatja a nyilvánosságot.

A bűncselekmény jellegére tekintettel is különleges bánásmódban részesülhet a sértett, továbbá a tanú, amikor a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény valósult meg. Ebben az esetben a sértettek – az előbbieken túlmenően – különleges bánásmódban részesülnek. Az idesorolható többletintézkedések között szerepel, hogy a nyomozás során a sértettet csak a vele azonos nemű személy hallgathatja ki. A sértett jelenlétében zajló más eljárási cselekményen az eljáró nyomozó hatóság részéről a sértettel azonos nemű személynek is jelen kell lennie. Mindezekben túlmenően a nyomozó hatóságnak biztosítania kell, hogy a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt minden alkalommal ugyanaz a személy végezze. Az új Be. ugyanakkor azt is kimondja, hogy ezektől az intézkedésektől három esetben lehet eltérni: ha a sértett ezt kifejezetten kéri (sértetti indítványra), vagy amikor ehhez hozzájárul. Az eltérés

⁵ A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai – annak ellenére, hogy az új Be. igyekszik az idevonatkozó rendelkezéseket egy helyen szabályozni – nem mindig követhetők, mert a törvény új fejezetében vannak olyan jogok, amelyek a csoportba tartozókra általánosan érvényesek, és vannak olyanok, amelyek csak a tizenhatalcadik, illetve a tizenegyedik életévüket be nem töltőkre, továbbá vagy csak a sértettekre és/vagy a tanúkra, de előfordul az is, hogy a tanúk csoportján belül csak a tizenegyedik életévüket be nem töltött személyekre.

harmadik esete, ha az eljárás eredményességének biztosítása elkerülhetetlenné teszi a rendelkezésektől eltérést.

A különleges bánásmódot igénylő sértett esetében az új Be. további rendelkezése, hogy a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

Amikor a sértett nem töltötte be a tizennyolcadik életévét, a törvény értelmében az eljárási cselekményt az erre szolgáló vagy arra alkalmassá tett helyiségben kell elvégezni, kivéve ha az eljárási cselekmény ott nem hajtható végre, vagy a sértett jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése és kímélete, illetve védelme más módon is biztosítható. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt készít, amikor a sértett kiskorú. Az olyan helyszínen pedig, ahol a kiskorú sértett részvételét igénylő eljárási cselekmény folyik, a terhelt és a védő személyesen nem lehet jelen. A kiskorú érdekében és védelmében telekommunikációs eszköz alkalmazásával gondoskodnak arról, hogy az eljárási cselekményén kizárólag az eljáró bírót, ügyészt vagy nyomozó hatóság tagját lássa. A vádemelés után lehetőség van arra is, hogy a bíróság a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezze el. Azoknak a személyeknek, akik az eljárási cselekményen a kiskorú sértettel együtt részt vesznek, a kérdésfeltevési joguk annyiban korlátozott, hogy közvetlen kérdést nem tehetnek fel a sértettnek, csak erre vonatkozó indítvánnyal élhetnek. Abban az esetben pedig, amikor a kiskorú sértett részvétele a tárgyaláson kötelező, a bíróságnak a nyilvánosságot ki kell zárnia a tárgyalás e részéről. Nem zárt tárgyalásról van ekkor szó, mert nem a tárgyalás egészéről zárják ki a nyilvánosságot, hanem csak arról a részéről, ahol a kiskorúnak jelen kell lennie.

Az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét még nem töltötte be, a fentiekén túlmenően pluszjogokat kap a törvénytől. Ebben az esetben a bíróság a sértett védelme érdekében hivatalból vagy indítványra mellőzheti a sértett tanúként történő kihallgatását, de csak akkor, ha a kihallgatás a nyomozás folyamán már megtörtént, továbbá, ha arról kép- és hangfelvétel is készült. A sértett nyomozás során tett tanúvallomása bizonyítási eszközként viszont felhasználható.

Az új Be. értelmében a 18 éven aluli tanú vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Ha a kiskorú sértettet tanúként is kihallgatják, akkor ez a szabály a sértettre is vonatkozik, amennyiben nem töltötte be a tizennyolcadik életévét. A későbbiek folyamán látni fogjuk, hogy a fiatalkorú terhelt esetében is érvényes ez a szabály.

Az eddigiek alapján látjuk tehát, hogy kiskorú sértett esetén a különleges bánásmód az életkori sajátosságok alapján⁶ illeti meg a sértettet, nem a bűncselekmény jellege miatt, mivel utóbbihoz az említett nemi bűncselekmények tartoznak, függetlenül attól, hogy a sértett kiskorú-e, vagy sem.⁷ A nemi bűncselekmények felnőtt sértettjeit is megilletik azok a jogok, amelyek a különleges bánásmódhoz tartozó személyek esetében járnak. Természetesen, ha a sértett ezeknél a bűncselekményeknél kiskorú, akkor az életkori sajátosságainak megfelelően pluszgaranciákat is kap, amelyek egy része a jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik, de egy részüket az új Be. a kötelező intézkedések között említi. Ezek a jogok nemcsak az új Be.-ből erednek, hanem már a hatályos eljárási törvényben is szerepelnek.

A kiskorú sértettre vonatkozó jelenlegi szabályozás értelmében a következő rendelkezéseket találjuk a hatályos Be.-ben:

- képviselétét a törvényes képviselője látja el;
- sérelmére elkövetett meghatározott bűncselekmények⁸ esetén a büntető-eljárást soron kívül kell lefolytatni;
- idézésében, illetve értesítésében egyidejűleg a kiskorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon tájékoztatást kell adni az idézés, illetve értesítés tartalmáról;
- idézéséről gondozóját azzal a felhívással kell értesíteni, hogy a megjelenéséről gondoskodik (ha a kiskorú a tizennegyedik életévét nem töltötte be, a gondozója útján kell idézni, illetve értesíteni); ha kiskorú nem jelenik meg, és gondozója nem igazolja, hogy a kiskorú meg nem jelenésében vétlen, a gondozó rendbírsággal sújtható, és a meg nem jelenéssel okozott költség megtérítésére határozattal kötelezhető;

⁶ Ezt juttatja kifejezésre az a több évvel elkezdődött projekt, amely a gyermekbarát igazságszolgáltatás név alatt „híresült” el. Számtalan tanulmány született ezzel kapcsolatban, például Gyurkó Sz.: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. In: Vókó Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 49. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012, 107–117. o.; Balázs R. – Gyurkó Sz. – Németh B.: Büntetőeljárás alá vont fiatakorúak eljárási jogainak érvényesülése az Európai Unióban. *Ügyészek Lapja*, 2017/3–4., 87–141. o.

⁷ A kiskorú veszélyeztetése bűncselekmények kapcsán folytatott kutatások között Solt Ágnes tanulmányát kell megemlítenünk. A szerző a kutatásakor száz aktát elemzett ebben a témában, és átnézte a legfrissebb ajánlásokat is. Lásd Solt Á.: i. m.

⁸ Élet, testi épség, egészség, nemi élet szabadsága, nemi erkölcs, a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmény miatt, vagy más, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, ha a kiskorú sértett érdeke – így különösen akkor, ha a sértett testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését a bűncselekmény jelentősen veszélyeztette –, illetve ha a terhelt az eljárás lefolytatásakor is ellátja a sértett nevelését, felügyeletét vagy gondozását, vagy egyébként is a sértett környezetében él.

- idézését és értesítését a törvényes képviselőjével is közölni kell;
- a nyomozási bíró előtti eljárásban az ügyész, a gyanúsított, a védő, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, valamint a kiskorú tanú gondozója és törvényes képviselője a tanúnak vagy kivételes esetben a gyanúsítottaknak a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását is indítványozhatja;
- a bíróság hivatalból, vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal az eljárásban részt vevő kiskorú védelme érdekében kizárhatja;
- a tanács elnöke az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője indítványára, valamint hivatalból a tanúnak, vagy kivételes esetben a vádlottnak zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását rendelheti el;
- a zártcélú távközlő hálózat útján kihallgatandó tanút a bíróságon elkülönített helyiségben kell elhelyezni. (Az elkülönített helyiségben kizárólag a tanú érdekében eljáró ügyvéd, kiskorú tanú esetében a törvényes képviselője vagy gondozója, illetve szükség esetén a szakértő, a tolmács és a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzet lehet jelen.)

Összehasonlítva a hatályos⁹ és az új Be. szabályozását látható, hogy a következő pontokban tért el a jogalkotó a jelenlegi törvény rendelkezéseitől:

- ha a csoporthoz tartozó tanú kihallgatása telekommunikációs eszköz segítségével történik, az új Be. alapján az eljáró jogalkalmazó elrendelheti, hogy a tanú az eltérő helyen jelen lévő terheltet ne láthassa, illetve hallhassa;
- a jogalkalmazó elrendelheti továbbá, hogy a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságait technikai eszközökkel eltorzítsák.

⁹ A hatályos magyar szabályozás részletes bemutatására lásd Vaskuti A.: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2016. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32555/Disszertacio_VaskutiAndras_EDIT.pdf?sequence=1&isAllowed=y; Ódor É.: A gyermekkorú tanú kihallgatásának különös szabályai a polgári perekben és a büntetőeljárás során. Jogiforum.hu, 2016. július 14. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/789>; Répássy A.: Gyermek tanúk a büntetőeljárásban – kihallgatás a régi és az új büntetőeljárás törvény szerint. Arsoni.hu, 2017. november 14. <http://arsoni.hu/gyermek-tanuk-buntetoeljarasban-kihallgatas-regi-es-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-szerint/>

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a terhelt esetében

Nemcsak a sértett és a tanú tartozhat a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjához, hanem a terhelt is. Vagy azért, mert fogyatékos személynek minősül, vagy azért, mert a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be. Abban az esetben is a csoporthoz tartozhat, ha a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyára tekintettel ez indokolt.

A fogyatékos személynek minősülő terhelt

Külön jogszabály szerint fogyatékos személynek¹⁰ minősülő terhelttel szemben indított büntetőeljárásban a terhelt különleges bánásmódot igényel. Mindamellett az új Be. fogalmazása értelmében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság dönthet arról, hogy a terhelt nemcsak abban az esetben minősülhet fogyatékos személynek, ha a külön törvény szerint az, hanem ezen túlmenően is. A jogalkalmazó mérlegelési körébe tartozik, hogy a terhelt – a törvény szövege szerint – fogyatékos személynek minősülhet.

Az új Be. indokolása szerint azért van szükség arra, hogy a jogalkalmazó fogyatékosnak minősítse a terheltet a külön törvény hatálya alá tartozáson túlmenően is, mert

„[A] gyakorlatban számtalan esetben fordul elő, hogy egy terhelt az ügyben részt vevő más terheltnek kiszolgáltatott, vagy nemi identitása vagy más személyes jellemzője alapján folyamatos inzultusok érik. A közelmúltban nem egy példát lehetett hallani arra nézve is, hogy a terhelt éppen a sértett vagy a sértett hozzátartozói által került fenyegetett helyzetbe, vagy vált erőszak áldozatává. Az ilyen esetek elkerülését, illetve kezelését biztosítja egyebek mellett, hogy a büntetőügyben eljáró bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság a terhelt tekintetében is alkalmazhatja a kíméleti eszközöket, amely különösen az eljárási cselekmények megfelelő tervezése, végrehajtása útján képes a hasonló konfliktusok kezelésére.”¹¹

Ha a terhelt fogyatékos személynek minősülhet, és az eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság e személyek közé sorolja őt, akkor a jogalkalmazó arról is dönthet, hogy készül-e a fogyatékos terhelt részvételével lezajló

¹⁰ Fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja. [A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. tv. 4. § a) pont]

¹¹ A 2017. évi XC. törvény indokolása.

eljárás cselekményről kép- és hangfelvétel, továbbá megengedi-e igazságügyi pszichológus szakértő jelenlétét (mérlegelési jogkör).

Az új Be. az első esetben ugyanis úgy fogalmaz, hogy az eljárási cselekményen lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni, az utóbb említettnél meg az elrendelhető szót használja: „*elrendelhető, hogy igazságügyi pszichológus szakértő legyen jelen*”. A „lehetőleg” szó erősebb, mint az „elrendelhető”, és bár a „lehetőleg” után ott szerepel a „kell” is, mégsem teszi a törvény ezeket az intézkedéseket kötelezővé. Amennyiben ugyanis mindkét esetben úgy dönt a jogalkalmazó, hogy ezektől a törvényi rendelkezésektől eltekint, senki sem fogja ezt számon kérni rajta, legfeljebb csak egy általánosabb emberi jogi garanciára, a tisztességes eljárásra hivatkozással, amely hiány bizonyítása nem egyszerű.

A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt

Nemcsak a fogyatékos terhelt tartozik a különleges bánásmódot igénylők körébe, hanem a tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelttel szemben indított büntetőeljárásban is vannak olyan többletintézkedések, amelyek túlmutatnak az általános garanciákon.

Mivel a nemzetközi szabályok értelmében a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy gyermeknek minősül, függetlenül attól, hogy a magyar szabályozás szerint fiatakorúnak, vagy a tizenegyedik életévének betöltése előtt gyermekkorúnak – kivéve, amikor a Btk.-ban meghatározott bűncselekmények és egyéb feltételek esetén szintén fiatakorúnak –, mindenesetre biztosítani kell, hogy az eljárásban a más törvényekben¹² megfogalmazott, a gyermeket megillető jogok hatékonyan érvényesüljenek.

Ezen az általános tételen túlmenően azt is kimondja az új Be., hogy a tizenkilenc éven aluli terhelt vallomása, akár csak a tanú vallomása, műszeres vallomás-ellenőrzéssel nem vizsgálható. Ezt a két pluszgaranciát az új Be. kötelezően írja elő, míg azokat a jogokat, amelyeket az előbbieken, a fogyatékos terheltnél is megemlítettem, mérlegelési jogkörbe tartozóként említi. Utóbbiakhoz tartozik tehát, hogy a tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelttel szemben indított büntetőeljárásban az eljárási cselekményen lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni, továbbá elrendelhető az igazságügyi pszichológus szakértő jelenléte.

¹² Lásd például a gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV., valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt.

A tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt

Ha a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyediket el nem érő személy követi el a Btk.-ban említett bűncselekményeket, és vele szemben büntetőeljárás indul, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések az egyéb személyek esetében

A sértett és a tanú segítői, a védő, a szakértő, a szaktanácsadó és a vagyoni érdekelt, valamint mindezek segítői vonatkozásában a Be. kimondja, hogy ezek a személyek meghatározott személyi védelemben részesülhetnek.

A tanú védelme

A szervezett bűnözés megjelenésével szükségessé vált Magyarországon a tanú jogi védelme. Mivel a tanú olyan személy, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, ezért vallomása értékes bizonyítási eszköz az eljárásban. Így a jogalkotónak és a jogalkalmazónak olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a tanú a vallomását ne csak megtegye, hanem meg is tudja tenni, és ennek ne legyenek rá nézve súlyos következményei.

A tanú védelme mindig és mindenhol az állam feladata és kötelessége. Mivel a büntető igazságszolgáltatásnak szüksége van a tanúk és más személyek közreműködésére, kötelezettséget kell vállalnia, hogy a büntetőeljárásban felépőket emiatt hátrány nem éri. A tanúk védelmét ennek megfelelően az új büntetőeljárási törvény szabályai között önálló részben találjuk, de ezen túlmenően az ilyen eseteket külön törvény is szabályozza.

A tanúvédelem módszerei

A cél a tanút fenyegető veszély legalacsonyabb szintre szorítása. A védelem lehet fizikai, illetve a tanúk egyes, különösen sebezhető csoportjait illetően pszichikai. A tanú védelmét szolgáló állami eszközök kínálata igen széles. Egyebek között idetartozhatnak

- az anyagi jogi eszközök;
- a fizikai vagy személyes védelem;
- az anonimitás;
- a különösen védetté nyilvánítás;
- a védelmi programba való felvétel: új személyazonosság biztosítása (elköltöztetés, megváltozott személyi adatok, a külső megváltoztatása).

A tanúvédelem terén megvalósuló számos pozitív változás mellett az eljárás szervezésével kapcsolatos egyes feladatokra – egyebek között a bírósági épületek célszerű kialakítására – a mai napig nem került sor, pedig erre már vannak átvehető nyugat-európai példák. Így aztán a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók általában továbbra is együtt várakoznak a bírósági folyosón.

Az anyagi jogi eszközök

Az anyagi jogi eszközök közül a tanú befolyásolásának büntetőjogi tilalma említhető talán az első helyen. Ez a hazai jogszabályban a „hamis tanúzásra felhívás” büntettként mintegy száz éve jelen van. A hatályos Btk. Különös Részében még két másik bűncselekmény is található, amelyek mind a tanúvédelem anyagi jogi eszközrendszerének tekinthetők (kényszerítés hatósági eljárásban, a tanú vesztegetéssel történő befolyásolása).

Fizikai védelem

A tanúk számára nyújtandó folyamatos fizikai védelemnek 1999-ig nem volt jogilag szabályozott rendszere. Ma már hatályban vannak a tanú személyi adatainak bizalmas kezelésére vonatkozó rendszabályok. Ennek értelmében a tanúként fellépő veszélyeztetett személy címét, gépkocsijának rendszámát a hatóságoknak titkosan kell kezelniük. Ha szükséges, akkor a tanú új nevet, rendszámot kaphat, és a lakhely ideiglenes vagy végleges cseréjére is lehetőség van. Mindezeket az állam részéről nyújtandó anyagi támogatás is kísérheti.

A fizikai védelemhez tartozik a személyi védelem is, amelynek általános szabályai a kódex részei, de a részletes rendelkezéseket az új Be.-n kívül, egy kormányrendeletben kell keresnünk.¹³

A személyi védelem a tanú folyamatos őrzését is jelenti, amely a személyes biztonságát szolgálja. A személyi védelemre vonatkozó adatokat az új Be. értelmében zártan kell kezelni.

Anonimitás

Az ügynevezett anonimitás – mint a tanúvédelem egyik lehetséges módszere – az új Be.-nek is része.¹⁴

¹³ A büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) Kormányrendelet.

Először 1994-től volt lehetőség arra, hogy a tanú adatait zártan kezeljék.¹⁵ 1998-tól kivételesen indokolt esetben a tanú nevének zárt kezelését is kimondta a jogszabály.¹⁶ Az 1998. évi Be. hatálybalépése esetén tehát hivatalból és kérelemre is lehetőség volt arra, hogy a tanú személyi adatait az iratok között elkülönítve, zártan kezeljék. (Ha a neve ismert maradt, akkor részlegesen anonimitásról, a tanú nevének zárt kezelése esetén pedig teljes anonimitásról beszélünk.) 2011-től megszüntették a személyi adatok zárt kezelése tekintetében az anonimitás két fajtáját.¹⁷ A hatályos Be. értelmében a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság hivatalból elrendelheti, kérelemre pedig elrendeli¹⁸, hogy a tanú személyi adatait az iratok között elkülönítve, zártan kezeljék.¹⁹

Az anonimitás szavatolása mellett a veszélyeztetett személyt különösen védett tanúvá is nyilváníthatják.

Távmeghallgatás (zártcélú távközlő hálózat – telekommunikációs eszköz)²⁰

A zártláncú televíziós berendezések, közismertebb hétköznapi nevén a videokonferencia, vagy szakmai körökben a távmeghallgatás – amikor például a tanú nem a tárgyalóteremben és nem a vádlott fizikai jelenlétében tesz vallomást – széles körű alkalmazása is kezd elterjedni Európában, és ezen belül hazánkban is.

Technikailag a telekommunikációs kapcsolattartás úgy képzelhető el, hogy a különböző helyiségek között hang-, vagy kép- és hangösszeköttetést teremtenek. Ez lehetővé teszi a történések kölcsönös és egyidejű figyelemmel kísérését.

Nemcsak védelmi és kíméleti szempontok miatt alkalmazzák, hanem az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében is.

Az új Be. nagyobb teret enged annak, hogy az egyes eljárási cselekmények telekommunikációs eszközök használatával történjenek. Ez azt jelenti, hogy

¹⁴ Lásd az Európai Unió Tanácsának 1995. november 23. napján kelt állásfoglalását a szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tanúk védelméről, 95/C/327/04. sz.

¹⁵ 1994. évi XCII. törvény

¹⁶ 1998. LXXXVIII. törvény

¹⁷ 2010. évi CLXI. törvény

¹⁸ Kérdés, hogy amikor az új Be. azt írja, hogy „elrendeli”, akkor ez valódi kötelezettséget jelent-e az eljáró jogalkalmazó számára.

¹⁹ Az anonimitás szabályozásának változásához lásd Szabó K.: Javaslatok az új büntetőeljárás törvény tanúvédelmi szabályaihoz. <http://ujbtk.hu/dr-szabo-krisztian-javaslatok-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-tanuve-delmi-szabalyaihoz/>

²⁰ A hatályos Be. a zártcélú távközlő hálózat elnevezést használja, míg az új Be. a telekommunikációs eszközt.

egyrészt az egyes kihallgatások és meghallgatások különböző helyszínek között mehetnek végbe, másrészt viszont ennél többet is jelent: az eljárásban a részt vevő személyek teljes körű jelenléte is biztosítható. A távmeghallgatás a tárgyaláson kívül a büntetőeljárás menete alatt bármikor, az eljárási cselekmények bármely formájában alkalmazhatóvá válik.

A hatályos Be. csupán néhány esetben engedi meg a telekommunikációs eszközök használatát, az új Be. nem csupán szélesíti a lehetőségeket, hanem kimondja, hogy ez a technikai eszköz az eljárás bármely szakaszában, tehát nem csak a vádemelés után használható, és a büntetőeljárásban részt vevő bármely személy vonatkozásában, bármely eljárási cselekménynél, annak egész tartamára nézve alkalmazható.

A telekommunikációs eszköz használatát indítványra és hivatalból is elrendelhetik. Ez az eszköz lehetőséget teremt arra, hogy a tartós vagy intenzív gyógykezelés alatt álló, a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozók jelenléte megoldható legyen. Mivel az ilyen eljárás sértheti a közvetlenség elvét, ezért minden esetben az eljáró jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy a telekommunikációs eszköz használata megengedhető-e az adott eljárásban.²¹

Mint említettem, indítványra is elrendelhető a távmeghallgatás. A sértett vagy a tanú akkor tehet erre indítványt, ha számára a megjelenés jelentős nehézséggel járna, de abban az esetben is, ha ez a fajta eljárás a jogérvényesítése, a kímélete vagy a védelme érdekében indokolt.

A valamennyi tanút érintő intézkedések köre

A valamennyi tanút érintő és a tanú helyzetét könnyítő intézkedések az új Be. ben is szétszórta szerepelnek. Ha áttekintjük az egész kódexet, és megpróbáljuk összeszedni a valamennyi tanúra vonatkozó intézkedések sorát, akkor olyan jogokat látunk, hogy például a tanú írásban tehet vallomást. Továbbra is lehetőséget ad az új törvény arra is, hogy a tanú személyes adatait zártan kezeljék, a tanú érdekében ügyvéd járhasson el, a felismerésre bemutatás esetén a felismerő észlelhetőségét ki lehet zárni, és a szembesítés is mellőzhető. Ezek legtöbbször lehetőségek, nem kötelező szabályok, és a jogalkalmazói mérlegelésen múlik, hogy a tanú ezekkel a jogokkal élhet-e.

²¹ Bár a törvény meghatározza azokat az eseteket, amikor fő szabály szerint a telekommunikációs eszközt igénybe kell venni, de minden ilyen esetben azt is megengedi, hogy e törvényi előírástól a jogalkalmazó eltérhessen, feltéve hogy megfelelő indoka van erre, vagy az elérni kívánt cél más módon is biztosítható.

A különleges bánásmódot igénylő tanút érintő intézkedések köre

A különleges bánásmódot igénylő csoportba sorolt tanú esetében az eljárás folyamán tett intézkedéseket a jogalkalmazóknak a tanúk kíméletével kell végezniük. További kötelező szabály, miszerint a tanú személyes adatait zártan kell kezelniük, személyes védelemben kell részesíteniük, meghatározott feltételek esetén pedig a tanút egyrészt különösen védetté kell nyilvánítaniuk, másrészt pedig fel kell venniük a külön törvény által szabályozott védelmi programba. A jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik a törvény azon rendelkezése, miszerint a tárgyalás nyilvánosságát korlátozzák-e vagy sem, mivel ez utóbbi esetben az új Be. úgy fogalmaz, hogy a tárgyalás nyilvánossága korlátozható.

A tanúvédelem hiányosságai

A technikai jellegű lehetőségek még ma sem teljeseek. Más, főleg nyugat-európai országokban léteznek már személyi riasztó felszerelések, ezek segítségével a megfenyegetett polgár azonnal riaszthatja a rendőrséget.²²

Az eljárás szervezésével kapcsolatos feladatok elvégzése, egyebek között a bírósági épületek célszerű kialakítása sem történt meg. Ez azért lenne fontos, hogy a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók külön várakozhassanak a bírósági folyosón. Angliában például új bírósági épületeket már csak úgy építenek – a régieket is úgy alakítják át –, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várakozhatnak, és külön útvonalakon közelíthetik meg őket.

Fontos kérdés, hogy a tanúk jogai nem érinthetik a terheltek és a védők jogait, a tanúvédelem pozitív intézkedései sohasem történhetnek a terhelt kárára. Ha megnéznénk az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntéseit, akkor azt látnánk, hogy számtalan esetben azért marasztaltak el országokat, mert a terhelt bűnösségét védett tanúk vallomására alapították, s ezzel megsértették a tisztességes eljárás elvét.²³

Összegzés

A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjához tartozás tehát három tényező függvénye lehet: az életkoré, az állapoté és az eljárási helyzeté.

²² Például Svédországban ez hatékonyan működik.

²³ Az EJEB-döntések elemzése önálló tanulmány témája lehet. Lásd erre: S. Gluščić – G. Klemencic – T. Ljubin – D. Novosel – D. Tripalo: Procedural Protective Measures for Witnesses: Training Manual for Law-enforcement. Agencies and the Judiciary, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2006, pp. 47–48.; Szabó K.: i. m.

Az első akkor alapozza meg a különleges bánásmódban részesülés szabályainak érvényesülését, ha a büntetőeljárás résztvevője tizennégy vagy tizennyolc éven aluli személy. (Gyermekkorú, fiatalkorú, kiskorú személy attól függően, hogy a terheltről, a sértettéről, esetleg a büntetőeljárás más résztvevőjéről van-e szó.) A második helyen említett állapot a fogyatékos személyekre utal. A harmadik szempont pedig a viszony, amely abból ered, hogy például a sértett egy súlyos, többnyire szexuális bűncselekmény áldozata lett, de idetartozik a fenyegetett helyzetbe kerülő tanú is, akit az államnak meg kell védenie, ha a vallomását bizonyítékként fel akarja használni a perben.

A tanúvédelemnél pedig az új Be. szerint alapvetően négyféle intézkedést kell megemlítenünk: a személyi adatok zárt kezelését, a különösen védett tanúra vonatkozó rendelkezéseket, a személyi védelmet, ami gyakorlatilag a tanú biztonságát szolgáló folyamatos őrzést jelenti, és a védelmi programban való részvételt. Ezeken túlmenően viszont a Be. egyéb lehetőséget is ad a tanúnak, amelyek szintén a hazai tanúvédelem eszközrendszerét gazdagítják. Ezek az írásban megtehető tanúvallomás, az ügyvéd igénybevétele, a szembesítés mellőzhetősége és a felismerésre bemutatás esetén a felismerő észlelhetőségének kizárása.

A tanulmányban említett tanúvédelmi rendelkezések egy része minden tanút megillet. Vannak viszont olyanok, amelyek csak a különleges bánásmódot igénylők esetében érvényesek. Az utóbbihoz tartozó rendelkezések a tanúk kímélete, a tárgyalás nyilvánosságának korlátozhatósága, a személyes adatok zárt kezelése, a különösen védetté nyilvánítás és a védelmi programba történő felvétel.

Mivel a büntetőeljárás, ezen belül is a tanúvédelem egyik célja, hogy a tanú befolyásmentesen tehesen vallomást, ezért a Btk. Különös Része bizonyos magatartásokat büntethetővé nyilvánít. Ezek a hamis tanúzásra felhívás, a kényszerítés hatósági eljárásban és a tanú vesztegetéssel történő befolyásolása.

Utószó

A jogszabály indokolásában megfogalmazott ígéret – miszerint a jogalkalmazói munka megkönnyítése érdekében a jelenlegi széttagolt rendszert megváltoztatva egy helyen szabályozza az új Be. a különleges bánásmódot igénylő személyekre vonatkozó normákat – mégsem valósult meg.

A hatályos normára jellemző széttagoltság a jövőben is elnehezíti a jogalkalmazást, és akadályozza az egyéniesítés tényleges érvényesülését. És azt se feledjük, hogy nem elég, ha a különleges bánásmódot igénylő személyek cso-

portjához tartozók jogait törvényben szabályozzuk, mert itt is igaz a tétel, miszerint minden jog annyit ér, amennyi betartatható belőle.

Tanulmányomban éppen arra szerettem volna rámutatni, hogy a különleges bánásmódot igénylő személyek tekintetében igazából új jogintézmények nem születtek, mindössze a Be.-ben való elhelyezésük változott, persze nem úgy, ahogy azt a jogalkotó ígéri. A legnagyobb akadály továbbra is az, hogy a Be. egyrészt nem fogalmaz mindig egyértelműen, gondolok itt a „lehetőleg” szó használatára, másrészt sok esetben az igék *-hat*, *-het* végződésűek, amelyek esetében a jogászok értelmezése szerint arról van szó, hogy egy törvényben szereplő intézkedés végrehajtása nem kötelező, hanem lehetőség csupán, és mint ilyen, a jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik.

Vajon melyik igejelentésre gondol a magyar jogalkotó, amikor valamilyen intézkedést a *-hat*, *-het* igeképző segítségével ír le? Az említett képző segítségével leírt igéknek különböző jelentésárnyalatai vannak. Ennek megfelelően értelmezhetjük az ilyen igéket úgy is, hogy

- a) a jogalkalmazó képes egy intézkedés végrehajtására, mert van hozzá eszköze;
- b) a jogalkalmazónak módja, lehetősége van a cselekvésre;
- c) a jogalkalmazónak jogában áll cselekedni;
- d) a jogalkalmazó intézkedése valószínű, hogy bekövetkezik, végbemegy;
- e) a jogalkalmazó intézkedése bizonyosan folyamatban van;
- f) a jogalkalmazó intézkedése szükségszerűen végbemegy, bekövetkezik.

Például, amikor a Be. azt írja, hogy az igazságügyi pszichológus szakértő jelen lehet a fogyatékos terhelt kihallgatásán, akkor ez több jelentéstartalommal bír. Jelentheti azt is, hogy a bíróság képes ilyen intézkedést végrehajtani, van hozzá eszköze, tud idézést küldeni, és akkor biztosan megjelenik a szakértő, vagy csak értesítést küld neki, és akkor valószínű, hogy megjelenik. Jelentheti azt is, hogy a bírónak jogában áll cselekedni, mert a törvény erre felhatalmazta. Jelenthet viszont mást is, a *-hat*, *-het* képző arra is utalhat, hogy van az igazságügyi szakértők között pszichológus, aki idézhető, vagyis nem azon múlik, hogy a jogalkalmazónak van-e kedve ennek az intézkedésnek a végrehajtásához, tehát nem a mérlegelési jogkörébe tartozó cselekményről van itt szó a jelentések értelmezéseinek többsége esetében, bár kétségtelen, hogy jelentheti azt is, amit a jogászok ilyenkor gondolnak: nem kell intézkedniük. Vajon a jogalkotó melyik jelentést akarta közvetíteni? Mivel ez nem egyértelmű, ezért az új Be. nem felel meg azon jogállami követelménynek, hogy a jogszabály félreérthetetlenül értelmezhető legyen.

Ez persze nem mindig a jogalkotó hibája, hiszen nyelvész körökben sem egyértelmű az úgynevezett *-hat*, *-het* képző, illetve a „ható ige” jelentése és használata. A hazai nyelvészeti szakirodalomban több tanulmány utal arra, miszerint nem egyértelmű ennek a képzőnek a használata, sőt több esetben meg is kérdőjelezzük „képző” mivoltát.²⁴

²⁴ Károly S.: A szóelemek általános kérdései. In: Tompa J. (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 361–362. o.; Keszler B.: Képző-e a *-hat*, *-het*? Magyar Nyelvőr, 1997/1., 86–90. o.; Csonka Cs.: A *-hat/-het* képzőről. Intézeti Szemle, 1998/5. http://epa.oszk.hu/02400/02431/00002/pdf/EPA02431_IntezetiSzemle_1998_1_05-13.pdf

A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük Budapest két városrészében

Az Európai Bizottság támogatásával zajló MARGIN projekt¹ célja egy komplex eszközrendszer kidolgozása volt a bizonytalanságérzetet meghatározó helyi problémák megismerésének, illetve kezelésének elősegítése érdekében. A projekt során a bizonytalanságérzet négy dimenzióját vizsgáltuk: az objektív dimenziót (az áldozattá válást); a szubjektív dimenziót (a bűnözéstől való félelmet); a társadalomgazdasági dimenziót (szociális sérülékenység); és a társadalomföldrajzi dimenziót (szomszédsági hatást). A Barcelona, London, Milánó, Párizs és Budapest két kiválasztott városrészében zajló kutatásunkban kombináltuk a kvantitatív (adatfeldolgozás és kérdőívezés) és a kvalitatív (mélyinterjú, résztvevő megfigyelés és fókuszcsoportos beszélgetés) kutatási módszereket. Eredményeink az emberek bizonytalanságérzetében szerepet játszó társadalomgazdasági és társadalomföldrajzi tényezők jelentőségére hívják fel a figyelmet, kiemelik a társadalmi kirekesztődés és a közösségi kohézió, illetve az adott környék és lakosság deprivált, marginalizált helyzetének bizonytalanságérzetre gyakorolt hatását.

Bevezetés

A MARGIN projekt kiindulópontját az adta, hogy a félelmi attitűdök sokszor ellentmondanak a bűnügyi statisztikai trendeknek, és inadekvátak: a kriminalitás csökkenése mellett jellemzően nem csökken hasonló mértékben a bűnözéstől való félelem, sőt a szubjektív és objektív helyzet közötti eltérés növekedése tapasztalható.² Így már a projekt kezdetekor egyértelmű volt, hogy a bizonytalanságérzet széles körű – kiterjedt módszertannal történő – vizsgálatára van szükség. A társadalomtudományok feladata annak vizsgálata, hogy milyen társadalmi, gazdasági, pszichológiai, kriminológiai tényezők járulnak hozzá a modern kor emberét jellemző bizonytalanságérzet kialakulásához.

¹ A *bűnözéstől való félelem kezelése* (angolul: *Tackle Insecurity in Marginalized Areas*) című és 653004. számú kutatás az Európai Bizottság támogatásával, a Horizon 2020 program keretén belül valósult meg.

² C. L. Ambrey – C. M. Fleming – M. Manning: Perception or Reality, What Matters Most When it Comes to Crime in Your Neighbourhood? *Social Indicators Research*, vol. 112, no. 2, 2014, pp. 877–896.

A MARGIN projekt kutatási dimenziói³

A bizonytalanságérzet objektív és szubjektív dimenziói

A bizonytalanságérzet *objektív dimenziója* az áldozattá válás, amelynek látható oldalát a rendőrségi statisztikai adatokból⁴, latens aspektusát pedig az áldozattá válási kérdőívekből ismerhetjük meg. A rendőrségi adatbázisok előnye, hogy lehetővé teszik olyan bűncselekmények vizsgálatát, amelyekre a viktimizációs kérdőívek nem képesek, valamint részletes információkat tartalmaznak az áldozatokról és elkövetőkről, még ha néhol pontatlanok is. Legfőbb hátrányuk pedig, hogy csak azokat a cselekményeket foglalják magukban, amelyeket a törvényi szabályozás bűncselekményként határoz meg és a nyomozó hatóság tudomására jut, az éves adatbázisok pedig a regisztráció és nem az elkövetés időpontja alapján jönnek létre. Az áldozattá válási kérdőíves kutatások ezzel szemben felméri a bűnözés rejtve maradó (a rendőrségi statisztikákban meg nem jelenő) oldalát is. Előnyük, hogy rendszeres lekérdezésük esetén pontosabb képet mutatnak egy adott ország bűnözési helyzetéről, míg hátrányuk, hogy a kérdezettek önbevallásán alapulnak és az áldozattá válást nem a jog fogalomrendszerével vizsgálják (például a válaszdón múlik, hogy egy adott eseményt bűncselekménynek tekint-e).

A bizonytalanságérzet fogalmának komplexebbé válásával egyre összetettebb, a jelenséget több aspektusból megragadó elméletek születtek a bűnözés szubjektív dimenziójának kutatásában. A legtöbb szerző szerint a bizonytalanság érzékelésének három aspektusát kell figyelembe venni: az *affektív komponens*t (a bűnözéshez kapcsolódó félelemérzet mint negatív mentális állapot); a *kognitív komponens*t (az áldozattá válás kockázatának kognitív kiértékelése); és a *viselkedéses komponens*t (a viselkedés megváltoztatása a személyes biztonság megőrzése érdekében, például egy veszélyes utca elkerülése éjszaka).⁵ Az affektív

³ A szakirodalom elemzése során felhasználtuk a MARGIN projekt keretében összeállított, publikusan elérhető szakmai anyagokat: S. Bellit – H. d'Arbois de Jubainville – R. Valente: State-of-the-art report, 2015. http://marginproject.eu/wp-content/uploads/2015/10/State-of-the-art_MARGIN.pdf ; R. Valente – I. Cruz – V. Verdolini: Desk-based review on the anthropological dimension of insecurity. <http://marginproject.eu/wp-content/uploads/2016/02/Desk-based-review-on-the-anthropological-dimension-of-insecurity.pdf>

⁴ Magyarországon: Egységes Nyomozóhatósági és Bűnügyi Statisztikai Rendszer (ENYÜBS).

⁵ J. Dittmann: Les causes de la peur: La mesure des sentiments d'insécurité et de la peur du crime en Allemagne et en France. *Déviance et Société*, vol. 29, no. 3, 2005, pp. 109–121.; B. J. Doran – M. B. Burgess: Putting Fear of Crime on the Map: Investigating Perceptions of Crime Using Geographic Information Systems. Springer, New York, 2012; E. Gray – J. Jackson –

elméletek szerint a bizonytalanságérzet leginkább a negatív érzelmi állapoton, félelemérzeten keresztül ragadható meg. A kognitív megközelítés alapján a bizonytalanságérzet egy kognitív kiértékelés következménye, amely során áldozattá válásunk valószínűségéről alkotunk mentális reprezentációt. A viselkedéses megközelítés szerint a félelem leginkább az alapján mérhető, hogy milyen viselkedésbeli eszközöket mozgósítunk az áldozattá válás elkerülésére (veszélyes környék elkerülése, biztonsági berendezések vásárlása stb.). A viselkedésemélet eredményei többnyire nem korrelálnak a többi megközelítés adataival.⁶

A fenti csoportosítás mellett érdemes elkülöníteni a félelem és szorongás fogalmait is. A bűnözéstől való félelem érzése konkrét, ami azt jelenti, hogy az érintett személy egy adott esemény bekövetkeztétől tart: például olyanétól, amely jellemzően előfordul a lakókörnyezetében, ami már megtörtént vele vagy hozzátartozójával egyszer, vagy esetleg amiről sokat hallott a televízióban. *Korinek* ezt úgy fogalmazza meg, hogy itt az áldozattá válástól való kockázatfelmérő racionális érzésről van szó.⁷ Ezzel szemben szorongásról akkor beszélhetünk, ha az érintett személy nem fogalmazza meg konkrétan azt az esetet, amitől fél, hanem pusztán a rossz hírek, vagy egyéb ok miatt folyamatosan rossz közérzete van, és általánosságban tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat. Ez egy absztrakt érzelem, amely nem az adott tényezők alapos mérlegelése alapján, de azok összességének hatására alakul ki.⁸

Valószínűleg az elméletek egyike sem képes teljes magyarázattal szolgálni a bűnözéssel kapcsolatos félelmek, illetve szorongások létrejöttére, ezért csak az okok együttes elemzése adhat megfelelő eredményt, amint azt korábbi hazai vizsgálatok is igazolják.⁹ Látni kell azonban, hogy mindegyik elmélet tartalmaz egy közös gondolatot, amely a rendezetlenség/rend kérdésköréhez kapcsolódva

S. Farrall: Feelings and functions in the fear of crime: Applying a new approach to victimisation insecurity. *British Journal of Criminology*, vol. 51, no. 1, 2011, pp. 75–94.; S. Valera – J. Guardia: Confirmatory factor analysis of an inventory of perception of insecurity and fear of crime. *Anuario de Psicología*, vol. 42, no. 3, 2012, pp. 327–342.

⁶ Kó J.: Félelem keletről nyugatra. A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon. In: Irk F. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 42.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 41–67. o.

⁷ Korinek László: *Kriminológia. I. kötet.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 391–394. o.

⁸ Barabás A. T.: *Áldozatok és igazságszolgáltatás.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014, 54–62. o.

⁹ Kó J.: *A bűnügyi statisztika és a bűnügyi helyzet változása.* Kézirat. Budapest, 1999

oda vezet, hogy megváltozik vagy rögzül a külvilág veszélyeiről alkotott kép, és állandósul a félelem.¹⁰

A bizonytalanságérzet társadalomgazdasági dimenziója

Ahogy a bizonytalanságérzet és a bűnözéstől való félelem fogalma újabb és újabb jelentéstartalommal gazdagodott az elmúlt évtizedek folyamán, a kutatók számára egyre inkább nyilvánvalóvá vált annak a szükségessége, hogy foglalkozzunk azzal a társadalomgazdasági és szociokulturális kontextussal is, amely a bizonytalanságérzettel kapcsolatos személyes attitűdök kereteként szolgál.¹¹

A *dezorganizációs elméletek* szerint a félelem szintje akkor kezd el jelentősen növekedni egy adott területen, ha megjelennek a társadalom széthullásának látható jelei, és ezzel összefüggésben a lakókörnyezet kedvezőtlen szubjektív képet kap (lásd például a törött ablakok elméletét¹²). A *társadalmi dezorganizáció elmélet* hívei¹³ a közösség összetartó ereje mint bizonytalanság elleni védőfaktor mellett érvelnek. A nagyobb kollektív hatékonysággal bíró közösségekben, ahol magasabb a társas kohézió szintje, nagyobb az informális kontroll (például egy bűncselekmény megállítására), ezért nagyobb a biztonságérzet is. A szociális integráció magas szintje és a kiterjedt, erős társas kapcsolatok csökkentik a közösség tagjainak félelmét.¹⁴

Ahogy a hangsúly a társadalmi és kulturális összefüggésekre helyeződött, a kutatók egyre inkább a posztmodern átalakulással járó strukturális változásokat tartották felelősnek a növekvő bizonytalanságérzetért. *Beck kockázattársadalom-elmélete* szerint a gazdasági növekedés és technológiai fejlődés eredményeképpen a társadalmak biztonságosabbak, mint valaha, mégis növekvő félelemérzet és

¹⁰ Barabás (2014): i. m. 54–62. o.

¹¹ P. van Soomeren – M. Schillings – N. Smits – T. Woldendorp – A. Jongejan – C. L. Davey – A. B. Wootton – M. Marselle: Reducing the fear factor. Guidance for addressing fear of crime and insecurity within urban development. Design Against Crime Solution Centre–University of Salford, Salford, 2008

¹² R. Sampson – S. Raudenbush: Seeing Disorder: Neighborhood Stigma and the Social Construction of “Broken Windows”. *Social Psychology Quarterly*, vol. 67, no. 4, 2004, pp. 319–342.

¹³ I. Brunton-Smith – P. Sturgis: Do neighborhoods generate fear of crime? An empirical test using the British Crime Survey. *Criminology*, vol. 49, no. 2, 2011, pp. 331–369.; M. Permentier – G. Bolt – M. van Ham: Determinants of Neighbourhood Satisfaction and Perception of Neighbourhood Reputation. *Urban Studies*, vol. 48, no. 5, 2011, pp. 977–996.

¹⁴ R. Sampson – S. Raudenbush: Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods. *American Journal of Sociology*, vol. 105, no. 3, 1999, pp. 603–651.

megszállottság társul a biztonság kérdésköréhez. A biztonsági kockázatok észlelésében jelentős változás következett be, egyre inkább eltávolodva a fenyegetések valós mértékétől.¹⁵ A társadalmi hatásokat hangsúlyozó elméletek szerint tehát a bizonytalanságérzet egy olyan jelenség, amelyet generalizált szorongás, társadalmi és gazdasági vonatkozású félelmek jellemeznek, és amelynek kontextusát radikális társadalmi átalakulások adják.¹⁶

A korábban említett növekvő bizonytalanságérzetre adott egyik lehetséges magyarázat a *jóléti államok krízise*. A második világháború után az európai szociális modell három fő pillére a munka, a család és a szociális jóllét volt, az állam pedig összetartó erőként megvédte a családot az állásvesztés kockázatától. A krízis következtében a foglalkozás társadalmi integrációs szerepe meggyengült a munkahelyek és a munkavállalói státus bizonytalansága miatt. A korábbi családi kapcsolathálózatok megszűntek, új családmodellek jelentek meg (egyszülős család, nukleáris család). A jóléti rendszer elégtelensége miatt az egyének függése fokozottabbá vált a bizonytalan családi erőforrásoktól. A krízis következtében újabb szociális kockázatok jelentek meg; a szegénység terjedése, bizonytalan és átmeneti foglalkozások megjelenése, a munka és anyaság összeegyeztethetlenné válása, az idősek életfeltételeinek romlása.¹⁷

A bizonytalanságérzet növekedése e szerint elsősorban a társadalom strukturális átalakulásának a következménye; az átalakulás a szociális és politikai struktúrák meggyengülésével, az informális kontroll eltűnésével és a szociális kohézió mértékének jelentős csökkenésével járt.¹⁸ A posztindusztriális városok világvárosokká válásával a városi élet új (észlelt vagy valós) veszélyei jelentek

¹⁵ U. Beck: Living in the world risk society. *Economy and Society*, vol. 35, no. 3, 2006, pp. 329–345.

¹⁶ Erről lásd Irk F.: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: Korinek L. (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. Pécs, 2004, 59–72. o.; A. Vieno – M. Roccato – S. Russo: Is Fear of Crime Mainly Social and Economic Insecurity in Disguise? A Multilevel Multinational Analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, vol. 23, no. 6, 2013, pp. 519–535.

¹⁷ G. Esping-Andersen: *I fondamenti sociali delle economie postindustriali*. Mulino, Bologna, 2000

¹⁸ R. Castel: *L'insécurité sociale: qu'est ce qu'être protégé?* Seuil, Paris, 2003; J. Covington – R. B. Taylor: Fear of crime in Urban Residential Neighborhoods: Implications of Between and Within-Neighborhood sources for current models. *The Sociological Quarterly*, vol. 32, no. 2, 1991, pp. 231–249.; D. Garland: *La cultura del control. Crimen y orden social en la sociedad contemporánea*. Gedisa, Madrid, 2005; L. Wacquant: *Punishing the Poor: the Neoliberal Government of Social Insecurity*. Duke University Press, Durham, 2009

meg.¹⁹ Ez minőségileg „újfajta félelem” kialakulását idézte elő, amelyet a magánszféra, a kontroll és megfigyelés technológiai eszközeinek kérdéskörei jellemeznek.²⁰ Albrecht felhívja a figyelmet az újfajta biztonsági kockázatokra is, amelyek a társadalmi átalakulással jártak: 1) a nemzetközi és határokon átívelő bűnözés megjelenése; 2) bűnözői hálózatok és szervezetek kialakulása; 3) a súlyos következményekkel járó szélsőséges erőszak terjedése (például terrorizmus).²¹ A strukturális átalakulással és globalizációval járó további makrotársadalmi probléma a *migrációs válság* Európában.²² A közösségeknek és intézményeknek e megváltozott strukturális feltételek között kell a biztonsági problémákra választ adniuk.

A bizonytalanságérzet társadalomföldrajzi dimenziója

A több évtizedes kutatás és elméletalkotás a bizonytalanságérzetet befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban nyilvánvalóvá tette, hogy a bizonytalanságérzet összetett jelenség, amelynek meghatározott társadalomgazdasági, szociokulturális, illetve tér- és időbeli kontextusa van. Kizárólag kvantitatív eszközökkel nem ragadható meg a maga teljességében, ezért a nagymintás kérdőíves kutatásokat antropológiai módszereknek, elsősorban résztvevő megfigyelésnek kell kiegészítenie. Az antropológiai megközelítés abból a feltevésből indul ki, hogy a körülöttünk lévő tér észlelését, a tér és egyén kapcsolatát alapvetően meghatározza a kulturális kontextus.²³ A terepmunka során a bűnözéssel kapcsolatos problémák mint társadalmi felépítmények jelennek meg, amelyeket a lakók közötti interakciók, életfeltételeik és a saját lakókörnyezetükről alkotott percepciójuk vizsgálatán keresztül ragadunk meg. A terepkutatás legfontosabb kérdései, hogy milyen területeket, milyen módon használnak egyes társadalmi csoportok – különös tekintettel a marginalizálódott közösségekre. Milyen összefüggés van a tér használata és fizikai jellemzői, a csoportok etnokulturális

¹⁹ S. Sassen: *Le città globali*. UTET, Torino, 1997

²⁰ M. Davis: *Città di quarzo. Manifesto Libri*, Roma, 1990

²¹ H-J. Albrecht: *Biztonság és bűnmegelőzés – objektív biztonság, szubjektív biztonság*. In: Virág Gy. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 47*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2010, 17–35. o.

²² J. Young: *The role of the police as amplifiers of deviance*. In: S. Cohen (ed.): *Images of deviance*. Penguin, Harmondsworth, 1971, pp. 27–61.; E. Goode – N. Ben-Yehuda: *Moral panics: Culture, politics, and social construction*. *Annual Review of Sociology*, vol. 20, no. 3, 1994, pp. 149–171.; K. Thompson: *Moral Panics*. Routledge, London, 1998

²³ C. San-Juan – L. Vozmediano – A. Vergara: *Self-protective behaviours against crime in urban settings: An empirical approach to vulnerability and victimization models*. *European Journal of Criminology*, vol. 9, no. 6, 2012, pp. 652–667.

háttére, egyes társadalomgazdasági faktorok és a biztonságérzet hiánya között? Egyes szerzők szerint a bizonytalanságérzettel kapcsolatos kvalitatív kutatások középpontjában az egyénnek kell állnia. Ahogy Killias kihangsúlyozza, a hatóságokat nem fogja érdekelni az áldozatkutatások eredménye, amíg nem sikerül olyan független változókat azonosítani (életmód, rutintevékenység, éjszakai aktivitás stb.), amelyekkel a bűnözési trendeket magyarázni lehetne.²⁴ A tér fizikai és társadalmi, bizonytalanságérzettel összefüggő jellemzőinek vizsgálatával a bizonytalanságérzet *társadalomföldrajzi dimenziójához* jutunk el, amely a MARGIN projekt megközelítésének egyik központi aspektusa.

A közvetlen, szociokulturálisan meghatározott fizikai tér, a lakókörnyezet egyes jellemzői tehát szintén hozzájárulnak a bizonytalanságérzet aktuális és állandó szintjéhez a lakosság körében. Soomeren a bizonytalanságérzet komplex jellegét hangsúlyozva, a személyes tényezők és szociokulturális kontextus mellett a bizonytalanságérzet *situációs kontextusát* tekinti a harmadik fő faktornak.²⁵ E szerint a bűnözéstől való félelmet jelentősen befolyásolják a környezet olyan jellegzetességei, mint a tételrendezés, az átláthatóság, a világítás mértéke vagy az áttekinthetőség. A bűnalkalmat biztosító situációs tényezőkkel jellemezhető teret Wortley és Mazerolle *kriminogén környezetnek* hívja.²⁶ A *bűnözési mintázatok elmélete* szerint pedig úgynevezett *hot spotok* és *cold spotok* fedezhetők fel, amelyek törvényszerűségek alapján és nem véletlenszerűen alakulnak ki: Brantinghamék az időbeli (évszakonkénti, napszakonkénti változás), illetve személyi mintázatok (elkövetői visszaesés, áldozattá válás ismétlődése) mellett területi mintázatokról beszélnek, szerintük a makroszinttől egészen a konkrét elkövetési helyszín szintjéig vannak eltérések.²⁷

Kerecsi a „mikrotér” bizonytalanságérzetre gyakorolt hatását környezeti és személyi típusú tényezőkre osztja fel. A *környezeti tényezők* a lakókörnyék fizikai jellemzőiből (például zaj, szemet, vagy a világítás elégtelensége) és társadalomgazdasági feltételekből (például munkalehetőség hiánya) fakadnak. A *személyi*

²⁴ M. Killias: Crime Surveys as Tools of Policy-making. In: Government of Catalonia, Ministry of Home Affairs: 10 Years of the Crime Victimization Survey in Catalonia. European Experiences. Assessment and Future Challenges. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2010, pp. 9–18.

²⁵ P. van Soomeren – M. Schillings – N. Smits – T. Woldendorp – A. Jongejan – C. L. Davey – A. B. Wootton – M. Marselle: i. m.

²⁶ R. Wortley – L. Mazerolle: Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application. In: R. Wortley – L. Mazerolle (eds.): Environmental Criminology and Crime Analysis. Willan, Devon, 2008, pp. 1–18.

²⁷ P. J. Brantingham – P. L. Brantingham: Crime pattern theory. In: R. Wortley – L. Mazerolle (eds.): i. m. 78–93. o.

típusú tényezők azokra az egyénekre és csoportokra utalnak, akiknek, illetve amelyeknek a viselkedése, megjelenése félelmet kelthet a lakosság körében: lézengő fiatalok, drogosok, szabályszegő autósok, hajléktalanok stb.²⁸ Egyes kutatók a lakókörnyezetben tapasztalható *kisebb jogsértések* bizonytalanságérzetre gyakorolt hatását hangsúlyozzák. Az alacsony intenzitású erőszak, antiszociális viselkedésformák, udvariatlanság szintén növelik a bizonytalanságérzetet, főleg akkor, ha a városlakó mindennap találkozik ezekkel a jelenségekkel a közvetlen életterében.²⁹ E tényezők hatása arra is magyarázatot nyújthat, hogy miért nem feltétlenül ott a legerősebb a bűnözéstől való félelem, ahol a legkiugróbb a bűncselekmények száma.³⁰

A MARGIN projekt kiemelt célja volt a *marginalizálódott lakókörnyezet* vizsgálata, ahol a mikrotársadalmi problémák – társas dezorganizáció; fizikai amortizáció; társadalmi, gazdasági és kulturális problémák – halmozottan fordulnak elő. Az ilyen területeken élők a bizonytalanságérzet magasabb szintjéről számolnak be, a területi áldozattá válási arányoktól függetlenül.³¹ A társadalmi egyenlőtlenségek koncentrációja a „mikrotérben” – a leromlott épületállomány és környezet, szociális lakások magas száma, a magas munkanélküliség, alacsony iskolázottság és jövedelem, felbomlott családstruktúrák, gyengébb közösségi kohézió – okozza tehát a bizonytalanságérzet magas szintjét, függetlenül a bűnözés objektív mértékétől.

A bizonytalanságérzetet befolyásoló személyes és demográfiai tényezők

A bizonytalanságérzet csökkentését célzó stratégiák egyik legfontosabb kérdése, hogy *kik válnak áldozattá*, vannak-e meghatározható demográfiai és szociokulturális jellemzőik. Egyes kutatások szerint a fiatalok körében gyakoribb a viktimizáció,

²⁸ Kerezi K.: A bűnmegelőzés és biztonságérzet területi összetevői. In: Irk F. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 11–40. o.

²⁹ F. Battistelli: Sicurezza Urbana: Il paradosso dell'insicurezza e il dilemma della prevenzione. Rassegna Italiana di Sociologia, vol. 52, no. 2, 2011, pp. 201–228.; S. Condon – M. Lieber – F. Maillachon: Insécurité dans les espaces publics: Comprendre les peurs féminines. Revue Française de Sociologie, vol. 46, no. 2, 2005, pp. 265–294.

³⁰ L. Sabbadini – M. Muratore: Fear of Crime in Italy. In: L. L. Sabbadini – M. Muratore – G. Tagliacozzo: Towards a Safer Society: The Knowledge Contribution of Statistical Information. ISTAT, Rome, 2009, pp. 207–236.; R. Sette: Società sicure e mutamento sociale: Possibili sfide per il futuro. Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza, vol. 8, no. 1, 2014, pp. 107–120.

³¹ R. Zauberman – P. Robert – S. Névanen – D. Bon: Victimation et insécurité en Ile-de-France: Une analyse géosociale. Revue Française de Sociologie, vol. 54, no. 1, 2013, pp. 111–153.

mivel többször járnak el otthonról és találkozhatnak idegenekkel. A kisgyermekes családok tagjai kisebb valószínűséggel lesznek áldozatok, mert több időt tartózkodnak az otthonukban.³²

Az áldozattá válás mellett más személyes tényezők is befolyásolják a bizonytalanságérzetet. Az *egészségi állapot* hatással van a bűnözéstől való félelem szintjére és a hatóságok közbiztonsággal kapcsolatos munkájának megítélésére is.³³ Az elégtelen egészségi állapot a hozzá társuló sebezhetőségérzésen, generalizált szorongáson és társas izoláción keresztül gyakorol hatást az egyén biztonságérzetére.³⁴

Jelentős hatással lehet az egyénre *a média által sugárzott kép* is, amely a folyamatos erőszakot és a bűncselekmények terjedését sugallja. Továbbá negatívan hathatnak *egyed-közszereplői megnyilvánulások* is, amelyek a terjedő bűnözés visszaszorítását ígérik, s eközben a bűnözést egy már elviselhetetlen jelenségeként mutatják be, különösen egy-egy riadalmat kiváltó eset kapcsán.³⁵ A média bizonytalanságérzetre gyakorolt hatása az egyéni *médiafogyasztási szokások* szűrőjén keresztül érvényesül. A hetvenes évek óta folyamatosan nő a bűnügyi hírekre szánt műsoridő³⁶, és akik napi rendszerességgel néznek ilyen híreket, magasabb félelemszintről számolnak be³⁷. Mindazonáltal nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy a média közvetlenül befolyásolná a félelemérzetet; a hatást a fogyasztott média típusa, a fogyasztás gyakorisága és az iskolai végzettség is jelentősen módosíthatja.³⁸

³² Kerezi K.: i. m. 11–40. o.

³³ Uo.; Dunavölgyi Sz.: A közbiztonságról és a rendőrségről alkotott vélemények területi jellemzői. In: Irk F. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 92–111. o.

³⁴ J. Jackson – M. Stafford: Public Health and Fear of Crime: A Prospective Cohort Study. *British Journal of Criminology*, vol. 49, no. 6, 2009, pp. 832–847.; T. Lorenc – S. Clayton – D. Neary – M. Whitehead – M. Petticrew – H. Thomson – S. Cummins – A. Sowden – A. Renton: Crime, Fear of Crime, Environment and Mental Health and Well-Being: Mapping Review of Theories and Causal Pathways. *Health Place*, vol. 18, no. 4, 2012, pp. 757–765.

³⁵ Barabás A. T. (2014): i. m. 58. o.

³⁶ J. De Maillard – S. Roché: Crime and Justice in France: Time Trends, Policies and Political Debate. *European Journal of Criminology*, vol. 1, no. 1, 2004, pp. 111–151.

³⁷ E. García-España – J. L. Díez Ripollés – F. Pérez Jiménez – M. J. Bénéitez Jiménez – A. I. Cerezo Domínguez: Evolución de la delincuencia en España: Análisis longitudinal con encuestas de victimización. *Revista Española de Investigación Criminológica*, vol. 2, no. 8, 2010, pp. 1–27.

³⁸ S. Roché: *Le sentiment d'insécurité*. Presses Universitaires de France, Paris, 1993; J. Dittmann: i. m. 109–121. o.

A demográfiai változók közül a *nem* és az *iskolai végzettség* jelentős bizonytalanságérzetet meghatározó tényezőnek bizonyult. A nők nagyobb mértékű félelemről számolnak be otthon és a lakókörnyezetükben is, továbbá jellemzőbbek rájuk az elkerülő viselkedésformák, mint a férfiakra.³⁹ Leginkább az alacsony iskolázottságú nők tartanak az áldozattá válástól.⁴⁰ Bizonyos bűncselekménytípusok esetében (például szexuális zaklatás) fokozottabb a nők veszélyeztetettsége, gyengébb fizikai kondíciójuk miatt pedig kevésbé tudják megvédeni magukat. A magas iskolai végzettség mint társadalmi tőke szintén lehetővé teszi a bizonytalanságérzettel való megküzdést. Az alacsonyabb iskolai végzettség pedig a félelem magasabb szintjével jár együtt.⁴¹

Az *életkor* és a *családi állapot* szintén befolyásolja a bizonytalanságérzet mértékét; elsősorban az idősek félnek a bűnözéstől és aggódnak a bizonytalanságot erősítő társadalmi folyamatok miatt. Paradox módon a magas félelemszint ellenére a nők és az idősek is kisebb valószínűséggel válnak áldozattá és tapasztalnak személyesen bűncselekményeket.⁴² A házas, partnerrel élő személyek általában alacsonyabb félelemről számolnak be⁴³, a férfiak viszont gyakran aggódnak a partnereik biztonságáért⁴⁴. Hasonlóan a terhesség a gyermekkel kapcsolatos aggodalmakat valószínűsíti.⁴⁵

A *foglalkoztatottság* hiánya és az alacsony *jövedelem* a félelemérzet fontos indikátora. A munkanélküliek nagyobb félelemről és a bűnözéssel összefüggő negatív társadalmi folyamatokkal kapcsolatos erősebb aggodalomról számolnak be.⁴⁶ A stabil munkahely és magas jövedelem többféle megküzdési módot

³⁹ S. Condon – M. Lieber – F. Maillachon: i. m. 265–294. o.

⁴⁰ Kó J.: Bűnözéssel kapcsolatos attitűdök vizsgálata Budapest két kerületében. In: Irk F. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 41. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004, 1–22. o. [2004a]

⁴¹ Barabás, A. T. – Irk, F. – Kovács, R.: The Hungarian Case. In: EU Research on Social Sciences and Humanities. Insecurities in European Cities: Crime-Related Fears within the Context of New Anxieties and Community-Based Crime Prevention. European Commission, Brussels, 2004, pp. 62–77.; R. Sette: i. m. 107–120. o.; R. Zauberman – P. Robert – S. Névanen – D. Bon: i. m. 111–153. o.

⁴² Korinek L.: Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1988, 150–151. o.; T. Le Goff: Peurs et victimation des personnes âgées: Au-delà des discours, quelle réalité chiffrée? Gérontologie et Société, vol. 34, no. 136, 2011, pp. 175–188.

⁴³ S. Condon – M. Lieber – F. Maillachon: i. m. 265–294. o.

⁴⁴ F. M. Pinkster: 'I Just Live Here': Everyday Practices of Disaffiliation of Middle-class Households in Disadvantaged Neighbourhoods. Urban Studies, vol. 51, no. 4, 2014, pp. 810–826.

⁴⁵ R. Zauberman – P. Robert – S. Névanen – D. Bon: i. m. 111–153. o.

⁴⁶ D. Hummelsheim – H. Hirtenlehner – J. Jackson – D. Oberwittler: Social Insecurities and Fear of Crime: A Cross-National Study on the Impact of Welfare State Policies on Crime-

tesz lehetővé (biztonsági eszközök vásárlása, mobilitás biztonságosabb lakóövezetekbe stb.) és a jóllét mutatóiként hozzájárulnak az egyén biztonságérzetéhez.

A bizonytalanságérzet és területi jellegzetességei Magyarországon

A magyarországi kutatások eredményei alapján elmondható, hogy megyei szinten sincs összefüggés az áldozattá válási arányok és a félelem szintje között – sem affektív, sem kognitív megközelítésű kutatások esetén.⁴⁷ Az *InSec – Bizonytalanságérzés Európa nagyvárosaiban* című kutatás eredményei szerint pedig a jóval biztonságosabb Budafokon sokkal inkább féltek a válaszolók az áldozattá válástól, mint a bűnügyileg fertőzött Ferencvárosban. A kutatás ezt azzal magyarázza, hogy a bűnnel gyakrabban együtt élni kénytelen polgárok jobban hozzászoknak a veszélyeztetettség érzéséhez, illetve hogy a bűnözéssel éppen csak akkor „ismerkedő”, objektívan jobb biztonsági helyzetű kerületben az új üzletközpontokhoz kapcsolódó növekvő bűnözés – még annak viszonylag kisebb volumene ellenére is – erősen rontott a lakók lelkiállapotán és biztonságérzetén.⁴⁸ Ugyanakkor Kereziék kutatása szerint a szociálisan deprivált területek magas bűnözési arányai ellenére a magas jövedelmű társadalmi csoportok tagjai gyakrabban válnak áldozattá (főként alkalmi lopások és gépkocsifeltörések esetében).⁴⁹

Az *Áldozatok és vélemények* című kutatásban megmutatkozott az úgynevezett *távolítás jelensége*, amely szerint a megkérdezettek hajlamosak a lakókörnyezetüket (azt a várost vagy községet, ahol élnek) inkább biztonságosabbnak vélni más területi egységekhez képest.⁵⁰ Egy másik, az OKRI kutatói által korábban Budapest három kerületében (V., IX., XXII.) végzett vizsgálat azt mutatta, hogy az állampolgárok környezetükben a legjelentősebb problémák között jellemzően első vagy második helyen nevezik meg a bűnözést, de kiemelt kerületi

related Anxieties. *European Sociological Review*, vol. 27, no. 3, 2011, pp. 327–345.; A. Vieno – M. Roccato – S. Russo: i. m. 519–535. o.

⁴⁷ Kó J. (2005): i. m. 41–67. o.; Kerezi K.: i. m. 11–40. o.

⁴⁸ *Insecurities in European Cities. Crime-Related Fear Within the Context of New Anxieties and Community-Based Crime Prevention (InSec, HPSE-CT-2002-00052)*. <http://www.insec.uni-hamburg.de>. Erről lásd Barabás T. – Irk F. – Kovács R.: *Félelem, bűnözés, bűnmegelőzés Európa nagyvárosaiban*. OKRI, Budapest, 2004

⁴⁹ Kerezi K.: i. m. 11–40. o.

⁵⁰ Kó J.: *A bűnözéstől való félelem*. In: Irk F. (szerk.): *Áldozatok és vélemények I.* OKRI, Budapest, 2004, 25–57. o. [2004b]

gondként jelölik meg a közlekedési helyzet megoldatlanságát, valamint az utcák rendezetlenségét, piszkos állapotát is.⁵¹

A bizonytalanságérzet területi jellegzetességeivel viszonylag kevés hazai kutatás foglalkozott. Az elérhető tanulmányok alapján összefüggés mutatkozott a település nagysága és a félelem szintje között: Budapesten számoltak be legnagyobb arányban félelemről a kérdezettek, és a település nagyságának csökkenésével arányosan mérséklődött a félelmet érzők aránya is.⁵² Továbbá, ahogy a *közbiztonságról alkotott képet* is leginkább a területi egység (régió, megye, település) fejlettségi szintje befolyásolja⁵³, úgy a bizonytalanságérzetet is más tényezők alakítják egy prosperáló területen, mint egy területi, infrastrukturális hiányosságokkal is megterhelt régióban vagy megyében⁵⁴. Az ilyen „*leszakadó régiókban*” többen érzik úgy, hogy romlott, a „*prosperáló régiókban*” pedig többen érzik úgy, hogy javult a közérzetük.⁵⁵ A bűnözést jellemzőbben nevezik meg fontos helyi – és a mindennapokat meghatározó – problémaként Budapesten, mint a többi megyében⁵⁶, ahogy az önmagukat áldozatnak vallók aránya is a település méretével arányosan csökken⁵⁷.

A bizonytalanságérzet és a bűnözéstől való félelem területi differenciáltsága tehát nem elsősorban az eltérő bűnügyi veszélyeztetettségre, hanem a lakosság közvetlen lakókörnyezetének megítélésére, valamint a társadalmi egyenlőtlenségekre vezethető vissza. Magyarország tekintetében a releváns kutatások megjelenésének ideje, illetve szűk köre miatt csupán a marginalizálódott és kevésbé marginalizálódott területek közötti általános eltérésekre tudunk rávilágítani, az indokok részletes feltárása későbbi kutatások feladata.

A bizonytalanságérzet kezelése

A szakirodalom csoportosításából kiindulva – de azt tovább egyszerűsítve – a bizonytalanságérzet kezelésére irányuló módszerek két fő típusát különböztethetjük meg: 1) a *fizikai tér használatán* alapuló módszereket (a fizikai környezet biztonságot sugalló átalakítását) és 2) a *közösségi kohézió fejlesztésére* koncentráló

⁵¹ Kerezsi K. – Finszter G. – Kó J. – Gosztonyi G.: Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V., IX. és XXII. kerületében. OKRI-Bíbor Kiadó, Budapest–Miskolc, 2003

⁵² Kó J. (2005): i. m. 61. o.

⁵³ Dunavölgyi Sz.: i. m. 92–111. o.

⁵⁴ Kerezsi K.: i. m. 11–40. o.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Kó J. (2004b): i. m. 1–22. o.; Kerezsi K.: i. m. 11–40. o.

⁵⁷ Kó J. (2005): i. m. 41–67. o.

megoldásokat. Utóbbi e helyütt magában foglalja a *közösségépítést* (a társadalmi szerveződések létrehozásának ösztönzése és segítése, vagy a közbiztonság hivatásos őreivel való együttműködés erősítése stb.) és a *bizalomépítő kezdeményezéseket* (lakossági fórumok, rendőri jelenlét és láthatóság fokozása stb.). Erdemes hangsúlyozni, hogy a módszercsoportok nem zárják ki egymást, együttes alkalmazásuk is lehetséges.⁵⁸

A fizikai tér használata

A *situatív bűnmegelőzés* kiindulópontja szerint a bűnelkövetői viselkedés racionális döntés eredménye, a bűncselekmények elkövetését pedig a vonzó alkalom generálja, illetve situatív tényezők befolyásolják, amelyeket gyakran könnyebben és egyszerűbben lehet megváltoztatni, mint az emberi magatartást. A koncepció szerint az úgynevezett *védelmi térségek* – a szociális szerkezetek fizikai kifejeződésének – megalkotása meggátolja a bűnt, így az adott területen nem jelennek meg a *félelmi térségek*.⁵⁹

A talán leggyakrabban használt – és kritizált – situatív bűnmegelőzési eszköz a *kamerás térfigyelés*. Nyilvánvaló, hogy nem állhat minden utcasarkon egy rendőrjárőr, azonban kamerák elhelyezésére van lehetőség. *Welsh és Farrington* megállapítása szerint a kamerás megfigyelés gyenge bűnmegelőzési hatékonyságú⁶⁰, a *bűnözés áthelyeződését* – a cselekmények máshol, akár koncentráltabban történő megjelenését – idézheti elő, illetve gyakran stigmatizáló.⁶¹ Az *építészeti bűnmegelőzés* a területek ilyen vagyoni védelmi eszközökkel való felszerelése helyett a terek életteli és rendeltetésszerű használatának elősegítését preferálja (például a rálátást akadályozó tárgyak eltávolításával javítható a területek *áttekinthetősége*), ami *természetes felügyeletet* (vagy *közösségi kontrollt*) generál: a terület használói, a járókelők figyelemmel tudják kísérni az eseményeket, így a felügyelet

⁵⁸ J. Henig – M. G. Maxfield: Reducing Fear of Crime: Strategies for Intervention. *Victimology: An International Journal*, vol. 3, nos. 3–4, 1978, pp. 297–313. Idézi Korinek L.: Félelem a bűnözéstől, rejtett bűnözés. In: Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerecsi K. – Lévay M. (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 371–391. o.

⁵⁹ Irk F.: Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In: Barabás T. (szerk.): *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2008, 78–106. o.

⁶⁰ B. C. Welsh – D. P. Farrington: Crime prevention effects of closed circuit television: a systematic review. Home Office Research Study 252. Home Office, London, 2002

⁶¹ Földes Á.: Árgus szemek – kamerás térfigyelés Magyarországon. *Fundamentum*, 2004/2., 19–40. o.

és jogosultság ellenőrzése külön személyzet és biztonságtechnikai eszközök nélkül is természetes módon létrejön.⁶²

A magyar városok térbeli társadalmi problémáinak megoldásához megfelelő lehet egy olyan fizikai és társadalmi rehabilitáció együttes alkalmazása (*városrehabilitáció*) is, amely a piaci és a hatósági, valamint az érintett lakossági szereplők közös és aktív részvételén alapszik, illetve a köz- és civil szféra új, egyenrangú és kölcsönös viszonyára épül.⁶³ A dzsentifikációval – az adott területen élő alacsonyabb társadalmi státusú csoportok magasabb státusú csoportokkal való felcserél(őd)ésével – járó városrehabilitáció ugyanis sok esetben a helyi közösségi és rokoni kapcsolatok felbomlásához vezet⁶⁴, a problémák pedig csupán áthelyeződnek⁶⁵, amit vélhetően az érintett aktorok és lakosok *együttműködésén* és *részvételén* alapuló, hatásvizsgálatokra építő, tervezett beavatkozással lehet megelőzni.

A közösségi kohézió fejlesztése

Az építészeti és szituációs bűnmegelőzés eszközei tehát gyakran támaszkodnak a helyi közösségre, így igénylik a közösségi kohéziót, illetve annak fejlesztését.⁶⁶ Az elképzelés a társadalmi dezorganizáció elméletén, illetve a chicagói iskola által a bűnelkövetővé válás és a lakókörnyezet társadalomgazdasági és kulturális sajátosságai között feltárt összefüggéseken alapul. A helyi közösségek szocializációs gyengesége, a társadalmi célok közvetítésére alkalmas intézmények hiánya, illetve a heterogén összetételből adódó kulturális fragmentáltság okán jelent meg a közösségi folyamatok szervezett erősítésének gondolata. 1930-ban a chicagói bűnmegelőzési stratégia (hivatalos angol nevén: *Chicago Area Project*) kifejezetten

⁶² Kara L.: Bűnmegelőzés építészeti eszközökkel. Lechner Tudásközpont, Budapest, 2017

⁶³ Kovács Z. – Szirmai V.: Városrehabilitációs beavatkozások és a térbeli társadalmi kirekesztés: A társadalmilag fenntartható városfejlődés budapesti lehetőségei. *Tér és Társadalom*, 2006/1., 1–19. o.

⁶⁴ Kerezi K. – Finszter G. – Kó J. – Gosztonyi G.: i. m.; T. Slater: The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 30, no. 4, 2006, pp. 737–757.; Tomay K.: Slumosodás és városrehabilitáció Budapesten. *Tér és Társadalom*, 2006/1., 93–107. o.; Nagy-Csere Á.: Nyomortelepéből mintalakótelep. Szocialista városrehabilitáció vagy a szegények fegyvelmezése? *Korall*, 2010/2., 45–67. o.; Berényi B. E.: Dzsentifikációkutatás a poszt-szocialista városokban – merre tovább? *Földrajzi Közlemények*, 2016/3., 204–215. o.

⁶⁵ Kerezi K. – Finszter G. – Kó J. – Gosztonyi G.: i. m.; Irk F. (2008): i. m. 78–106. o.

⁶⁶ Windt Sz.: A közösségi bűnmegelőzés eszközei. In: *Biztonságos város. Kézikönyv a városi bűnmegelőzés lehetőségeiről*. BM-VÁTI, Budapest, 2011, 75. o.

a problematikus közösségeket célozta meg, és elsősorban fiatalok szocializációját érintő közösségi intézmények alakításával igyekezett javítani a közbiztonságon.⁶⁷

A közösségi kohézió modelljén alapulnak a *közösségi bűnmegelőzés*⁶⁸, a *szomszédsági rendfenntartás*⁶⁹, illetve a *közösségi rendőrség*⁷⁰ összekapcsolódó fogalmai. A *közösségi bűnmegelőzés* csökkenti a félelmet, azonban még hatékonyabb, ha *közösségi rendőrséggel* párosul (több gyalogos járőr, közvetlenebb rendőr-lakos kapcsolat, rendőrségi tájékoztatás)⁷¹, hiszen a rendőrségbe vetett bizalom növekedése is csökkenti a félelmet⁷². Míg az úgynevezett *professzionális modell* a rendőrségi aktivitásra és a bűnüldözésre épül, addig ez a *közösségalapú modell* a helyi lakók és a rendőrök közötti, bizalmon alapuló kapcsolatban látja a biztonságos környezet kulcsát.⁷³ A közösségi rendőrség esetében a helyi önkormányzatnak és a közösségnek nagyobb beleszólása van a működésbe, mint a hagyományos rendőrség esetében; kevésbé centralizált, hierarchikus, bürokratikus szervezet, és elsősorban a helyi bűncselekmények és az antiszociális viselkedések felszámolásán dolgozik a lakosság bevonásával.⁷⁴

A kutatás módszertana

A MARGIN projekt kimondott célja volt, hogy hozzájáruljon a biztonsági problémákkal foglalkozó szakemberek munkájához és együttműködéséhez. Ennek érdekében a projekt olyan módszertant készített elő, amelyet a szakemberek

⁶⁷ S. Kobrin: The Chicago Area Project – A 25-Year Assessment. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. 332, no. 1, 1959, pp. 19–29. Idézi Borbíró A.: Bűnmegelőzés. In: Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezsi K. – Lévay M. (szerk.): i. m. 371–391. o.

⁶⁸ Lásd például G. Cordner: Reducing Fear of Crime. Strategies for Police. U.S. Department of Justice–Office of Community Oriented Policing Services, New York, 2010.

⁶⁹ Lásd például A. Longstaff – J. Willer – J. Chapman – S. Czarnomski – J. Graham: Neighbourhood policing: Past, present and future. A review of the literature. The Police Foundation, Washington, 2015.

⁷⁰ Lásd például Finszter G.: Bűnüldözés és rendészeti modellek. In: Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezsi K. – Lévay M. (szerk.): i. m. 790–814. o.

⁷¹ G. Cordner: i. m.

⁷² S. Maffei – L. Markopoulou (eds.): FIDUCIA. New European crimes and trust based policies. FP7 Research Project Report, vol. 1, 2013 <http://crimen.eu/images/stories/web/documentacion/2013/Volume1.pdf>

⁷³ M. Zagrodzki: Que fait la police? Le rôle du policier dans la société.: Éditions de l'Aube, Paris, 2012

⁷⁴ Windt Sz.: i. m.

használhatnak a bizonytalanságérzet kutatása, illetve kezelése során. Tehát a projekt módszertana annak talán legfontosabb eredménye is.⁷⁵

A projekt partnerei a kutatásba bevont öt város (Barcelona, Budapest, London, Milánó és Párizs) esetében végezték el a kvalitatív antropológiai terepmunkát (mélyinterjúk, résztvevő megfigyelés és fókuszcsoportos beszélgetés), illetve százfős mintákon, validálási céllal személyesen lekérdezték a projekt által kidolgozott kérdőívet – Milánó kivételével, ugyanis Olaszországban a kérdőív lekérdezésére – a többi kutatási területtől eltérően – tizenötezer fős mintán, telefonon került sor. Minden kutatási fázist megelőzött egy tesztidőszak, amikor az adott módszertani eszközt kipróbáltuk és a terepmunkát végző kutatók visszajelzései alapján fejlesztettük.

Mélyinterjúk

Az interjúkészítés fázisában minden kiválasztott városrészről öt kulcsszereplőt kerestünk meg, hogy minél mélyebb ismereteket szerezzünk az adott területről. Az interjúalanyok minden esetben a környék életének fontos szereplői voltak: intézmények képviselői (rendőrök, önkormányzatok munkatársai, szociális munkások), a civil társadalom tagjai (helyi, illetve helyben dolgozó civil szervezetek tagjai), továbbá olyan helyi lakosok, akik egyben a társadalomgazdaságilag marginalizált, illetve kriminológiailag sérülékeny csoportok szószólói. Az interjúk három fázisból álltak: 1) az interjúalany szerepének és más szereplőkkel való kapcsolatának megismerése; 2) a környék bemutatása az interjúalany szemével, kifejezetten koncentrálni annak társadalmi összetételére és az utóbbi évek fizikai változásaira – külön kiemelve a biztonság területét; és 3) a bizonytalanságérzet definiálása, a kérdezett biztonsággal kapcsolatos attitűdjei, illetve a környék biztonsági problémái és az azokra adott válaszok.

Résztvevő megfigyelés

A kiválasztott szomszédságok társas szokásainak és mindennapi életének megfigyelése által elsősorban az olyan társadalmi-kulturális tényezőket kívántuk megismerni, amelyek meghatározzák a bizonytalanságérzetet. A résztvevő megfigyelés során górcső alá vettük a bizonytalanságérzet említett négy dimenzióját, illetve az azok közötti kapcsolatokat; továbbá kutattuk a kapcsolatot

⁷⁵ A kutatás módszertanának bemutatásához felhasználtuk a projekt partnerei által kidolgozott, a terepmunkára vonatkozó iránymutatásokat tartalmazó belső felhasználású *Fieldwork guidelines* dokumentumot, amelyet Lucrezia Crescenzi, Riccardo Valente, Irene Cruz, Sonia Stefanizzi és Valeria Verdolini foglalt össze.

a tér és a bizonytalanságérzet között (például hogy az emberek bizonyos helyeket elkerülnek és kockázatosnak tartanak, vagy éppen preferálnak és biztonságosnak gondolnak, és miért). Mindennek érdekében a módszerre szánt hat hónapos időszakban (az egyszerű megfigyelés mellett) interakcióba lépünk a lakókkal és a területen dolgozó szakemberekkel, illetve további struktúrálatlan interjúkat készítettünk.

Fókuszcsoportos beszélgetés

A fókuszcsoportos beszélgetések során közvetlenül vontuk be az állampolgárokat a kutatás folyamatába. Területenként egy beszélgetésre került sor, amelynek öt résztvevőjét a mélyinterjúk során is használt három profil szerint választottuk ki, felhasználva a kutatás korábbi stádiumában szerzett kapcsolatainkat. A további kvalitatív információgyűjtés mellett a módszer célja a terpmunka korábbi stádiumaiban összegyűjtött eredményeinek átadása és továbbgondolása volt, a részt vevő személyek, illetve az általuk képviselt szereplők közötti kommunikáció megindítása által. Ennek érdekében a mélyinterjúk és a résztvevő megfigyelés után kiválasztottunk három, a környékre leginkább jellemző – bizonytalanságérzetet befolyásoló – biztonsági problémát. A videókkal illusztrált problémákat nem neveztük meg, definiálásukat a beszélgetőpartnerekre bíztuk, majd megkértük őket, hogy beszéljenek a saját érintettségükről, illetve arról, hogy a jelenség hogyan befolyásolja a környék lakóinak bizonytalanságérzetét. A beszélgetés utolsó fázisában megkértük a résztvevőket, hogy alkossanak véleményt a lehetséges beavatkozásokról, illetve beszéljenek az általuk fontosnak vélt lépésekről.

Kérdőívezés

A MARGIN projekt egyik legjelentősebb eleme a bizonytalanságérzetet célzó tematikus kérdőív összeállítása volt. A kérdőívtervezés úgynevezett *Delphi-módszerrel* valósult meg: a projekt partnerei összeállítottak egy 12 fős szakértői panelt, akik definiálták a különböző társadalmi csoportok bizonytalanságérzetének indikátorait. Az indikátorok összegyűjtéséhez felhasználtuk a kutatás korábbi fázisában másodelemzés alá vont áldozatkutatási kérdőívek – illetve azok rendőrségi adatokkal való összevetésének – tanulságait is.

Kérdőívünk olyan elemeket foglalt magában, amelyekkel vizsgálható a demográfiai, társadalomgazdasági és társadalomföldrajzi változók lehetséges hatása a bizonytalanságérzetre, illetve standardizált kérdéseket tartalmaz az áldozattá

válással és a bizonytalanságérzettel kapcsolatban. A kérdőív hat nyelven elérhető a MARGIN projekt hivatalos weboldalán.⁷⁶

A kutatási területek kiválasztása

A MARGIN projekt kutatási területeinek kiválasztásakor a bevont városok szomszédságait a bizonytalanságérzet előbbiekben meghatározott dimenziói alapján osztottuk fel. A konkrét indikátorok városonként változtak az adatok elérhetősége – illetve az elérhetőség területi szintje – szerint. A három dimenzió alapján nyolc profilt hoztunk létre a dimenziók magas és alacsony értékeinek kombinációiból (1. számú táblázat).

1. számú táblázat
A kutatási területek számításba vett profiljai
 (vastagon szedve a kiválasztott két városrész profiljai)

	<i>bűnözési faktor</i>	<i>szubjektív bizonytalanságérzet-faktor</i>	<i>depriváció faktor</i>
<i>számításba vett kombinációk</i>	magas	magas	magas
	magas	magas	alacsony
	magas	alacsony	magas
	magas	alacsony	alacsony
<i>elvetett kombinációk</i>	alacsony	magas	magas
	alacsony	magas	alacsony
	alacsony	alacsony	magas
	alacsony	alacsony	alacsony

Budapesten nem állt rendelkezésünkre mindhárom dimenzió esetében városrészekre bontott adat, így a kiválasztás első fázisában kerületi adatokkal dolgoztunk, majd a városrészekre vonatkozó döntés a városrészi szinten rendelkezésre álló kvantitatív és kvalitatív adatok alapján, illetve a kutatás megvalósíthatósági szempontjainak figyelembevételével történt. A bűnözés dimenzióját a *lakásbetörések* háztartások számához viszonyított arányszámával mértük. Az indikátor kiválasztásakor olyan bűncselekményt kerestünk, amelynek egyértelműen helyi lakosok az áldozatai. Ennek a kritériumnak leginkább a lakásbetörés felelt meg. A szubjektív bizonytalanságérzet mutatója az *iskolai végzettség* volt.⁷⁷ Ehhez elméleti alapot a MARGIN projekt korábbi fázisában vizsgált áldozatkutatási

⁷⁶ MARGIN questionnaire on perception of insecurity. <http://marginproject.eu/wp-content/uploads/2016/10/MARGIN-questionnaire-on-perception-of-insecurity.pdf>

⁷⁷ A huszonöt év feletti egyetemi végzettségűek lakosságon belüli arányával számoltunk.

adatok elemzésének eredménye adott, amely szerint az iskolai végzettség konzisztens indikátora a lakókörnyezeti és az otthoni biztonságérzetnek.⁷⁸ A társadalomföldrajzi és a társadalomgazdasági dimenziókat az *átlagos lakásárakkal* fogtuk meg, amely nem csupán az ingatlanok színvonalát, de a környék jellegét is megmutatja.⁷⁹ A kiválasztásnál a partnerek közös kutatói döntése alapján azokat a városrészeket részesítettük előnyben, amelyek esetében magas bűnözési rátát találtunk. Így az iskolai végzettség és a lakásárak négy kombinációja közül valamely kettőnek megfelelő területeket kerestünk (hiszen csupán két városrész vizsgálatára volt lehetőségünk).

Budapesten a két olyan kerület közül, amelyeket relatív magas bűnözés, magas bizonytalanságérzet és magas depriváció jellemzett (a XXIII. és a X.), a város szervezettebb részét képező Kőbányát választottuk kutatásunk *marginalizált* területének. Magas bűnözés, alacsony bizonytalanságérzet és alacsony depriváció szintén két kerület sajátossága volt (a II. és az V.), közülük a magas lakásárakról ismert II. kerületet választottuk nagyobb lakósűrűsége miatt. Utóbbi kerület városrészei közül kvalitatív szempontok (a Széll Kálmán tér múltja, a civil szervezetek koncentrált jelenléte stb.) alapján *Országút* városrésze esett a választásunk. A X. kerület esetében *Laposdűlő* kiválasztásának kvantitatív okát a magas bűnözési ráta és a relatív (kerületen belül is) alacsony lakásárak adták. A városrészeire vonatkozóan voltak iskolázottsági adataink is, amely alulmúlta a budapesti átlagot, míg a munkanélküliségi ráta meghaladta.⁸⁰ A kvalitatív okot pedig a már a kiválasztás idején is ismerten problémás Hős utca szolgáltatta.

Országút városrész

A MARGIN projekt kutatási fázisa tehát két, a fővárosban kiválasztott területen zajlott. Országút a II. kerület 33 városrésze közül az egyik. Kiemelt infrastrukturális szerepe van, mivel a Széll Kálmán téren keresztül összeköti a kerület külső – a Budai-hegyekben elterülő – részeit a belváros közlekedési hálózatával. Dél

⁷⁸ A lakókörnyezeti és otthoni biztonságérzet a vizsgált országok áldozatkutatásaiban konzisztensebben volt jelen, mint a bűnözéstől való félelem vagy a rendőrségbe vetett bizalomra vonatkozó kérdések.

⁷⁹ A vidékre vonatkozóan létezik kidolgozott deprivációs index (Koós B.: A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom*, 2015/1., 53–68. o.), amelynek Budapestre való átültetése bár felvetődött, arra a MARGIN projekt keretében nem volt elegendő időnk.

⁸⁰ Forrás: X. Kerület Kőbánya Integrált Településfejlesztési Stratégia. http://www.kobanya.hu/docs/kobanya/hu/news_attach/1827.pdf

felől a Városmajor és a Margit körút határolja, északon a Keleti Károly, a Zivatar és a Margit utca, valamint a Marczibányi tér. Nyugati határát a Budapest Hotel és a Garas utca adja, és a kerületrészt elnyúlik egészen a Duna-partig. A kutatás résztvevő megfigyeléses fázisa során kiemelt szerepet kapott a Széll Kálmán tér mint a kerületrészt zsúfolt infrastrukturális központja. A Széll Kálmán tér mellett a Millenáris parkban és a Fény utcai piacon végeztük további megfigyeléseinket. Mivel a piac elsősorban az idősebb korosztály társas interakcióinak színtere, az idősekkel készült interjúk többségét itt vettük fel. A kerületrészt határain kívül esik, de kutatásunkban szerepet kapott a Városmajor és a Vérmező is, amelyek a környékbeli hajléktalanok alkalmi élettereiként szolgálnak.

Laposdűlő városrész és a Hős utcai szegregátum

Laposdűlő a X. kerület (Kőbánya) tizenegy városrészének egyike, amelyet északról a Kerepesi út, keletről a Pongrác út és a kőbányai vasútvonal, délről a Kőbányai út, nyugatról pedig a Hungária körút, illetve az 1-es villamos vonala határol. A városrész életét meghatározóan befolyásolják a tömegközlekedési lehetőségek: elsősorban a 2-es metró és az 1-es villamos, valamint számos buszjárat könnyű elérhetősége. A környék belső életében kiemelt jelentőségű a kulturális központként funkcionáló Pongrác Közösségi Ház, az önkormányzat szociális ellátó szerveként működő Bárka Kőbányai Humánszolgáltató Központ, az Emberbarát Alapítvány Addiktológiai Gondozója, a Hős utcában tevékenykedő Kontúr Egyesület, illetve a hajléktalanokkal és szenvedélybetegekkel foglalkozó kőbányai Baptista Szeretetszolgálat Utcafront intézménye.⁸¹

Kutatásunk résztvevő megfigyeléses fázisában kiemelt figyelmet szentelünk a Hős utca 15/A és B szám alatt található lakóházainak, illetve a Hős utcai villamosmegállónak. A négyemeletes lakóházak szükséglakásnak épültek a súlyos lakhatási válság enyhítésére a két világháború között. Ekkor a város körül kialakuló nyomornegyedek (például Mária Valéria-telep, Augusztá-telep, Zita-telep stb.) lakói költözhettek ide, azonban a Hős utcai környezet és a kis lakásmérettel járó nyomor a beköltözők társadalmi-kirekesztettségi helyzetén semmit sem javított. A kilencvenes évek végén, illetve a 2000-es évek elején az ország elmaradottabb térségeiből cigány családok telepedtek be, ezzel etnikailag egyre homogénebbé formálva a lakónegyedet. Ettől kezdve a Hős utca egyfajta átmeneti térként szolgált a vidékről Budapestre irányuló migráció és a Budapestről kiszoruló szegények számára. Jelenleg a Hős utca 15/A és B épülete között

⁸¹ Teljes nevén: Utcafront Menedék Hajléktalan Személyek és Szendvedélybetegek Integrált Intézménye.

gazdasági és társadalmi eltérések fedezhetők fel (kiemelendő tényező például a szituatív bűnmegelőzés alapelveivel ellentétes helyzet: a B épületben nincs közvilágítás). A lakók munkaerőpiaci foglalkoztatása alacsony, és sok esetben kiszorulnak az egészségügyi ellátásból (a hiányzó tajkártya vagy a mentőszolgáltatás körülményessége miatt: egyes információk szerint csak rendőri kísérettel érkezik ki a mentő, bár saját résztvevő megfigyelésünk során mentőautót és tűzoltóautót is láttunk rendőr nélkül a házak előtt). A házakban sok a komfort nélküli lakás; a mellékhelyiségek kétlakásonként közösek, vagy a folyosón található; néhol hiányzik a meleg víz, a gáz, illetve a vízöblítéses vécé; és alacsony az internetlefedettség is. A szakkollégium kutatása⁸² szerint a lakók többsége egyáltalán nem érzi biztonságosnak a Hős utcát, és a telephez kapcsolódó nyilvános tereket is veszélyesnek tartják – a lakásokat és a függőfolyosókat ehhez képest biztonságosabbnak vélik. A szegregátumban lakók korfája meglehetősen fiatal, és a gyermekek sok (köztük számos nem kórbányai) nevelési és oktatási intézménnyel állnak kapcsolatban. A lakók között és a telep közösségének szervezésében a rokon kapcsolatoknak kiemelt szerepük van, de a lakók jelentős része az elmúlt években költözött ide, a nagy fluktuáció pedig megnehezíti a stabil lakóközösség kialakulását.

A kérdőíves kutatás eredményei

A MARGIN projekt során használt kérdőív összeállításának célja a bizonytalanságérzetet befolyásoló tényezők komplex vizsgálatának lehetővé tétele volt. A mérőeszköz felépítése a kutatás fókuszában álló négy dimenziót tükrözte. A demográfiai indikátorok (kor, nem, iskolai végzettség, családi és egészségi állapot, jövedelem stb.) mellett a bizonytalanságérzet szubjektív és társadalomgazdasági dimenzióját mérő, illetve az áldozattá válással kapcsolatos kérdéseknek is kiemelt szerepük volt. Mivel hazánkban a kérdőíves vizsgálat csupán az olasz – tizenötezer fős mintán lezajló – telefonos lekérdezést támogatta validálási céllal, így nem törekedtünk reprezentatív nagymintás adatfelvételre. A mintába ezért ötven-ötven fő került be a két vizsgált területről, összeállítása során a nemek és életkor szerinti egyenletes eloszlásra törekedtünk. A mintába összesen 40 férfi (Országút: 23, Laposdűlő: 17) és 60 nő (Országút: 27, Laposdűlő: 33) került be, az egyes korcsoportok tagjainak aránya pedig a következőképpen alakult: 18 és 35 év közöttiek: 29; 36 és 60 év közöttiek: 34; 60 év feletti:

⁸² Pillanatképek a Hős utcából. Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium gyorsjelentése a 2015 júliusában a budapesti Hős utcában végzett kutatásának eredményeiről. ELTE ARTSZ, Budapest, 2016

37 fő. Laposdűlő esetében a Hős utcai szegregátumban nem vettünk fel kérdőíveket, hiszen meglátásunk szerint a néhány ide jutó kérdőív zavarhatta volna az akkor még kezdeti stádiumban lévő résztvevő megfigyelést.

Bár a MARGIN kutatás alapvető célkitűzései között nem szerepelt a két vizsgált terület összehasonlítása, az eredmények egybevetése érzékeltetheti az eltérő társadalomgazdasági és társadalomföldrajzi jellemzőkkel bíró lakókörnyezetek bizonytalanságérzetre gyakorolt hatását.

A lakókörnyékhez való kötődést és a közösségi kohéziót a következő állításokkal kapcsolatos tízfokú attitűdskálákon mértük: „Szeretek ezen a környéken élni”; „Mi mind ismerjük egymást ezen a környéken”; „Ha bajban vagyok, számíthatok a környéken élők segítségére”. Mindhárom állítás esetében nagyobb volt az Országúton élők válaszainak az átlaga a laposdűlőiekéhez képest. A különbség leginkább a környékhez való kötődés (1. kérdés) esetében szembetűnő (9,10–6,60). A közösségi kohéziót mérő kérdések esetében kisebb volt az átlagok közötti eltérés (2. kérdés: 4,82–4,53; 3. kérdés: 5,79–4,81). A mintába kerülőkre vonatkoztatva tehát elmondható, hogy a marginalizálódott lakókörnyezetben élőkre – az elméleti fejezetben elhangzottaknak megfelelően – alacsonyabb szintű szociális kohézió és a lakókörnyezethez való gyengébb kötődés jellemző a gazdagabb lakókörnyezetben élőkhez képest.

2. számú táblázat
Lakókörnyezeti problémákkal kapcsolatos aggodalmak

A vizsgált környék		Mennyire aggódik a következő problémák miatt a környéken?				
		szegénység, megélhetési nehézségek	drogkereskedelem, más illegális tevékenységek közterületen	megbotránkoztató viselkedés (zajkeltés, részegek, szeméttelés)	az infrastruktúra hiánya	közterületek elhanyagolt állapota
Országút	átlag	3,69	2,98	4,68	1,64	3,59
	N	49	40	50	50	49
	szórás	2,27	2,26	3,22	1,16	2,40
Laposdűlő	átlag	7,05	7,09	6,96	3,13	4,73
	N	42	43	49	47	49
	szórás	2,70	2,77	2,95	2,68	3,22
Összesen	átlag	5,24	5,11	5,81	2,36	4,16
	N	91	83	99	97	98
	szórás	2,98	3,26	3,28	2,17	2,88

A kutatásban részt vevőket tízfokú skálán kérdeztük arról, hogy mennyire aggódnak egyes, a bizonytalanságérzettel összefüggő gondok miatt. A bizonytalanságérzet *társadalomgazdasági dimenziójára* utal a szegénység, a megélhetési nehézségek kérdésköre. Az infrastruktúra hiánya (egészség, oktatás, szabadidő, közlekedés stb.) és a közterek elhanyagolt állapota (közvilágítás hiánya, megrongált épületek és autók stb.) pedig a bizonytalanságérzet *társadalomföldrajzi dimenzióját* hivatott mérni. Az elméleti részben kisebb jogsértéseknek nevezett megbotránkoztató viselkedés különböző formái jelentősen befolyásolják a szubjektív bizonytalanságérzetet. A marginalizálódott lakókörnyezetben a társadalomgazdasági és mikrotársadalmi problémák többnyire koncentráltan fordulnak elő. Ahogy a 2. számú táblázatból is látszik, minden bizonytalanságérzetet befolyásoló gondot átlagosan súlyosabbnak ítélték meg a Laposdűlőn élők az országútiakhoz képest. A különbség leginkább a szegénység és a drogereskedelem esetén szembetűnő. Ahogy a későbbi fejezetekben látni fogjuk, a kábítószer-fogyasztás és -terjesztés az egyik legfontosabb kriminológiai és társadalmi probléma a marginalizálódott kutatási területünkön, ami elsősorban a Hős utcai szegregátumhoz kapcsolódik. Az infrastruktúra hiánya és a közterek elhanyagolt állapota szintén Laposdűlőn jelent súlyosabb gondot, a különbség viszont ebben az esetben kisebb mértékű. Természetesen ezek a problémák egészen más súlyossági szinten jelentkezhetnek egy gazdag és egy marginalizálódott lakókörnyezetben, még akkor is, ha a lakók mindkét területen problémaként észlelik ezeket.

A 3. számú táblázatban látható kérdésblokkal a bizonytalanságérzet szubjektív dimenzióját vizsgáltuk. Az 1. és a 4. kérdések (áldozattá válástól való félelem és a biztonság hiányához kapcsolódó érzelmek) a bizonytalanságérzet *affektív aspektusához* kapcsolódnak. A 3. és a 6. kérdések a bizonytalanságérzet *kognitív aspektusára* utalnak (veszély és a rendőrség munkájának értékelése), a 2. és az 5. kérdés pedig a *viselkedéses komponensre* (elkerülő viselkedések). A Laposdűlőn élők inkább aggódnak maguk és hozzátartozóik áldozattá válása miatt, viszont paradox módon az Országúton élőkhez képest kevésbé érzik azt, hogy nincsenek biztonságban a környéken. Az országútiak valamivel biztonságosabbnak ítélik meg a sötétedés után való egyedül sétálást, és a rendőrség munkájának átlagos értékelése is magasabb, mint a Laposdűlőn élők esetében. Ez az eredmény egybeesik a korábban, az InSec-vizsgálatban talált kutatási eredményekkel. Amikor az elkerülő viselkedésekre kérdezzük, az tapasztalható, hogy a Laposdűlőn élők körében átlagosan gyakoribb az egyedül, sötétedés után sétálás, viszont ehhez a veszélyesnek észlelt helyek nagyobb mértékű elkerülése társul.

3. számú táblázat

A bizonytalanságérzet szubjektív dimenziójára utaló kérdések

A bizonytalanságérzet szubjektív dimenziója	A vizgált környék								
	Országút			Laposdűlő			Összesen		
	átlag	N	szórás	átlag	N	szórás	átlag	N	szórás
Mennyire aggódik amiatt, hogy ön, vagy hozzátartozója bűncselekmény áldozatává válhat?	3,60	50	2,42	6,47	49	3,19	5,02	99	3,16
Milyen gyakran sétál egyedül sötétedés után a környéken?	2,58	50	1,67	4,90	49	2,96	3,73	99	2,65
Mennyire biztonságos sötétedés után egyedül sétálni a környéken?	5,20	50	3,11	4,22	49	3,72	4,72	99	3,44
Milyen gyakran érzi, hogy nincs biztonságban ezen a környéken?	6,53	49	2,60	3,67	45	3,09	5,16	94	3,17
Milyen gyakran változtat tervein, szokásain, hogy elkerüljön olyan szituációkat, amelyekben nem érzi magát biztonságban?	2,94	50	2,33	4,28	47	2,71	3,59	97	2,60
Mennyire biztos abban, hogy a rendőrség munkája hatékony a környéken?	5,97	39	2,70	4,98	45	3,07	5,44	84	2,93

Kismintás kutatásunkban tehát a bizonytalanságérzetet összességében magasabb mértékűnek találtuk a marginalizáltként kiválasztott Laposdűlőn, amit elsősorban nem a bűncselekmények objektív száma, hanem a társadalomgazdasági és társadalomföldrajzi tényezők, valamint a szociális dezorganizációval való mindennapos szembesülés (szemét, zaj, részegek, agresszív csoportok) magyarázhat.

A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák Országúton

Az intézményi és civil társadalom szereplőivel végzett mélyinterjúk és a résztvevő megfigyelés alapján Országút kerületrészben három, a lakók életét jelentősen befolyásoló problémát azonosítottunk: a hajléktalanproblémát, a betörésses lopásokat és az idősek átverését.

Hajléktalanprobléma

A hajléktalanság jelenléte Országúton egy olyan komplex társadalmi probléma, amely nagymértékben befolyásolja a lakók biztonságérzetét. A gond nem új keletű, a Széll Kálmán tér környéke a nyolcvanas évek vége óta kisebb-nagyobb hajléktalan csoportok gyülekezőhelye és élettere. Ebben a sűrű átmenő forgalom (potenciális hely kéregetésre) mellett jelentős szerepet játszott a kilencvenes évektől egészen az utóbbi évekig működő, egyfajta feketemunkaerő-piac a téren. Egy környéken dolgozó szociális munkás szerint minden hajnalban magyar és román származású, döntő többségben hajléktalan férfiak várakoztak itt alkalmi munkára, munkaadóik elsősorban építkezésekhez vették fel őket illegálisan dolgozni. A munkára várók körében gyakori volt a kisebb bűncselekmények – verekedés, késeles, lopások – elkövetése is. A Moszkva téren és a környékén lévő zezzugos átjárók területén éjszakánként akár súlyosabb bűncselekmények, például leütéses rablás is előfordult.

A tér átalakítása kiváló példája annak, hogy a fizikai környezet változtatásával miképpen alakítható a bűnözés és a bizonytalanságérzet társadalomföldrajzi dimenziója. A korábbi üzletek lebontásának – a terület átláthatóbbá tételének – és a tér fokozott kivilágításának köszönhetően a hajléktalanok és a helyi lakók véleménye alapján a bűnözés jelentősen csökkent, és a feketepiac is megszűnt. Utóbbi a szociális munkások szerint érzékenyen érintette a hajléktalanokat, akik így szinte az egyetlen munkalehetőségtől estek el. Az átalakítás után a lakókörnyék perifériájára szorultak (elsősorban a parkokba, a Vérmezőre és a Városmajorba, valamint a Retek utcába), csak egy részük tért vissza a terre.

A hajléktalanság problémája – amely természetesen nem korlátozódik Országútra, hanem az egész fővárosra kiterjed – elsősorban a hajléktalanellátó rendszer hiányosságaiból fakad. A hajléktalanszállók zsúfoltak, gyakran tizenhatan-tizennyolcan jutnak egy szobára. Az értékeiket nincs lehetőségük elzárni, gyakoriak a lopások és verekedések is. A hajléktalanok jelentős része emiatt nem is akar szállóra menni. Nincs lehetőség például arra sem, hogy a párok egy helyre kerüljenek, vagy akár arra, hogy a kutyájukat is bevigyék a szállókra. Többségük így az utcán próbál boldogulni, kéregetésből, kisebb lopásokból élnek. Ez a társadalom peremére szorult csoport, amelltt hogy félelmet kelt a lakosságban, az emberek részéről kirekesztésnek és stigmatizációnak van kitéve a mindennapokban.

Egy évtizedek óta kéregetésből élő interjúalanyunk beszámolója alapján az emberek egyre elutasítóbban és agresszívebben viszonyulnak hozzá, gyakran a helyiek teljes közönyével kell szembesülnie. A hajléktalanok könnyen fizikai

támadás áldozataivá is válhatnak; egy helyi civil szervezet dolgozója több olyan esetről is beszámolt, amikor a környékbeli parkokban bandába verődött fiatalok támadtak hajléktalanokra, és a helyi lakosság részéről is éri őket támadás.

A fentiekből kirajzolódik tehát a hajléktalanlét kilátástalansága és a kérdés komplexitása. A lakosság kirekesztő viszonyulása és bizalmatlansága, a hajléktalanellátó rendszer és a szociális intézmények diszfunkciója, és a tágabb értelemben vett társadalomgazdasági folyamatok mind-mind hozzájárulnak a probléma fennmaradásához. Fókuszcsoportos beszélgetésünkön a résztvevőket arra kértük, hogy vázoljanak lehetséges alternatívát, amely hosszú távon a probléma mérséklődéséhez vezethet. Az interjúalanyok elsődleges szempontként az ellátórendszer fejlesztését hozták fel; nagyobb anyagi ráfordításra és értékmegőrzők elhelyezésére lenne szükség a melegeidőkben, továbbá engedélyezni kellene, hogy a hajléktalanok bevehessék a kutyájukat is éjszakánként. Felvetődött a szociális lakások biztosításának a lehetősége, viszont egy résztvevő felhívta a figyelmet arra, hogy az önkormányzat korábbi ilyen kísérletei a helyi lakosság ellenállásába ütköztek. Ahogy a beszélgetés során körvonalazódott, a hajléktalanok megítélése nagymértékben függ attól, hogy az illető viselkedése mennyire mozog a szociális normák keretein belül; a békésen viselkedő hajléktalanokat gyakran megtűrik, vagy akár segítik is a környéken élők. A diskurzus végére a beszélgetőpartnerek egyetértettek abban, hogy a probléma rendészeti eszközökkel nem oldható meg, az utcán élőket az ellátórendszerbe kell valamilyen módon „beterelni”. Ezt megnehezíti, hogy a hajléktalanok egy része nem képes, vagy nem kíván változtatni az életvitelén. A vázolt megoldási javaslatok szerint a hajléktalanság problémájának megoldása érdekében makrotársadalmi szinten a jelenséget fenntartó társadalomgazdasági folyamatok megváltoztatására, helyi szinten az ellátórendszer fejlesztésére, az önkormányzat, rendőrség, polgárőrség és civil szervezetek fokozottabb együttműködésére lenne szükség.

Betöréses lopás

A kutatás korai fázisaiban, az intézményi és civil társadalom képviselőivel felvett interjúk, valamint a résztvevő megfigyelés során Országút kerületrészen egyik legfontosabb problémájának a betörések magas száma bizonyult. A rendőrségen magas beosztásban dolgozó interjúalanyunk is hangsúlyozta, hogy míg az erőszakos bűncselekmények egyáltalán nem jellemzők a környéken, a lakásbetörések, betöréses lopások, gépkocsifeltörések kezelése teszi ki a rendőrkapitányság rendészeti és bűnügyi munkájának legjelentősebb részét.

Milyen mértékben vannak hatással az Országúton élő lakók szubjektív biztonságérzetére a betöréses lopások, besurranások? A résztvevő megfigyelés

során a lakókörnyezetet körbejárva azt tapasztaltuk, hogy általánosan elterjedt volt a rácsok, biztonsági kamerák használata, különösen a földszinti lakások és üzletek esetében – nyilvánvaló volt, hogy a lakók tartanak a betöréstől. Bár a biztonsági rendszerek jókora visszatartó erővel bírhatnak a betörők számára, a rácsok időnként önmagukban biztonsági problémát jelentenek: a folyosókon elzárják a menekülési útvonalat, az erkélyre felszerelve pedig létrát képezhetnek a felső szomszédhoz.

A lakók félelme persze nem alaptalan, ahogy egy rendőrrel készült interjúban is megfogalmazódott, a környéken élők fokozottan ki vannak téve a betörés kockázatának. Ez a kockázat jelentősen növekszik az építkezések idején, amikor a megnövekedett zajterhelés miatt könnyebb feltörni úgy egy lakást, hogy a lakóközösség ne vegye észre. A hajléktalanokat segítő helyi civil szervezetek munkatársai is beszámoltak betöréses, besurranásos esetekről, amelyeket az intézményeik ellen követtek el.

A fókuszcsoport résztvevőit a betörés problémája kapcsán is arra kértük, folytassanak diskurzust a lehetséges megoldási módokról. Az interjúalanyok hangsúlyozták a lakosság felelősségét. A meghívott szakemberek a környéken dolgozva gyakran találkoztak a helyiek hanyagságával a biztonsági óvintézkedéseket illetően; tárva-nyitva hagyott garázsokkal, családi házakkal és irodákkal. A térfigyelőkamera-rendszer fejlesztése és kiterjesztése, továbbá a biztonsági rácsok és ajtók használata lehetséges megoldási módként vetődött fel. A beszélgetés során szóba került a közösségi bűnmegelőzés szerepe is; ha a lakók bármilyen gyanús mozgást, vagy zajt észlelnek, a rendőrség azonnali értesítése a legjobb eszköz a bűncselekmény megakadályozása érdekében.

A betörés problémáját tehát a korszerű biztonsági berendezések (rácsok, kamerarendszerek) megfelelő használata, a lakosság és rendőrség nagyobb mértékű együttműködése, valamint az egymásra figyelés, a társas kohézió növelése tudná mérsékelni.

Idősek átverése – trükkös lopások

Országút kerületrészen jelentős problémát okoznak az elsősorban időseket érintő trükkös lopások és átverések. Az elkövetők a legtöbb esetben valamilyen kitalált ürüggyel jutnak be az áldozatokhoz. Többnyire ketten dolgoznak, és míg az egyik lefoglalja az áldozatot, a másik értékek (készpénz, ékszerek) után kutat a házban vagy lakásban. Az áldozat lakásába való bejutás érdekében a csalók gyakran valamilyen közszolgáltató alkalmazottjának adják ki magukat, esetleg úgy tesznek, mintha valamilyen terméket árulnának, vagy úgy viselkednek,

mintha segítségre lenne szükségük a többnyire idős személytől (például balesetet szenvedtek, vagy a mosdót szeretnék használni). A helyi civil szervezetek dolgozóinak elmondása alapján az ő nevükkel is többször visszaéltek már a környéken. Az átverések másik formája, amikor az áldozatok közeli hozzátartozói iránt érzett aggodalmát használják ki és így próbálnak pénzt kicsalni tőlük, például azzal az ürüggyel, hogy az unoka kórházba került, és sürgősen pénzre van szükség az ellátásához.

A főként időseket érintő átverések újabb formái a termékbemutatók, amelyeken érték- vagy használati tárgyakat igyekeznek eladni az áldozatoknak, jóval a piaci értékük fölötti áron. Az erre épülő üzleti vállalkozások egyre gyakoribbak. Interjúalanyunk így számolt be erről az elkövetési módról:

„Amibe behúznak minket, hogy az önkormányzat nevében hadd jussak be a lakásba, vagy az önkormányzat nevében meghívjuk egy vérnyomásmérésre, és akkor jön a mágneses paplan 450 ezer forintért, helyben fölvert hitellel. Ez egy komoly probléma. [...] Vagy az az »orvos«, aki reméljük, hogy nem túl káros anyagot árul, ugye nem pontosan tudjuk, hogy mi az. 90 ezer forintért ad egy kapszulást, de nem meríti ki a bűncselekmény fogalmát. Csak azt tudjuk csinálni, hogy akárki telefonál, hogy vegyen-e, azt mondjuk, dehogy vegyen, Isten őrizz.”

Az időseknek tartott előadások egyre gyakoribbá válása, a polgárőrök és rendőrök általi tájékoztatások ellenére az idősek egy része mégis áldozattá válik. Különösen fenyegetett helyzetben vannak azok, akik a közösségtől elszigetelten élnek az életüket, nincsenek rokoni, szomszédi kapcsolataik, és nem járnak közösségekbe.

A fókuszcsoportos interjúalanyokat arra kértük, hogy vázoljanak lehetséges megoldási módokat az idősek trükkös átverésével kapcsolatban. A résztvevők első sorban a tájékoztatás fontosságát emelték ki. A rendőrség a polgárőrséggel, az önkormányzattal és az Idősügyi Tanáccsal karöltve igyekszik információval ellátni az idős korosztályt nyugdíjasklubokban és fórumokon, valamint a helyi folyóiratokban a kérdés kapcsán. Az interjúalanyok megfelelően tartották ezt a technikát az átverések visszaszorítására. A beszélgetésen részt vevők emellett a körzeti megbízott szerepét hangsúlyozták, akihez abban az esetben lehetne fordulni, ha nem vagyunk biztosak a hozzánk becsongető személy kilétét illetően. Jó gyakorlatként említették a villanyórák lakáson kívüli elhelyezésének lehetőségét, valamint az évenkénti leolvasást a havi gyakoriság helyett.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy a problémára soha nem lehet végleges megoldást találni, az elkövetők újabb módokat alkalmaznak majd, ahogy a korábbi átverési formák helyét egyre inkább a termékbemutatók és a roko-

okkal, illetve hozzátartozókkal való átverések veszik át. A lakosság figyelmének fenntartásával, a hatóságok, civil szervezetek és a lakosság együttműködésével mégis jelentősen csökkenthető az elkövetések száma.

A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák Laposdűlőn

A X. kerület Laposdűlő városrészében a mélyinterjúk és a résztvevő megfigyelés után a betöréses lopásokat, a kábítószer-fogyasztást és -terjesztést, illetve a lakhatási problémákat neveztük meg a bizonytalanságérzetet leginkább meghatározó helyi problémákként.

Betöréses lopás

A Laposdűlő városrész kutatási területként való kiválasztásában is szerepet játszó betöréses lopást kutatásunk mélyinterjúk fázisában csupán egy helyi lakó hozta szóba, a többi megkérdezett egyáltalán nem említette a bűncselekménytípust – de ezt ekkor még az alacsony esetszámnak tulajdonítottuk. A résztvevő megfigyelés során rengeteg olyan eszközt láttunk a területen, amelyek a betöréses lopás elleni védelmet szolgálhatják: térfigyelő kamerák és rácsok a Pongrác-telep lakóházain, kerítés és kamerák a Honvéd-lakótelep körül, és vasrácsokkal zárt lakások a Hős utcában. A Hős utcában hallottunk arról is, hogy egyes – az önkormányzat által fallal lezárt – lakásokba a szomszédból „átfúrtak” és az üres lakásban kábítószerrel tároltak, illetve marihuánát termesztettek. A Honvéd-lakótelep körül található kerítésekkel kapcsolatban felvetődött, hogy ezeket részben a betöréses lopástól való félelem miatt állíthatták fel, és a rendezett közeg elrettentő lehet az esetleges betörőknek. De egy fókuszcsoportos interjúalanyunk a betöréses lopással kapcsolatos panaszok eredményeként utalt a pongrác-telepi ajtók lecserélésére is.

A résztvevők összességében azonban nem erősítették meg a probléma fontosságát és inkább az idősebbek biztonságérzetét befolyásoló problémaként beszéltek róla. Illetve amennyiben a betöréses lopás és az attól való félelem jelenléte megerősíthető is, a résztvevők szerint az akkor sem egy speciális helyi probléma – ami mellelleg egybevág az Országút városrészben megfogalmazottakkal.

A fókuszcsoport résztvevői klasszikus megoldást hoztak a kérdésre: szerintük több rendőrrőre és térfigyelő kamerára lenne szükség. A szociális kohézióra támaszkodó megoldási módok (mint például a szomszédfigyelés) egyáltalán nem vetődtek fel. A térfigyelő kamerák felszerelésének igényét a Hős

utcával kapcsolatban külön kiemelték a beszélgetőpartnerek, hiszen ott jelenleg nem védi a társasházakat ilyen berendezés.

Kábítószer-fogyasztás és -terjesztés

A kutatási terület kiválasztásának kvalitatív szempontjai között szerepelt a Hős utcához és környékéhez kötődő kábítószer-fogyasztás és -terjesztés, illetve az ahhoz kapcsolódó antiszociális viselkedés a köztereken, hiszen a jelenségről rengeteg riport és cikk számolt be, köztük a szakirodalom is⁸³.

A mélyinterjúk teljes mértékben megerősítették a hipotézisünket, amely szerint a probléma jelen van, és a Hős utcához kötődik: *„...a Hős utca vonzáskörzete az mégiscsak közrejátszik ebben, hiszen arról [...] az azért nem annyira tévhit, hogy a drogprobléma ott jelen van. A kemény drog is jelen van”* – mondta egy pongrácteplepi szociális munkás, amit egy másik helyben dolgozó szakember is megerősített: *„Nagyon sok a szenvedélybeteg, sok a kábítószer-használó, ezt akár napi szinten lehet látni. Vannak árusok is, sokan járnak vásárolni a Hős-utcába.”*

Minden információ a helyzet kaotikusságát és a rendőrség tehetetlenségét erősítette meg. A fókuszcsoporthoz tartozó egyik interjúalany például a következőket mondta a kialakult szituációról: *„Rendszeresen vannak ellenőrzések, lefoglalások, lecsuknak embereket, minden működik, és mégis minden úgy marad.”* A probléma jelenlétét a résztvevő megfigyelés során is tapasztaltuk: a Hős utcai villamosmegállóban általában tíz perc várakozás elegendőnek bizonyult valamilyen kapcsolódó tevékenység „felderítésére”, annak ellenére, hogy a helyszínt térfelügyelő kamerák és rendőrijárőrök, sőt a terepmunka ideje alatt a terrorkészültség miatt gyakran fegyveres katonák is felügyelték. Egy fókuszcsoporthoz tartozó interjúalanyunk a szegregátumot körülölelő rendészeti és katonai környezetre is kitért, ami láthatóan nem javít a helyzeten: *„Egyébként ez egy ironia, nagyon furcsa egybeesés, hogy itt van a Nemzetvédelmi Egyetem [Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar], itt van a TEK [Terrorelhárítási Központ], itt van a KR [Készenléti Rendőrség] – és a Hős utca. Tehát körbe vannak véve, és mégis az utca egyik oldalán ez van, a másik oldalon meg az.”*

A dílerek a Hős utcai társasházakban is jól láthatóan mozognak, illetve gyakran megfigyelhető a vásárlók érkezése is, akik betérésük után hamar elhagyják a helyszínt. Jelentős gondot okoznak a Hős utcában az úgynevezett dizájnernedrogek is: a „biofű” használatával a helyszínen is találkoztunk, amikor

⁸³ Alacsony Zs. – Földesi J.: A szegregált oktatás és a kirekesztés dimenzióinak kapcsolata a Hős utcai telepen. In: Kötetlen 2016. Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakollégium Évkönyve. ELTE ARTSZ, Budapest, 2016, 45–70. o.

egy fiatalok közötti közös futballozás közben vonult el két társához „biózni”. Az utcán és a villamosmegállóban is gyakran látni olyanokat, akik a járásuk és beszédük alapján vélhetően drog hatása alatt állnak. A fókuszcsoportos beszélgetés résztvevői a probléma nyíltsága mellett kiemelték a jelenség szocializációs térre gyakorolt hatását is, egy környéken dolgozó szociális munkás például a következőket mondta:

„Igazából maga a Hős utca olyan, mint egy nyílt drogpia. Bármilyen van, a kisgyerekek már beszél a csávónak, hogy ne itt lódd magad, menjél arrébb. Itt az a legszörnyűbb, hogy gyerekek nőnek fel úgy, hogy amikor először találkozol vele, akkor még nem beszél semmit, másodszor mikor találkozol vele, azt mondja, hogy a néni tút szed? [...] Ez teljesen olyan, mintha a városnak ez egy olyan része lenne, ahol legális minden.”

Márpedig az egyértelmű, hogy a gyermekek nagy része rengeteg időt tölt az utcán, illetve a házak gangjain; a kiterjedt családok jelenléte, illetve a folyamatos szabadidő-eltöltésre alkalmatlan kis méretű lakások miatt az udvar és a két ház közötti terület a szocializáció első számú színtere. Összességében tehát úgy tűnik, hogy nem csupán a jelenség maga, de a hatásának első számú közege is maga a Hős utca, elszemvedői pedig a Hős utcai lakosok, kiemelten a gyermekek.

Fókuszcsoportunk résztvevői a megoldási javaslataikban is elsősorban a – fiatalok számára szóló – prevenció programok fontosságára hívták fel a figyelmet. Véleményük szerint nagyon fontos folytatni a jelenleg már zajló programokat (elismeréssel szoltak a Kontúr Egyesület gyermekek számára fenntartott közösségi teréről és foglalkozásairól), de továbbiak szervezését is szorgalmazzák (például felvetődött a Hős utcai lakók mentális egészségének fenntartására, illetve fejlesztésére irányuló szolgáltatás létrehozásának ötlete). Mindehhez elsősorban a civil szervezeteket kellene elegendő erőforrással felruházni, de több szociális munkásra is szükség lenne. A fókuszcsoport résztvevői gyakran a lakhatási problémákra utaltak a kábítószer-bűnözésről való társalgás során, és végeredményben arra jutottak, hogy a lakáshelyzet kezelése az egyik legfontosabb lépés a taglalt probléma megoldásában is.

Lakhatási problémák

A Hős utcai lakáshelyzetet körülölelő problémakört interjúalanyaink, illetve fókuszcsoportunk résztvevői a legtöbbször már az előtt felhozták, hogy arról konkrétan kérdeztük volna őket. Amellett, hogy a jelenség indirekt módon összefügg más biztonsági problémákkal, a megoldatlansága már önmagában is bizonytalanságérzetet kelthet a lakókban.

A helyzet bonyolult, hiszen látható, hogy az önkormányzat – bár nem kommunikálja megfelelően tevékenységét – hosszú távon egyértelműen a két társasház elbontását tervezi: akinek tartozása van a fenntartónál, azt kilakoltatják, az üres lakásokat pedig befalazzák.⁸⁴ Volt olyan interjúalanyunk is, aki szerint magán a bontáson túl semmilyen terve sincs az önkormányzatnak a Hős utcai lakásokkal és lakókkal. A bontást gátolja, hogy a lakások körülbelül fele magántulajdonban van, az önkormányzat pedig a lakók szerint túl alacsony áron kívánja megvásárolni ezeket a lakásokat.

Az önkényes lakásfoglalás és a lakásmaffia jelensége többször is előkerült a kutatás során. Felmerült például az úgynevezett védelmi pénz rendszere, amikor bizonyos lakók fizetnek azért, hogy védelmet kapjanak, és így ne törjenek be hozzájuk. De hallottunk a résztvevő megfigyelés során olyan lakásmaffiáról is, amely az üres lakásokat feltöri és bérbe adja.

A korábban leírt területi szegregációt tovább fokozza a területi stigmatizáció jelenléte. A korábban hivatkozott szakkollégiumi kutatás során „több interjúalany is elmondta, hogy a munkáltatók a Hős utcai lakcím hallatán azonnal elzárkóznak az alkalmazástól”⁸⁵. Kutatásunk során is többször előkerült, hogy Hős utcai-ként nehezebb munkahelyet, illetve másik lakást találni.

„Jól szemlélteti azt, hogy mennyire stigma a Hős utcában lakni: Amikor elkezdtük a felújítást, tíz vállalkozó mondott nemet, amikor meghallotta, hogy Hős utca. Pedig volt pénzünk, megvolt rá minden forrás, és egyszerűen a tizenegyedik ember volt az, aki kijött és azt mondta, hogy akkor nekiáll a felújításnak. [És mi ennek az oka?] Hát mondom, írd be a Google-be, hogy Hős utca, és ki fogja dobni, hogy mit jelent ma hős utcainak lenni” – illusztrálta a jelenséget egyik interjúalanyunk a Kontúr Egyesület Hős utcai bérlakásának felújítása kapcsán.

A téma fontosságát jelzi az is, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó résztvevői már akkor is a megoldási javaslatokról akartak beszélni, amikor még csupán a jelenségről szóltak a kérdéseink. Véleményük szerint a lakhatási problémák megoldásának alapja a helyi intézmények és civil szervezetek kommunikációja és kooperációja. A beszélgetőpartnerek úgy gondolják, hogy a civil szervezetek által kialakított kapcsolati hálót az önkormányzat használhatná a megoldás

⁸⁴ Kutatásunk után, tanulmányunk írása idején a kőbányai önkormányzat 2,1 milliárd forint kormányzati támogatást kapott a Hős utcai helyzet megoldása érdekében. Kétmilliárdot kap a kormánytól Kőbánya, hogy rendbe tegye a Hős utcát. <https://mno.hu/belfold/ketmilliardot-kap-a-kormanytol-kobanya-hogy-rendbe-tegye-a-hos-utcat-2436437>

⁸⁵ Alacsony Zs. – Földesi J.: i. m. 48. o.

kialakításában és végrehajtásában, ehhez azonban több szociális munkást és szakembert kellene foglalkoztatni a területen, a civil szervezeteknek pedig több erőforrásra lenne szükségük.

Következtetések

A MARGIN projekt életre hívásakor világossá vált, hogy égető szükség van az áldozattá válás mellett a bizonytalanságérzetet is mérő kutatási eszközök tervezésére, tesztelésére és használatára. A projekt komplex eszközzel ezt a hiányt igyekeztük pótolni. Kvantitatív és kvalitatív kutatási eredményeink összességében azt a felvetést támogatják, amely szerint az emberek bizonytalanságérzetében – az áldozattá válás és az attól való félelem mellett – központi szerepet játszanak a társadalomgazdasági és társadalomföldrajzi tényezők. Bár a városi bizonytalanságérzet egyértelműen kötődik a bűnözés és az antiszociális viselkedések megjelenéséhez, talán még ennél is erősebben kapcsolódik a társadalmi kirekesztődéshez és a közösségi kohézió hiányához, illetve az adott környék és lakosság deprivált, marginalizált helyzetéhez.

A kifosztás empirikus kutatása

A kifosztást önálló bűncselekményként az 1978. évi Btk. vezette be, társadalomra veszélyességének súlyát tekintve a lopás és a rablás között elhelyezve. 2010-től a regisztrált kifosztások számának rendkívül jelentős emelkedése figyelhető meg. Empirikus vizsgálatunk során elemeztük a jogszabályi változásokat, a jogdogmatikai kérdéseket, valamint 363 bűncselekmény adatait. A cselekmények elszaporodásának okaként elsősorban a törvényi tényállás módosítása jelölhető meg, miközben a kifosztás unikálisnak tekinthető a vagyoni elleni erőszakos bűncselekmények fejezetében, mivel a gyakorlatban a cselekmények csupán töredéke valósul meg erőszakos magatartással. A kifosztás a fővárosban felülreprezentált, a nyomozás során túlnyomórészt ismeretlenül maradt elkövetők által megvalósított bűncselekmény, amelyet tipikusan utazás alkalmával, alvó, gyakran ittas állapotban lévő személyek sérelmére követnek el.

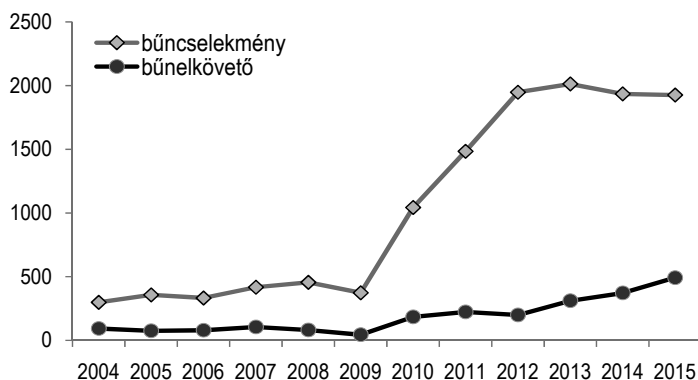
A kutatás indokai, célja és hipotézise

A kifosztás bűncselekményének kutatását egyrészt az indokolta, hogy e deliktum vonatkozásában részletesebb empirikus vizsgálatra még nem került sor, másrészt az utóbbi időszakban *a kifosztások számának rendkívül jelentős emelkedése figyelhető meg*. Míg 2004-ben csak 298 kifosztás vált ismertté, addig 2014-ben már 1935, 2015-ben pedig 1926 *(ábra)*. A kutatás céljaként a jelenség hátterében meghúzódó tényezők feltárását, valamint a bűncselekmény morfológiai, etiológiai és profilaktikus jellemzőinek elemzését, az elkövetők és a sértettek adatainak értékelését jelöltük meg.

Kutatási hipotézisünk szerint a cselekmények elszaporodásában jelentős szerepet játszhat a megváltozott jogszabályi környezet, valamint elsősorban az éjszakai szórakozáshoz, italozáshoz kapcsolódó, főként hétfvégén előforduló deliktumok lehetnek jellemzők.¹

¹ Jelen tanulmány a kutatás eredményeként elsősorban a kifosztás morfológiai jellemzőit és jogdogmatikai kérdéseit mutatja be, az etiológiai és a profilaktikus következtetéseket egy következő publikáció jeleníti majd meg.

Ábra
A regisztrált kifosztás bűncselekmények és bűnelkövetők száma 2004–2015

A kutatás módszere

A kutatás lefolytatására két szakaszban került sor. Először a kriminálstatistikai adatok kigyűjtésére, a büntetőjogi szabályozás, a jogdogmatikai kérdések és a szakirodalom elemzésére került sor, majd ezt követte az empirikus aktavizsgálat.

Az iratvizsgálat alapjául az ENYÜBS rendszerében 2015-ben regisztrált kifosztás bűncselekmények közül véletlenszerű algoritmussal kiválasztott négy száz ügy szolgált. Ügyszámok alapján ezen ügyek bűnügyi iratait kértük be az illetékes megyei főügyészségektől, ily módon végül 363 bűncselekmény iratai bizonyultak alkalmasnak a feldolgozásra.

A bűncselekményekre, az elkövetőkre és a sértettekre vonatkozó adatokat külön-külön szerkesztett kérdőívek és kódutasítások alapján közvetlenül számítógépes Excel-táblázatba rögzítettük, majd SPSS program segítségével összesítettük és elemeztük. A 363 bűncselekmény mellett 68 elkövetői és 411 sértetti kérdőív feldolgozása történt meg.

A kifosztás jogi szabályozásának és jogdogmatikai kérdéseinek áttekintése

A kifosztás a köznyelvben, a mindennapi szóhasználat során gyakran a büntetőjogtól jelentősen eltérően értelmeződik: például kifosztották az üresen álló nyaralót; a házastárs kifosztotta a volt férjét, feleségét stb.

Büntetőjogunkban a kifosztás önálló bűncselekményként nem tekint vissza hosszú múltra. Először az 1978. évi Btk. *pőnalizálta*, társadalomra veszélyességének súlyát tekintve a *lopás és a rablás között* elhelyezve. Eredetileg két elkövetési magatartással lehetett megvalósítani: idegen dolog elvételével evégből lerészegített, vagy más erőszakos bűncselekmény hatása alatt lévő személytől. Az 1978. évi kódexben a kifosztás a vagyon elleni bűncselekmények fejezetében szerepelt, az alábbi módon:

Kifosztás

322. § (1) *Aki idegen dolgot jogtalan eltulajdonítás végett*

a) úgy vesz el másától, hogy evégből lerészegíti,

b) az általa más bűncselekmény elkövetése során alkalmazott erőszak avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés hatása alatt álló személytől vesz el, büntetett követ el és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) *A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a kifosztást*

a) jelentős értékre,

b) bűnszövetségben vagy csoportosan

követik el.

Az *a)* pontban megfogalmazott magatartással elkövetett bűncselekmények száma viszonylag kevés volt, tekintettel arra, hogy a törvény a cselekmény megvalósulásának feltételeként tényállási elemként megkövetelte a sértett tettes általi alkoholfogyasztásra történő ösztönzését. Az említett tényállási elem bizonyítása meglehetősen nehéz, nem utolsósorban a sértett állapota folytán előterjesztett vallomására figyelemmel, valamint arra, hogy az ittas ember kifosztásának az a ritkább változata, amikor a tettes maga járul hozzá a sértett leittasodásához.² A bizonyítás során szinte minden esetben kizárólag a sértett – sokszor homályos – vallomása áll szemben a terhelt tagadásával. Abban az esetben, ha a leittasítás nyilvános helyen (szórakozóhely, közterület) és nem magánlakásban történt, valamivel könnyebb lehet a bizonyítás, mert nagyobb eséllyel fennáll a tanúkutatás lehetősége.³

Az 1999. évi CXX. törvény – 2000. március 1-jei hatállyal – a (3) bekezdésbe foglalt újabb minősített esetekkel egészítette ki a tényállást:

(3) *A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a kifosztást*

a) különösen nagy, vagy ezt meghaladó értékre,

b) jelentős értékre, bűnszövetségben vagy csoportosan

követik el.

² Rózsa J. – Münnich I.: Erőszakos bűnözés az elmúlt negyedszázadban. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 23. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 276. o.

³ Barta E.: Rablás, kifosztás, zsarolás nyomozása. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 51. o.

Lényegi változást hozott a 2009. évi LXXX. törvény, amely kifosztásként pönalizálta a védekezésre képtelen személytől való dologelvételt is az alapeset c) pontjában, amit így kiemelt a lopás minősített esetei közül:

c)⁴ védekezésre képtelen személytől vesz el.

A tényállást alapvetően megtartotta a hatályos 2012. évi Btk. is, a kifosztást a négy vagyron elleni erőszakos bűncselekmény egyikeként meghatározva, az alapeset büntetési tételének alsó határát azonban egy évre felemelte. Elkövetési magatartásként jelentkezhet másnak lerészegítése vagy bódult állapotának előidézése lopási céllal, a tettes által elkövetett más erőszakos jellegű bűncselekmény hatása alatti dologelvétel, valamint a védekezésre képtelen, illetve a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személytől történő elvétel.

A kifosztás törvényi tényállását hatályos büntető törvénykönyvünk, a 2012. évi C. törvény 366. §-a a következőképpen szabályozza:

Kifosztás

366. §(1) Aki idegen dolgot jogtalan eltulajdonítás végett

*a) úgy vesz el mástól, hogy evégből lerészegíti, vagy bódult állapotát idézi elő,
b) az általa más bűncselekmény elkövetése során alkalmazott erőszak, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetés hatása alatt álló személytől vesz el, vagy
c) védekezésre képtelen, illetve a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személytől elvesz,
büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a kifosztást

*a) jelentős értékre,
b) csoportosan,
c) bűnszövetségben*

követik el.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a kifosztást

*a) különösen nagy vagy ezt meghaladó értékre,
b) jelentős értékre, csoportosan vagy bűnszövetségben*

követik el.

Amint azt már érintettük, a kifosztás rendszertanilag a rablás és a lopás között elhelyezhető deliktum. A rabláshoz hasonlóan e bűncselekmény bizonyos elkövetési magatartásánál is található erőszakos elem, ám ezen erőszak kifejtésére nem az idegen dolog megszerzése érdekében kerül sor. A lopáshoz hasonlóan e bűncselekménynél is megfogalmazódik az idegen dolog elvétele, viszont

⁴ Beiktatta a 2009. évi LXXX. törvény 52. §. Hatályos 2009. augusztus 9-től.

a kifosztásnál értékelést nyer a sértett speciális állapota, illetve az elkövetőnek az effajta állapot előidézésében kifejtett magatartása.

A kifosztás *védett jogi tárgya* a tulajdonjog és a cselekvési szabadság. A kifosztás a különös jogi tárgyat illetően a közösség törvényes vagyoni viszonyait, ezen belül a tulajdonhoz és birtokláshoz való jogait, valamint a személyek cselekvési, döntési szabadságát, szabad akaratát egyaránt sértő magatartás. A *közvetlen jogi tárgy (elkövetési tárgy)* az elkövetési magatartással érintett személyeknél lévő, az elkövető számára idegen, értékkel bíró ingó dolog.

A kifosztás *passzív alanya* az elkövetési tárgy birtokosa, akivel szemben az elkövetési magatartás megvalósul. Ilyen személy bárki lehet, de a Btk. 366. § (1) bekezdés c) pontja a sértettek körét szűkebben határozza meg, e körbe a védekezésre képtelen, illetve meghatározott okokból eleve korlátozott cselekvési képességű személyek tartoznak.

Az *alanyi oldalt* illetően a kifosztás célzatos bűncselekmény, következésképpen csak egyenes szándékkal valósítható meg. A magatartás célja az idegen dolog elvétele. Az (1) bekezdés a) pontjának esetében az elvételi célzatot megelőzi az ennek érdekében történő lerészegítés, illetve bódult állapotba helyezés célzata, míg a b) pontban írt elkövetési magatartásnál az eltulajdonítási célzat utóbb, az előcselekmény befejezése után alakul ki, az eredeti cselekmény esetleges és konkrét célzata nem bír jelentőséggel, de az semmiképpen nem terjedhet ki a sértett idegen dolgának jogtalan elvételére.

A kifosztás minősített eseteinek alanya lehet az is, aki az elkövetéskor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képességgel (Btk. 16. §).

A 366. § (1) bekezdés c) pontjában írt elkövetési magatartás *tettese* bárki lehet. Az (1) bekezdés a) pontjában írt cselekmény tettese, aki a sértettet lerészegíti, vagy bódult állapotát idézi elő, a b) pontjában írt elkövetési magatartás tettese az, aki a más bűncselekményt (az úgynevezett előcselekményt) megvalósította.

Társtettség jön létre, ha a sértettet többen egységes akaratelhatározásból részegítik le, vagy idézik elő a bódult állapotát, ha az előcselekményt együtt valósítják meg, és az idegen dolgot is együtt veszik el a sértettől, továbbá, ha a c) pontban írt speciális passzív alanyok ingóságát együtt veszik el. Mindezen túl társtettség állapítandó meg akkor is, ha az egységes elhatározás során az egyik személy a sértettet lerészegíti, illetve bódult állapotát idézi elő, és a másik elkövető elveszi a sértett értéktárgyát, továbbá akkor is, ha az elvételt megvalósító elkövető tud az erőszakot vagy a minősített fenyegetést alkalmazó – vele szándékegységben lévő – társa tevékenységéről. Kifosztás esetében társtettség-

get kell megállapítani annak a terhére is, aki a sértett állapotát előidéző személylyel akarategységben a dolog elvételében részt vesz.⁵ A kifosztás büntetett társtettesként valósítja meg, aki a társával szándékegységben kutat az erőszak hatása alatt álló sértett lakásberendezésében azért, hogy az értékeit elvegye, és nincs jelentősége annak, hogy a sértett készpénzét nem ő, hanem a társa találja meg.⁶ A kifosztást társtettesként követi el, aki a vádlott társai által elkövetett testi sértésről tudva, az eszméletlen sértett ingóságait társaival együtt eltulajdonítja.⁷

Mindebből következően a kifosztás bűnsegedé a tettel (tettesekkel) szándékegységben a cselekménynél jelenlévő azon személy lehet, aki semmilyen elkövetési magatartást, illetve annak kísérletét sem valósítja meg, de magatartása az elkövetőre szándékerősítően, a passzív alanyra bénítóan hat.

Felbujtás [Btk. 14. § (1) bekezdés] megállapításának az általános szabályok szerint helye lehet.

A kifosztás *célcselekménye* az idegen dolog jogtalan eltulajdonítási szándékból történő elvétele. A kifosztás *elkövetési magatartásai*: másnak lerészegítése vagy bódult állapotának előidézése lopási céllal, az elkövető által elkövetett más erőszakos jellegű bűncselekmény hatása alatti dologelvétel, a védekezésre képtelen állapot kihasználásával történő elvétele.

A *lerészegítés* a sértett mértéktelen alkoholfogyasztásra való rábírását jelenti. A *bódult állapot előidézése* tipikusan valamilyen tudatmódosító szer (például kábítószer, gyógyszer) bevitelére, használatára való ösztönzését jelenti. Mindkét fordulatnak feltétele, hogy ez kifejezetten a sértettnél lévő ingóság későbbi elvétele érdekében történjen, és az elkövető által megvalósított aktív magatartás mint eszközcselekmény következtében a sértett olyan állapotba kerül, hogy ezáltal kisebb vagy semmilyen ellenállást nem tud tanúsítani, kifejteti értékeinek megőrzése, az eltulajdonítási cselekmény megakadályozása érdekében. Annak nincs jelentősége, hogy a sértett milyen mértékben ittasodik le vagy bódul el, a bűncselekmény megvalósulásának nem feltétele, hogy a passzív alany öntudatlan állapotba kerüljön. Előfordulhat, hogy a sértett teljesen öntudatlan állapotba kerül (például elájul), de mivel ehhez ő maga is jelentősen hozzájárul, így e módozatot a törvény kiemelte a rablás eszközcselekményei (öntudatlan állapotba helyezés) közül. Amennyiben azonban az elkövető a sértett italába észrevétlenül például altatószert kever, és ennek következtében a sértett

⁵ BH 1987. 108.

⁶ BH 1996. 241.

⁷ BH 1993. 720.

öntudatlan állapotba kerül, akkor a Btk. 365. § (1) bekezdés b) pontjában írt rablás valósul meg.

A Btk. 366. § (1) bekezdés b) pontjában írt kifosztás elkövetési magatartásának elemei:

- más (de nem idegen dolog elvétele céljából történő) bűncselekmény elkövetése;
- a sértett az ennek során alkalmazott erőszak vagy minősített fenyegetés hatása alatt áll;
- az idegen dolog elvétele vagy annak megkísérlése.

A más bűncselekmény a Btk. Különös Részében írt bármilyen olyan tényállás megvalósítását jelenti, amelynek elkövetési magatartásában az erőszak vagy a minősített fenyegetés szerepel, ide nem értve a nyereségvágyból elkövetett emberölést vagy a rablást, hiszen e bűncselekményeknél a dolog elvételére irányuló célzat nem eszköz-, hanem célcselekmény, márpedig a kifosztásnál a más bűncselekmény nem irányulhat dolog elvételére, ez a cél csak az előcselekmény befejezése után vetődik fel az elkövetőben. A mindennapi gyakorlatban tipikusan a nemi erkölcs elleni, illetve a testi épség elleni deliktumok után kerül sor a sértettek kifosztására.

A sértett akkor áll erőszak vagy minősített fenyegetés hatása alatt, ha ennek következtében nem képes a dolog elvételét megakadályozni, vagy esetleg azt azonnal nem is észleli. Ez a körülmény megállapítandó akkor, ha a sértett az alkalmazott erőszak következtében esetleg nincs egészen tudatánál, vagy azt elvesztette, vagy félelmében nem képes megakadályozni az elvételt, továbbá akkor is, ha ingóságait, vagy valamely értéktárgyát a helyszínen hátrahagyva onnan elmenekül, és azt az elkövető eltulajdonítási céllal magához veszi. Ennél a fordulatnál szükséges elem az elő- és a célcselekmény idő- és térbeli egysége. Abban az esetben, ha ez a magatartásfolyamat bármilyen okból megszakad, például a sértett elmenekül, az elkövető is eltávozik, majd később visszatér a helyszínre, és így veszi magához a sértett hátrahagyott dolgát, akkor nem a kifosztás, hanem az esetleges más bűncselekmény mellett a lopás valósul meg.

A Btk. 459. § (1) bekezdés 29. pontja szerint védekezésre képtelen az olyan személy is, aki helyzeténél vagy állapotánál fogva ideiglenesen vagy véglegesen nem képes ellenállás kifejtésére. Ilyenkor a sértett fizikai, illetve pszichés okok miatt nincs abban a helyzetben, hogy a nála lévő értékek jogtalan elvételét megakadályozza. Ennek oka lehet a sértett alacsony életkora, de okozhatja alvás, leittasodás, kábulat is, ám ezen állapot előidézője nem lehet az elkövető, mert akkor rablás vagy a kifosztásnak az (1) bekezdés a) pontjában írt elkövetési magatartása valósul meg. Az idős kor, illetve a fogyatékoság objektív tényállási

körülmény, az elkövetőnek ezzel tisztában kell lennie, a konkrét felismerési és elhárítási képesség korlátozottsága szintén tárgyi oldalhoz tartozó tényállási körülmény, ezt elegendő, ha az elkövető vélelmezi.

A cselekmény kísérlete akkor állapítandó meg, ha az előcselekmény befejezése után, illetve a *c*) pontban írt személy sérelmére történő elkövetés során harmadik személy akadályozza meg a már megkezdett elvételi magatartást. Ha ezt maga a sértett képes megakadályozni, akkor a kifosztás nem tényállásszerű, mert ez esetben a sértett mégsem ittasodott le, nem került bódult állapotba, nem áll erőszak, fenyegetés hatása alatt, illetve képes a felismerésre és az elhárításra. Kifosztás büntettének kísérlete helyett befejezett büntettet kell megállapítani például a leütött sértett értéktárgyakat nem tartalmazó ruhadarabjának eltulajdonítása esetén.⁸

Több személy sérelmére történő kifosztás esetén halmazatot kell megállapítani, továbbá a 366. § (1) bekezdés b) pontja szerinti kifosztás az előcselekménnyel szintén halmazatban állapítandó meg. Tehát a kifosztás elkövetőjének az elvételt megelőző más bűncselekménye a kifosztással nem alkot egységet, hanem az ilyen bűncselekmények bűnhalmazatban állnak.⁹ Ugyancsak bűnhalmazatot kell megállapítani, ha a kifosztás elkövetői az elvételt megelőzően garázdaságot is megvalósítottak.¹⁰ Ugyanakkor a nyereségvágyból elkövetett emberölés mellett a kifosztás büntettének a megállapítása fogalmilag kizárt.¹¹

Ha a vádlott ugyanannak a sértettnek a sérelmére – egymást időbelileg szorosán követve – olyan erőszakos cselekményeket követ el, amelyek kifosztás-ként és rablásként is minősülhetnek, kizárólag a súlyosabban büntetendő rablás megállapítása indokolt; a két bűncselekmény megvalósulása látszólagos anyagi halmazatot alkot, és a súlyosabb bűncselekmény – a rablás – elnyeli az enyhébb megítélésű kifosztást.¹²

A nem nyereségvágyból elkövetett emberölés befejezése után, nyomban a sértett értékének jogtalan eltulajdonítási céllal történő elvétele bűnhalmazatot képez a kifosztással, amint azt a 2/1998. Büntető jogegységi határozat megállapította. Az indokolásban a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a törvényi tényállás szerint ennek a *kétmozzanatos bűncselekménynek* a megvalósítása keretében a részcselekmények időbeli sorrendisége meghatározott; a bűncselekmény első

⁸ BH 1989. 1.

⁹ BH 1981. 128.

¹⁰ BH 1982. 359.

¹¹ EBH 2000. 185.; BH 2001. 412.

¹² BH 1999. 240.

elkövetési magatartásával az elkövető más ellen olyan bűncselekményt valósít meg, amely a sértettel szemben alkalmazott erőszak kifejtésében vagy annak élete vagy testi épsége elleni közvetlen fenyegetés alkalmazásában áll; a második elkövetési magatartás pedig a jogtalan eltulajdonítás végett történő dolog- elvétel. Az erőszak az áldozat testi épségét is sértheti és az életét is kiolthatja; a sértett megölése a legsúlyosabb erőszak, és a hatását – a dolog elvételének megakadályozására képes személy kiiktatását – nem befolyásolja, hogy a sértett halála után a polgári jog szempontjából már nem tekinthető személynek és a vagyona az örökösére száll.

Az nyilvánvaló, hogy a kifosztás véghezvitelének első elkövetési magatartása szakában – a személy elleni erőszak vagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazásának az időpontjában – a magatartás kizárólag élő személy ellen irányulhat, de az elkövetési tevékenységet megvalósító második szakaszban – a dologelvétel időszakában – a sértett állapota már nem igényel külön vizsgálgódást. A törvény ugyanis a sértettet ebben az esetben olyan állapotban lévőnek tekinti, aki a korábban ellene irányult kényszer folytán a vagyoni érdekei ellen irányuló támadás elhárítására már nem képes. Mindebből az következik, hogy a kifosztás megvalósulása szempontjából közömbös egyrészt, hogy a bűncselekmény sértettje a dologelvétel időpontjában életben van-e, vagy pedig a halála a korábban ellene irányult erőszak folytán ekkor már bekövetkezett, másrészt közömbös az is, hogy az elkövetési magatartás második fázisában, a dologelvétel időpontjában az elkövető tudata átfogta-e azt a körülményt, hogy a sértett életben van-e, vagy sem. E kétmozzanatos elkövetési magatartással megvalósított bűncselekmény esetén a véghezvitel első és második szakasza nem áll egymással a cél- és eszközcselekmény viszonyban, így nem törvényi egység: összetett bűncselekmény (*delictum compositum*), hanem valóságos (anyag) bűnhalmazat létesül.

Más a helyzet, ha az erőszakban (fenyegetésben), illetőleg dologelvételben megnyilvánuló magatartásfolyamat bármely okból megszakad, vagyis az ölési cselekmény elkövetője nem ez után nyomban valósítja meg a dologelvételt, hanem később megy vissza a helyszínre és a már elhunyt sértett ingóságait veszi el: ilyen esetben nem a kifosztás, hanem a lopás megállapításának van helye.

A kifosztásnak a rablástól való elhatárolását illetően a döntő különbség, hogy az utóbbi bűncselekmény esetén az erőszak, illetve a minősített fenyegetés célzatosan, a dolog elvétele érdekében történik. Amennyiben az elkövető jogtalan eltulajdonítási célzata már az erőszak vagy a közvetlen fenyegetés kifejtése

előtt vagy alatt is fennállt, az idegen dolog ilyen módon történő elvétele nem kifosztás, hanem rablás.¹³

A rablás helyett a kifosztás büntetvényének a megállapítása indokolt, ha egyértelműen nem bizonyítható, hogy a bántalmazás a sértett értékeinek a megszerzésére irányult, és a dolog elvételére irányuló szándék az elkövetőben a bántalmazás után alakult ki.¹⁴ A kifosztást tehát ilyen tekintetben „kvázi szubszidiárius” bűncselekménynek tekinthetjük a rablás viszonylatában.

A korábbi erőszak hatására már védekezésre képtelen sértettel szemben újabb erőszak alkalmazása, majd ezt követően a sértett pénzének elvétele rablásnak és nem kifosztásnak minősül.¹⁵ Ugyancsak rablás és nem kifosztás valósul meg, ha az eredetileg más okból alkalmazott erőszak a dolog elvétele érdekében folytatódik és válik lenyűgöző erejűvé.¹⁶

A kifosztásnak a zsarolástól való elhatárolása a fenyegető magatartás súlyossága alapján történik. Kifosztás büntette helyett zsarolás büntette valósul meg, ha a tettes nem az élet vagy testi épség ellen irányuló fenyegetéssel kényszeríti a sértettet az értékeinek átadására.¹⁷

A kifosztásnak a lopástól történő elhatárolását illetően azonosság az idegen dolog jogtalan elvétele, a különbség annak módjában, illetve sértettjeiben mutatkozik meg. Nem lopás, hanem kifosztás valósul meg, ha a garázdaságot elkövető terhelt fogásából menekülő sértett által hátrahagyott ingóságot az elkövető nyomban az erőszak alkalmazása után eltulajdonította.¹⁸

Az empirikus vizsgálat eredményei

A büntetőeljárások és a cselekmények jellemzői

Empirikus vizsgálatunk adatai szerint a kifosztás miatt indult büntetőeljárásoknak csupán csekély része (13,5 százaléka) fejeződik be az elkövető bűnösségét megállapító bírósági ítélettel. Tipikusan a nyomozások felfüggesztésére kerül sor, mivel az elkövető kilétét nem sikerült megállapítani (81 százalék). Ennek oka sok esetben elsősorban arra vezethető vissza, hogy öntudatlan állapota

¹³ BH 2010. 292.

¹⁴ BH 1998. 323.

¹⁵ BH 1996. 245.

¹⁶ BH 1984. 437.

¹⁷ BH 1996. 348.

¹⁸ BH 1983. 188.

miatt gyakran a sértett sem emlékszik az eseményekre, nemcsak az elkövetőről nem tud személyleírást adni, de a bűncselekmény elkövetésének helyszínét sem tudja pontosan meghatározni (például járművön hosszabb időn át tartó alvása miatt). Néhány esetben azért került sor a nyomozás megszüntetésére, mert nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt, illetve azt nem lehetett bizonyítani, vagy a gyanúsított meghalt az eljárás során (4,5 százalék).

A kifosztás három fő elkövetési típusa (1. számú táblázat) közül magasan kiemelkedik a Btk. 366. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott magatartás (védekezésre képtelen, illetve a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személytől való elvétel), mivel ez valósult meg az ügyek 88,7 százalékában. E tény egyúttal rávilágít arra, hogy elsősorban miért emelkedett meg a kifosztások száma a korábbi évekhez képest jelentősen, mivel ezt az elkövetési magatartást *csak a 2009. évi LXXX. törvény iktatta be* (akkor még kissé szűkebb megfogalmazással, kizárólag a védekezésre képtelen személyek sérelmére elkövetett cselekmények esetén). A lerészegítve, vagy bódult állapotot előidézve történő elkövetések [a) pont] 6,3, az elkövető által más bűncselekmény elkövetése során alkalmazott erőszak, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetés hatása alatt álló személytől való elvétellel végrehajtott cselekmények [b) pont] pedig 5 százalékot reprezentáltak.

Tehát jól látható, hogy a kifosztás klasszikus, az 1978. évi Btk.-ban megjelenő elkövetési változatai napjainkban a cselekmények alig tizedét jelentik, és a *korábban a lopás minősített esetét képező elkövetési magatartás vált napjainkra a kifosztás jellemzőjévé a gyakorlatban.*

1. számú táblázat

A kifosztás fő típusainak megoszlása a vizsgált ügyek alapján

Az elkövetés módja	Ügyek száma	%
Lerészegített személy sérelmére Btk. 366. § (1) a)	23	6,3
Más erőszakos bűncselekmény hatása alatt lévő személy sérelmére Btk. 366. § (1) b)	18	5,0
Védekezésre képtelen személy sérelmére Btk. 366. § (1) c)	322	88,7
Összesen	363	100,0

A vizsgálati mintában alig fordult elő *minősített eset*, ez mindössze 6 ügyben (1,7 százalék) valósult meg, és minden esetben *csoportos elkövetésként*. Ez az arány jóval alacsonyabb az egyéb erőszakos bűncselekményekhez képest.¹⁹

A nyomozások során a cselekmények minősítése az ügyek 8,8 százalékában változott, leggyakrabban a lopástól való elhatárolás jelentett problémát. Hangsúlyozni szükséges, hogy fontos jelentősége van a minősítésnek, mert például ha a lopásnál nem áll fenn minősítő körülmény és ötvenezer forintot meg nem haladó értékre követik el, akkor nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg, míg a kifosztásnak nincs szabálysértési alakzata (például az alvó embertől történő lopás kifosztást valósít meg).

A bűncselekmények megvalósulási stádiumai szerint szinte az összes deliktum *befejezetté* vált, a cselekmények mindössze három esetben maradtak *kísérleti szakban*.

Az *elkövetési tárgy* leggyakrabban készpénz, mobiltelefon, bankkártya, személyes okirat, táska, illetve ékszer volt, de előfordult szemüveg, öngyújtó, cigaretta, fejhallgató is.

Az elkövetési tárgyak 55,1 százalékának értéke nem haladta meg az ötvenezer forintot, 42,1 százalékának értéke ötvenezer-egy és ötszázezer forint közötti (kisebb érték), 2,8 százalékának értéke pedig ötszázezer-egy és ötmillió forint közötti (nagyobb érték) volt.

Az eljárások során a kifosztás mellett csak ritkán, az ügyek 4,5 százalékában került sor egyéb bűncselekmény megállapítására is (leggyakrabban lopásra, okirattal visszaélésre, testi sértésre, illetve személyi szabadság megsértésére). Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem egységes, hanem eljáró hatóságoként változó a jogalkalmazói gyakorlat atekintetben, hogy kifosztás esetén

¹⁹ Csoportos elkövetésre került sor például az úgynevezett *csepeli eperfeldi gyilkosságok* ügyében, amelyben az egyik vádpont volt a kifosztás. Elsőrendű B. Dragan vádlott (szerb állampolgár, aki a délszláv háború idején a különleges egységként szolgált) a csepeli eperfeldőn hajléktalantársaival bandát hozott létre bűncselekmények elkövetése céljából, és több emberölést is elkövettek. Elsőrendű vádlottat a bíróság tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtotta. A kifosztás cselekményében elsőrendű vádlott és két társa volt az elkövető. Másodrendű vádlott a sértetten korábbi sérelmeit akarta megtorolni, aki elővigyázatlanul másodrendű vádlott kérésére gépkocsival fel is jött Budapestre, és az elkövetők azzal az ürüggyel, hogy „elviszik pénzt csinálni”, vagyis lopni, becsalták az erdőbe, a hajléktalantábor közelébe. Elsőrendű vádlott többször gázpisztollyal meglőtte a szemét, majd a sértett sikertelenül próbált elmenekülni, de elfogták és megkötözték. Később a pénztárcájából elvették tizennyolcezer forintját, és a mobiltelefonját. E cselekménnyel kapcsolatban csoportosan elkövetett kifosztás miatt ítélték el a három elkövetőt. Fővárosi Főügyészség, Bf.14102/2011.

közokiratok eltulajdonításakor *közokirattal visszaélés* miatt is büntetőeljárás indítanak-e, mivel jóval gyakrabban valósult meg közokiratok elvétele, mint ahányszor erre sor került. E tekintetben példaértékű a Szegedi Rendőrkapitányság gyakorlata, amely több ilyen esetben is elrendelte a nyomozást a Btk. 346. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző és minősülő jogtalan megszerzéssel elkövetett közokirattal visszaélés vétségének megalapozott gyanúja miatt.²⁰

A bűncselekmények több adatát a *411 sértetti kérdőíven* regisztráltuk, mivel néhány ügyben több sértett is előfordult, és a sérelmükre elkövetett bűncselekmények jellemzői eltérőek voltak. A következőkben az ilyen módon feldolgozott adatokat szemléltetjük.

A bűncselekmények 61,8 százalékát 2014-ben, 30,9 százalékát 2013-ban hajtották végre, míg a többi deliktumot a korábbi években, legrégebben 2010-ben.²¹ A *hónapok közötti megoszlást* vizsgálva a leggyakoribbnak a júliusi (12,4 százalék), míg a legritkábbnak a januári és a februári (5,6-5,6) elkövetés számított.

A napszakokat tekintve a *legjellemzőbb az éjszakai-hajnali (0–5 óráig) elkövetés* volt (53,6 százalék), míg a legkevésbé tipikus a délutáni (12–17 óráig) (11). A *hét napjai közül* kiemelkedik a *szombat* (25,1 százalék), második helyen pedig a *vasárnap* (14,8) szerepel, ami a cselekmények szabadidőhöz, illetve italozáshoz kapcsolódására utal.

Az *elkövetési hely* szempontjából *Budapest* feltétlenül felülreprezentált (65,7 százalék), majd messze leszakadva következik Baranya (5,1) és Pest megye (3,9). Mintánkhoz hasonló arányt mutat az ENYÜBS is, mivel például a 2015-ben regisztrált 1926 kifosztásból 1230 (63,9 százalék) elkövetési helye a fővárosban volt.

A település jellege szerint a bűncselekmények 85 százalékát *városokban* követték el, és csak 6,8 százalékát *községekben* vagy *külterületen*, míg a többi esetben (8,2 százalék) nem lehetett pontosan meghatározni az elkövetés helyét (például több esetben vonaton hosszabb ideig alvó személy sérelmére történt a cselekmény).

Az elkövetés konkrét helyét vizsgálva (*2. számú táblázat*) megállapítható, hogy kiemelkedik a *közlekedéshez kapcsolódó végrehajtás*: nagyon sok cselekményt *járműveken* (34,8 százalék)²², vagy *járműmegállóknban, állomásokon* (6,3) követték el.²³

²⁰ Szegedi Járási Ügyészség, 6252/2012., 5923/2013. és 7622/2013.

²¹ Természetesen ezek az adatok a 2015-ben az ENYÜBS rendszerében regisztrált és vizsgálati mintánkba bekerülő bűncselekményekre vonatkoznak.

²² Sértett elaludt az Albertirsa–Budapest Nyugati pályaudvar között közlekedő vonaton. Ismeretlen elkövető a sértett maga mellé elhelyezett táskáját eltulajdonította, a benne lévő

A lakóingatlanok (lakás, családi ház, lépcsőház) aránya 12,2, az egészségügyi intézményeké pedig 4,9 százalék.

Ugyanakkor hipotézisünkkel szemben, előzetes várakozásainkhoz képest meglehetősen alacsony a *vendéglátóhelyeken, szórakozóhelyeken* (2,4 százalék), illetve az előttük lévő területeken (2,2) történő elkövetés. Ennek valószínűsíthető oka, hogy e helyszíneken általában több ember, szemtanú tartózkodik, így a kifosztásokat kevésbé lehet észrevétlenül elkövetni, még akkor is, ha azt a sértett védekezésre képtelen állapota esetleg lehetővé tenné is.

A legfelháborítóbb elkövetési módok közé tartozik az egészségügyi intézményekben védekezésre képtelen, magatehetetlen sértettek vagyontárgyainak eltulajdonítása.²⁴

2. számú táblázat

A bűncselekmények konkrét elkövetési helye

Elkövetési hely	Bűncselekmények száma	%
Jármű	143	34,8
Járműmegálló, állomás	26	6,3
Közterület	123	29,9
Lakóingatlan	50	12,2
Egészségügyi intézmény	20	4,9
Vendéglátó-/szórakozóhely	10	2,4
Vendéglátó-/szórakozóhely előtti terület	9	2,2
Egyéb	30	7,3
Összesen	411	100,0

A cselekmények 83,7 százalékánál az elkövetők nem alkalmaztak fizikai erőszakot. Amikor arra mégis sor került, akkor eszközhasználat rendkívül ritkán történt, és leginkább ütés (4,6 százalék), illetve a sértett ellökése (3,2) valósult meg.

mobiltelefonnal, személyes okiratokkal, négyezer forint készpénzzel. VI. és VII. Kerületi Ügyészség, 6524/2014.

²³ Sértett egy aszódi szórakozóhelyről nagyon ittas állapotban utazott az első vonattal Turára, majd nem akart gyalog hazamenni a város másik végébe, hanem meg akarta várni az első buszt. Leült a vasútállomáson egy padra, ahol elaludt, és eközben eltulajdonították Nike válltáskáját, benne az éves BKV-bérletével. Sértettet száztizennyolcezer forint kár érte. Gödöllői Járási Ügyészség, 846/2014.

²⁴ K. Gábor elkövető 18 óra körül, a soproni Erzsébet Kórház főépületében a traumatológiai osztály egyik kórtermébe jogosulatlanul bement, majd az ott fekvő, mozgásában korlátozott 88. életévét betöltött beteg éjjeliszekrényéből eltulajdonította a pénztárcáját. Soproni Járási Ügyészség, 1549/2013.

Az elkövetők

Amint azt az előzőekben már bemutattuk, *kifosztások esetén a nyomozás felfüggesztésére kerül sor jellemzően, mivel az elkövető kilétét nem sikerül megállapítani*, ebből adódóan a 363 bűncselekményt tartalmazó vizsgálati mintánkhoz is csupán 68 ismertté vált elkövető kapcsolódik.²⁵

Az elkövetők 85,3 százaléka védekezésre képtelen személy sérelmére követte el a kifosztást [c] pont], 14,7 százaléka más bűncselekmény elkövetése során alkalmazott erőszak vagy fenyegetés hatása alatt álló személy sérelmére [b] pont], míg a klasszikusnak tekinthető *lerészegítést vagy bódult állapot előidézését [a] pont] egyetlen ismertté vált elkövető sem valósította meg.*

A *minősített esetet* (csoportos elkövetést) végrehajtó elkövetők aránya viszont meglehetősen magas (20,6 százalék), amiből arra lehet következtetni, hogy az ilyen típusú cselekmények felderítési eredményessége jóval kedvezőbb, illetve valószínűleg még inkább arra, hogy a felderítetlenül maradt eseteknél általában arra sem derül fény, csoportos elkövetés történt-e.

Az elkövetők 20,6 százaléka valósított meg többrendbeli kifosztást.

Harminckét elkövető a kifosztáson kívül *más bűncselekményt is* elkövetett (leggyakrabban lopást, okirattal visszaélést, testi sértést és rablást).

Az elkövetők 86,8 százaléka férfi, 13,2 százaléka nő volt. Az elkövetői alakzatok tekintetében a társtettesek aránya 23,5, a bűnsegédeké 7,4 százalék volt, felbújtó nem akadt.

Bár a hatályos Btk. alapján kifosztás minősített esete miatt elvileg már 14 év alatti elkövető is felelősségre vonható, ilyen személy nem került a mintánkba, a 18 év alatti *fiatalkorúak aránya 8,8 százalék volt*. A legnépesebb korosztályt a 18–24 év közötti fiatal felnőttek képviselték (33,8 százalék), a legidősebb tettes 55 éves volt.

Mindössze két külföldi elkövető akadt: egy szerb és egy román állampolgárságú személy.

A családi állapot szerint a legtöbben nőtlenek/hajadonok voltak (52,9 százalék), az együtt élő házasok, illetve az élettársi kapcsolatban élők aránya egyaránt 11,8-11,8 százalék volt, míg az elváltaké 8,8.

²⁵ Természetesen azon elkövetők adatait nem rögzítettük, akikkel szemben elrendelték a nyomozást, de azt később azért szüntették meg, mert kiderült, hogy nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt, vagy azt nem lehetett bizonyítani.

Az elkövetők legnagyobb része az általános iskola nyolc osztályát végezte el (54,4 százalék), 7,4 százalékuk nem fejezte be az általános iskolát, 17,6 százalék szakmunkásképzőt vagy szakiskolát, 4,4 százalékuk érettségit adó középiskolát végzett, míg felsőfokú végzettségű személy nem volt.

Állandó munkahelye az elkövetők mindössze 22,1 százalékának volt. A munkanélküliek aránya 20,6, az alkalmi munkásoké 19,1, a közmunkásoké 2,9, míg a tanulóké 8,8 százalék volt.

A tettesek 8,8 százaléka hajléktalan volt. A közterületen, fedél nélkül élő, a társadalom periferiájára sodródott, megfelelő állandó jövedelemmel, munkahellyel nem bíró hajléktalan emberek az utcákon töltik mindennapjaikat. Életvitelük során gyakran találkoznak könnyen kifosztható sorstársaikkal, de egyéb ideiglenesen ott lévő, védekezésre képtelen személyekkel is, ennél fogva könnyebben válnak a kifosztás elkövetőivé, de még inkább áldozataivá.

Tényleges tartózkodási hely szerint a legtöbben Budapesten (33,8 százalék), Jász-Nagykun-Szolnok (11,8) és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (10,3) laktak. A település közigazgatási jellege alapján az elkövetők 33,8 százaléka a fővárosban, 16,2 százaléka megyei jogú városban, 23,5 százaléka egyéb városban, 26,5 százaléka pedig falun lakott.

A tettesek 70,6 százalékának tényleges tartózkodási helye azonos településen volt a bűncselekmény elkövetésének helyszínével, míg 29,4 százalékuknál ez eltért. Az elkövetők 35,3 százaléka előre kitervelten, bűncselekmény elkövetése céljából tartózkodott a helyszínen.

Az elkövetők 72,1 százaléka *bűnismétlő* volt, de 45,6 százalékuk csak kriminológiai értelemben, 41,2 százalékukat már ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre. A különös visszaesők aránya 5,9, a többszörös visszaesőké 14,7 százalék volt.

A bűncselekmény elkövetésekor a tettesek 17,6 százaléka alkohol, 16,2 százaléka pedig kábítószer hatása alatt állt.

Az elkövetők 29,4 százalékát a bűncselekmény helyszínén, vagy annak közelében, 17,6 százalékát pedig saját lakásán, tartózkodási helyén sikerült elfogni. Az ismertté vált *tettesek 50 százalékát 24 órán belül (29,4 százalékát egy órán belül) sikerült kézre keríteni*, az elkövetők döntő többségének kilétét – amint arra már rávilágítottunk – azonban sohasem sikerült megállapítani.

A terheltek 67,6 százalékával szemben az első-, 27,9 százalékuk esetén a másodfokú bíróság hozta meg a jogerős ítéletet, míg 4,5 százalékuknál még nem született meg a jogerős ítélet.

Az elkövetők döntő többségét, 61,8 százalékát végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre ítélték. A kiszabott szankciók közül a leggyakoribb az egy és öt év közötti végrehajtandó szabadságvesztés volt (48,5 százalék), majd a felfüggesztett szabadságvesztés (26,5).

A terheltek 36,8 százaléka teljes, 17,6 százaléka részleges *beismerő vallomást* tett, míg 39,7 százalékuk nem ismerte el a bűncselekmény elkövetését, 5,9 százalékuk esetében pedig a rendelkezésre álló iratok alapján ezt nem lehetett megállapítani.

A sértettek

A sértettek 80,5 százaléka férfi, 19,5 százaléka nő volt, tehát a női áldozatok aránya 6,3 százalékkal magasabb volt, mint az elkövetőké.

Az elkövetőkhöz hasonlóan a sértettek között is a 18–24 év közötti fiatal felnőtt korosztályba tartozók fordultak elő leggyakrabban (22,2 százalék), bár a tetteseknél (33,8) kisebb arányban. Tizennyolc év alatti sértettek az elkövetőknél kevesebben (1,8 a 8,8 százalékkal szemben), idősebb korúak viszont jóval többen voltak: a 60 év feletti áldozatok aránya 21,5 százalék, míg ilyen életkorú elkövető egyáltalán nem volt.

A sértettek között jóval több, 28 külföldi állampolgár szerepelt: négy brit, három olasz és kínai, két belga, dél-koreai, szlovák, és román, valamint egy-egy ausztrál, francia, kameruni, nigériai, szerb, szingapúri, szír, mongol, német és ukrán.

A hajléktalanok e bűncselekmény tekintetében különösen veszélyeztetetnek tekinthetők: meglehetősen sok, 46 áldozat (11,2 százalék) közülük került ki.²⁶

A lakóhely szerinti megoszlást tekintve a legtöbb sértett budapesti lakos volt (46,4 százalék), az elkövetőket (33,8) jóval meghaladó arányban. Őket a Pest (11,4 százalék) és a Baranya megyében (4,6), majd a külföldön (4,1) lakók követték.

A sértettek 59,6 százalékának lakóhelye azonos településen volt a bűncselekmény elkövetésének helyszínével. Ez alacsonyabb arány, mint az elkövetők esetében (70,6 százalék), ami azt mutatja, hogy a sértettek gyakrabban válnak a lakóhelyüktől távol kifosztás áldozatává, míg a tettesek előszeretettel követik el a bűncselekményeket a lakóhelyük közelében.

²⁶ M. Sándor hajléktalan sértett a szegedi Mátyás téren egy padon elaludt, miközben egy ismeretlenül maradt személy a sértett feje mellett lévő reklámszatyrot eltulajdonította, benne a sértett személyes irataival és tizenhatezer forint készpénzével. Szegedi Járási Ügyészség, 4063/2014.

Az áldozatok 41,4 százalékát *utazás*, 15,3 százalékát *gyalogosközlekedés, séta* közben fosztották ki, míg 9százalékuk a saját lakásában tartózkodott.

Rendkívül számottevőnek tekinthető azon sértettek aránya, akik *alkohol hatása alatt* álltak a bűncselekmény elszenvedésekor (41,4 százalék). Ez különösen magas mutatónak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a bűnügyi iratok tanulmányozása során erre vonatkozó adatot nem mindig lehetett találni, mivel e körülmény nem jelent bizonyítandó tényállási elemet és a sértettek egy része ezt feltételezhetően igyekezett elhallgatni.²⁷

A kifosztás esetén gyakran jelentős szerepet játszik a *sértetti közrehatás* is az áldozattá válás folyamatában. Annak elsődleges okai közül kiemelkedő körülményként jelentkezik (az előbb említett ittas állapot mellett) az, hogy a sértett *aludt* a cselekmény elkövetésekor (66,7 százalék). Az ittas állapotban alvó, egyedül, kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek könnyen válnak áldozattá.²⁸

A sértettek 7,8 százaléka idős koránál fogva nem tudott védekezni, 7,3 százalékkal szemben fizikai erőszakot alkalmaztak, 3,4 százalékukat lerészegítették, 1,7 százalékukat pedig elkábították (bódult állapotukat idézték elő).

Összegzés

Kutatásunk eredményeként megállapítható, hogy *a kifosztás sajátos helyet foglal el a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények között*. A megváltozott szabályozás következtében a cselekmények megközelítőleg kilencven százaléka *védekezésre képtelen* – többnyire alvó, sokszor ittas állapotban lévő – sértettek sérelmére történő lopást jelent. Az egyéb erőszakos bűncselekményektől eltérően az *elrendelt nyomozások eredményessége rendkívül rossz*, ezek négyötödét fel kellett függeszteni, mert nem sikerült megállapítani az elkövető kilétét. Ez főként arra vezethető vissza, hogy gyakran öntudatlan állapota miatt a sértett sem emlékszik az eseményekre.

²⁷ Például több tanú szerint T. Károlyné 68 éves sértett gyakran látogatja az italboltokat, és a siófoki pályaudvar várótermében is szokott aludni, ahol sérelmére elkövették a kifosztást, de teljes bizonyossággal nem lehet tudni, hogy a bűncselekmény végrehajtásakor is ittas állapotban volt-e. Siófoki Járási Ügyészség, 3059/2013.

²⁸ A sértett a születésnapját ünnepelte barátaival egy Nagymező utcai szórakozóhelyen, majd egyedül indult haza, de ittas állapota miatta egy közeli kapualjban elaludt. Ismeretlen tettes eltulajdonította kétezer forint készpénzét, iratait és bankkártyáját. VI. és VII. Kerületi Ügyészség, 1837/2015.

A kifosztás tipikusan a *fővárosra jellemző*: a bűncselekmények mintegy hetven százalékát Budapesten követik el. *Leggyakoribbak az utazás során, járműveken, alvó személyek sérelmére végrehajtott deliktumok. Az elkövetési érték az esetek többségében nem haladja meg az ötvenezer forintot, bár ez nem bír túl nagy jelentőséggel, mivel a kifosztásnak nincs szabálysértési alakzata. A minősített esetek előfordulása (jelentős értékre, csoportosan, bűnszövetségben stb. elkövetés) rendkívüli ritka, a gyakorlatban leginkább csak a csoportos elkövetés valósul meg.*

A terheltek több mint kétharmada *bűnismétlő* volt, és az összes terhelt több mint hatvan százalékát *végrehajtandó szabadságvesztésre* ítélte a bíróság.

Gyakran szerepet játszik a *sértetti közrehatás* is, mivel az áldozatok jelentős része *ittas állapotban* volt, illetve *aludt* a cselekmény elkövetésekor, anélkül hogy vagyontárgyai biztonságáról megfelelően gondoskodott volna.

A kutatási eredmények arra utalnak, hogy a megugró statisztikai adatok okaként a *jogszabályi változás jelölhető meg*. Megállapíthatjuk, hogy jelenleg a kifosztás meglehetősen *rendszeridegen záróány a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények fejezetében*, mivel döntő hányaduk a gyakorlatban olyan elkövetési magatartással valósul meg, amely korábban a lopás minősített esetét jelentette. Felvetődik a kérdés, mennyiben tekinthető megfelelő szabályozásnak erőszakos vagyon elleni bűncselekményként nevesíteni és kezelni egy olyan deliktumot, amelynek csupán töredékét valósítják meg az elkövetők tényleges erőszakos magatartással.

A kábítószerekkel összefüggő bűnözés etiológiája

A dinamikus drogpia és a diffúz igazságszolgáltatás hatására a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés kapcsolata, mintázatai, így a kapcsolati mátrixa is folyamatos változásban van. Azt gondolom, hogy a kábítószerek és a bűnözés közti kapcsolat mintázatokból és nem egy mintából áll, így multifaktoriális jelenségként szükséges értelmezni. Olyannak, amelyben az okok és okozatok alkalmanként felcserélődnek, és amelyben a kapcsolati hálóra a külső környezet – legyen az a drogpia vagy az igazságszolgáltatás piaca – jelentős hatást gyakorol. A kapcsolati háló egy pókhálóhoz hasonlít, amelyet horizontális és vertikális kapcsolatok halmazája alkot, amelyben a kapcsolati minták lehetnek konvergáló vagy divergáló.

Mi volt előbb, a bűnözés vagy a drogfogyasztás?

Mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás? Erre a kérdésre a válasz első ránézésre ropant egyszerűnek tűnik, de ha filozófiai mélységekbe merülünk, netán a tudományos biológiai megközelítést választjuk, kiderül, hogy a válasz csöppet sem evidens. Bár a Warwick Egyetem kutatói azt állítják, hogy megtalálták a választ a tyúk és a tojás több évezredes dilemmájára¹, és elképzelésüket tudományos bizonyítékokkal és logikai érvekkel támasztják alá, mindamellett a közvélemény meggyőzése egy társadalmilag és/vagy tudományosan rögzült paradoxon ellenében kétségkívül nehezebb feladat, mint pusztán egy felfedezés vagy válasz megtalálása. Aki azt gondolná, hogy a tyúk-tojás problémának semmi köze a kábítószerek és a bűnözés kapcsolatához, azt ki kell hogy ábrándítsam: ugyanis drogpolitikai dilemma, hogy mi volt előbb: a bűnözés vagy a drogfogyasztás? Mivel mindkettő – mondhatjuk – egyidős az emberiséggel, így jókora tudományos talány e kérdés megválaszolása.

Vajon különböző kultúrákban mikor és miért került „kölcsonhatásba”, érintkezett egymással ez a két jelenség? És milyen hatást gyakorolnak egymásra a változásokkal terhes jelenlegi társadalmi és gazdasági környezetben?

Jelen tanulmányban nem a „cognitio rerum per causas”, azaz az eredendő okok keresésének, a közvetlen okok láncainak és azok összefüggő rendszerének reduktív spekulációs módszerekkel való kifejtésére teszek kísérletet, hanem az

¹ A tyúk előbb volt, mint a tojás. Index.hu, 2010. július 15. http://index.hu/tudomany/brit_tudosok/2010/07/15/a_tyuk_elobb_volt_mint_a_tojas/

ok-okozati viszony lehetséges formáinak meghatározására. Az elemzés során többféle szemléleti keretből igyekszem megközelíteni a jelenséget: így vizsgálom funkcionalista nézőpontból, történelmi aspektusból, elméleti perspektívákból és a hazai célzott vizsgálatok eredményeit elemezve, végül ezek alapján kísérletet teszek egy kapcsolati mátrix megalkotására a jelenség vonatkozásában.

A büntető igazságszolgáltatás mint diffúz entitás

A modern társadalmakban csak akkor érhet valakit büntetőjogi joghátrány, ha cselekményével, magatartásával megszegte az írott jogi normákat. A legfőbb érvényes normákat és a megszegésük esetén melléjük rendelt büntetéseket, valamint azok végrehajtási módját a mindenkor hatályos büntető törvénykönyvek tartalmazzák. De ez nem volt mindig így! Ahhoz, hogy büntessünk, szükség van bűncselekményre, azaz bizonyos magatartásoknak, cselekményeknek a társadalom védelme és az elkövetéstől való visszatartás érdekében, adott társadalmi valóságban történő tilalmazására. *Angyal Pál* több mint száz évvel ezelőtt a következőképpen definiálta a büntetendő cselekmény fogalmát: „...a büntetendő cselekmény olyan – az egyesre, az egyesek kisebb-nagyobb csoportjára, a társadalomra vagy államra ártalmas hatásúnak mutatózó érdek- és illetve jogsértés, melynek büntetését a korbeli társadalmi felfogás igazságosnak, szükségesnek vagy hasznosnak tartja”². Az elmélet logikus, de vajon így gondoljuk ezt ma is? Ha tehát adott egy társadalmi problémaként vagy érdeksértésként definiált jelenség, akkor, ha azt a társadalmi felfogás igazságosnak, szükségesnek vagy hasznosnak tartja, bűncselekménnyé nyilváníthatja. Innentől kezdve az érdek joggá válik, az elkövető pedig jogot sért. Ha az adott magatartás vagy cselekmény megkapta a címkét, akkor az azt megvalósító személyt bűnelkövetőnek vagy bűnözőnek nevezik. Természetesen a bűncselekmények köre társadalmanként és kultúránként folyamatosan változik, így a bűnözés sem állandó, hanem – a társadalmi változások nyomán – kvázi diffúz jelenség. Ha pedig diffúz jelenségként értelmezhető, akkor logikailag a bűncselekmények köre is mozgásban van a kriminállexklúzió és kriminálinklúzió folyamatán keresztül. Ha pedig elfogadjuk a fenti tézist, azt is el kell fogadnunk, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszere is fölöttébb változékonny és diffúz entitás. Annak ellenére, hogy minden generációnak és hatalmi elitnek szándéka és célja, hogy röghöz kösse és a társadalmi változásoktól „kímélje”.

² Angyal P.: Büntetőjogi előadásai. I. kötet. Leihner Kornél Kiadása, Pécs, 1906, 139. o.

Kai Erikson szerint a deviancia- és a konformitásdefiniálás ugyanannak az éremnek a két oldala³. Annak definiálásával, hogy ki a deviáns, és mi a deviancia, azt is meghatározzák, hogy ki és mi a konform. A devianciadefiniálás vagy bűncselekménnyé nyilvánítás alapvető társadalmi funkciója így a társadalmi (morális) határok fenntartása. Ezek a határok azonban soha semmilyen közösségben nem állandók, mindig mozgásban vannak. Így hát a büntető igazságszolgáltatás diffuzivitása is törvényszerű.

Mindez a logikai okfejtés a kábítószer-probléma vonatkozásában a következőképpen képeződik le: korunkban azok a szubsztanciák minősülnek tiltottnak, vagy fogyasztásuk és az azzal való bármilyen tilalmazott gazdasági tevékenység bűncselekménynek, amelyet a jogalkotók, a korbéli társadalmi felfogás alapján igazságosnak, szükségesnek vagy hasznosnak minősítenek. Illetve azok, amelyekkel a visszaélés másoknak, a társadalomnak vagy az államnak „érdeksértést” okoz. De álljunk csak meg egy kicsit a minősítés kérdésénél! Ha a Durkheim-féle funkcionalista elméletből indulunk ki, és a magunkévá tesszük Erikson nézetét is, akkor nem hagyható figyelmen kívül a minősítés célja, szerepe és funkciója a bűncselekménnyé nyilvánítás folyamatában. Nemcsak azért, mert ezek a jogérvényesülés sikerességének, gyakorlati megvalósulásának indikátorai, hanem azért is, mert a minősítésváltozás története szignifikánsan összefügg a kriminál-, illetve a drogpolitika történetével.

Történelmi perspektíva – röviden

Antropológiai leletek és írott források bizonyítják, hogy az emberek sok ezer éve fogyasztanak pszichoaktív anyagokat. Két antropológus, *Sullivan és Hagen*⁴ közlése szerint a pszichotróp növények fogyasztása magától értődő, egyrészt azon ma is létező kémiai-ökológiai adaptációk alapján, amelyek a pszichotróp növényi anyagok lebontására az emlősökben kifejlődtek, illetve azokban a növényvédő struktúrákban, amelyek úgy fejlődtek, hogy utánozzák ezeket a struktúrákat, és akadályozzák az emlősök neurotranszmittereinek működését. Meggyőződésük szerint az antikvitásban legalább annyira elterjedt volt a pszichotróp növények fogyasztása, mint napjainkban; az emberek és a pszichotróp szerek közötti mély és hosszú kapcsolat evolúciós eredetű. A pszichoaktív anyagok használa-

³ K. Erikson: *Wayward Puritans. A Study in the Sociology of Deviance*. Wiley, New York, 1966, pp. 8–13.

⁴ R. J. Sullivan – E. H. Hagen: *Psychotropic substance-seeking: evolutionary pathology or adaptation?* *Addiction*, vol. 97, 2002, pp. 389–400.

tának elterjedése azonban érdekes képet mutat, kiváltképp az egyes anyagok hatásmechanizmusának mai ismeretében. Egyes szubsztanciák használata évszázadokkal, sőt évezredekkel ezelőtt jelentősen különbözött az adott szer fogyasztásának mai formájától. Például azokban a kultúrákban, ahol a ma legelterjedtebb növényi eredetű drogokat használták, ezekre a szubsztanciákra nem úgy tekintettek, mint kábítószerekre, hanem mint élelemre, gyógyszerre vagy félelmet, szorongást oldó, örömet adó anyagra. Az antropológiai és történelmi kutatások eredményei ma már megkérdőjelezhetetlenné teszik azt a tényt, hogy a droghasználat, sőt a rekreációs céllal történő droghasználat közel egyidős az emberiséggel⁵.

Írott források bizonyítják, hogy az ókori görögök és rómaiak számos növény és gomba (például az ópiummák, anyarozs, nadragulya, különféle gombák) gyógyító hatását ismerték és alkalmazták, miközben felfedezték, hogy számos növénynek tudatmódosító hatása is van.⁶

Néhány évszázaddal ezelőtt az ópiumkereskedelem még nem titokban, hanem az egyes államok közreműködésével nyíltan zajlott. A XX. század elejéig az ópium és annak derivátumai legális kereskedelmi árucikkek voltak. Olyannyira, hogy a kereskedelmi érdekek sérülése miatt államok háborúztak. A kábítószerkereskedelem tisztán üzlet volt, sőt rendkívül profitábilis üzlet, amely miatt jó ideig negligálták a termék fogyasztásának elterjedéséből származó esetleges negatív egészségi, illetve társadalmi hatásokat. Egyes európai országok, Angliával az élen, a XVI–XVII. század legnagyobb kereskedői voltak. A változás az Egyesült Államokból indult az 1905. évi úgynevezett Brent-jelentéssel⁷, majd az Élelmiszer- és Gyógyszerengedélyezési Hivatal (Food and Drug Administration; FDA) 1906-ban kiadott törvényével, a *Pure Food and Drug Act*tal⁸.

„...A pszichoaktív anyagok tiltása és büntetése szándékos és szisztematikus állami politika eredménye, amelynek kezdete a XX. század első évtizedeire datálódik és az első

⁵ Lásd erről bővebben például R. Rudgley: *Essential Substances. A cultural history of intoxicants in society.* Kodansha International, 1993

⁶ D. C. A. Hillman: *The chemical muse. Drug use and roots of western civilization.* Thomas Dunne Books. St. Martin Press, New York, 2008, p. 4.

⁷ Charles H. Brent püspök tanulmánya a Fülöp-szigeteki ópiumproblémáról és annak megoldására tett javaslatról. Lásd bővebben Bayer I.: *A drogok történelme.* Aranyhal Kiadó, Budapest, 2000, 379. o.

⁸ A *Pure Food and Drug Act* lényege az volt, hogy minden emberi fogyasztásra szánt terméket tesztnek kellett alávetni, továbbá bizonyos drogokat, gyógyszereket csak orvosi rendelvényre lehetett megvásárolni, illetve azoknak a drogoknak és gyógyszereknek a csomagolásán, amelyek beszedése viselkedésváltozást vagy hozzászokást okozhatott, fel kellett azt tüntetni. Lásd bővebben C. H. Whitebread: *The History of the Non-Medical Use of Drugs in the United States,* 1995. <http://www.druglibrary.org/schaffer/history/whiteb1.htm>

*nemzeti kábítószer-ellenes szabályozások bevezetéséhez (az Egyesült Államokban 1914-ben, az Egyesült Királyságban 1916-ban), valamint a nemzetközi egyezmények ratifikálásához (pl. a Népszövetség Nemzetközi ópiumegyezménye 1912-ben) köthető.*⁹ Hazánk 1920-ban, a versailles-i békeszerződés megkötésével ratifikálta a „hágai”, 1912-es, nemzetközi ópiumegyezményt. Ugyanakkor de jure hazánkban csak 1961 óta büntetendő cselekmény a kábítószer-fogyasztás.

A történelem folyamán globális mértékben először XX. század folyamán érte el egyes élvezeti szerek fogyasztása és az azzal történő gazdasági tevékenység az egyéni, társadalmi és állami „érdeksérelmi görbe” csúcsát, így az érintett társadalmi felfogás igazságosnak, szükségesnek vagy hasznosnak vélte vagy elfogadta ezek bűncselekménnyé minősítését.¹⁰ Néhány szubsztancia (például cannabis) kriminálinklúziójának folyamata viták viharát kavarta, vitathatóvá téve a „kábítószer” mint jogi fogalom vagy jelző használatát ezek az anyagokkal kapcsolatban.

Így vált politikai, társadalmi és kulturális helyzetűl függően egy-egy korábban legálisan használható szubsztancia vagy élvezeti szer illegálissá, fogyasztásuk vagy az azokkal történő cselekmények bűncselekménnyé, a cselekményt megvalósítók pedig bűnelkövetőkké. A minősítés másodlagos kriminogén hatásokat is magával hozott: a kábítószer-jelenség gazdasági oldalát az illegális vagy underground piacra tolta, növelve ezzel annak bevételét és profitját, miközben elvesztette felette a kontrollt. Csakúgy, mint a fogyasztás ellenőrzésének lehetőségét; mindeközben hosszú távon nem szorította vissza a kábítószeres iránti keresletet. A járulékos negatív hatások oda vezettek, hogy az illegális előállítás ellenőrizhetetlenné és követhetetlenné vált; napjainkban az olcsón előállítható, de számos esetben súlyos egészségi kockázatot hordozó termékek árasztják el a piacot. Az illegális termesztés és az ahhoz kapcsolódó elosztás pedig olyan drologigarchiakat hívott életre, amelyek súlyos társadalmi és politikai átrendeződést okoztak egyes alacsony GDP-jű államokban, állandósítva és legitimálva az erőszakot, a szegénységet és a bűnözést.

A kábítószer-fogyasztás addiktív viselkedés. Bizonyos szertípusok esetén a hozzászokás (addikció) relatíve gyorsan kialakulhat. Az ezzel összefüggő viselkedésváltozás, az addiktív készletek pedig kockázati tényezőként jelennek meg a bűnelkövetés vonatkozásában (értem ezen a kábítószer megszerzése érdekében, illetve a kábítószer hatása alatt elkövetett cselekményeket), illetve

⁹ L. Kamienski: *Shooting Up. Short history of Drugs and War.* Oxford University Press, New York, 2016

¹⁰ A kábítószer-fogyasztás legelső modern kori büntetőjogi szabályozására, állami szinten, 1914-ben, az Egyesült Államokban került sor. Ez volt az elhíresült Harrison-törvény.

hozzájárulhatnak a fertőző betegségek epidémiájához. Az addikció (függőség) kifejezés a latin *addictus* szóból származik. Az *addictus*nak hívták azokat a szabad polgárokat az ókori Rómában, aki nem tudták visszafizetni az adósságukat, ezért őket a bíróság megfosztotta a szabadságuktól, és a kölcsönző rabszolgáivá tette¹¹. A drogfüggők valójában hasonló valóságon mennek keresztül, rabszolgáivá válnak az addiktív készítményeknek, ami hozzájárul a droghasználat és a bűnözés közti kapcsolat multidimenzionális hálójának „erősítéséhez”.

A kábítószer és a bűnözés közti kapcsolat főbb elméleti modelljei

A kábítószer-bűnözésen – *Lévai Miklós* professzor, a tárgykörrel foglalkozó első hazai szakirodalom, a *Kábítószer és bűnözés* szerzőjének definíciója alapján – a drogok illegitim fogyasztásával összefüggő deliktumok *kriminológiai gyűjtőfogalmát értem*¹². Így a kábítószer és a bűnözés kapcsolatára a továbbiakban a kábítószer-bűnözés fogalmát használom.

A kábítószer és a bűnözés kapcsolatát vagy a kábítószer-bűnözést tehát funkcionalista nézőpontból értelmezhetjük a kábítószerjog fejlődésén keresztül. Az előző fejezetben a teljesség igénye nélkül bemutatott történelmi példák megerősítették azt a hipotézist, miszerint a bűnözés diffúz jelenség, így a kábítószer és a bűnözés kapcsolata is diffúz folyamat eredménye, amelynek minőségét és jellegét az aktuális gazdasági, politikai és társadalmi érdekek befolyásolják. Mivel a kábítószer-fogyasztás áldozat nélküli bűncselekmény, így a jogalkotó morális meggyőződését fejezi ki a tilalmazás módjával és formájával, egy olyan jelenséggel szemben, amely végigkíséri az emberiséget, és amelynek tilalmazása nem feltétlenül alapul(t) társadalmi konszenzuson. Mindez pedig azt jelzi, hogy funkcionalista szempontból a tyúk volt előbb; azaz kábítószer mindig is voltak, és a „bűnözés” jelző az, ami később hozzárendelődött.

Azokban ahány nézőpont, annyi lehetséges értelmezés. Hiszen gyakorlatilag bűnözés, normasértés is mindig volt és bizony úgy is nézhetjük, hogy ehhez rendelődött a kábítószer-fogyasztás. Ahhoz, hogy tisztább képet kapjunk, vizsgáljuk meg a legismertebb elméleteket és kutatási eredményeket a kábítószer és a bűnözés kapcsolatára vonatkozóan.

A tárgykörnek széles körű a szakirodalma. A két jelenség kapcsolata onnan datálódik, amikor bizonyos szubsztanciákat és az azokkal való magatartásokat a társadalmak büntetendővé nyilvánították és hozzá büntetéseket rendeltek. A modern társadalmakban erre jellemzően a XIX. század második felében és a XX.

¹¹ P. Robson: *Forbidden Drugs*. Oxford University Press, Oxford, 1999

¹² Lévai M.: *Kábítószer és bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1992, 56. o.

században került sor. Azonban a pozitivistá kriminológia nyitotta meg az utat a devianciakutatásokkal a bűnözés és a bűnelkövetővé válás folyamatát értelmező és elemző tudományos érdeklődés irányába.

A goldsteini tripartialis modell

A legtöbbet idézett és az Európai Unió Kábítószer és Kábítószerfüggőség Európai Megfigyelőközpontja (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction; EMCDDA*) által is alkalmazott modell a kábítószeres és a bűnözés közti kapcsolat leírására *Paul Goldstein* nevéhez köthető. Goldstein egy háromoldalú (tripartialis) fogalmi keretbe ágyazta a kapcsolati hálót¹³: e szerint a kábítószeres és a bűnözés kapcsolata lehet tehát egyrészt *gazdasági kényszeren*, másrészt *pszichofarmakológiai*, harmadrészt pedig *a rendszerszintű okságon* alapuló.

- 1) *Gazdasági kényszeren* azt értette, hogy egy kábítószer-élvezőnek anyagi erőforrásokra van szüksége a kábítószer megvásárlásához. Ennek előtérmentése sok esetben bűncselekmény útján történik.
- 2) A *pszichofarmakológiai* kapcsolat a pszichoaktív anyagok hatásmechanizmusán alapul; vannak olyan szubsztanciák, amelynek használata növeli az agresszív késztetéseket és csökkenti a gátlást, így a bűnelkövetésre bizonyos anyagok fogyasztásának hatása alatt kerül sor.
- 3) A *rendszerszintű vagy szisztematikus* összefüggést az illegális drogpiacon működésével magyarázta; szerinte ez a piac rendkívül erőszakos. A drogkereskedők, a díleres és a szerhasználók nem fordulhatnak az igazságszolgáltatáshoz segítségért, ha tevékenységük folytán bűncselekmény áldozatai lesznek, így erőszakkal, az adott szubkultúra íratlan törvényei alapján, oldják meg az ügyleteiket.

Az EMCDDA kábítószerbűncselekmény-struktúrája

Goldstein tripartialis modelljét alapul véve az EMCDDA négy bűncselekmény-struktúrát különböztet meg a kábítószeres vonatkozásában:

- a) *a pszichofarmakológiai bűncselekmények azok a büntetendő cselekmények, amelyeket pszichoaktív anyag akut vagy krónikus fogyasztásának hatása alatt követtek el;*
- b) *a gazdasági kényszerből elkövetett bűncselekmények azok a büntetőjog által tilalmazott magatartások, amelyeket a kábítószer vagy a kábítószer megvásárlásához szükséges pénz megszerzése érdekében követtek el;*

¹³ Paul J. Goldstein: The Drugs/Violence Nexus: A Tripartite Conceptual Framework. *Journal of Drug Issues*, vol. 15, no. 4, 1985, pp. 493–506.

- c) a rendszerszintű bűncselekmények azok, amelyeket az illegális drogpiacon működésével összefüggésben, piaci szereplőként, kereskedőként, disztribútorként vagy fogyasztóként követtek el;
- d) a direkt kábítószer-bűncselekmények azok, amelyek a büntető törvénykönyvben szereplő kábítószer-bűnözéssel kapcsolatos tényállásokat megsértik.¹⁴

Lévai kereslet-kínálat oldali modellje

Lévai idézett művében a tárgykörrel kapcsolatos nemzetközi (elsősorban *Kaiser Kriminologie* című művében) és hazai (főként *Kisszékelyi Ödön Toxikománia* és *Molnár József A város és a bűnözés* című műveiben¹⁵) szakirodalomban foglaltak alapján a kábítószer-bűnözés körébe tartozó jelenségeket kriminológiai szempontból a következőképpen modellezte: szerinte a kábítószer-bűnözés kínálat és kereslet oldali bűncselekményekre osztható. A kínálat oldali bűncselekmények jellemzően a szervezett bűnözés egyik területét jelentik, a kereslet oldaliak pedig elsősorban az úgynevezett áldozat nélküli bűncselekmények vagy a hagyományos bűnözés körébe tartoznak. Ez attól függ, hogy a kereslet oldali bűnözés melyik formáját valósították meg.

A kereslet oldali bűnözés egyes típusai:

- e) „a direkt kábítószer-bűnözés (a kábítószer-problémára vonatkozó büntetőjogi tényállásokba [...] ütköző bűncselekmények);
- f) az indirekt kábítószer-bűnözés (a drog megszerzése érdekében elkövetett bűncselekmények); ennek két alcsoportja van, az egyik a beszerző bűnözés (ebben az esetben az elkövető célja bűncselekmény elkövetése révén – pl. recepthamisítással – közvetlenül kábítószerhez jutni); a másik a jövedelemszerző bűnözés (bűncselekmény elkövetése útján pénzt »szerezni« és ezen a pénzen kábítószerrel vásárolni);
- g) a következménybűnözés (ebbe a csoportba tartoznak a kábítószer hatása alatt elkövetett, valamint a kábítószeres életmódból fakadó bűncselekmények; bizonyos fokig itt kell említeni azokat a bűncselekményeket, amelyeknek drogfogyasztó az áldozata, és az áldozattá válás drogfogyasztásával áll összefüggésben.)”¹⁶

¹⁴ Drugs in Focus. Drugs and crime – a complex relationship. EMCDDA, 2007. http://emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_44774_EN_Dif16EN.pdf

¹⁵ G. Kaiser: *Kriminologie*. Heidelberg, 1988, S. 557.; Kisszékelyi Ö.: *Toxikománia*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1979, 206. o.; Molnár J.: *A város és a bűnözés*. In: Gödöny J. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXI. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 99–136. o.*

¹⁶ Lévai M.: i. m. 60–61. o.

Oksági értelmezések

Statisztikai adatok, empirikus kutatások eredményei jelzik, hogy szignifikáns kapcsolat van a droghasználat és a bűnözés között¹⁷. Azonban nem igazán tisztázott a kapcsolat természete. Erre vonatkozóan számos elmélet és elgondolás született. Lévai meghatározása mellett *Stevens*¹⁸ definíciójából kiindulva: kábítószer-bűnözésen értendő mind a kábítószer-törvények megsértése, mind pedig azok a bűncselekmények, amelyek elkövetésének célja a kábítószer megszerzéséhez szükséges pénz előteremtése, továbbá azok, amelyeket olyan emberek követnek el, akik kábítószer hatása alatt állnak.

A főbb teoretikus megközelítések a következők:

1. *A kábítószer-fogyasztás vezet a bűnelkövetéshez* – idesorolható a goldsteini tripatriális modell, amely alapvetően divergáló mintát követ. E szerint a drogfogyasztásból mint oksági alaphelyzetből származtatja a bűnelkövetést mint okozatot. Idetartozik az EMCDDA által alkalmazott kábítószerbűnözés-struktúra is. E megközelítés népszerűsége nem véletlen, hiszen számos célzott vizsgálat zárult ezzel a következtetéssel. Az ezt a megközelítést erősítő, támogató vizsgálatok két csoportra oszthatók. Az első csoportba tartoznak azok, amelyek a hatósági eljárás során a hatósággal kapcsolatba kerülő elkövető drogtesztjét és az eljárás adatait elemzik, a másikba pedig azok, amelyek a kezelésben részesülő drogbetegeket anamnézist, kórrajzát vizsgálják. Mindkét módszert számos kritika érte és éri, hiszen önmagukban alkalmatlanok arra, hogy olyan mintavételi keretet képezzenek, amely alkalmas a vizsgálati eredmények alapján a kábítószer-bűnözésre vonatkozóan releváns következtetések, megállapítások levonására. Számos országban, az EMCDDA kábítószerbűnözés-struktúrája alapján mondhatjuk, hogy jellemzően az unió tagállamaiban, a „*kábítószer-fogyasztás vezet a bűnelkövetéshez*” teória dominanciája irányítja nemcsak a kábítószer-bűnözés jelenségének értelmezését, de a jelenségre adott drogpolitikai, sőt kriminálpolitikai válaszokat is.

2. *A bűnelkövetés vezet a kábítószer-fogyasztáshoz* – ez a korábban jól kevésbé népszerű teória három elméleti modellen keresztül illusztrálható:

- a) *szubkultúra elmélete*: e szerint azok, akik már bevonódtak a bűnöző szubkultúrába, sokkal fogékonyabbak bármilyen antiszociális vagy deviáns viselkedésre, így a droghasználatra is, mint azok, akik nem;

¹⁷ P. Bean: *Drugs and Crime*. 2nd ed. Willan Publ., Cullompton, 2004

¹⁸ A. Stevens – M. Trace – D. Bewley-Taylor: *Reducing drug crime: an overview of the global evidence*. Beckley Foundation Drug Policy Programme, 2005, p. 2.

- b) *szituációs kontroll elmélete*: a bűncselekmény megvalósításával egyben a korlátozás nélküli magatartás is megerősítést nyer;
- c) *öngyógyítás elmélete*: az embereknek lehetnek titkolt problémáik, amelyek bűncselekmények elkövetéséhez vezetnek.

Mindazonáltal mindkét teoretikus megközelítés – a droghasználat vezet bűnelkövetéshez, illetve a bűnelkövetés vezet droghasználathoz – túlságosan leegyszerűsítő. Az eddig vizsgált modellek és az eddig áttekintett érvek nem meggyőzők ahhoz, hogy egyirányú ok-okozati összefüggéssel magyarázhatassuk a kábítószer és a bűnözés kapcsolatát. Ez pedig alternatív teória megalkotásához vezette a kutatókat, olyanhoz, amely a két változó – droghasználat és bűnözés – közti kapcsolatot alkalmi események közti komplex interakcióként értelmezi. Így született meg az „alkalmiháló-elmélet.”

3. *Az alkalmi háló elmélete* – az elmélet elveti mind a két említett teóriát, azaz azt, hogy a droghasználat vezet bűnözéshez, de azt is, hogy a bűnözés vezet droghasználathoz. Ehelyett ez a megközelítés úgy tekint a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés kapcsolatára, mint egymással összekapcsolt vagy mindkét elemet érintő alternatív változóra. *Bean* szerint négyféle modell hozható kapcsolatba az alkalmiháló-elmélettel:

1. *A közös eredet modellje* szerint a kábítószer-használat és a bűnözés ugyanaból a „forrásból” származik, például az antiszociális tünetek (*Farrington*)¹⁹.
2. *A reciprocitás modellje* szerint kétirányú a kapcsolat a kábítószer-használat és a bűnözés között. Mindkettő függ egymástól, hat egymásra, és kölcsönösen erősítik egymást.
3. *A komorbiditás modellje* azt tételezi, hogy a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés jelenségének együttes előfordulása lehetséges, de alapvetően véletlenszerű.
4. *A politikai modell* értelmezése szerint a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés közti kapcsolat a büntető igazságpolitika következményeként értelmezhető.

Számos vizsgálat próbálkozott kimutatni általános kapcsolatot a bűnözés és a kábítószer-fogyasztás jelensége között, jellemzően sikertelenül. A következőkben bemutatandó külföldi empirikus vizsgálatok és eredményeik elsősorban a kapcsolat elterjedtségének mérését szolgálták, a kapcsolatra vonatkozó általános jellemzőket, mintákat nem kínáltak.

¹⁹ D. Farrington: Human Development and Criminal Careers. In: M. Maguire – R. Morgan – R. Reiner (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford, 1997, p. 511–584.

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a dinamikusan működő drogpiacon és a diffúz igazságszolgáltatás hatására a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés kapcsolata, mintázatai is változnak, így a modellek folyamatos felülvizsgálata és módosítása indokolt.

A kábítószeres és a bűnözés kapcsolatára irányuló empirikus vizsgálatok

Kezdeti külföldi vizsgálatok

Az első vizsgálatok Barton nevéhez fűződnek. Azt vizsgálta, hogy számszerűen mennyi bűncselekmény köthető a heroinhasználók által az illegális drogok megszerzése érdekében elkövetett jövedelemszerző bűncselekményekhez. Eredményei szerint a heroinfogyasztók által elkövetett jövedelemszerző bűncselekményeket egyértelműen a droghasználatnak kell tulajdonítani, sőt szerinte a vagyoni elleni bűncselekmények jelentős részét heroinfogyasztók követik el²⁰. *Cruze és munkatársai* 1981-ben kibővítették a kábítószer és bűnözés között feltételezett Barton-féle attribúciót: ad hoc vizsgálati eredményeik szerint a jövedelemszerző bűncselekmények 20 százalékát droghasználók követik el. Attribúciós faktoraik bűncselekmény-specifikusak voltak például 18,6 százalékot mértek lopások vonatkozásában és 26,8 százalékot rablások esetében.²¹

A vagyoni elleni cselekmények mellett a kutatókat és a közvéleményt is jobban érdekelték az erőszakos cselekmények és a droghasználat összefüggései. *Harwood és munkatársai* 1984-ben a kokainpiac működését vizsgálták. Eredményeik szerint [1980-ban Miami-ban – R. I.] a nagybani kokainpiac erőszakos cselekményekkel erősen terhelt volt, az erőszakos cselekmények 10 százaléka egyértelműen e piac működésével volt összefüggésbe hozható.²² A kutatók négy évvel később jelentősen módosították azt az algoritmust, amellyel a mintában a két változó közötti összefüggést vizsgálták, és egy új, a fogvatartottak körében végzett adatfelvétel nyomán a következő eredményeket kapták: közel harminc-

²⁰ W. I. Barton: Heroin use and criminality: Survey on inmates of state correctional Facilities In: Drug use and crime. Research Triangle Institute, National Technical Information Service, U.S. Department of Commerce, Springfield, 1974

²¹ A. M. Cruze – H. Harwood – P. C. Kristiansen – J. J. Collins – D. C. Jones: Economic costs to society of Alcohol and Drug Abuse and Mental Illness, 1977. Research Triangle Park, Research Triangle Institute, 1981

²² H. Harwood – D. Napolitano – P. L. Christiansen – J. J. Collins: Economic Costs to Society of Alcohol and Drug Abuse and Mental Illness: Report to Alcohol, Drug Abuse and Mental Health Administration. Research Triangle Park, Research Triangle Institute, 1980

százalékos kábítószeres érintettséget mértek a rablás, betöréses lopás és pénzlopás bűncselekmények vonatkozásában, tíz százalék körül mozgott a kábítószer megszerzése érdekében történő prostituálódás, a gépjárműlopás, illetve tárgyak eltulajdonítása, kettő-öt százalék között pedig az erőszakos cselekmények aránya. Harwood az emberölést külön kategóriaként kezelte és az FBI segítségével részletes adatokat közölt: az emberölés bűncselekmények 15,8 százalékában szerepelt a drog kifejezés az elkövetés okaként.

Hazai vizsgálatok

Hazánkban Lévai vizsgálta először a kábítószer és a bűnözés kapcsolatát.²³ A vizsgálat egyrészt az 1980 és 1991 közötti kriminálstatisztikai adatok, másrészt a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok (TBZ) kutatási program Drogkutatási alprogram keretében az 1980 és 1989 közötti egészségügyiadat-hordozók (kórrajzok) elemzéséből állt.²⁴

A kriminálstatisztikai adatok elemzése alapján a kutató a következő megállapításokat tette: *„...a kábítószer hatása alatt elkövetett bűncselekmények közel 40%-a lopás volt. Gyakori eszközcselekmény az okirathamisítás (8,5%). Ha csak kis számban is, de előfordult már, hogy személy elleni, valamint közlekedési bűncselekményt drog hatása alatt követte el (1988-ban például 5 befejezett emberölésnél állapították meg, hogy az elkövető drog hatása alatt követte el a cselekményét).”*

Lévai vizsgálata óta a kábítószer és a bűnözés közti kapcsolat elterjedtségének és jellemzőinek feltérképezésével kevesen foglalkoztak, hasonló, részletes, multidimenzionális vizsgálat nem történt. Ezzel adós a hazai kriminológia.

2002-ben vizsgáltam a jövedelemszerző bűnözés és a bűnelkövetők jellemzőit a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében és a javítóintézetekben lévő fogvatartottak körében²⁵. A mintába kerültek 20,2 százaléka, saját bevallása szerint a zárt intézetbe kerülés előtt rendszeresen fogyasztott kábítószer; 63,4 százalékuk egy, 36,4 százalékuk pedig két vagy annál több bűncselekmény elkövetése miatt, halmazati büntetésként kapott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést vagy intézkedésként javítóintézeti nevelést. A kábítószerrel visszaélés mellett a leggyakrabban vagyron elleni bűncselekmény szerepelt, főleg lopás, illetve rablás, továbbá garázdaság, valamint okirat-hamisítás. A kábító-

²³ Lévai M.: i. m. 137–189. o.

²⁴ Uo. 182. o.

²⁵ Ritter I.: A kábítószer megvásárlásához szükséges pénz megszerzésére irányuló bűnözés és a bűnelkövetők jellemzői a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében és a javító intézetekben lévő fogvatartottak körében. Kutatási beszámoló. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2002

szer megvásárlása érdekében elkövetett jövedelemszerző bűnözés életprevalencia-értéke a vizsgálat eredményei szerint 24,7 volt, azaz minden negyedik mintába kerülő fiatal követett már el életében célzottan a kábítószer megvásárlásához szükséges pénz megszerzése érdekében bűncselekményt. A kábítószer megvásárlásához szükséges pénz megszerzése érdekében bűncselekményt elkövetők 20,4 százaléka szenvedélybetegsége okán vagy azzal összefüggésben követte el a bűncselekményt.

2017-ben, *A kábítószeres és a bűnözés kapcsolata – a bűnisméltés okai* címmel budapesti mintán vizsgálatot végeztem annak feltárására, hogy különböznek-e, és ha igen, miben az első büntényes kábítószer-bűncselekményt elkövetők a bűnisméltő kábítószer-bűncselekményt elkövetőktől, a szociodemográfiai markerek, a drogfogyasztáshoz való viszony, valamint az elkövetett bűncselekmény jellemzőinek tekintetében.

A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy *„a bűnöző szubkultúrában a rendszeres kábítószer-fogyasztás immár a hazai bűnöző szubkultúra egyik jellemzője, továbbá, hogy a bűnözői karrier előrehaladása együtt mozog a drogkarrier előrehaladásával. Budapesti viszonylatban kijelenthető, hogy a korán induló bűnözői karrieres esetén a bűnelkövetés megelőzi a kábítószer-fogyasztást; kezdetben nem vagy alig gyakorol befolyást rá, majd a kriminális karrier előrehaladtával a drogkarrier is »felzárkózik«. A felnőtt korban induló bűnözői karrieres esetében, azonban vagy a bűnözői karrier együtt halad a drogkarrierrel vagy a drogkarrier megelőzi azt. Így sok esetben a kábítószer-fogyasztás okán vagy hatása alatt történik a bűnelkövetés. A drogkarrier előrehaladásának függvényében növekednek az erőszakos jellegű bűnelkövetések.”*²⁶

Konklúzió

A külföldi szakirodalmi adatok, empirikus kutatások eredményei jelzik, hogy szignifikáns kapcsolat van a droghasználat és a bűnözés között. Azonban nem igazán tisztázott a kapcsolat természete. Erre vonatkozóan számos elmélet és elgondolás született. Ahogy a tyúk-tojás probléma megoldása csakis elméleti úton lehetséges, úgy – azt gondolom – a kábítószer-használat és a bűnözés közti időrendi kapcsolat kérdésének megválaszolása is. Empirikus kutatások eredményei hozzásegíthetnek a jelenség és a kapcsolat értelmezéséhez, de mivel kétirányú kapcsolatról van szó, amelyben a szituációs és individuális tényezők mint felcserélhető legódarabkák keverednek a legkülönbözőbb mintá-

²⁶ Ritter I.: *A kábítószeres és a bűnözés kapcsolata – a bűnisméltés okai*. Kutatási beszámoló. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2017

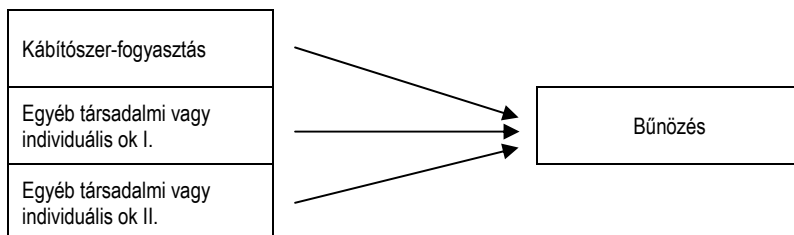
zatokat létrehozva, az elméleti tudományé a feladat, hogy koherens választ adjon arra a kérdésre, mi van előbb: a kábítószer-fogyasztás vagy a bűnözés?

E két jelenség kapcsolati hálójának – az ismertetett elméleteken és vizsgálati eredményeken alapuló – újragondolása során az alábbi mátrix vázolható: képzeljük el úgy a kapcsolati hálót, mint egy pókhálót. Horizontális és vertikális kapcsolatok halmazaként, amely egységes, de egyúttal sok kisebb hálózattól épül fel. A kapcsolati minta lehet konvergáló vagy divergáló.

Konvergáló kapcsolati háló esetén a különböző cselekvések, magatartások, illetve társadalmi és/vagy individuális okok vezetnek bűnözéshez vagy kábítószer-fogyasztáshoz. Azaz a különböző magatartások vagy egyéni, társadalmi okok az eredők, a következmény pedig bűnözésben vagy kábítószer-fogyasztásban jelenik meg.

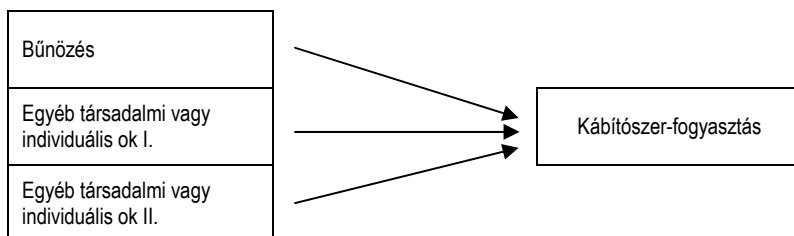
1. következmény: Bűnözés

Bizonyos külső és/vagy belső hatások, körülmények mellett jelenlévő kábítószer-fogyasztás megelőzi a bűnözést, majd hozzájárul a bűnelkövető magatartás kialakulásához.

2. következmény: Kábítószer-fogyasztás

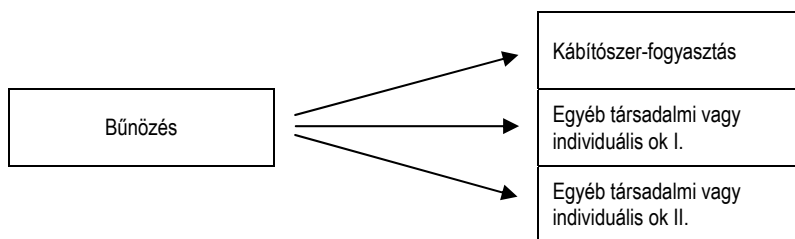
Bizonyos külső és/vagy belső hatások, körülmények mellett jelenlévő bűnelkövető magatartás megelőzi a kábítószer-fogyasztást, majd hozzájárul a szerhasználat kialakulásához.

Divergáló kapcsolati háló esetén a kábítószer-fogyasztás vagy a bűnelkövető magatartás egyéb devianciákhoz és/vagy társadalmi és/vagy individuális problémákhoz vezet. Ebben a modellben a bűnelkövetés, illetve a kábítószer-fogyasztás az eredő, amely következményként egyéb devianciák megvalósulásához vezet.

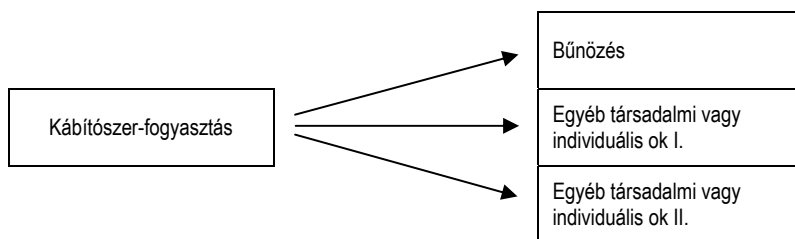
1. eredet: Bűnelkövető magatartás

A rögzült bűnelkövető magatartás kábítószer-fogyasztáshoz és más társadalmi és/vagy individuális problémákhoz vezet.

2. eredet: Kábítószer-fogyasztás

A kábítószer-fogyasztás bűnelkövetéshez és/vagy más társadalmi és/vagy individuális problémákhoz vezet.

A bűnözés és a kábítószer-fogyasztás közti kapcsolat összetettsége egyrészt okozati síkon, másrészt pedig következményi síkon értelmezhető. Azaz mi vezet a kapcsolat kialakulásához (okozati sík), illetve az miként nyilvánul meg (következmény). Értelmezésem szerint a tanulmányban bemutatott modellek a kapcsolat manifesztumaira helyezik a hangsúlyt. A kapcsolat okozati síkját – a fenti ábrán a két független változó mellett (kábitószer-fogyasztás és bűnözés) – az „egyéb társadalmi vagy individuális ok” mint független változót csak részlegesen érintik. Azt gondolom, hogy a kapcsolat a két jelenség között az „egyéb társadalmi vagy individuális ok” mint katalizátor beiktatásával válik értelmezhetővé.

Az „egyéb társadalmi vagy individuális okon” azokat a magatartásokat, jelenségeket, körülményeket értem, amelyek hozzájárulnak egyrészt vagy az egyik vagy a másik jelenség kialakulásához, másrészt amelyek a kapcsolatot létrehozzák, illetve fenntartják. Egyszerre több ok is lehetséges, sőt valószínűsíthető. Ezek a teljesség igénye nélkül, példaként említve, a következők lehetnek:

- *Társadalmi okok:* társadalmi, gazdasági változások, gazdasági recesszió, szegregáció, erősödő depriváltságérzet a társadalomban, növekvő társadalmi kirekesztettség, értékválság, jövőkép-nélküliség növekedése a társadalomban stb.
- *Individuális okok:* mentális eredetű betegségek, antiszociális vagy aszociális viselkedés, kirekesztettség, csoport, kortárs csoport befolyása, kíváncsiság, izgalom, anyagi problémák stb.

A dinamikus drogpia és a diffúz igazságszolgáltatás hatására a kábítószerfogyasztás és a bűnözés kapcsolata, mintázatai, így a kapcsolati mátrixa is folyamatos változásban van. Azt gondolom, hogy a kábítószer és a bűnözés közti kapcsolat mintázatokból és nem egy mintából áll, multifaktoriális jelenségként szükséges értelmezni. Olyannak, amelyben az okok és okozatok alkalmanként felcserélődnek, és amelyben a kapcsolati hálóra a külső környezet – legyen az a drogpia vagy az igazságszolgáltatás piaca – jelentős hatást gyakorol.

Ennek függvényében talán nem is az a lényeg, hogy mi volt előbb, hanem az, hogy milyen a kapcsolati mátrixa.

A hulladékgazdálkodás rendje megsértésének jogalkalmazási kérdései

A tanulmány bemutatja és elemzi a hulladékgazdálkodás rendje megsértésének büntetőjogi szabályozását, vizsgálja a bűncselekmény és a szabálysértés elhatárolási lehetőségeit. Külön figyelmet fordít a szakértő kirendelésének gyakorlatára és a bizonyítás körülményeire. A tanulmány ismerteti az elmúlt évek tapasztalatait, a jogalkalmazás során feltárt hibákat, egyúttal iránymutatásul szolgál az egységes gyakorlat kialakítása érdekében.

Bevezetés

A folyamatos gazdasági fejlődéssel egyidejűleg megjelenő modern környezetvédelem igénye hosszú távon nem csekélyebb jelentőségű, mint az emberiség fennmaradásának záloga. Az elmúlt évtizedekben felmerült globális környezeti problémák olyan sürgős intézkedéseket generáltak, amelyek miatt már nem maradhat el a büntetőjogi fenyegetettség kilátásba helyezése. A légkör (üveg-házhatás, ózonréteg), a víz (világtengerek szintje, vízszennyezés, esőerdők irtása, túlhalászás), valamint a *hulladékgazdálkodás rendjének megsértése* (csomagolóanyagok elterjedése, veszélyes hulladékok, radioaktív anyagok), továbbá a Föld és az emberi környezet védelme büntetőjogi beavatkozást igényelt.¹

Általános problémaként fogalmazható meg, hogy a közterületeken, útszéleken és eldugott mellékutakon lévő szemétkupacok aránya, mértéke (mérete) gyorsan növekszik, egyre többen gondolják úgy, hogy az adott helyre bármit le lehet rakni, hiszen azt előttük már mások is megtették. Az illegális hulladéklerakás – az elborzasztó látvány, az áradó bűz és a fertőzésveszély mellett – főként azt az ingatlantulajdonost érinti, akinek a területén a szemetet elhelyezték. Itt elsősorban nem a forgalmas vagy sűrűn lakott övezetekre kell gondolnunk, hanem a hétvégi házas üdülőtelepekre, külterületi ingatlanokra, vagy az elhagyott fás-bokros területekre, amelyek attól függetlenül sem gazdátlan ingatlanok, hogy külső szemlélő (a jogellenes hulladékelhelyező) számára annak

¹ Sinku P.: A környezet és természet elleni bűncselekmények. In: Belovics E. – Molnár G. M. – Sinku P.: Büntetőjog II. Különös Rész. Ötödik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 351. o.

tűnnek. Figyelemmel arra, hogy ingatlan tulajdonjogával felhagyni nem lehet, minden ingatlanban van ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonosa, vagy éppen birtokosa, használója, ekként – ha az elkövető(k) kiléte nem állapítható meg – biztosan lesz olyan személy, akit a hatóságok végső soron a hulladék elszállítására (és annak költségei viselésére) kötelezni tudnak. Gyakori jelenség az is, hogy a nagyvárosokban elhelyezett szemétygyűjtők környékére más településekről szállítanak hulladékot, rendszeresen öntenek le nagyobb mennyiségű építési törmeléket, lomokat; autókkal, utánfutókkal hordanak zsáknyi szemetet a tömbházas területekre, majd elhajtanak a helyszínről. Az ilyen módon lerakott hulladék azon túl, hogy szennyezi a környezetet, súlyos közegészségügyi veszélyeket rejt magában, így például rovarok és rágcsálók elszaporodásához vezethet, de az sem mellékes, hogy a baktériumok, bomlástermékek a csapadékvízzel a talajvízbe juthatnak.

A környezet és a természet elleni bűncselekmények közelebbi vizsgálata tehát nemcsak időszerű, hanem feltétlenül szükséges és indokolt, ahogyan erre a gyakorlatban felvetődő anomáliák is rámutattak.²

Origó: a fenntartható fejlődés

A hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvényt (régii Hgt.) felváltotta az új hulladéktörvény, emellett pedig jelentős a vonatkozó uniós szabályozás száma is (például az Európai Parlament és a Tanács 2008/98/EK irányelve a hulladékokról, az Európai Parlament és a Tanács 2008/99/EK irányelve a környezet büntetőjog általi védelméről). A világszerte közismert *Brundtland-jelentés*³ szerint: *a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.*⁴ Egyetlen, közös bolygón élünk, mindannyian felelősek vagyunk a jövő nemzedékéért, ezért figyelembe kell vennünk környezetünk eltartóképesség-

² A tanulmányban foglalt megállapítások az OKRI 2017. évi országos kutatási eredményein alapulnak (III/B/2/30/2017.). A vizsgált időszak, 2015. január 1. – 2016. december 31. között jogerősen befejezett ügyek; országos teljes mintán: 141 nyomozati és 161 ügyészégi irat (első- és másodfokú), 182 vádlott.

³ Gro Harlem Brundtland norvég orvos, politikus, diplomata, Norvégia volt miniszterelnöke, az Egészségügyi Világszervezet (WHO) volt főigazgatója vezette az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságát, amely négyévi munka után, 1987-ben hozta nyilvánosságra a *Közös jövőnk* címmel kiadott jelentését, számos elemzés és javaslat mellett kidolgozta a fenntartható fejlődés stratégiáját.

⁴ A Fenntartható Fejlődés Bizottság honlapja. A fenntartható fejlődés. <http://www.ff3.hu/fejlo-des.html>

gének korlátait, és csak ezzel összhangban fogalmazhatjuk meg az igényeinket. Ehhez és ennek érdekében kell óvni, illetve fenntartható módon használni természeti környezetünket, erőforrásainkat, de ami a legfontosabb: elengedhetetlen a társadalom környezettudatos, környezetetikus magatartása, és az erre való nevelés. A földi bioszféra részeként, és az emberiség alapértékeként az élet minden formáját tisztelnünk kell, nem lehet célunk az egész globális környezet átalakítása vagy a folyamatosan változó (növekvő) igényeink szerinti működtetése, hiszen az erőforrásokhoz való hozzáférést az utánunk következők számára is meg kell teremteni.⁵

A nemzetközi kitekintés részletezése nélkül megjegyzendő: „*lesz még bajunk bőven*”, ahogy a környezetvédelmi hatóság munkatársa⁶ fogalmazott a szakmai kerekasztalok egyikén. Kína, amely a világ hulladékforgalmának 56 százalékát bonyolította le, nem fogadja többé mások szemetét, lezárta határait a feldolgozásra érkező szállítmányok előtt, és további korlátozásokat is terveznek. Ezzel a tiltással a hulladéküzlet és -feldolgozás legnagyobb szereplője vállalt önkorlátozást: 2017 végétől leállították a hulladékimportot, így sem papírt, sem műanyagszemetet nem lehet bevinni az országba, ahogyan fém- és textilhulladékot, illetve egyébeket sem. Döntéséről idejében értesítette a Világkereskedelmi Szervezetet (WTO) pontosan azért, hogy minden országnak és ágazati szereplőnek elegendő ideje legyen felkészülni, és hogy ezek a szállítmányok ne a tengerben végezzék.⁷

A hulladékelhelyezés tehát nemcsak a jövő, hanem a jelen problémája is, ezért fontos kiemelten foglalkozni azzal a ténnyel, hogy nem minden szemet, ami annak látszik, számos egyszerű újrahasznosítási ötlettel mindannyian sokat tehetünk a Föld tisztasága és költségeink csökkentése érdekében.⁸

⁵ Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága: Természettudomány. A fenntartható fejlődés fogalma, célkitűzése. <http://www.unesco.hu/termeszettudomany/fenntarthato-fejlodesre/fenntarthato-fejlodes-091214>

⁶ Az OKRI-kutatás során a társhatóságok képviselőinek részvételével kerekasztal- és fókusz-csoportos megbeszélésekre is sor került.

⁷ Kínának már nem kell a hulladékunk. Greenfo.hu, 2017. július 20. <http://greenfo.hu/hirek/2017/07/20/kinanak-mar-nem-kell-a-hulladekunk>

⁸ PET-palackokból készíthetünk madáretetőt, építési törmelékkel feltölthetjük épülő teraszunkat, hulladék vasakból és faanyagokból tartószerkezet épülhet, míg törött csempével, járólappal, szeletelt téglával impozánsan burkolhatunk is stb.

A büntetőjog mezsgyéjén

Hazánk büntetőpolitikája a megelőzés elvét követi, és nem utólag próbálja elhárítani (büntetőjogi szabályozás nélkül) a bekövetkezett káros hatásokat. Hatályos büntető törvénykönyvünk a XXIII. fejezetben, *A környezet és természet elleni bűncselekmények* között tartalmazza a *hulladékgazdálkodás rendjének megsértése* bűncselekményét. A Btk. 248. §-ában foglalt tényállás (1)–(3) bekezdései az elkövetési magatartásokat, míg a (4) bekezdés értelmező rendelkezéseket tartalmaz.⁹ A bűncselekmény alapesete a hatóság által nem engedélyezett helyen hulladék elhelyezése, engedély nélkül vagy az engedély kereteit túllépve végzett hulladékgazdálkodási tevékenység, valamint hulladékkal más jogellenes tevékenység végzése. A bűncselekmény alapesetének elkövetési tárgya a *hulladék*, a minősített eset pedig a *veszélyes hulladék*.

Hulladéknak minősül bármely tárgy vagy anyag, amelytől birtokosa megválnak, megválni szándékozik vagy megválni köteles.¹⁰ Figyelemmel arra, hogy a törvényi tényállás – értelmező rendelkezéssel – az alapeset vonatkozásában tovább szűkíti az elkövetési tárgyak (vagy anyagok) rendkívül széles skáláját, büntetőjogi szempontból ezek csak akkor relevánsak, ha alkalmasak az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő vagy azok összetevői, illetve az élő szervezet egyedének veszélyeztetésére. Ez nem vonatkozik ugyanakkor a minősített esetként szankcionált veszélyes hulladéokra, hiszen – elnevezéséből is adódóan – ez esetben nem kérdés annak (kiemelt) veszélyeztető tulajdonsága, veszélyeztetésre alkalmassága.

Sem a bűncselekmény alapesete, sem a minősített eset nem kívánja meg eredmény bekövetkezését (immateriális bűncselekmény), így álláspontom szerint nem helytálló az a gyakorlat és következtetés, miszerint ha konkrét veszély nem mutatható ki, a cselekmény nem bűncselekmény. Már előljáróban fontos

⁹ Az (1) bekezdés szerint (alapeset) követi el a bűncselekményt, aki a hatóság által nem engedélyezett helyen *hulladékot* elhelyez, engedély nélkül vagy az engedély kereteit túllépve *hulladékgazdálkodási tevékenységet*, illetve *hulladékkal más jogellenes tevékenységet* végez. A (2) bekezdés tartalmazza a minősített esetet, ez a *veszélyes hulladéokra* elkövetés. (3) bekezdés: *gondatlan* alakzat. (4) bekezdés: hulladék mindaz, amit a Ht. hulladéknak minősít, ha alkalmas az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő vagy azok összetevői, illetve élő szervezet egyedének veszélyeztetésére; hulladékgazdálkodási tevékenység: a hulladéknak a Ht.-ben meghatározott gyűjtése, begyűjtése, szállítása – ideértve az országba történő behozatalt, onnan történő kivitelt, valamint az azon történő átszállítást –, előkezelése, tárolása, hasznosítása, ártalmatlanítása.

¹⁰ A hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény (Ht.) 2. § 23. pont.

ismertetni, hogy a bűncselekményi tényállás kapcsán az *1/2015. sz. büntető elvi határozatában*¹¹ a Kúria a következőkre kívánt rámutatni: A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése keretdiszpozíció, annak háttérjogszabálya elsődlegesen a Ht., valamint annak végrehajtási rendeletei. A hulladékgazdálkodással kapcsolatos jogszabályokat jelentős számú európai uniós jogi aktus határozza meg¹², így ezek közvetve a büntetőjogi tényállást is érintik. A bűncselekmény elkövetési tárgya a hulladék és a veszélyes hulladék, utóbbi esetben tulajdonképpen ez a minőség (nevezetesen a Ht.-ben írt kiemelt veszélyesség) a minősítő körülmény. A büntetőjogi értelemben vett veszély a sérelem bekövetkezésének lehetőségét jelenti; a tényállásszerűség szempontjából azonban közömbös, hogy a hulladékban immanensen meglévő veszély konkretizálódik-e valamilyen szinten a tényállásban írt elkövetési magatartás kifejtésével, vagy marad távolabbi veszélyként, amely csak bizonyos más környezeti hatások közbejöttével eredményez sérelmet vagy konkrét, közvetlen veszélyhelyzetet.

A minősített eset megállapításához szükséges veszélyes hulladék fogalmát szintén a Ht. definiálja¹³: a hulladék veszélyes hulladéknak minősül, ha az hulladékjegyzékben [hulladékjegyzékről szóló 72/2013. (VIII. 27.) VM rendelet] veszélyes hulladékként szerepel, és megfelel a 2. § (1) bekezdés 48. pontjában foglalt fogalommeghatározásnak (vagyis illik rá az 1. mellékletben meghatározott veszélyességi jellemzők¹⁴ legalább egyike). A hulladék ezen túlmenően akkor is veszélyes hulladéknak minősül, ha az nem veszélyes hulladékként szerepel a hulladékjegyzékben, de a környezetvédelmi hatóság megállapítja, hogy rendelkezik a veszélyességi jellemzők valamelyikével. Az ilyen ismeretlen összetételű és a hulladékjegyzékben közelebről meg nem határozott típusú hulladékot a környezetvédelmi hatóság döntéséig veszélyes hulladéknak kell tekinteni (!). Meghatározta tehát a jogalkotó, hogy a hulladék mely esetekben minősül veszélyes hulladéknak (elsősorban jogszabály határozza meg a veszélyes hulladékokat, és nem a szakértő), típusait a hulladékjegyzék tartalmazza. Az előbbiek ellentétéként kimondja a Ht. 55. § (3) bekezdése azt is, hogy a hulladék nem minősül veszélyes hulladéknak, ha a hulladékjegyzékben veszélyes hulla-

¹¹ Kúria, Bfv.III.574/2014.

¹² Például az Európai Közösségen belüli, az oda irányuló és az onnan kifelé történő hulladék-szállítás felügyeletéről és ellenőrzéséről szóló tanácsi 259/93/EGK rendelet.

¹³ Ht. 55. §

¹⁴ Robbanásveszélyes, oxidáló, tűzveszélyes, irritáló (bőrirritáció és szemkárosodás), célszervi toxicitás (STOT)/aspirációs toxicitás, akut toxicitás, rákkeltő (karcinogén), maró, fertőző, reprodukciót (szaporodást) károsító, mutagén, akut mérgező gázokat fejlesztő, érzékenységet okozó, környezetre veszélyes (ökotoxikus), olyan hulladék, amely képes olyan veszélyességi tulajdonságot mutatni, amellyel az eredeti hulladék nem rendelkezik.

dékként szerepel ugyan, de a környezetvédelmi hatóság megállapítja, hogy a veszélyességi jellemzők egyikével sem rendelkezik.

Látható tehát, hogy a hulladék veszélyessége/nem veszélyes jellegének megítélése kapcsán a *környezetvédelmi (szak)hatóságnak kitüntetett szerepe van*, de ez a lényegi jogosultsága a gyakorlatban nagymértékben csorbul, segítségét a nyomozó hatóságok ritkán veszik igénybe, pedig a szakértővel ellentétben, ez ingyen van.

A dogmatikai kérdések mélyreható vizsgálata alapján azonban el kell ismerni, a jogalkalmazók nincsenek könnyű helyzetben: a törvény a Ht.-ben foglaltakon túl veszélyeztetésre alkalmasságot kíván meg a tényállásszerűséghez, ennek következtében elválik a „hulladék” hulladékgyűjtési (közigazgatási) és büntetőjogi fogalma, vagyis eljárásjogi és anyagi jogi szinten is kérdésessé válhat maga az elkövetési tárgy. Az alkalmasság mibenléte úgyszintén két aspektusból közelíthető meg: ha ez jogkérdés, annak megállapítása nem szakértői feladat¹⁵, ha viszont ténykérdésként kezeljük, szakértő kirendelésével tisztázható a büntetőjogi relevancia. A kérdéssor már a régi Btk. nyomán is tovább gyűrűzött: absztrakt, közvetett vagy konkrét veszélyeztetésre kell-e alkalmasnak lennie a Ht. szerinti hulladéknak¹⁶.

Sokat kell még foglalkozni ezzel a bűncselekményi tényállással, amit elsőként a jogalkalmazói kérdések pontos és egyértelmű megválaszolásával kell kezdeni.

A bűncselekmény elkövetési magatartása az (1) bekezdés a) pontja esetén az *elhelyezés*, a b) pont esetén a *hulladékgyűjtési tevékenység*, illetve *más jogellenes tevékenység végzése*. *Elhelyezésen* az adott helyre történő *szállítást és tárolást* kell érteni, ami történhet ideiglenesen, meghatározott időre vagy akár végleg is. A tárolás körülményei a bűncselekmény megvalósulása szempontjából nem relevánsak, a biztonságos tárolás sem mentesít a büntetőjogi felelősség alól. Az összegyűjtött hulladékot az arra rendszeresített gyűjtőhelyen (hulladékgyűjtő pont, udvar, munkahelyi és üzemi gyűjtőhely, át-/visszavételi hely) lehet elhelyezni, bármely más területen – közterületen, magánterületen, védett természeti területen, erdőben stb. – történő hulladékkelhelyezés kimeríti a törvényi tény-

¹⁵ Erre az álláspontra helyezkedett a jogirodalom a garázdasággal kapcsolatban a megbotránkozás vagy riadalom keltésére való alkalmasságot jogkérdéssé téve, továbbá a közösség elleni izgatás és a rágalmazás nyomán is. Gellér B. J. – Bárányos B.: Mitől hulladék a hulladék? Gondolatok a Btk. 281/A § margójára. Magyar Jog, 2011/5., 287. o.

¹⁶ Uo. 287–294. o.

állást.¹⁷ Az a) pont elkövetési magatartása tehát a hulladék nem engedélyezett helyen történő *elhelyezése*, amelyen a *lerakást* kell érteni.¹⁸

A b) pont elkövetési magatartása az engedély nélkül vagy a meglévő engedély kereteit túllépve *hulladékgazdálkodási tevékenység*¹⁹, illetve *hulladékkal más jogellenes tevékenység*²⁰ végzése; ezekben az esetekben bűncselekmény a kifejtett tevékenység akkor is, ha az egyébként megfelel a vonatkozó jogszabályi előírásoknak. Ez a fordulat is közvetlen kapcsolatban van a közigazgatási határozatokkal, az engedély hiányára, illetve minden jogellenes tevékenységre utal. Az előbbi az üzletszerű hulladékgazdálkodással van kapcsolatban, az utóbbi pedig akár a magánszemélyek, mint egy település lakosai által elkövetett jogellenes cselekményekre is kiterjeszhető. A (2) *bekezdés* az említett félreértelmezést – tehát a környezetre veszélyes hulladék vagy a veszélyes hulladék közötti megkülönböztetés viszonylagossága – teszi helyre azzal, hogy a veszélyes hulladékokkal kapcsolatos jogellenes magatartásokat minősített esetként kezeli, ennek következtében az egész tényállás általánosan hulladéokra irányuló jellege kiemelését, igazolást nyer. A *veszélyes hulladék jogszabályban meghatározott veszélyességi jellemzőkkel bír, és listája megtalálható a hulladékok jegyzékében*.²¹

Ha sem alap-, sem minősített eset megállapítására nincs lehetőség, *köztisztasági szabálysértés*²² ettől függetlenül első ránézésre még lehet, de csak akkor, ha *települési hulladékot* helyeztek el jogellenesen. Ennek megvalósulását viszont 2016. december 31-ig kizárta az Sztv. 2. §-a, amely szerint nem állapítható meg szabálysértés, ha a tevékenység vagy a mulasztás bűncselekményt valósít meg; úgyszintén, ha a tevékenységre vagy mulasztásra törvény vagy kormányrendelet *közigazgatási bírság* alkalmazását rendeli. Figyelemmel arra, hogy a települési

¹⁷ Polt P.: A környezet és a természet elleni bűncselekmények. In: A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja. Opten, Budapest, 2016, 802. o.

¹⁸ Sinku P.: i. m. 369. o.

¹⁹ A hulladéknak a Ht.-ben meghatározott gyűjtése, begyűjtése, szállítása – ideértve az országba történő behozatalt, onnan történő kivitelt, valamint az azon történő átszállítást –, előkezelése, tárolása, hasznosítása, ártalmatlanítása. Btk. 248. § (4) bekezdés b) pont.

²⁰ E fordulat miatt általában akkor mondták ki a vádlottak bűnösségét, ha nem történt szállítás, nem mozgatták a hulladékot, hanem azzal jogellenes, de a hulladékgazdálkodás körébe nem tartozó cselekményt végeztek. Így például: ingatlanon belül autók szétbontása, rézkábelekről a szigetelőanyagok leégetése a fém kinyerése céljából, hulladék elásása, állati tetemek elföldelése, hulladékegetés fűtés céljából stb.

²¹ Bándi Gy.: Környezetjog. A környezet büntetőjogi védelme. A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése. Szent István Társulat, Budapest, 2014

²² A szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvény 196. § (2) bekezdése: települési hulladék közterületen, engedély nélkül, vagy nem a kijelölt lerakóhelyen történő lerakása, elhelyezése.

hulladék jogellenes elhelyezése miatt 2017. január 1-jéig bírság kiszabásának volt helye, a veszélyeztetésre nem alkalmas (így a Btk. törvényi tényállását ki nem merítő) jogellenes települési hulladék-elhelyezés sem bűncselekmény, sem szabálysértés nem lehetett, ami nyilvánvalóan ambivalens helyzetet teremtett. Ezt a joghézagot ismerte fel a jogalkotó, bár kétségtelen, hogy rendkívül hosszú idő elteltével.

Bűncselekmény vagy szabálysértés?

Az elhatárolás szempontjából meg kell jegyezni – ahogyan azt a szabálysértési törvény magyarázata is kiemeli²³ –, hogy a Btk. 248. § (1) bekezdés a) pontja alatt meghatározott bűncselekmény²⁴ és az Sztv. 196. § (2) bekezdésében foglalt köztisztasági szabálysértés tényállása nehezen határolható el egymástól, megfogalmazását tekintve látszólag csak a hulladék települési vagy nem települési jellege szerint van különbség. A jogalkotó (talán ennek könnyítése érdekében) értelmező rendelkezést adott a Btk. 248. § (4) bekezdés a) pontjában, ami némileg további segítségül szolgálhatott volna a jogalkalmazóknak, ha a szabálysértési tényállást korábban nem zárta volna ki azonnal a közigazgatási bírság (hulladékgyűjtési, fémművelési, levegővédelmi stb.) kiszabásának lehetősége.

A Ht. 86. §-a azonban változott az elmúlt időszakban, a jogalkotó – felismerve a kiüresedett szabálysértési tényállást és alkalmazásának lehetetlenségét – 2017. január 1. napjával beiktatta a paragrafusba a (6a) bekezdést, amely szerint nincs helye közigazgatási bírság alkalmazásának települési hulladék közterületen engedély nélkül történő lerakása, elhelyezése miatt. 2017. január 1. napjával tehát ismét kérdéssé és hangsúlyossá vált a szabálysértés és a bűncselekmény egymástól történő elhatárolási kérdése, ami abban ragadható meg, hogy

- ha a *nem veszélyes* hulladék jellegét tekintve *települési hulladék*;
- azt a *közterületen* helyezik el;
- *engedély nélkül*; és az
- *nem alkalmas az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő vagy azok összetevői, illetve élő szervezet egyedének veszélyeztetésre,*

nem bűncselekmény, hanem köztisztasági szabálysértés valósul meg, azonban közigazgatási bírság kiszabását már nem vonhatja maga után.

²³ Bisztriczki L. – Kántás P.: A szabálysértési törvény magyarázata. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014, 629. o.

²⁴ Alapeset, nem veszélyes hulladéka elkövetés.

A cselekmények minősítése, főbb tendenciák

A vizsgált időszakot érintően (két teljes év) elmondható, hogy az egyes ügyekben eljáró bíróságok rendre a *vád szerint* mondták ki a vádlottak bűnösségét (alapeset 56, alapeseti gondatlan 3, minősített eset 85, felmentés 3), illetve többnyire az *ügyészi indítványoknak megfelelően* történt a büntetések és intézkedések alkalmazása. Az országos tendencia azt mutatja, hogy az elkövetők szankcionálására 41 százalékban a felfüggesztett szabadságvesztést tartották a legmegfelelőbbnek, 24 százalékban a pénzbüntetést, 18-ban a közérdekű munkát, próbára bocsátás 9 százalékban jöhetett szóba, az elzárás elenyésző (2), míg végrehajtható szabadságvesztést (7 százalék) kizárólag büntetett előéletű elkövetők esetében indítványoztak az eljáró ügyészségek, illetve azokban az ügyekben, amelyekben büntetőeljárás hatálya alatti elkövetés történt.²⁵

Az alapeset körében inkább az elhelyezés jellemző, a veszélyes hulladékknál viszont túlsúlyban vannak a hulladékgazdálkodási tevékenység végzésével összefüggő magatartások. Megemlítendő még, hogy a büntetőeljárások kezdeti szakaszában több ügyben szükségessé vált a rendőrség által elrendelt nyomozások ügyész általi átminősítése²⁶, amely gyakran magával hozta a védő kirendelésének indokoltságát is.²⁷

A szakági együttműködés fontossága mellett itt kell nyomatékosan felhívni a figyelmet a Be. 63/A §-ában foglalt, mérlegeléstől független, kategorikus törvényi előírásban megjelenő kötelezettségre, amelyet sajnálatos módon több ügyben elmulasztottak a hatóságok, illetve annak csak többszöri felhívásra

²⁵ A büntetés kiszabása során mindössze húsz vádlott esetében tértek el a jogerős döntést hozó bíróságok az ügyészi indítványtól; csak azokban az eljárásokban, amelyekben tárgyalási szakban merült fel a vádlott személyi körülményei tekintetében olyan lényegesen módosult tényadat vagy információ, amelynek alapján célravezetőbb volt egy másik büntetési nemre való áttérés (például a vádlott időközben elveszítette az állását, egészségi problémái miatt tartós kezelésre szorul, beteg hozzátartozóját kell ápolnia, teljes mértékben és a saját költségén elszállította a jogellenesen elhelyezett hulladékot, tereprendezést vállalt stb.). A kutatással érintett 141 elsőfokú ügyből az eljáró ügyészségek a Be. 544. § (1) bekezdése alapján 71 vádiratban tettek indítványt az eljárás tárgyalás mellőzésével történő lefolytatására, ehhez képest a bíróságok 61 ügyben jártak el ennek megfelelően (tíz ügyben a vádlottak tárgyalás tartását kérték), kilenc ügyben az elkövetőt az ügyész bíróság elé állította.

²⁶ Átminősítések: a) pontosról b) pontosra nyolc esetben; b) pontosról a) pontosra hat ügyben; alapesetről veszélyes hulladékra harminc alkalommal; minősített esetről alapesetre négy eljárásban.

²⁷ A Be. 46. § a) pontja szerint a büntetőeljárásban védő részvétele kötelező, ha a bűncselekményre a törvény ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel.

tettek eleget. A Be. 63/A § (1)–(4) bekezdése *Intézkedés a bűnözés megelőzésére és más eljárás kezdeményezésére* cím alatt sorolja fel az egyes teendőket.²⁸ A (2) bekezdés alapján ha a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság az eljárása során olyan tényt állapít meg vagy körülményt észlel, amely miatt hivatalból további bírósági, adóigazgatási, közigazgatási vagy más eljárás kezdeményezésének, illetve lefolytatásának van helye, e célból az arra jogosult szervezet tájékoztatni köteles. Lényegében ugyanezt tartalmazza az új Be. (2017. évi XC. törvény) 111. §-a *Szignalizáció* cím alatt.

A bizonyítással kapcsolatos körülmények

A környezetet és a természetet sértő vagy veszélyeztető kriminális magatartások túlnyomórészt a látens bűncselekmények számát szaporítják, ezért statisztikai szempontból védelmük jelentéktelen problémának tűnhet.²⁹ A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése abba a bűncselekményi kategóriába tartozik, amelynél a tetten érés kivételesnek tekinthető, ennek hiányában pedig a bizonyítás olykor kétségtelenül nehézkes. Megjegyzendő azonban, hogy a kilátástalannak tűnő esetekben is lehet eredményes a felderítés, amely némely ügyben példaértékűnek tekinthető; nem feltétlenül az elvégzett nyomozati cselekmények, hanem inkább az ahhoz való hozzáállás.

Az országos gyakorlat kritikájaként felhozható, hogy a „*bizonyítás bizonyosságára*” a hulladék minőségének megállapítása céljából azokban az esetekben is kirendelik a szakértőt, amikor annak jellege egyértelműen beazonosítható, az elkövetési tárgy egyszerű szemrevételezéssel, laikus számára is megállapítható, a hulladékjegyzék alapján besorolható (gumiabroncsok, bútorok, akkumulátorok, elektronikai hulladékok, olajos hordók, állati tetemek stb.). *Mit kell bizonyítani és hogyan? Mennyibe kerül mindez a hatóságoknak (a magyar államnak) vagy a vádlottaknak?* A bizonyítás tárgya körében az új Be. sem változtat azon, hogy a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyo-

²⁸ A Be. 63/A § (1) bekezdése előírja, hogy a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tevő, a büntetőeljárás során megállapított okokról és körülményekről a további bűncselekmények megelőzése érdekében, ha ez szükséges, haladéktalanul, de legkésőbb az eljárása befejezésekor tájékoztatja a megelőzésre illetékes állami vagy önkormányzati szervet.

²⁹ Kóháalmi L.: A környezet és a természet elleni bűncselekmények. In: Hollán M. – Barabás A. T. (szerk.): A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont–Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2017, 338. o.

mozó hatóság a döntését valóság-hű tényállásra alapozza. A jövőben sem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek *köztudomásúak*, amelyekről az eljáró bíróságnak, ügyésznek, illetve nyomozó hatóságnak *hivatalos tudomása* van, illetve – új szabályként – amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben, együttesen elfogadja. A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg. Mind a hatályos, mind az új Be. szerint csak akkor kell szakértőt kirendelni, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez *különleges szakértelem* szükséges, egyéb esetekben nem. Az eljáró bíróság, ügyész vagy nyomozó hatóság tehát akkor alkalmaz(hat), rendel(het) ki szakértőt, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez olyan sajátos, speciális szakértelem szükséges, amivel a hatósága nem rendelkezik. E bűncselekmény körében nincs olyan kötelezően alkalmazandó szabály vagy előírás, amely szerint minden egyes ügyben kötelező lenne szakértő kirendelése még akkor is, ha a bizonyítandó tény nem kérdéses, megítéléséhez egyáltalán nem szükségeltetik nemhogy különleges, de szakértelem sem. A nyomozó hatóságok szinte minden ügyben automatikusan, „megszokásból” kirendelik a szakértőket, legyen az bármilyen tényállás, bármilyen hulladék.

Véleményem szerint ez a gyakorlat hibás, mert a vizsgált bűncselekmény elbírálása szempontjából releváns tény megállapítása kizárólag akkor tartozik szakértőre, ha maga az elkövetési tárgy szakkérdéssé válik (például vegyes összetételű, beazonosíthatatlan, ismeretlen eredetű hulladék).

A szakértő szóban vagy írásban ad szakvéleményt, amelyben megválaszolja a kirendelő határozatban neki előzetesen feltett kérdés(ek)e)t. Szintén fontos megállapítása a kutatásnak, hogy a vizsgált iratok tanúsága szerint a *szakértőhöz* nemcsak szakkérdéseket intéznek, hanem *jogkérdésre várják a választ*³⁰, és a szakértők rendre meg is válaszolják ezeket³¹. Gyakori, hogy a szakértők a jogszabály alapján bekódolták a hulladékokat, azután pedig nemcsak minősítették az elkövető

³⁰ „A szakértőnek azt kell megállapítani, hogy a lerakott hulladék megvalósítja-e a Btk. 248. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés szerint minősülő hulladékgazdálkodás rendjének megsértése bűncselekmény elkövetését? Amennyiben nem valósul meg, felmerül-e gyanúja a környezetkárosítás, illetve természetkárosítás bűncselekmények elkövetésének?” Például Kecskeméti Járási Ügyészség, B.3920/2015.; Kecskeméti Rendőrkapitányság Vizsgálati Osztály Gazdaságvédelmi Alosztály, 03010/2938/2015.

³¹ „A szakértői vizsgálat tárgya annak megállapítása, hogy a hétvégi ház udvarán történt gépkocsi szétbontásával és az abból származó hulladék elhelyezésével megvalósult-e a Btk. 248. § (1) bekezdés b) pontjába ütköző bűncselekmény [...]. Az elkövető elkövette a Btk. 248. § a) és b) pontjában meghatározott cselekményeket is.” Például Miskolci Járási Ügyészség B.10.049/2013.; Miskolci Rendőrkapitányság Vizsgálati Osztály Gazdaságvédelmi Alosztály, 05010/8091/2013.

cselekményét, hanem még a bűnösségét is megállapították³², sőt némelyikük az enyhítő és súlyosító körülményeket is rögzítette.

A vizsgált büntetőügyek többségéről összességében megállapítható, hogy nem lett volna szükség szakértő kirendelésére, mert nemcsak az eljáró hatóságok, de még az átlagember is el tudja dönteni az adott kérdést, nevezetesen egy hulladék fajtájának felismerését, konkrét megnevezését (bútorok, cserepek, téglák, ruhadarabok, festékek stb.). Adott esetben szakértő kirendelése nélkül is megállapítható a Btk. 248. §-ához fűzött értelmező rendelkezésnek történő megfelelés vagy annak hiánya, továbbá nincs szükség szakértő kirendelésére akkor sem, ha az adott kérdésre adandó válasz okirattal, illetve jogszabály kötelező rendelkezése folytán bizonyítható (lásd hulladékjegyzék besorolásai, környezetvédelmi hatóság által adott szakmai állásfoglalások stb.), vagy ha köztudomású tényről van szó (napfény nélkül, takaróhatás következtében a növényzet kipusztul).

Kifogásolható lehet mindezek tükrében, ha a nyomozó hatóságok a szakértőt más, időtakarékosabb és egyszerűbb bizonyítási eszköz helyett alkalmazzák, például ha szakértővel állapítatják meg azokat az egyszerű tényeket, amelyeket a szemle keretében már maguk is megtettek.³³

Pró és kontra

Azokban a büntetőügyekben, amelyekben nem történt szakértő kirendelése, azt a bíróságok sem hiányolták, illetve – kevés kivételtől eltekintve – ahol szakértőt alkalmaztak, az lényegében szükségtelen volt. Az alábbiakban néhány példát láthatunk erre.³⁴

a) Szakvélemény nélkül született jogerős döntés abban az ügyben³⁵, amelyben J. Sándor mikrobuszával az önkormányzat tulajdonában lévő külterületre

³² Így például Szekszárdi Járási és Nyomozó Ügyészség, B.1140/2016. és B.285/2016.; Szekszárdi Rendőrkapitányság Vizsgálati Osztály Általános Ügyek Csoportja, 17010/1045/2016. és 17010/251/2016.

³³ Rainer L.: Igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozás és feladatok, lehetséges eszközök az eljárás gyorsítása érdekében. 5. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/Mailath-palyazat-erdmenyek/MGyTP-BI-1-Rainer_Lilla_Az_igazsagugyi_szakertokkal_kapcsolatos_szabalyozas_es_feladatok.pdf

³⁴ A szakértő kirendelése minden ügyben nyomozati szakban, a nyomozó hatóságok által történt; az más kérdés, hogy adott esetben ennek szükségtelenségét a nyomozást felügyelő ügyész(ség) nem jelezte.

³⁵ Bajai Járási Ügyészség, B.107/2014.

szállított 44 használt gumiabroncsot. *„A járműgumi a hulladékjegyzék szerinti (VM rendelet) EWC 160103 kódszámú, nem veszélyes hulladék, de amennyiben műszaki védelem nélkül közvetlenül a talajon vannak elhelyezve, úgy – a mennyiségükből, tömegükből adódóan – alkalmasak a föld, illetve élő szervezetek veszélyeztetésére”* – rögzíti egyezően a vádirat és a jogerős ítélet³⁶. A nyomozó hatóság szemlét tartott az ügyben, a fényképfelvételeken egyértelműen látszik, hogy egyéb hulladék nincs a helyszínen. Az is megállapítható, hogy ezeket a vádlott hatóság által nem engedélyezett helyen rakta le, illetve hogy nemcsak a betonozott út végére pakolt, hanem a növényzetre is. A gumiabroncs felismerése nem igényelt különleges szakértelmet, ahogyan a jogszabályi kódolása vagy az sem, hogy a nagy mennyiségben és kiterjedésben felhalmozott autógumik láthatóan befedték az ott élő növényzetet, így az kipusztult. Az eljáró bíróság rögzíteni tudta: *„Az ügyben bűnügyi költség nem merült fel.”*

b) Egy másik ügyben³⁷ B. Attila vádlott személygépkocsival összesen 12, 200 kg tömegű használt ólomakkumulátort szállított, amikor őt hatósági ellenőrzés alá vonták. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal és az időközben értesített környezetvédelmi felügyelőség munkatársai a veszélyes hulladékokat a helyszínen lefoglalták, a feljelentő szakhatóság – a jogszabályi besorolás alapján – már a kezdőiratban megjelölte az ólomakkumulátor veszélyes jellegét, így e vonatkozásában szakértő kirendelésére nem került sor. Mindezek helyessége a bírósági eljárásban sem volt kérdéses, a döntés első fokon jogerőre emelkedett, az eljárás során bűnügyi költség szintén nem merült fel.

c) Szakértő bevonása nélkül született jogerős döntés abban az ügyben is³⁸, amelyben B. Kálmán egy általa bérelt ingatlan területén engedély nélküli hulladékkezelési, valamint nyílt téri hulladékégetési tevékenységet végzett. Az eljárás lakossági bejelentés alapján indult, majd a környezetvédelmi felügyelőség helyszíni ellenőrzése során veszélyes és nem veszélyes hulladékokat talált, köztük üveg-, műanyag- és fahulladékokat, kiselejtezett elektromos és elektronikus berendezéseket (mosógépek, számítógépek, háztartási kisgépek). A vádlott többnyire Ausztriából gyűjtötte be és tárolta ezeket az anyagokat, a fémhuzalokról a kábelt leégette, majd értékesítette. A feljelentéshez csatolt fényképfelvételek és a hatóság helyszíni szemléje alapján nem volt kétséges a hulladék veszélyes jellege, a környezetvédelmi felügyelőség kódszám szerint rögzítette (felsorolta) a fellelt hulladékokat. A vádirat – helyeseltető módon és felesleges túlbizonyítás nélkül – a környezetvédelmi hatóság által feltárt eredményt rögzítette.

³⁶ Bajai Járásbíróság, 9.B.122/2014/6.

³⁷ Nyíregyházi Járásí Ügyészség, B.6795/2014.

³⁸ Győri Járásí Ügyészség, B.7327/2013.

zítette a tényállásban, de nem tett másként az eljáró bíróság sem, az ítélet első fokon jogerőre emelkedett.

d) Szintén az ügyészégi vádiratokból vette át szó szerint a bíróság, hogy „a lerakott anyagok az általános élettapasztalat alapján alkalmasak a Btk. szerinti veszélyeztetésére” azokban a büntetőeljárásokban³⁹, amelyekben

- Sz. Zoltán a község külterületén egy ingatlanhoz vezető mezőgazdasági út mentén, az akácliget mellett kb. két köbméter építési törmelékot (hungarocell szigetelőanyag, épületvakolat, cement, nyílászáró elemek, sörösdobozok, különféle nejlón és műanyag, illetve egyéb épületfelújításból származó hulladék) helyezte el; illetve
- M. Ferenc a város külterületén található füves területen egy, kb. nyolcvanliteres nejlonszakban lévő háztartási hulladékot (benne több használt gyermekpelenkát, ruha- és rongydarabokat, befőttes üvegeket, kibontott májkrémes dobozokat, ételmaradékot és különféle papírhulladékot) helyezte el.

Szakértő kirendelése az ügyekben nem történt, arra nem is volt szükség, az ítéletek első fokon jogerőre emelkedtek.

Ezzel ellentétben a környezetvédelmi és a nyomozó hatóság közös akciója keretében autóbontás közben értek tetten egy férfit, akinek ingatlanán számos már szétbontott, illetve még bontásra váró gépkocsit találtak, emellett lefoglaltak 45 rendszámot. Az ügyben⁴⁰ a helyszínen is jelenlévő környezetvédelmi felügyelőség részletes írásbeli állásfoglalást és szakvéleményt adott a nyomozó hatóság részére, megjelölve a hulladékok veszélyes jellegét, a vonatkozó jogszabályokat, végezetül rögzítette: „A fentiek alapján J. József jogellenesen, a jogszabályi előírásokat megszegve, illetve engedély nélkül végzett a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény és egyúttal a Btk. 248. § (4) b) pontja szerinti hulladékgazdálkodási tevékenységet olyan, a törvény alapján hulladéknak minősülő anyagok tekintetében, amelyek alkalmasak a föld, a víz, a levegő, az élővilág vagy azok összetevői veszélyeztetésére.” A környezetvédelmi hatóság jogszabályi felhatalmazásból eredően állapíthatja meg a hulladék veszélyes vagy nem veszélyes jellegét, ennek ellenére a nyomozó hatóság szakértőt rendelt ki az ügyben, aki szakvéleményében természetesen ugyanazt állapította meg, mint a szakhatóság – csak 98 500 forintért.

Ugyanígy aggályos és indokolatlan szakértő-kirendelések történtek az ügyek túlnyomó részében, vagyis annak ellenére, hogy a hulladékjegyzékről

³⁹ Mosonmagyaróvári Járási Ügyészség, B.1244/2015.; Mosonmagyaróvári Járási Ügyészség, B.1795/2015.

⁴⁰ Szegedi Járási Ügyészség, B.8976/2013.

szóló VM-rendelet – ekként maga a jogalkotó (!) – egyértelműen hulladéknak/veszélyes hulladéknak minősíti (főcsoport, kódszám, csillaggal jelölés) az adott elkövetési tárgyat (azbesztpala, festék, kenőolaj, műanyag, textil, ólomakkumulátor stb.), a vádlottaknak mégis meg kellett fizetniük a nem szakkérdés vonatkozásában képződött bűnügyi költséget.

Akár a régi, akár az új szakértői törvényt vesszük alapul, a lényeg ugyanaz. Az *igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény* 3. §-a szerint az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.

Álláspontom szerint mindez – és a Be. vonatkozó rendelkezései – nem keve-rendő össze azzal, hogy akár a nyomozó hatóság, akár az ügyész(ség), akár a bíró(ság) áthárít egy olyan feladatot a szakértőre, amelyhez nem szükséges különleges szakértelem, amely tényt egyszerű szemrevételezéssel maga is meg tud állapítani, illetve ami egyáltalán nem szakkérdés; hiszen mindez bűnügyi költséget növelő vagy éppen generáló tényező azon túl, hogy ellentétes a jog-szabállyal.

Összegzés

Az ipari forradalom előtt az emberiség a természetben fellelhető anyagokat használta, s mivel ezek többsége vagy lebomlott vagy elégethető volt, a hulladék fogalmát nem ismerték. Amióta számos olyan új, mesterségesen előállított anyagot használunk, amelyek nem tudnak lebomlani és visszajutni a természetes körforgásba, rohamosan nő a hulladéktermelés. Az illegális hulladéklerakás ma Magyarországon az egyik legszembetűnőbb környezeti probléma, bár fontosságát tekintve talán nem tartozik a legelsőek közé, az általa okozott többretű sérelmek miatt viszont feltétlenül kiemelt kezelést igényel. A vadlerakók az egyes elemek szennyezésével kárt okoznak a *környezetnek*, elpusztított természeti értékeink a *természetnek*, a tönkretett termőhelyek a *mezőgazdaságnak*, az elcsúfított erdők-mezők a *tájnak*, a szervezett hulladékkezelésből kimaradó bevételkiesés a *hulladékgazdálkodásnak*, az ország presztízsét rontó látvány az *idegenforgalomnak* (így hazánk megítélésének), a *közhangulatnak*, és még sorolhatnánk.⁴¹

⁴¹ Részlet a szakértői jelentésből. Gyulai Rendőrkapitányság, 04030/71/2015.; Gyulai Járási Ügyészség, B.174/2015.

„A hulladékok különleges csoportját alkotják a veszélyes hulladékok: ilyennek tekinthető minden olyan anyag, amely az emberi egészségre, az élővilágra vagy a környezetre káros hatással lehet. Veszélyes hulladékok az otthonunkban is keletkeznek, ilyenek az elemek, az akkumulátorok, a mobiltelefonok alkatrészei, a higanyos lázmérők, lejárt szavatosságú gyógyszerek, használt sütőolaj, festékek, lakkok, ragasztók vagy a növényvédő szereink maradványai. Ezeket soha nem szabad a szemetesbe dobni, hanem a megfelelő gyűjtőhelyre kell elvinni” – tanítják már az általános iskolásoknak is.

Érdekességként néhány anyag lebomlási ideje a természetben: almacsutka egy-két hónap, cigarettacsikk tíz-tizenkét év, természetes alapú szövet hat-tizenkét hónap, fa öt-tíz év, alumíniumdoboz száz-ötszáz év, műanyag akár egymillió év, míg az üveg egyáltalán nem bomlik le.⁴²

Életünk egyetlen pillanata sem mentes a bennünket körülvevő környezettől, ezért nem lehet mellékes számunkra az élőhelyünk, amely hatással van ránk, biztosítja létünket, életünket. A kozmosz és az emberiség bensőséges kapcsolatával foglalkozó kanadai asztrofizikus, *Hubert Reeves* szerint a világ szennyezése nem egy nagy, hanem hétmilliárd apró probléma. Valóban, hiszen mindenki el tudja dönteni, hogyan alakítja vagy változtatja meg életmódját, ám ezek a megoldási módok különböző kényelmi szinten helyezkednek el, és bizony néha áldozatokkal is járnak (szétválogatás, szelektív hulladékgyűjtés stb.). Környezetvédő attitűdünket sajátos kifejeződések szemléltetik, felelősségvállalásunkat sokszor gondolkodásmintáink gátolják (a túlhasználat és a túlfogyasztás jelentőségének lebecsülése, mint például, hogy több százezer személygépkocsiban egy ember ül, környezetszennyezés). A környezeti javak részben közjóságok, a többség mégis csak másoktól várja el a mértékletességet használatuk, kíméletük tekintetében, magával szemben viszont nem támaszt ilyen igényeket⁴³, és ugyanez igaz a hulladékokra is...

Az OKRI ezen kutatása nemcsak a minősítési és elhatárolási kérdésekre helyezte a hangsúlyt, hanem egy olyan teljes körű témafeldolgozást⁴⁴ végzett, amely a következő években zsinórmértékül szolgálhat az igazságügyi jogalkalmazók számára.

⁴² Kecskés A.-né – Kiss Zs. – Rozgonyi J.-né: Kémia a 8. évfolyam számára. Kémia a háztartásban, 35. lecke. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2016

⁴³ Horváth G.: Az Alaptörvény környezetjogi előírásai. Környezet és környezetjog. <http://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bihari/horv%C3%A1thG.pdf>, 3–4. o.

⁴⁴ A környezet védelmét szolgáló főbb jogterületek, kárenyhítés, kármentesítés, a hazai büntetőjogi szabályozás részletes elemzése ráülítve az uniós joganyagra, bűncselekményi minősítések, elhatárolások, Ht. hatálya alól kivett elkövetési tárgyak, bejelentők/feljelentők, nyomozati cselekmények, szakértői bizonyítás stb.

A terjedelmi korlátok miatt itt csak egy kiragadott részlet rövid összefoglalására nyílt lehetőség, azonban talán sikerült elültetni az olvasóban azt a magot, amely elindítja a környezettudatos, féltő-óvó szemlélet erősítését, a hulladéktermelés átgondolását, féltett kincsünk, a Föld védelmének nemes célja érdekében.

A gyorsító megoldások rendszere az osztrák büntetőeljárásban

A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága a jogállam egyik fokmérője. Nem lehet megfelelő jogbiztonság abban az országban, ahol megfelelőek ugyan az anyagi és eljárásjogi szabályok, és ezek alapján törvényesen működnek a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok, de a jogerős ítéletet nem követi annak megfelelő és jól szabályozott végrehajtása. Törvényes ítélet nélkül nincs büntető igazságszolgáltatás, de végrehajtás nélkül tartalmilag kiüresedik a legjobb ítélet is.

Bevezetés

Az igazságszolgáltatási szervek túlterheltsége és a büntetőeljárások elhúzódása hazánkban és a legtöbb európai államban a mindennapok problémájaként jelenik meg. Ebből következően az utóbbi évtizedekben az eljárások gyorsításával Európa-szerte számos kutatás foglalkozik. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény 6. cikk 1. bekezdése a tisztességes eljárás egyik részeként az észszerű időn belüli eljárás követelményét deklarálja.¹ E követelmény teljesítése az utóbbi évtizedekben jelentős gondot okoz a mindennapi jogalkalmazás során a tagállamok számára.² Az egyes cikkek egymáshoz viszonyított sérelmét vizsgálva megállapítható, hogy 1959 és 2016 között a tagállamok az észszerű időn belüli eljárás követelményét sértették meg a legtöbbször, az összes jogsértésen belül 21,34 százalékban.³ Ausztria 1958. szeptember 3-án ratifikálta az egyezményt, vele szemben 1959 és 2016 között összesen 256 elmarasztaló ítélet született⁴, ebből

¹ A továbbiakban: egyezmény, EJE.

² S. Baumanns: Der Beschleunigungsgrundsatz im Strafverfahren. Die Verfahrensüberlange und ihre Rechtsfolgen. Nomos Verlagsgesellschafts, Baden-Baden, 2011, S. 21.

³ Violation by article and by states (1959–2016) http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592012_ENG.pdf

⁴ Ez a szám az összes, 16 399 marasztaló ítéleten belül a többi tagállamhoz viszonyítva csekély arány. Lásd Overview 1959–2016 ECHR. http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf

száz ítélet (azaz 39 százalék) az észszerű időn belüli eljáráshoz való jog sérelmére vonatkozik, amely arány megelőzi a többi cikk megsértését.⁵

Az osztrák büntetőeljárás – összehasonlítva más államokkal – nem jellemzi az eljárások késedelme. A bonyolult, komplex eljárások azonban Ausztriában is elhúzódnak, ami elsősorban a gazdasági büntetőügyeket jellemzi⁶, ebből fakadóan a gyorsítás igénye fennáll, így a büntetőeljárás gyorsításának, és egyúttal hatékonyságának növelése az utóbbi években mind az anyagi büntetőjog és az eljárásjog reformtörekvései között foglal helyet. A büntetőeljárás jog területén a hatályban lévő 1975. évi eljárási kódex⁷ 1999. évi reformja után, a nyomozást nagy részben átalakító 2008-ban hatályba lépő novelláris szintű módosítás⁸ hozott a téma szempontjából jelentős változásokat, amelyet a 2014-es⁹, valamint a 2016. évi módosítások¹⁰ folytattak. A büntető anyagi jogban a 2015. évi novella rendelkezéseit¹¹ szükséges ebből a szempontból megemlíteni.

A témaválasztást indokolta, hogy a 2018. július 1-jén hatályba lépő új büntetőeljárás törvény¹² egyik kiemelt célja az eljárások időszerűségének javítása, gyorsítása. Így megalapozott azon külföldi jogintézmények vizsgálata, amelyek ugyane célét kívánják betölteni.

⁵ Jelentős arányt képvisel még a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme miatt született 92 ítélet, ami 35 százalék.

⁶ H. Fuchs: Verfahrensbeschleunigung im Verhältnis von Ermittlungsverfahren und Hauptverhandlung. In: Jahrbuch Wirtschaftsstrafrecht und Organverantwortlichkeit 2012. Neuer Wissenschaftlicher Verlag, Wien, 2012, S. 99.; P. J. Schick: Probleme der prozessualen Behandlung von Wirtschaftskriminalität. Remedien gegen überlange Verfahrensdauern im Ermittlungsverfahren. In: J. Marko – W. Schleifer (Hg.): Die österreichische Höchstgerichte und die europäische Gerichtshöfe zwischen Recht, Wirtschaft und Politik: 8. Fakultätstag der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Karl Franzens Universität Graz, 4. Mai 2012. Leykam Verlag, Graz, 2012, S. 188.; Schroll konkrét gazdasági büntetőügyeken keresztül mutatja be az eljárások időtartamát. H. H. Schroll: Überlange Verfahrensdauer in Wirtschaftsstrafsachen und Belastung der Justiz. In: J. Marko – W. Schleifer (Hg.): i. m. 197–200. o.; Ulrich pedig a gazdasági büntetőeljárások elhúzóadásának sajátos okait tárta fel. In: M. Ulrich: Herausforderungen für die Justiz durch umfangreiche Wirtschafts- und Korruptionsverfahren. In: J. Marko – W. Schleifer (Hg.): i. m. 203–204. o.

⁷ Strafprozessordnung BGBl. Nr 631/1975 (a továbbiakban: StPO).

⁸ Strafprozessreformgesetz BGBl. I Nr. 19/2004, amely 2008. január 1-jén lépett hatályba.

⁹ Strafprozessänderungsgesetz 2014, BGBl I 71/2014, amely 2015. január 1-jén lépett hatályba (a továbbiakban: StPRÄG 2014).

¹⁰ Strafprozessrechtsänderungsgesetz II 2016, BGBl I Nr. 121/2016, amely 2017. január 1-jén lépett hatályba.

¹¹ Strafrechtständerungsgesetz BGBl. I Nr. 112/2015

¹² A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény.

A hatályos osztrák büntetőeljárás kódex az 1873. évi eljárás törvény harmadik, úgynevezett „újbóli közzététele” révén született, amely 1975. december 31-én lépett hatályba.¹³ A kódex élete során jelenlévő tendencia az idő- és energiatakarékosságot célzó módosítások¹⁴, amelyeket¹⁵ a szakirodalom alapvetően pozitívan értékelt.¹⁶ Az StPO-n kívül számos jogszabály tartalmaz a büntetőeljárás szempontjából releváns rendelkezéseket.¹⁷ Az StPO általános eljárásról szabályozza a tartományi bíróságon ülőbírók előtt lefolytatott eljárást és külön eljárásokként – egyéb eljárások, jogintézmények mellett – a tartományi bíróságon esküdtbírók előtt, tartományi bíróságon egyesbíró előtt, és kerületi bíróságon egyesbíró előtt folytatott eljárást. A téma szempontjából a kerületi bíróságon és a tartományi bíróságon egyesbíró előtt folytatott eljárásoknak van jelentőségük. Jelen tanulmány az osztrák eljárást gyorsító rendelkezések rendszerét tárja fel, azok alapvető jellemzőibe enged betekintést.

Elméleti alapok

Az észszerű időn belüli eljárás elvének legmagasabb szintű elismerését a már említett EJEE 6. cikk 1. bekezdése jelenti, utána következik az államok alkotmányaiban deklarált alapelvi szint, amelyet a büntetőeljárás-jogok alapelvi kifejeződése követ, majd a hierarchia legalsó szintjén a kódexek tételes jogi rendelkezései állnak.¹⁸

A gyorsítás követelménye az osztrák alkotmányban nem deklarált érték, azonban az EJEE, mint nemzetközi szerződés alkotmányos rangon helyezkedik

¹³ Az osztrák szakirodalom egységesen az „StPO 1975” megjelölést használja.

¹⁴ Fuchs 2010-ben a büntetőeljárás elmúlt ötven éve fejlődésének tendenciát vizsgálta, annak során a takarékosagra való törekvést állapította meg. Lásd H. Fuchs: Zur Entwicklung des österreichischen Strafprozesses in den letzten 50 Jahren. In: H. Seiler: Beschleunigung des Verfahrens und Schutz der Grundrechte. Festschrift zum Jubiläum 50 Jahre Oberösterreichische Juristische Gesellschaft. Trauner Druck GmbH & Co KG, Linz, 2010, S. 99.

¹⁵ A büntetőeljárás reformjáról és a legfontosabb módosításokról lásd összefoglalóan E. E. Fabrizy: Die österreichische Strafprozessordnung (Strafprozessordnung 1975) mit dem neuen Vorverfahren und den wichtigsten Nebengesetzen. Kurzkomentar. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011, S. 4–7.

¹⁶ H.-H. Kühne: Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2015, S. 781.

¹⁷ Lásd részletesen R. J. Nimmervoll: Das Strafverfahren. Systematische Darstellung für Ausbildung und Praxis. LexisNexis Verlag, Wien, 2015, S. 1.; Herke Cs.: Az osztrák és spanyol büntetőeljárás alapintézményei. PTE ÁJK, Pécs, 2016, 2. o.

¹⁸ Farkas Á. – Róth E.: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007, 69–70. o.

el, így az közvetlenül alkalmazható, a büntetőeljárás kódex pedig *expressis verbis* alapelveként ismeri el. A téma szempontjából a büntetőeljárás alapelvei közül a legalitás–officialitás–opportunitás fogalmi triász, és az úgynevezett „gyorsítás követelménye” mint alapelv bír jelentőséggel.

A hivatalbóliság (officialitás) elve

Az osztrák jogrendszer hagyományosan a legalitás elvére épül, de – hasonlóan a többi, kontinentális jogrendszerhez tartozó európai államhoz – tetten érhető az elv lazulása. A legalitás elve sajátosan, a hivatalbóliság elveként jelenik meg a deklarált alapelvek között (*Amstwegigkeit Art. 2 StPO*).¹⁹ A szakirodalom a hivatalbóliság elvét az officialitás elveként azonosítja, a két fogalmat szinonimaként használja.²⁰

A hivatalbóliság elve szoros kapcsolatot mutat az eljárásjogi legalitás elvével. A legalitás elve a büntetőeljárásban hagyományosan az ügyész minden bűncselekmény gyanúja esetén teljesítendő bűnüldözési kötelezettségét jelenti. A legalitás eljárásjogi értelmezésének az alkotmányban foglalt általános hatályú legalitás elve mellett azonban nincs önálló jelentősége, az alkotmányos elv a büntetőeljárás-jogban a szükségesség és arányosság elvében ölt testet.²¹

Az officialitás az osztrák büntetőeljárásban a legalitás elvének megfelelő bűnüldözési kötelezettségét jelöli²², amikor a rendőrség és az ügyészség kötelességévé teszi bűncselekmény gyanúja esetén minden bűncselekmény nyomozás során, hivatalból történő felderítését. A bírósági szakaszban, a bíró feladatként a vádiratban szereplő cselekmény és a vádlott bűnösségének hivatalból történő tisztázását a szakirodalom egy része az objektivitás és az igazság felderítésének elve közé sorolja, a többség azonban az officialitás elvéhez tartozónak értékeli.²³

Az ügyész egészen az 1999. évi diverziót bevezető novelláig kivétel nélkül kötve volt a legalitás elvéhez, csak csekély jelentőségű bűncselekmények esetén, szűk körben, az eljárás megszüntetése esetében volt lehetősége az alól kitérni. Olyan általános szabály, amely az ügyészt felhatalmazza a büntetőjogi

¹⁹ Ellentétben a magyar jogtudománnyal, amely szerint e fogalmak elérnek egymástól, így elhatárolásuk szükséges.

²⁰ S. Seiler: *Strafprozessrecht*. Facultas Universitätsverlag, Wien, 2016, S. 26.; K. Schmoller: § 2 Rz 1. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): *Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung*. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2016, Rz 1.; R. J. Nimmervoll: i. m. 22. o.

²¹ Ennek okairól lásd részletesen K. Schmoller: i. m. Rz. 10.

²² Herke Cs.: i. m. 10. o.

²³ S. Seiler: i. m. 26. o.; K. Schmoller: i. m. Rn. 6.; R. J. Nimmervoll: i. m. 23. o.

igény érvényesítésétől eltekintésre, „amennyiben a bűncselekmény felderítéséhez szükséges ráfordítás aránytalan a bűncselekmény súlyához képest”, ma sem áll rendelkezésre.²⁴ Az ügyész bűnüldözési kötelezettsége alóli kivételére továbbra is igen szűk körben van lehetőség²⁵, az eljárás megszüntetése esetén.²⁶

A gyorsítás követelménye

A büntetőeljárás kódex alapelvi szinten deklarálja az eljárás gyorsításának parancsát²⁷, miszerint „Minden terheltnek joga van az eljárás észszerű időn belüli befejezéséhez. Az eljárást mindig gyorsan és szükségtelen késedelem nélkül kell lefolytatni” (*Beschleunigungsgrundsatz Art. 9 Abs. 1 StPO*). A megfogalmazás lényegében az EJEE 6. cikk 1. bekezdésében foglalt észszerű időn belüli eljárás követelményét rögzíti.²⁸ A kódex sem az észszerű időtartam, sem a késedelem fogalmait nem taglalja, azokat az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) kiforrott joggyakorlata alapján értelmezi.²⁹ Az alapelvi deklarációt *Berka* egyenesen a büntetőeljárás egyik sarokkövének tekinti.³⁰

Az észszerű időn belüli eljárás elve a mindennapok gyakorlatában egyrészt az eljárás általános rendelkezéseinek gyorsítást szolgáló szabályaiban, másrészt az opportunitás elvéből fakadó jogintézményekben, valamint a kifejezetten az eljárás gyorsítását célzó külön eljárásokban érvényesül. Az elvárás szorosan összefügg a „koncentráció elvével” (*Verfahrenskonzentration*), amely azt az igényt takarja, hogy nemcsak az elkövetés és az eljárás befejezése közti időtartam nem lehet túl hosszú, hanem a bírósági szakaszban a tárgyalások, illetve az egyes eljárási cselekmények között sem múlhat el túl sok idő.³¹

²⁴ Ch. Bertel – A. Venier: Straßprozessrecht. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2017, S. 4.

²⁵ S. Seiler: i. m. 29. o.

²⁶ Art. 191, Art. 192 StPO. A diverziót (Art. 198–209b StPO) a szakirodalom nem tekinti a hivatalbóliság alóli kivételként, mivel annak alkalmazására hivatalból kerül sor. K. Schmoller: i. m. 15. o.

²⁷ A „gyorsítás követelménye” szóhasználat a magyar szakirodalomban nem jelenik meg, helyette az észszerű időn belüli eljárás kifejezés terjedt el, a továbbiakban ezt használom.

²⁸ Ch. Herbst – N. Wess: Überlange Verfahrensdauer in (gerichtlichen) Strafverfahren. Voraussetzungen, Rechtsbehelfe und Rechtsfolgen. In: Jahrbuch Wirtschaftsstrafrecht und Organverantwortlichkeit 2015. Neuer Wissenschaftlicher Verlag, Wien, 2015, S. 10.

²⁹ Lásd részletesen R. Kier: § 9. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): Wiener Kommentar zur Straßprozessordnung. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2008, Rz 2–20.

³⁰ W. Berka: RichterInnen als GrundrechtswahrerInnen: Grundrechte und Rechtsprechung der ersten Instanz. Österreichische Richterzeitung, 2008, S. 116.

³¹ R. J. Nimmervoll: i. m. 37. o.

Az anyagi jog enyhítő körülményként veszi figyelembe, ha az eljárás – nem a terhelt vagy védője okán – aránytalanul hosszú ideig tartott. Az ítéletnek egyértelműn tartalmaznia kell, hogy a gyorsítás alapelve sérült, milyen mértékben, és emiatt került sor az enyhítő szakasz alkalmazására. Lényeges elem, hogy milyen mértékű lett volna szankció, ha az enyhítésre nem került volna sor. Az általános enyhítő körülmények alkalmazása nem elegendő, mivel akkor éppen az nem derül ki, hogy mekkora lett volna a kiszabott szankció, ha az eljárást észszerű időn belül lefolytatták volna.³² Meg kell említeni a nyomozás határidejének bírói felülvizsgálatát, amely a gyorsítás követelményének kiterjesztéseként értékelhető.³³

Az eljárás észszerű időn belüli lefolytatását közvetlenül, illetve közvetetten számos rendelkezés segíti elő, amelyet a jogalkotó határidők tűzésével, szankciók kilátásba helyezésével kíván megvalósítani. Idesorolhatók a kerületi bíróságon és a tartományi bíróságon egyesbíró által lefolytatott eljárások, amelyekre egyszerűsített (és ennek következtében gyorsítást eredményezhető) szabályok vonatkoznak.

A büntetőeljárás gyorsítását szolgáló egyes megoldások

A büntetőeljárás gyorsítását számos jogintézmény célozza, amelyek heterogén szabályozást takarnak.

A nyomozásnak a terhelt indítványa alapján történő megszüntetése

A nyomozás terhelt indítványa alapján történő megszüntetése a terhelt alapvető jogosítványainak része. *„A bíró megszünteti a nyomozást, ha a feljelentés vagy a nyomozás eredménye alapján megállapítható, hogy a nyomozás alapját képező cselekmény nem bűncselekmény, vagy a terhelt ellen folyó eljárás, különösen jogi indokok (például büntethetőséget megszüntető vagy kizáró okok) alapján kizárt” (Antrag auf Einstellung Art. 108 Abs. 1 StPO).* Annak valószínűsége, hogy a tárgyaláson felmentő ítélet születik, nem elegendő. További indítvány tehető, *„ha a fennálló gyanú sürgősségét vagy súlyát, a nyomozás időtartamát és terjedelmét tekintve a nyomozás további folytatá-*

³² B. Ch. Dembinski: Die Verfahrensbeschleunigung im österreichischen Strafprozess. Diplomarbeit, Manuscript. Universität Graz, 2014, S. 11.; R. Kier: i. m. Rz. 40.

³³ Az Osztrák Bírói Egyesület eljárási kódexe 2014. évi novelláris módosításához fűzött állásfoglalása. Richtervereinigung, Stellungnahme zu Entwurf einer StPO-novelle 2014, S. 2. <https://richtervereinigung.at/strafprozessrechtsaenderungsgesetz-2014/>

sa nem indokolt vagy a tényállás további tisztázása révén a gyanú további erősítése nem várható” (Art. 108 Abs. 2 StPO).

A terhelt materiális fogalmának³⁴ bevezetésével nyílt meg számára a lehetőség, hogy az eljárás megszüntetését indítványozza. A szabályozás célja a nyomozás során annak biztosítása, hogy csak annyi ideig tartson, ameddig a tényállás tisztázáshoz szükséges és megfelelő, és így az eljárások elhúzódásának elkerülése már a nyomozás során előtérbe kerüljön. A terhelt e joga a jogsértés miatt előterjeszhető általános panaszjog különös esetének, *lex specialis*nak tekinthető.³⁵

A rendelkezés szó szerinti értelmezése alapján, a második bekezdés alkalmazása során kerülhet előtérbe az eljárások időtartamának figyelembevétele. Ez azokat az eseteket jelenti, amikor nem várható a terhelt pozíciójának olyan további konkretizálása vagy erősítése, amely az eljárás akár diverzióval vagy vádelemeléssel történő befejezéséhez vezetne.³⁶ Ebben az esetben a nyomozás további folytatására vagy a tényállás további tisztázására vonatkozóan a rendelkezésre álló bizonyítékok értékelése szükséges, és egy prognózist tartalmaz a vádemelés esetén a várható bírói döntésre.³⁷ Az indítvány benyújtására büntett esetén legkorábban a gyanúsítás közlésétől számított három, a büntetőeljárás megkezdésétől számított hat hónapon belül van lehetőség. A határidők az első bekezdésre nem vonatkoznak, mivel éppen a második bekezdés célja az eljárások elhúzódásának elkerülése, ezért írt elő a jogalkotó jogvesztő határidőket.

Az ügyész a terhelt indítványa alapján megszüntetheti az eljárást az általános megszüntetési okokra hivatkozva, ha pedig nem ért vele egyet, akkor indokolt véleménnyel továbbítja az indítványt a bírósághoz.

A nyomozás maximum határidejének felülvizsgálata

A nyomozás határidejének maximalizálása (*Überprüfung der Höchstdauer des Ermittlungsverfahrens Art. 108a StPO*) a már említett, 2015. január 1-jétől hatályos

³⁴ Terhelt (*Verdächtiger*) minden személy, akivel szemben bűncselekmény gyanúja fennáll (Art. 48 Abs. 1 S. 1 StPO). Gyanúsított (*Beschuldigter*) minden terhelt, aki meghatározott tények alapján konkrét bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, és a konkrét gyanú tisztázásához a kódex 8. és 9. fejezeteiben foglalt bizonyítást felvették, vagy a nyomozási cselekményeket elrendelték vagy foganatosították (Art. 48. Abs.1 S. 2 StPO). Azaz gyanúsítottról akkor beszélünk, ha a gyanú konkrét személyre irányul.

³⁵ Ch. Pilnacek – F. A. König: § 108 StPO. Antrag auf Einstellung. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2014, Rz. 9.

³⁶ S. Seiler: i. m. 182. o.

³⁷ Ch. Pilnacek – F. König: i. m. Rz. 29.

reformok közé tartozik, amellyel a jogalkotó szintén a nyomozások parttalanságát kívánta elkerülni. Bevezetése éles vitákat váltott ki, mivel a bíróságok szerint az ügyesség a teljesítőképesége határán van, aktiválható kapacitása nincs, így a nyomozások határidejének felülvizsgálatához több erőforrásra lenne szükség, az viszont nem áll rendelkezésre, így kétséges, hogy a szabályozás el tudja érni a célzott hatást.³⁸ A jogintézményt azokban az eljárásokban kell alkalmazni, amelyek a hatálybalépése után indultak, valamint a korábbi eljárások esetén konkrét gyanúsított ellen vannak folyamatban, így jelenleg még nincsenek adatok a felülvizsgálat gyakorlati alkalmazásáról.³⁹

A nyomozás határideje az új szabályok alapján a vádemelésig vagy a nyomozás befejezéséig legfeljebb három év. Ha a három év letelt, az ügyész a bíróságnál indítványozza a nyomozás határidejének két évvel történő meghosszabbítását. A hosszabbítás elbírálása során figyelembe veendő szempontokat megadta a jogalkotó, nevezetesen *„a gyanú intenzitása és a terhelt magatartása szempontjából a nyomozás terjedelme, a tény- és jogkérdések komplexitása és az eljárás résztvevőinek száma arányban áll-e, és annak alapján az eljárás gyorsításának alapvető követelménye sérült-e”*. Kritika tárgyát képezi e szempontok fogalmi tisztatlansága.⁴⁰ Lényegében a nyomozás addigi és várható jövőbeli időtartamának, eredményének, és az idő-, energia-, költségráfordításnak a vizsgálatáról van szó.⁴¹ Maga a feltételrendszer esetlegesnek tűnik, továbbá széles körű mérlegelést igényel a jogalkalmazótól, ami fogódzók nélkül a már elhúzódo eljárások során még több terhet jelent.

A fentiek alapján, ha különösen terjedelmes nyomozásról van szó, így a résztvevők nagy száma, vagy az ügyben megoldandó bonyolult jog- és ténykérdések miatt, illetve a terhelt magatartása folytán, amennyiben a gyorsítás követelményét az ügyész nem sértette meg, a nyomozás hároméves határideje meghosszabbítható. A bíró azonban a gyorsítás alapelve sérelmének megállapítása esetén is meghosszabbíthatja a nyomozás határidejét, ami a gyakorlatban gyakran előfordul.⁴²

A határidő még egy alkalommal további két évvel meghosszabbítható, így összesen akár hét évig is eltarthat. Lényeges kérdés, hogy mikor kezdődik a há-

³⁸ A. Tipold: Neuerung durch die Strafprozessnovelle. Journal für Strafrecht, Nr. 2. 2014, S. 97.

³⁹ C. Pilnacek – M. Stricker: § 108a Überprüfung der Höchstdauer des Ermittlungsverfahrens. In: H. Fuchs – E. (Hrsg.): Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2017, Rz. 18.

⁴⁰ A. Tipold: i. m. 102. o.

⁴¹ C. Pilnacek – M. Stricker: i. m. Rz. 4.

⁴² A. Tipold: i. m. 101. o.

roméves határidő. Ennek kezdete vagy az első gyanúsított kihallgatás időpontja, vagy amikor az ügyész a terhelttel szemben fennálló gyanú tisztázáshoz szükséges bizonyítást vagy kényszerintézkedést elrendelte vagy indítványozta.⁴³

Látható, hogy így a nyomozások határideje lényegében még hosszabbá válik, ezért a bírói felülvizsgálat lehetőségén kívül kétséges a gyorsító hatása. Lényegében egy plusz eljárásról van szó, amely az amúgy is leterhelt az ügyészségeknek és bíróságoknak okoz többletmunkát.⁴⁴

Az eljárás megszüntetése a bűncselekmény csekély jelentősége miatt, halmazat esetén a nyomozás megszüntetése

A legalitás elve alapján az ügyész kötelessége minden tudomására jutott bűncselekmény üldözése, azonban csekély súlyú bűncselekmények esetén gazdaságossági okokból a büntetőjogi igény érvényesítésétől eltekinthet (*Einstellung der Ermittlungsverfahren wegen Geringfügigkeit – Art. 191 StPO*).⁴⁵ Schroll szerint ebben az esetben a bagatell-bűncselekmények körében történő dekriminalizációról beszélhetünk.⁴⁶ Nemcsak az ügyész, hanem a bírósági szakaszban a bíró is jogosult az eljárás ezen okból történő megszüntetésére.

A bűncselekmény csekély jelentőségét mutatja, hogy csak pénzbüntetéssel vagy legfeljebb három évig terjedő szabadságvesztéssel, illetve pénzbüntetéssel és legfeljebb három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények vonatkozásában kerülhet sor a megszüntetésre. A jogalkotó iránymutatásként megadja, hogy mely szempontokat kell figyelembe venni a csekély jelentőség megítélésakor: az elkövető bűnösségét, a cselekmény következményeit, az elkövető utólagos magatartását, különösen az esetleges kártérítést, és egyéb körülményeket, amelyek a büntetéskiszabásra hatással vannak. További feltételek a speciális és generális prevenció szempontjait veszik figyelembe.⁴⁷

Ha a terhelt terhére egyidejűleg több bűncselekmény elkövetése róható, perökonómiai okból egyes bűncselekmények vonatkozásában az ügyész a nyomozást megszüntetheti (*Einstellung bei mehreren Straftaten – Art. 192 StPO*).

⁴³ Ch. Bertel – A. Venier: i. m. 62. o.

⁴⁴ S. Reindl-Krauskopf: Stellungnahme zur Ministerialentwurf 20/SN-38/ME XXV. www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXV/SNME/SNME_01133/imfname_351126.pdf

⁴⁵ S. Seiler: i. m. 183. o.

⁴⁶ H. V. Schroll: §§ 191-192. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2016, § 191 Rz. 3.

⁴⁷ S. Seiler: i. m. 185. o.

Itt szintén a legalitás elvének részbeni feladásáról van szó.⁴⁸ Az ügyész mérlegelésére, az oportunitás elvének érvényesítésére kizárólag pergazdaságossági szempontokból kerül sor.⁴⁹

Diverzió

A diverzió a leghatékonyabb gyorsítást célzó eszköz az osztrák büntetőeljárásban [*Rücktritt von der Verfolgung (Diversion) Art. 198 – 209 StPO*]. Habár viszonylag fiatal jogintézmény, mivel az eljárási kódex 1999. évi novelláris módosítása során⁵⁰ vezette be a jogalkotó 2000. január 1-jétől, egy jól bevált és szívesen alkalmazott eljárásról van szó. *Schwaighofer* egyenesen „sikertörténetként” értékeli.⁵¹ Az ügyészségek részéről a kisebb súlyú bűncselekmények körében a diverziós intézkedések tekinthetők az ügyek általános elintézésének, ezzel szemben az általános eljárás – a bírósági tárgyalás, amely ítélettel zárul – kivételes esetnek számít.⁵² Az eljárások diverzió révén történő elintézése jelentősen hozzájárul az eljárások időtartamának csökkentéséhez.⁵³

Nemzetközi szinten megfigyelhető az a tendencia, hogy a bűncselekményekre való reakció során megfelelően tisztázott tényállás esetén, elsősorban bagatell-bűncselekményeknél, egy formaságoktól mentes, egyszerűsített eljárás során pénzbüntetés vagy szabadságvesztés kiszabása helyett alternatív, a terhelte fókuszáló intézkedést alkalmaznak. Ezek az eljárások a „diverzió” összefoglaló néven jelennek meg.⁵⁴

Először tisztázni kell, hogy mit értünk a diverzió fogalmán. A diverzió a legtömörebb megfogalmazásban a büntetőeljárásnak a büntetőjogi felelősség megállapítása és a terhelte szemben formális szankció kiszabása nélküli befejezését jelenti. Nem tekinthető azonban dekriminalizációnak, mivel a gyanúsí-

⁴⁸ Uo.; R. J. Nimmervoll: i. m. 347. o.

⁴⁹ R. J. Nimmervoll: i. m. 347. o.

⁵⁰ Strafprozessnovelle 1999, BGBl I 1999/55.

⁵¹ K. Schwaighofer: Diversion im Abwind? Ursachen des Rückgangs und Überlegungen zur Ausweitung. *Journal für Strafrecht*, Nr. 3, 2013, S. 102.

⁵² S. Seiler: i. m. 191. o.

⁵³ H. Luef-Kölbl: *Konsensuale Verfahrensabkürzung im Strafprozess*. Verlag Österreich, Wien, 2017, S. 83.

⁵⁴ S. Seiler: i. m. 190. o.; H. V. Schroll: §§ 198-209b. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): *Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung*. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2016, vor 198-209b Rz. 1.

tott a diverzió során önként vállal kötelezettségeket, amelyek teljesítése speciál- és generálprevenációs célokat szolgál.⁵⁵

Diverzióra csak kisebb súlyú bűncselekmények esetén kerülhet sor, mivel több mint öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén nem alkalmazható. További alapfeltétel, hogy a tényállás megfelelően tisztázott legyen, a nyomozás megszüntetésének feltételei nem állnak fenn, speciál- és generálprevenációs célokkal nem áll ellentétben az alkalmazása, továbbá a terhelt bűnössége nem súlyos fokú, a bűncselekmény nem vezetett halálhoz, és a terhelt megbüntetése nem tűnik szükségesnek. Nem alkalmazható továbbá taxatív meghatározott bűncselekmények esetén. A közepes súlyú bűncselekmények esetén gyakran fennállnak különös enyhítő körülmények, amelyek az adott bűncselekményre jellemző bűnösséget jelentősen csökkentik, így nyílik meg a lehetőség a diverzióra.

A diverziós intézkedések az önkéntesség elvén alapulnak, azaz a terheltnek tudomással kell bírnia arról, hogy a diverzió alkalmazásához a beleegyezése szükséges, így szabadon dönthet az ügy diverzió vagy általános szabályok szerinti elintézése között. Lényeges további jellemző a sértett érdekeinek figyelembevétel, támogatása, az okozott kár megtérítése, illetve jóvátétel teljesítése. Ha a fenti feltételek fennállnak, az ügyész a büntetőjogi igény érvényesítésétől eltekint, a vádirat benyújtását követően azonban a bíróság is dönthet hivatalból a diverzió alkalmazásáról.

Négy diverziós intézkedés áll rendelkezésre: 1) a pénzösszeg megfizetése; 2) a köz érdekében végzett munka; 3) a próbaidő; és 4) a megegyezés. A négy forma nem jelent rangsort. Az ügyész dönt szabad mérlegelés alapján az általa megfelelőnek tartott forma kiválasztásáról, abba a terheltnek nincs beleszólása. Az egyes formák együttesen nem alkalmazhatók.

A pénzösszeg fizetése legfeljebb 180 napi tétel pénzbüntetésnek megfelelő összeg államnak történő teljesítését jelenti. Ez lényegében minden bűncselekmény esetén szóba jöhet. A diverziós formák közül ez kínálja a leggyorsabb elintézési módot.⁵⁶ A köz érdekében végzett munka esetén a terhelt kifejezett nyilatkozatot tesz, hogy hajlandó szabadidejében díjazás nélküli munkát végezni. Ez a forma akkor jöhet szóba, ha nincs a bűncselekménynek sértettje⁵⁷, a gyakorlatban

⁵⁵ H. V. Schroll: §§ 198-209b., i. m. vor 198-209b Rz. 2.; O. Maleczky: Strafrecht. Allgemeiner Teil II. Facultas Verlag, Wien, 2015, S. 17

⁵⁶ S. Seiler: i. m. 195. o.

⁵⁷ Uo.

azonban ritkán alkalmazzák.⁵⁸ Az ügyész a büntetőjogi igény érvényesítéséről egy évtől két évig terjedő próbaidőre ideiglenesen lemond. A próbaidő alkalmazására sor kerülhet csupán a próbaidő előírásával, de általában az ügyész akkor alkalmazza, ha a terhelt kifejezetten nyilatkozik arról, hogy a próbaidő tartama alatt a számára meghatározott kötelezettségeket teljesíti, és a pártfogó felügyelővel együttműködik. A próbaidő eredményes letelte után, az előírt kötelezettségek teljesítése esetén dönt az ügyész a büntetőjogi igény érvényesítéséről való végleges lemondásról.

A negyedik forma a megegyezés, amelyre azokban az esetekben kerül sor, ha a bűncselekmény a sértett érdekeit közvetlenül korlátozhatja. A cél az érdekek kiegyenlítése, amelynek során a terhelt a cselekményével és annak okaival szembesül, kész jótállni érte oly módon, hogy a bűncselekmény következményeit kiegyenlíti. Így különösen: az okozott kárt megtéríti vagy a káros következményeket jóváteszi. A sikeres megegyezéshez minden esetben szükséges a sértett beleegyezése, kivéve, ha olyan okokra hivatkozva nem járult hozzá az eljáráshoz, amelyek jogi szempontból nem értékelhetők. Sikeres megegyezés esetén az ügyész a büntetőjogi igény érvényesítéséről véglegesen lemond, illetve bírósági szakaszban a bíró véglegesen megszünteti az eljárást.

A koronatanúra vonatkozó rendelkezések

Luef-Kölbl megfogalmazásában „A koronatanú az az elkövető, aki kész együttműködni a bűnüldöző hatóságokkal, annak során más elkövetőkre, az általuk, illetve általa elkövetett, az eljárás tárgyát nem képező bűncselekményre vonatkozó ismereteit felfedi, amelynek ellentételezéseként teljes büntetlenséget élvez, vagy jelentős mértékben csökkentett mértékű büntetést szabnak ki vele szemben, vagy az eljárás megszüntetésére kerül sor”⁵⁹. A gyakorlatban a bíró vagy az ügyész és az elkövető közötti olyan megállapodásról van szó, amely a részt vevő felek számára előnyös a harmadik fél hátrányára.⁶⁰ A csökkentett mértékű büntetés kiszabására az anyagi jog révén, az úgynevezett „kis koronatanúra” vonatkozó rendelkezések körében (*Kronzeugenregelung – Art. 41a StGB*), a teljes büntetlenségre pedig az eljárásjog

⁵⁸ Bundesministerium für Justiz: Sicherheitsbericht des Bundesministerium 2014. Bericht über die Tätigkeit der, Straffjustiz, S. 61. https://www.justiz.gv.at/web2013/home/justiz/daten_und_fakten/berichte/sicherheitsberichte-2c94848525f84a630132fdbd2cc85c91.de.html

⁵⁹ H. Luef-Kölbl: i. m. 85. o.

⁶⁰ W. Bogensberger: Täterkooperation und deren Belohnung im Strafrecht – Was gibst du mir, Straffjustiz, wenn ich singe? In: T. Thanner – R. Soyer – T. Hölzl (Hg.): Kronzeugenprogramme. Kartellrecht – Strafrecht – Zivilrecht. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2009, S. 114.

keretén belül, az úgynevezett „nagy koronatanúra” vonatkozó rendelkezések alapján van lehetőség (Art. 209a-b StPO).⁶¹

A jogintézmény az angolszász jogrendszer sajátja, onnan terjedt el az utóbbi évtizedekben Európába, így Ausztriába is, a bűnözés új formái megjelenésének, minőségi és mennyiségi változásainak hatására. A koronatanú kifejezés eredetileg az angolszász „a korona tanúja” vagy „a korona képviselője” (az ügyész) elnevezésből ered. Ausztria először 1997-ben reagált ezekre a kihívásokra, akkor vezették be az anyagi büntetőjogba, azonban a gyakorlatban nem alkalmazták.⁶² A 2006-ban kartelljogba beiktatott rendelkezések azonban sikeresnek bizonyultak, így azon felbuzdulva vezette be a jogalkotó a büntetőeljárás-jogba az úgynevezett „nagy koronatanúra” vonatkozó szabályozást 2011. január 1-jétől.

A jogintézményben az oportunitás elve jelenik meg, amely mindkét formájában a felek közötti megállapodásokat takar, valamint pergazdaságossági célokat szolgál, így az eljárások gyorsítása terén szereppel bír.⁶³ A nehezen bizonyítható ügyekben az elkövető együttműködési készsége révén vagy a tényállás lesz bizonyítható, vagy az eljárás válik hatékonyabban és gyorsabban befejezhetővé.

Az anyagi büntetőjog *„különös enyhítő szakasz a bűnüldöző hatóságokkal való együttműködés esetén”* cím alatt tartalmazza a koronatanúra vonatkozó rendelkezéseket, amelyek lényegében a büntetés kiszabás kiterjesztésére korlátozódnak. Az enyhítésre csak taxatíve felsorolt bűncselekmények esetében kerülhet sor, amellyel a jogalkotó a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni fellépést célozza. A gyakorlatban ma is csekély alkalmazásról számolnak be az ügyészségek, bíróságok.⁶⁴

Az eljárásjogi rendelkezéseket a jogalkotó sajátos módon határozott időtartamra, hat évre, azaz 2016. december 31-ig iktatta be.⁶⁵ A próbaidőszakot a bécsi Jog- és Kriminálszociológiai Intézet vizsgálta, és a jogintézmény csekély gyakorlati alkalmazásáról számolt be. Ennek háttérében – mind a bűnüldöző hatóságok, mind a terhelték és védőik részéről – az egyes rendelkezések értel-

⁶¹ H. Luef-Kölbl: i. m. 86–87. o.; Megemlítendő, hogy a magyar eljárásjogban az együttműködő gyanúsított esetén az eljárás megszüntetésének a kedvezményéről van szó, nem a felek közötti megállapodásról.

⁶² E. Schönhofer: Kronzeugenregelung im österreichischen Strafrecht und Strafprozessrecht. Diplomarbeit, Manuscript. Universität Graz, 2012, S. 9.

⁶³ H. Luef-Kölbl: i. m. 89. o.

⁶⁴ E. Schönhofer: i. m. 36. o.

⁶⁵ Strafrechtliches Kompetenzpaket – SKp GBGL I Nr. 108/2010

mezése során felvetődő hiányosságok álltak.⁶⁶ A zárótanulmány alapján a szabályozást a *Brandstetter* által vezetett szakértői csoport felülvizsgálta, átdolgozta, így került sor 2016-ban annak módosítására és újabb öt évre, azaz 2021. december 31-ig történő meghosszabbítására.

Az ügyészséggel való együttműködés miatt a büntetőjogi igényről való lemondás elnevezéssel bekerült szabályozás alapján az ügyész a diverziós intézkedéseket alkalmazhatja „ha a terhelt önkéntesen olyan tényeket fed fel, amelyek az ellene folyó eljárásnak nem tárgyai és azzal jelentősen hozzájárul a 1) tartományi bíróságon működő ülnökbíróság vagy esküdtbíróság vagy gazdasági és korrupciós ügyészség hatáskörébe tartozó bűncselekmény felderítéséhez; vagy 2) egy olyan személy felderítéséhez, aki a felsorolt bűncselekmények vonatkozásában a megegyezésben, a bünszervezetben vagy bünszövetségben vezetőként vesz részt”. Feltételként jelenik meg a speciális prevenció, ugyanis tekintettel a vállalt teljesítésre, a felfedő nyilatkozatra, különösen a saját közreműködésére vonatkozó terhelő közlésre és az információk bizonyítási értékére, nem tűnik szükségesnek az elkövető megbüntetése ahhoz, hogy további bűncselekmények elkövetésétől visszatartsa.⁶⁷ Ha a koronatanú teljesíti az előírt diverziós intézkedést, az ügyész a nyomozást a későbbi igényérvényesítés kikötésével megszünteti. Lehetőség van azonban, akár a diverziós intézkedés teljesítése esetén is, az eljárás folytatására.

A terhelt távollétében folytatott eljárás

A tárgyaláson való személyes jelenlét nemcsak jogosultsága, hanem egyben kötelezettsége is a terheltnek. A szabály elsősorban a terheltet védi, azonban a szándékos meg nem jelenés a büntetőjogi igény érvényesítése ellen hat, ezért a jogalkotó lehetőséget ad a terhelt szándékos távollétének az értékelésére.⁶⁸ A jogalkotó a távollétes eljárással meg kívánja akadályozni, hogy a terhelt szándékos magatartásával kivonja magát a felelősségre vonás alól, így a jogintézmény a büntetőeljárás hatékonyságához, egyben elhúzóódásának megakadályozásához hozzájárul.⁶⁹

⁶⁶ Kronzeugenregelung. Endbericht. https://www.irks.at/assets/irks/Publikationen/Forschungsbericht/Endbericht_Kronzeugenregelung.pdf

⁶⁷ H. V. Schroll: §§ 198-209b i. m. § 209a Rz 23.

⁶⁸ Ch. Bauer – R. Jerabek: Art. 427-428 StPO. Abwesenheitsverfahren. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2009, § 427 Rz 1.

⁶⁹ M. Stricker: Das Abwesenheitsverfahren in der Strafprozessordnung. Österreichische Juristenzeitung, Nr. 2, 2015, S. 61–62.

Az eljárás során (*Verfahren gegen Abwesende Art. 427–428, Art. 478 StPO*) a tárgyalás tartásának és az ítélethozatalnak három konjunktív feltétele van: vétéség miatt folyik az eljárás, a vádlottat a vád tárgyát képező bűncselekmény miatt kihallgatták, és a tárgyalásra szóló idézést a vádlott személyesen vette át. Negyedik kritériumként értékelhető, hogy a bíró a terhelt terhére rótt cselekmény megítéléséhez ne tartsa szükségesnek a terhelt jelenlétét. A bíróságok hatáskörére vonatkozó szabályok alapján a terhelt távollétében egyesbírói eljárásban születhet a büntetőjogi felelősségről döntés.

Ha törvényi feltételek fennállnak, de a bíró mégis úgy ítéli meg, hogy a vádlott jelenléte szükséges, a bíró szabad mérlegelés alapján dönthet a tárgyalás elnapolásáról és az eljárás általános szabályok szerinti lefolytatásáról.⁷⁰ Három jogorvoslati lehetőség áll rendelkezésre az ilyen ítéletek ellen: az ellenvetés, amennyiben pedig az ellenvetést visszautasítják, további jogorvoslati lehetőségek a fellebbezés, illetve a semmisségi panasz.

Büntetőparancs

Szintén a 2014. évi módosítás újításai közé tartozik a büntetőparancs (*Mandatsverfahren Art. 491 StPO*), ami azonban nem tekinthető novumnak, mivel az 1999-ben hatályon kívül helyezett eljárás kódexbe történő visszavezetéséről van szó, habár annak megújított formájában, amit a szakirodalom és a gyakorlat nem fogadott egyöntetűen pozitívan.⁷¹ A bevezetésére kétségkívül perökonomiai célból került sor, megfelelő az eljárás gyorsítása követelményének⁷², célul tűzve továbbá az erőforrások kíméletét.⁷³ Az újbóli bevezetését elsősorban az indokolta, hogy kisebb súlyú bűncselekmények esetén, amelyeknél pénzbüntetés vagy rövid tartamú szabadságvesztés kiszabásával lehetett számolni, de a diverzió feltételei nem álltak fenn, nem volt megfelelő megoldás az ügyek gyors, hatékony befejezésére. Ezt az úrt kívánta a jogalkotó a büntetőparancs visszavezetésével pótolni. A legtöbb kritika a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása és az előzetes letartóztatásban lévő terhelttel szembeni alkalmazás miatt érte. A jogalkotó azonban elutasította e támadásokat, mivel álláspontja szerint a szabályok teljes átalakítása révén a jogintézmény immár megfelel a jogállami elvárásoknak.

⁷⁰ S. Seiler: i. m. 219. o.

⁷¹ B. Kaufman: *Das Mandatsverfahren*. Diplomarbeit, Manuscript. Universität Graz, 2015, S. 1.; H. Luef-Kölbl: i. m. 96. o.; A. Tipold: i. m. 99–101. o.

⁷² K. Krückl: *Zur Wiederkehr des strafrechtlichen Mandatsverfahrens*. Österreichische Anwaltsblatt, Nr. 9, 2014, S. 518

⁷³ R. J. Nimmervoll: i. m. 413–414. o.

A büntetőparancsot egyesbíró bocsáthatja ki az előtte folyamatban lévő eljárásban, és mivel a bíró tárgyalás tartása nélkül, iratok alapján dönt a büntetőjogi felelősségről, így csak ténybelileg és jogilag egyszerű megítélésű ügyekben kerülhet rá sor.⁷⁴ Az alkalmazásnak több, kumulatív feltétele van: a bíróság ügyészi indítvány alapján jár el, az eljárás tárgyát képező bűncselekmény véttség, a terheltet az eljárás tárgyát képező bűncselekmény miatt kihallgatták és a terhelt kifejezetten lemondott a tárgyalás tartásáról, a nyomozás megszüntetésére a bűncselekmény csekély jelentősége miatt nem kerülhet sor, a diverziós intézkedések nem jöhetnek szóba, a nyomozás eredménye és a terhelt felelősége elegendők a bűnösségre és a büntetésre vonatkozó körülmények tisztázásához, valamint a sértett jogai nem sérülnek.

Az eljárásban kizárólag meghatározott szankciók szabhatók ki: pénzbüntetés, ha pedig a terheltnek van védője, legfeljebb egy év próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés, illetve egyéb jogkövetkezmény. A felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásának lehetőségére tekintettel a szabályozás túlmutat a bagatellbűncselekmények elintézésén. Ezt támasztja alá, hogy a diverzióhoz képest szubszidiárius eljárásról van szó.⁷⁵ A beismerő vallomás azonban nem feltétele az eljárásnak. A büntetőparancs ellen a kézbesítéstől számított négy héten belül ellenvetéssel lehet élni, aminek következtében az általános szabályok szerint tárgyalás tartására kerül sor.

Zárogondolatok

A büntetőeljárások gyorsításának és egyúttal hatékonyságának növelése az utóbbi években az osztrák anyagi büntetőjog és az eljárásjog reformtörekvései között foglal helyet. Az eljárások elhúzódása elsősorban a gazdasági büntetőügyek elbírálásának a sajátossága.

A büntetőeljárás gyorsítását számos jogintézmény célozza. Ezek egy része hagyományosnak tekinthető megoldás: a nyomozás megszüntetésének egyes esetei, a diverzió, a terhelt távollétében folytatott eljárás. A többi jogintézmény a jogalkotói reformok révén került be a kódexbe: a nyomozás terhelt indítványa alapján történő megszüntetése, a nyomozás maximum határidejének felülvizsgálata, a koronatanúra vonatkozó rendelkezések; míg a büntetőparancsot régi-új intézménynek tekinthetjük.

⁷⁴ S. Seiler. i. m. 249. o.

⁷⁵ A. Tipold: § 491 StPO. In: H. Fuchs – E. Ratz (Hg.): Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2015, Rz. 9.

A rendszer érdekessége, hogy a vádalku jellegű, a felek konszenzusán alapuló eljárásra az osztrák jogalkotó nem ad lehetőséget.⁷⁶

A késelem elsősorban a nyomozás szakaszát jellemzi.⁷⁷ Ebből kifolyólag a nyomozások elhúzódását kívánja megakadályozni a nyomozás terhelt indítványa alapján történő megszüntetése, valamint a nyomozás maximum határidejének bírói felülvizsgálata. Az ügyész, illetve bírósági szakaszban a bíró csekély súlyú bűncselekmények esetén pergazdaságossági okokból a büntetőjogi igény érvényesítésétől eltekinthet, amely hagyományosan az opportunitás eszközeihez sorolható megoldás. Az eljárások gyorsítása terén a diverzió a leghatékonyabb eszköz, mivel jelentős a szerepe a gyakorlatban.

A koronatanúra vonatkozó rendelkezések az anyagi jogban a csökkentett mértékű büntetés kiszabásának, az eljárásjogban pedig a teljes büntetlenségnek a jogkövetkezményét jelentik. Mindkét szabályozás kevés gyakorlati jelentőséggel bír, a téma szempontjából a pozitív hozadékuk abban ragadható meg, hogy a nehezen bizonyítható ügyekben az elkövető együttműködési készsége révén a tényállás bizonyítható lesz, így az eljárás hatékonyabban és gyorsabban befejezhetővé válik.

A terhelt távollétében folytatott eljárás csekély súlyú bűncselekmények esetén teszi lehetővé a terhelt távollétében történő tárgyalás tartását és ítélethozatalt. A szabályozás hozzájárul a büntetőeljárás elhúzódásának megakadályozásához, de szintén nem jelent döntő húzóerőt e téren.

A büntetőparancs csekély súlyú bűncselekmények tárgyalás nélküli elintézését teszi lehetővé, megfelelően az eljárás gyorsítása követelménye alapelvnek, célul tűzve továbbá az erőforrások kíméletét. Az eljárás visszavezetése a remények szerint kézzelfoghatóan elősegíti az ügyteher kezelését.

A kutatás alapján elmondható, hogy az osztrák jogalkotó több oldalról közelíti meg az eljárások megfelelő időn belüli elbírálását. Fellép a nyomozások elhúzódása ellen, teret ad az opportunitás eszközeinek egyrészt a nyomozás megszüntetésének körében, másrészt a nyomozások befejezése után elterelési

⁷⁶ További jellegzetesség, hogy az osztrák jogorvoslati rendszerből több eljárás az eljárások gyorsításához, megfelelő időn belüli elbírálásához járul hozzá, illetve éppen az elhúzódás ellen nyújt jogorvoslati lehetőséget. E jogorvoslatok vizsgálatát a területi korlátokra tekintettel jelen tanulmány nem tartalmazza.

⁷⁷ P. Lewisch: Strukturfragen des Strafprozesses: zwischen Verfahrensbeschleunigung und Richtigkeitsgewähr. In: H. Neymayr (Hrsg.): Beschleunigung von Zivil- und Strafverfahren. Zwischen Richtigkeitsgewähr, Fairness und Effizienz. MANZS'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2014, S. 130.

lehetőség nyújtása során a bírósági szakasz elkerülése érdekében, a bírósági szakaszban pedig a terhelt távollétében való döntéssel és a büntetőparanccsal kívánja az ügyeket megoldani. A rendszer hiányosságának tekinthető, hogy az ügyész diszkrecionális jogköre viszonylag szűk körű, nem találkozunk a sommás eljárások valamely formájával, valamint vádalku jellegű megoldással. Az osztrák rendszer az ügyek jelentős hányadát a diverzió révén oldja meg, így habár felvetődik az igény egyéb gyorsító eljárások bevezetésére, és a jogalkotó eleget is tesz ennek az igénynek, igazi nóvum megoldások azonban nem érhetők tetten.

Summaries

SZILVESZTER PÓCZIK

A sociological examination of perpetrators violating the border fence regulations

As a defence against the wave of mass migration that unexpectedly arrived in Hungary, building a border fence on the southern state border of Hungary started in July 2015, and its legal foundation was also established at the same time. This action was heavily criticised in Hungary and abroad but it can be stated that the Hungarian law-makers drew up appropriate and constitutional regulations. In spite of that, some questions are still waiting to be addressed. Although numerous studies analysed the border fence problem, the social composition of the immigrants remained unstated. Research into this was therefore initiated by the Prosecutor's Office of Csongrád county (Hungary). The data processing took place on the basis of eight sociological factors (gender, age, citizenship or source country, mother tongue, marital status, pre-punishment and earlier money-making profession). The research showed that the most important territories from where the migrants originated are no longer war regions. The majority of asylum seekers (68 percent in the sample) arrived to escape from poverty, unemployment, corruption, the organised criminality and Islamic fundamentalism.

ZSOLT KOPASZ

The experience of the public prosecution organisation on criminal procedures related to crimes concerning order at the state borders

The study discusses the public prosecutor's activities associated with illegal migration and the investigation of crimes concerning order at the state borders by law enforcement bodies. The author presents the characteristics of each phase of the proceedings, and discusses the directions and professional framework of the public prosecutor's activities. He highlights the public prosecution organisation's experiences related to crimes associated with the protection of state borders. The author emphasises that trafficking in humans is closely related to illegal migration, and notes some typical forms of perpetration.

ÁGNES SOLT

About the fissures in child-friendly justice

My paper addresses some of the deficiencies of child-friendly justice in Hungary. I will evaluate the practice from different perspectives. Child-friendly justice cannot be realised until certain systemic shortcomings are remedied. The most important challenges are 1) lack of targeted training for professionals; 2) the lack of cooperation and the lack of a multidisciplinary joint evaluation framework; 3) the barriers to information exchange between the procedures of different jurisdictions; 4) the child-related practice of

parental supervision; 5) the criminal case law regarding the affected juveniles; 6) a lack of a monitoring system for child-friendly justice.

KATALIN PARTI – ÁGNES SOLT – GYÖRGY VIRÁG

Hearing of juveniles and minors in the criminal procedure in Hungary, in light of the European and international standards

The focus of the study was the special problems that occur in relation to the hearings of minors (children) in the criminal procedure – whether they are victims, witnesses or possible offenders (suspects or accused parties). In the theoretical part, the study examines the current European and international protocols and the domestic rules. We describe the “Children’s House” model of Icelandic origin (*Barnahus*) as an example of good practice. The empirical part comprises a quantitative and a qualitative data analysis. The former was a meta-analysis of research based on criminal files. In the course of the qualitative analysis, we conducted in-depth interviews with professionals in the judicial system who might have to interact with children throughout the procedure. According to the results, institutional education and training of law enforcement officials are needed regarding the hearing of children in criminal procedures, and to highlight possible measures to avoid their further traumatising during the procedure. It will be necessary to make fundamental changes in order to improve how hearings with children are conducted.

KATALIN PARTI

What do civil organisations and services do to tackle bullying and cyberbullying in Hungary?

The Digital Child Protection Strategy adopted in 2016 by the Hungarian government recommends launching research into school bullying and cyberbullying, and urges that cooperation between educational institutions and civil organisations providing awareness raising and harm reduction should be invigorated. Bearing this in mind, the current project aims at mapping civil organisations and services providing such aid to schools, grouping them thematically and identifying gaps and failures in the programmes. Although in today’s Hungary the presence of civil organisations providing education, training, and anti-bullying programmes at schools is significant, these organisations are not visible to principals, school counsellors, psychologists, or even to school resource officers. Hence, this study provides a list of civil organisations with school-addressed anti-bullying programmes on the one hand, and identifies gaps and desired future directions for development on the other.

ANNA KISS

Rights of vulnerable persons in the new Act on Criminal Procedure

The rules for vulnerable persons will be given a separate chapter in the new Criminal Procedure, as opposed to them being found in various chapters and sub-headings. The provisions are based on an emphasis on aspects of individualization and the individual needs of persons requiring special treatment. In addition to describing the rights, the study also warns that it is not enough to regulate the rights of persons belonging to a vulnerable group, because the principle that all rights are worth upholding is true.

TÜNDE A. BARABÁS – GERGELY KOPLÁNYI – ÁKOS SZIGETI

Insecurity issues and their solutions in two Budapest neighbourhoods

The European Commission-funded MARGIN project's aim was to create high quality tools to research and tackle insecurity issues at the local level. The project focused on the four dimensions of insecurity: the objective dimension (victimisation); the subjective dimension (fear of crime); the socio-economic dimension (social vulnerability); and the socio-geographic dimension (neighbourhood effect). In the selected two neighbourhoods of each city (Barcelona, London, Milan, Paris and Budapest) we implemented quantitative (data analysis and survey) and qualitative (in-depth interview, participant observation, focus group) research methods. According to our results, the socio-economic and socio-geographic factors have a significant impact on the perception of insecurity, as along with the phenomenon of social exclusion and social cohesion or the deprived, marginalised position of the neighbourhoods.

LÁSZLÓ TIBOR NAGY

**The legal and organizational framework
for the expert evidentiary procedure**

Plundering as an individual criminal act was introduced by the Criminal Code of 1978, and its threat to society is ranked between those of theft and robbery. After 2010, a remarkably significant increase may be observed in the number of registered cases of plundering. In the course of our empirical investigation, the changes in legislation were analysed along with issues of legal dogmatics and data from 363 crimes. The cause of the increase in the number of cases is primarily the amendment made to the legal facts of the crime set out in the law, whilst plundering may be considered to be unique in the chapter on violent crimes against property because, in practice, only a fraction of the acts of crime are perpetrated with violent conduct. Plundering is overrepresented in the capital city, and is a crime perpetrated mostly by persons who remain unknown in the course of the investigation, typically to the detriment of people who are asleep and often intoxicated, in the course of travelling/commuting.

ILDIKÓ RITTER

The aetiology of drugs and crime

As a result of the dynamic drug market and the diffuse justice system, the relationship and patterns of drug use and crime, including the relationship matrix, are constantly changing. I think that the relationship between narcotics and crime consists of patterns, not just one pattern, so it is necessary to interpret it as a multifactorial phenomenon. It is one in which causes and effects are occasionally reversed and where the external environment – whether a drug market or a “justice system market” – has a significant impact on the network. The linking network is similar to a spider’s web, formed by a set of horizontal and vertical links in which connection patterns can be convergent or divergent, and these will be set out in detail.

RENÁTA GARAI

**Legal practice regarding the crime of
infringing waste management regulations**

The study describes and analysis the crime of infringing waste management regulations, and discusses the legal possibilities of distinction between the forms of crimes and administrative offences. It specially focuses on the appointment of an expert and the circumstances of the evidence gathering phase. The study reflects on the past years’ cases regarding the aforementioned crime, and deals with both the mistakes and the lessons that can be drawn so that a standardised legal practice may be developed in the future.

KRISZTINA FARKAS

**The possibilities for accelerating procedures
in the Austrian criminal justice system**

The aim of the paper, which fills a niche, is to examine the provisions in the Austrian criminal procedure aiming to accelerate it. In Austrian criminal proceedings, the complex and complicated procedures are drawn out, and therefore there is a need to accelerate them; in recent years, speeding up and improving the efficiency of criminal proceedings has thus taken place in both substantive criminal law and procedural law. The Austrian legislator approaches how the proceedings can take place in an appropriate time frame from several points of view. It employs regulations against the protraction of investigations, provides some opportunity for diversion to avoid a judicial phase, resolves cases at the court stage in the absence of the defendant and issues penalty orders. The Austrian system resolves a significant proportion of cases using diversion, but the prosecutor's discretionary powers are relatively narrow and we do not encounter any form of summary proceedings or some kind of solution based on the consensus of the parties or plea bargaining-like proceedings.

Kiadja az Országos Kriminológiai Intézet

Szöveggondozó: Takács Andrea

Nyomda: P-T Műhely

Európa legnagyobb feladata napjainkban a migráció kezelése, a kiszolgáltatottság megszüntetése és a félelem leküzdése. Nem kevesebb gondot okoznak a globális bizonytalanságérzés, a bűnözéstől való félelem vagy a közösségi kohézió gyengeségének következményei. Drog, kifosztás, szemetelés árnyékolja be a mindennapokat. Magyarország sem mentes a felsorolt problémáktól, így a tudományos kutatások is e témakörökre koncentrálnak.

A Kriminológiai Tanulmányok ez évi számában valamennyi említett jelenségre található kutatás, elemzés és figyelemfelkeltő okfejtés.